प्रदेश वस्तुगत विवरण

(Province Profile)

सुदूरपश्चिम–२०८२

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय
धनगढी, कैलाली

प्रदेश वस्तुगत विवरण

(Province Profile)

सुदूरपश्चिम–२०८२

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय

धनगढी, कैलाली

प्रकाशक : **तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय धनगढी, कैलाली**

फोन नं. : ०९१-५९१३४७, इमेलः scokailali@gmail.com

प्रकाशित मिति : जेठ, २०८२

सर्वाधिकार © : प्रकाशकमा

मुद्रण प्रति : ३०० प्रति

मुद्रक : पुष्प प्रिन्टर्स एण्ड स्टेशनरी उद्योग प्रा.लि.

बसपार्क, धनगढी । फोन : ०९१-५२२७५८

अनुरोध

मुलुकको आर्थिक विकास तथा योजना निर्माणमा यथार्थ तथ्याङ्कको महत्वपुर्ण भुमिका रहन्छ। राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय र यस कार्यालयबाट समय-समयमा सञ्चालन गरिने विभिन्न गणना, सर्वेक्षण र लगत सूची संकलन कार्यका लागी खटिई आउने कर्मचारीलाई सहि सत्य विवरणहरु उपलब्ध गराई मुलुकको विकास सम्वन्धी योजना निर्माणमा सहयोग गरिदिन हुन अनुरोध छ। तपाईले उपलब्ध गराउनु भएको तथ्याङ्क, तथ्याङ्क ऐन,२०७९ बमोजिम गोप्य रहनेछन् साथै उक्त तथ्याङ्क तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागी मात्र प्रयोग गरिनेछन्।

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

☎ ५३४५९४६, ५३४५९४७, ५३४५९४८, ५३४५८४८, ५३४१८०१, ५३२९४०६

पो.ब.नं. ११०३१

रामशाहपथ,
थापाथली, काठमाडौं

प.सं.:
च.नं.:

मन्तव्य

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीले प्रदेशभित्र छरिएर रहेका आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, भौगोलिक, सांस्कृतिक लगायत विविध विषयक्षेत्रका तथ्याङ्क र सूचना एकत्रित गरी **सुदूरपश्चिम प्रदेशस्तरीय वस्तुगत विवरण** प्रकाशन गर्न लागेको छ । नेपालको संविधान अनुसार संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने क्रममा प्रदेश सरकारलाई आवश्यक तथ्याङ्क तथा सूचनाको अभाव र अपर्याप्तता खड्किरहेको अवस्थामा यस प्रकाशनले केही हदसम्म त्यस्तो आवश्यकताका परिपूर्ति हुने विश्वास लिएको छु । प्रदेश तथा स्थानीय तहको तथ्याङ्कीय पूर्वाधार सुदृढ नभइसकेको सन्दर्भमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय र मातहतका १८ ओटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरुले खण्डीकृत तथ्याङ्कको उत्पादन र आपूर्ति गर्ने विषय उच्च प्राथमिकतामा रहँदै आएको छ ।

यस प्रकाशनबाट सुदूरपश्चिम प्रदेशस्तरीय र प्रदेशभित्रका स्थानीय तहका वस्तुस्थितिको पहिचान, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन भइसकेका एवम् कार्यान्वयनको चरणमा रहेका कार्यक्रमहरुको प्रगति मापनका लागि पनि बलियो आधार तथ्याङ्क उपलब्ध हुने नै छ । त्यसैगरी प्रदेश तहका आर्थिक, सामाजिक, जनसाङ्ख्यिक र अन्य विषयमा अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न इच्छुक सबैलाई यो प्रकाशन विशेष उपयोगी हुनेमा विश्वस्त छु ।

अन्तमा, यो प्रकाशनको तयारीका विभिन्न चरणमा अथक प्रयास गर्ने तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलालीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । प्रदेश तथा स्थानीय तहको तथ्याङ्कीय पूर्वाधार निर्माणमा यस्ता प्रकाशनहरुको विशेष महत्त्व हुने भएकोले कार्यालयलाई आगामी दिनमा पनि प्रदेश र स्थानीय तहका आवश्यकता अनुसारका तथ्याङ्कीय प्रतिवेदनको तयारीलाई समेत प्राथमिकतामा राख्न आग्रह गर्दछु । प्रदेश र स्थानीय तहका आम तथ्याङ्क प्रयोगकर्ताका लागि यो प्रतिवेदन विशेष उपयोगी रहन सकोस् भन्दै हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

जेठ, २०८२

मधु सुदन बुर्लाकोटी
प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारी

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलाली

फोन नं.: ०९१-५९१३४७
इमेल:scokailali@gmail.com

पत्र संख्या २०८१/०८२
च.नं.

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीले सुदूरपश्चिम प्रदेशको आर्थिक, सामाजिक, जनसाख्यिक, भौगोलिक, राजनीतिक लगायत विविध क्षेत्रका तथ्याङ्कहरु संकलन र एकिकृत गरी सुदूरपश्चिम प्रदेशको वस्तुगत विवरण तयार गरी प्रकाशन गरेको छ। विभिन्न स्थान र निकायहरुमा छरिएर रहेका सूचनाहरु एकत्रित गरी एउटै पुस्तकमा समावेश गर्नाले नीति निर्माण, योजना तर्जुमा र विकास कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वियनमा भरपर्दो र विश्वसनीय तथ्याङ्क प्राप्ति र प्रयोगमा सहजता हुने अपेक्षा यस कार्यालयले गरेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशको तथ्यमा आधारित योजना निर्माण गर्न, नतिजामुखी कार्यान्वियन तथा नतिजामुखी अनुगमन मूल्याङ्कनको लागि यो वस्तुगत विवरण उपयोगी हुने छ।

यो वस्तुगत विवरण तयारीमा कतिपय कमिकमजोरी र त्रुटीहरु रहन सक्छन। यस वस्तुगत विवरणलाई थप परिष्कृत र त्रुटी रहित वनाउन यहाँहरुको निरन्तर रचनात्मक र सकरात्मक सुझावको अपेक्षा यस कार्यालयले गरेको छ। यस पुस्तकमा उल्लेखित सूचना तथा विवरण उपलव्ध गराउनुहुने सम्पुर्ण सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी सघसंस्थाहरु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै आगामी दिनहरुमा पनि यसै किसिमको साथ र सहयोगको अपेक्षा यस कार्यालयले गरेको छ।

अन्तमा सुदूरपश्चिम प्रदेश स्तरीय वस्तुगत विवरण तयारीमा खटिनुहुने तथ्याङ्क अधिकृत द्वय श्री शंकरदत्त भट्ट, श्री दानवहादुर ऐडी र सुपरिवेक्षक श्री रघुनाथ जोशीका साथै तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्णलाई हार्दिक धन्यवाद।

जेठ २०८२

गोविन्दप्रसाद न्यौपाने
तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी

विषय सूची

खण्ड - १ प्रदेशको परिचय १

१.१ प्रदेशको नामाकरण र ऐतिहासिक पृष्ठभूमी १

१.२ प्रदेशको राजनैतिक विभाजन २

१.३ प्रदेशमा रहेका जिल्ला र स्थानीय तह २

१.४ प्रदेशको भौगोलिक अवस्थिति तथा सिमाना ३

१.५ भौगोलिक बनावट ४

१.६ प्रदेशको जलवायु र हावापानी ४

१.७ प्रदेशका प्रमुख नदी, खोला, ताल र गुफा ५

१.८ प्रदेशका प्रमुख ऐतिहासिक, पर्यटकीय स्थलहरुको संक्षिप्त विवरण ९

१.९ प्रमुख व्यापारिक स्थलहरु १३

१.१० जिल्लाको सदरमुकामसम्मको दूरी १३

खण्ड २ : आधारभूत जनसांख्यिक विवरण १४

२.१ जनसंख्या तथ्याङ्कको महत्व र आवश्यकता १४

२.२ राष्ट्रिय जनगणना १४

२.३ प्रदेशको जनसङ्ख्या (Population) १४

२.४ वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्दिदर (Annual population growth rate) १५

२.५ जनघनत्व (Population Density) १५

२.६ परिवार सङ्ख्या (Household) १६

२.७ परिवारको आकार (Average Household Size) १६

२.८ गाउँपालिका तथा नगरपालिका जनसङ्ख्या १६

२.९ सबैभन्दा धेरै र कम जनसंख्या भएका जिल्ला १७

२.१० मुख्य प्रयोग अनुसार घरको संख्या १७

२.११ घरको स्वामित्व अनुसार परिवार संख्या १८

२.१२ घरको जगको संरचना अनुसार परिवार संख्या १८

२.१३ घरको बाहिरी गाह्रो / पर्खालको बनोट अनुसार परिवार संख्या १९

२.१४ घरको छाना/छतको संरचना अनुसार परिवार संख्या १९

२.१५ प्रदेशमा खानेपानीको मुख्य स्रोत अनुसार परिवार संख्या २०

२.१६ चर्पीको प्रकार अनुसार परिवार संख्या २०

२.१७ बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत अनुसार परिवार संख्या २१

२.१८ खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको प्रयोग अनुसार परिवार संख्या २१

२.१९ वि.सं. २०३८ साल देखि हाल सम्मका जनगणनाबाट प्राप्त केहि महत्वपुर्ण सूचकहरुको तुलनात्मक विवरण २२

२.२० लिङ्ग र ५ वर्ष उमेर समूह (वृहद उमेर समूह) अनुसार जनसंख्या वितरण २४

२.२१ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसंख्या पिरामिड २०७८ २६

२.२२ जात/जाति २६

२.२३ मातृभाषा अनुसार जनसंख्या २८

२.२४ धर्म अनुसार जनसंख्या ३०

२.२५ वैवाहिक अवस्था (उमेर १० बर्ष वा सो भन्दा माथिका मात्र) ३०

२.२६ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (Age at First marriage) ३१

२.२७ महिलाको नाममा घरजग्गा भएका घरपरिवारका संख्या ३२

२.२८ उमेर समूह अनुसार परिवारमुलीको विवरण ३३
२.२९ बसाईसराई ३४
२.३० अपाङ्गताको भएको जनसंख्या ३५
२.३१ अनुपस्थित जनसंख्या ३६
२.३२ नागरिकता अनुसार बसोबास जनसंख्या विवरण (Population by citizenship) ३८
२.३३ ५ वर्ष वा सोभन्दा मुनिका बच्चाको जन्म दर्ताको अवस्था ३९
२.३४ परिवारमा भएको सुविधा अनुसारको घरपरिवार संख्या ४०
२.३५ जनसंख्याको आकार अनुसार स्थानीय तहको संख्या, घरपरिवार संख्या र जनसंख्या ४०
खण्ड ३ शैक्षिक तथ्याङ्क ४१
३.१ प्रदेशको साक्षरता विवरण ४१
३.२ जिल्ला अनुसार साक्षरता दर विवरण ४१
३.३ शैक्षिक तह उत्तीर्ण अनुसार जनसंख्या विवरण ४३
३.४ दश जोड दुई वा सो सरह वा सो भन्दा माथीको तह उत्तिर्ण गरेका व्यक्तिहरुले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र ४६
३.५ प्रदेशमा तहगत रुपमा विद्यालयहरुको संख्या (संस्थागत र सामुदायिक) ४६
३.६ जिल्लागत रुपमा धार्मिक विद्यालयहरुको संख्या ४७
३.७ क्याम्पसहरुको संख्या ४८
३.८ शिक्षकहरुको संख्या ४८
३.९ तहगत रुपमा लैङ्गिक समता सूचक ४८
३.१० कक्षागत बिद्यार्थी विवरण ४९
३.११ विद्यालय छोड्ने दर ५१
३.१२ कुल भर्नादर ५१
३.१३ खुद भर्नादर ५२
३.१४ ई सि डी तर्फ ५३
३.१५ शैक्षिक सूचकहरु ५३
३.१६ प्राप्त जि.पि.ए. अनुसार विद्यार्थी संख्या ५४
३.१७ सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय ५६
खण्ड ४ स्वास्थ्य तथ्याङ्क ५८
४.१ सरकारी स्वास्थ्य संस्था सम्वन्धी विवरण ५८
४.२ सरकारी अस्पतालको विवरण ५९
४.३ स्वास्थ्य तथ्य तालिका (Health Fact Sheet) ६०
४.४ मुख्य रोगहरुको अवस्था ६४
४.५ एम्वुलेन्स एवम् आकस्मिक सेवाको विवरण ६४
४.६ रक्त सञ्चार सेवा केन्द्रको नाम र सम्पर्क ६५
४.७ आयुर्वेद स्वास्थ्य सम्वन्धी विवरण ६६
खण्ड ५ कृषि तथा पशुपंक्षी तथ्याङ्क ६७
५.१ प्रदेशको कृषि सम्बन्धी आधारभुत सूचकहरु ६७
५.२ कृषिचलनको संख्या र क्षेत्रफल ६८
५.३ कृषिचलन अन्तर्गत क्षेत्रफल तथा कित्ता ६८
५.४ कृषक परिवारले गरेको भू– उपयोगको तरिका ६९
५.५ जग्गाको भू उपभोग अनुसारको स्वामित्व ७०

५.६ कृषिचलनमा सिंचाइको स्थिति र सिंचित क्षेत्रफल ७०
५.७ अस्थायी बाली लगाएका कृषक परिवार संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल ७१
५.८ स्थायी बाली लगाएका कृषक परिवारको संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल ७१
५.९ पशुपंछी पालन गर्ने कृषक परिवार तथा पशुपंछीको संख्या ७२
५.१० कृषि ऋण सम्बन्धी ७२
५.११ खाद्य अपर्याप्तता ७३
५.१२ राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार जिल्ला स्तरका तथ्याङ्कहरु ७४
५.१७ प्रदेशको खाद्य सुरक्षा स्थिति ७९
५.१८ प्रदेशमा उत्पादित वालीहरुको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा उत्पादकत्व (२०८०।०८१) ७९

खण्ड ६ रोजगारी तथा आर्थिक क्रियाकलाप र गरिवी ८९

६.१ आर्थिक रुपले अक्सर सक्रिय र निष्कृय जनसंख्या सम्वन्धी विवरण ८९
६.२ मुख्य पेशा अनुसारको जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका) को विवरण ९१
६.३ क्षेत्र अनुसार ९१
६.४ अक्सर आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको काम गर्दाको हैसियत (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको) ९३
६.५ आर्थिक रुपले निष्क्रिय हुनुको प्रमुख कारण ९४
६.६ प्रदेशको आश्रित जनसंख्या विवरण ९४
६.७ राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ बाट प्राप्त केहि नतिजाहरु ९५
६.८ उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय ९७
६.९ नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०७९/८० बाट प्राप्त केहि नतिजाहरु ९९

खण्ड ७ प्राकृतिक स्रोत, वातावरण तथा पर्यटन १०२

७.१ वन १०२
७.२ प्रमुख नदीनाला र तालहरु १०४
७.३ प्रमुख हिमनदी र हिमतालहरु १०५
७.४ खानी तथा खनिज १०५
७.५ सुदूरपश्चिम प्रदेशका पर्यटकीय क्षेत्रहरु १०६
७.६ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा होमेस्टे १०८

खण्ड ८ निर्वाचन सम्वन्धी विवरण १०९

खण्ड ९ आर्थिक क्षेत्र, राजश्व र खर्च ११३

९.१ राजश्व ११३
९.२ सुदूरपश्चिमका आर्थिक सूचकहरु ११५
९.३ बजेट र खर्चको अवस्था ११५
९.४ बजेट स्रोतको अवस्था ११६
९.५ आन्तरिक राजश्व परिचालनको अवस्था ११६
९.६ प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन (अमेरिकी डलर) ११७
९.७ कृषि र गैर कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान ११७
९.८ क्षेत्रगत आर्थिक वृद्धिदर र योगदान ११८
९.९ वैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु ११९
९.१० सहकारी ११९

खण्ड १० न्याय तथा कानून १२१

१०.१ सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अदालतबाट प्राप्त विवरण १२१
१०.२ जिल्लागत रुपमा प्रदेशमा घटेका अपराध सम्बन्धी विवरण १२३

१०.३ सवारी दुर्घटना १२७
खण्ड ११ पूर्वाधार विकास, यातायात तथा सञ्चार १२९
११.१ यातायात १२९
११.२ राष्ट्रिय गौरव आयोजनाहरु १३०
११.३ प्रदेश गौरव आयोजनाहरु १३०
११.४ प्रदेश भित्रका ठूला आयोजनाहरु १३१
११.५ प्रदेश सरकारद्वारा विस्तार गरिएका सडक १३२
११.६ विमानस्थल सम्वन्धी विवरण १३२
११.७ सञ्चार सेवा १३३
११.८ उर्जा १३४
११.९ इन्टरनेट र स्मार्टफोन प्रयोगकर्ताको घरधुरी अनुपात १३५
खण्ड १२ प्रशासन तथा अभिलेख १३६
१२.१ जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्रदान गरिएको सेवाको विवरण १३६
१२.२ सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुको व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्वन्धी विवरण १३७
खण्ड १३ विविध १३९
सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका जिल्लाहरुको संक्षिप्त विवरण १३९
- बाजुरा १४०
- बझाङ १४७
- दार्चुला १५५
- बैतडी १६३
- डडेल्धुरा १७१
- डोटी १७९
- अछाम १८७
- कैलाली १९६
- कञ्चनपुर २०७
खण्ड १४ तथ्याङ्क २१७
१४.१ तथ्याङ्क र यसको आवश्यकता २१७
१४.२ कार्यालयको परिचय र अवस्थिती २१८
१४.३ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरूको कार्यविधि २१८
१४.४ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीको सांगठनिक संरचना २१९
१४.५ नागरिक वडापत्र २२१
१४.६ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीका कार्यहरू २२३
अनुसूचीहरु
अनुसूची १ उमेर समूह अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्लाहरुको जनसंख्या २२४
अनुसूची २ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जिल्लागत अपाङ्गता भएका जनसंख्या विवरण २२६
अनुसूची ३ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जिल्लागत रुपमा प्रक्षेपण गरिएको जनसंख्या विवरण २२८
अनुसूची ४ राष्ट्रिय जनगणना अनुसारको जनसांख्यिक सूचकहरु २३०
केही महत्वपूर्ण परिभाषा तथा गणना विधि २४४
सन्दर्भ सामग्री सूची २५२

खण्ड - १ प्रदेशको परिचय

१.१ प्रदेशको नामाकरण र ऐतिहासिक पृष्ठभूमी

नेपाललाई वि.सं. २०१८ मा १४ अञ्चल ७५ जिल्लामा विभाजन गरिएको र वि.सं. २०२९ सालमा सरकारले ४ विकास क्षेत्र र ७५ जिल्लामा विभाजन गरेको थियो। वि.सं. २०३७ साल सम्म यो प्रदेश मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र अन्तर्गत रहेको थियो पछि वि.सं. २०३७ साल असोज २६ गते देखि ५ विकास क्षेत्रमा विभाजन गरी सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको रुपमा अलग अस्तित्वमा स्थापित भएको हो। नेपालको संविधान २०७२ बमोजिम नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजन गरिएको छ। साविकका महाकाली अञ्चलका ४ जिल्ला र सेती अञ्चलका ५ जिल्ला सहितको ७ नम्वर प्रदेश कायम रहेकोमा प्रदेश सभाको २०७५ असोज १२ गतेको बैठकले प्रदेशको नामाकरण “सुदूरपश्चिम प्रदेश” र राजधानी “गोदावरी” राख्ने निर्णय गरेको थियो। यस प्रदेशको अस्थायी राजधानी कैलाली जिल्लाको धनगढीमा रहेको छ। भौगोलिक बनावटका हिसाबले यस प्रदेशलाई तराई खण्ड, चुरे श्रृंखला, बेशी, भित्री मधेस, पहाडी खण्ड, लेकाली र हिमाली खण्ड गरी ७ भागमा विभाजन गरिएको थियो। भौगोलिक रुपमा यस प्रदेशले हिमाल, पहाड र तराई गरी तीनै धरातलीय स्वरुपलाई समेटेको छ। हिमाल, पहाड र तराईको पारस्परिक सम्वन्ध रहेको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पेट्रोलियम, ग्याँस, युरोनियम, सिलेट, चुनढङ्गा, पत्थर, कोईला, अभ्रख (सल्फर), फलाम, तामा, सिसा जस्ता खानीको प्रचुर सम्भावना बोकेको देखिन्छ। तराई क्षेत्र अन्नवाली, दलहन र तेलहनको भण्डार हो भने पहाडी क्षेत्र जडीवुटी र फलफुलको उद्यान क्षेत्र हो त्यस्तै हिमाली क्षेत्रमा जलसम्पदाको दीगो स्रोतका रुपमा रहेको छ। त्यस्तै हावापानीको दृष्टिकोणले हेर्दा पनि यस प्रदेशमा नेपालमा पाइने सबै प्रकारको (उष्ण मनसुनीदेखि टुन्ड्रा) हावापानी विद्यमान रहेको छ। यस प्रदेशको व्यापारिक सम्वन्ध हिमाल पारी तिव्वत र चीनसँग रहेको छ भने तराई र पहाडका जिल्लाहरुको व्यापार, पारवाहन र वाणिज्य सम्वन्ध भारतसँग रहेको छ।

यो प्रदेश १०९ मिटरदेखी ७१३२ मिटरसम्म उचाई र २८° २२' उत्तरी अक्षांशदेखि ३०° ०९' उत्तरी अक्षांश र ८०°०३' पूर्वी देशान्तरदेखि ८१° २५' पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। यस प्रदेशको सबैभन्दा अग्लो भू-भागको रुपमा अपि हिमाल (७,१३२ मिटर) र होचो भू-भागको रुपमा कैलाली जिल्लामा (१०९ मिटर) रहेको छ।

नेपालको कुल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि. मध्ये सुदूरपश्चिम प्रदेशले १९,५३९ वर्ग कि.मि. (हाल उपभोग गरिरहेको) अर्थात् १३.२८ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको छ। प्रदेशको कुल क्षेत्रफल मध्ये हिमाली भू-भाग ७,९३२.८३४ वर्ग कि.मि. (४०.६० प्रतिशत), पहाडी भू-भाग ६,७४८.७७०६ वर्ग कि.मि. (३४.५४ प्रतिशत) र तराई भू-भाग ४,८५७.३९५४ वर्ग कि.मि. (२४.८६ प्रतिशत) पर्दछ। यस प्रदेशमा पहाडी तथा हिमाली भू-भाग बढी रहेको छ। यो प्रदेश नेपाल राज्यको करिब पश्चिम भागमा पर्दछ। यो प्रदेशका २ जिल्ला (कैलाली र कञ्चनपुर) तराई क्षेत्रमा, ४ जिल्ला (डोटी, डडेल्धुरा, अछाम, बैतडी) पहाडी क्षेत्रमा र ३ जिल्ला (दार्चुला, बझाङ र बाजुरा) हिमाली क्षेत्रमा पर्दछन्।

यस प्रदेशको सिमाना पूर्वमा कर्णाली प्रदेशका सुर्खेत, दैलेख, कालीकोट र मुगु जिल्ला तथा लुम्बिनी प्रदेशको बर्दिया जिल्ला पर्दछ। पश्चिम र दक्षिणमा भारत, उत्तरमा कर्णाली प्रदेशको हुम्ला जिल्ला तथा मित्र राष्ट्र चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ बमोजिम यस प्रदेशको कुल जनसंख्या २६,९४,७८३ जनसंख्या रहेको देखिन्छ। यसमध्ये पुरूषको संख्या १२,७२,७८६ (४७.२३ प्रतिशत) र महिला १४,२१,९९७ (५२.७७ प्रतिशत) रहेको छ। यस प्रदेशको जनघनत्व १३८ प्रति वर्ग कि.मि. रहेको र लैंगिक अनुपात ८९.५१ रहेको छ।

१.२ प्रदेशको राजनैतिक विभाजनः

नेपालको संविधान अनुसार नेपालको शासकीय स्वरुप संघीय संरचना बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विभाजन गरिएको छ। यो विभाजन मध्ये यस सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत महाकाली अञ्चलका ४ जिल्ला दार्चुला, बैतडी, डडेल्धुरा र कञ्चनपुर, सेती अञ्चलका बझाङ, बाजुरा, डोटी, अछाम र कैलाली गरी जम्मा ९ जिल्ला रहेका छन्। १ उप-महानगरपालिका, ३३ नगरपालिका र ५४ गाउँपालिका गरी जम्मा ८८ स्थानीय तह रहेका छन्। प्रतिनिधि सभातर्फ १६ तथा प्रदेश सभातर्फ ३२ वटा निर्वाचन क्षेत्र र ५३ सदस्यीय प्रदेश सभा रहेको छ।

१.३ प्रदेशमा रहेका जिल्ला र स्थानीय तह

हालको संघीय संरचना अनुसार

प्रदेश : सुदूरपश्चिम

जिल्ला : ९ (कञ्चनपुर, कैलाली, डडेल्धुरा, बैतडी, दार्चुला, डोटी, बझाङ, अछाम, बाजुरा)

उप-महानगरपालिका संख्या : १

नगरपालिका संख्या : ३३

गाउँपालिका संख्या : ५४

जम्मा वडा संख्या : ७३४

मिति २०७२।०६।०३ गते जारी भएको नेपालको संविधान, २०७२ र २०७३।११।२७ गते राजपत्रमा सूचना प्रकाशित भएपछि यस प्रदेशमा तपसिलमा उल्लेखित जिल्ला र स्थानीय तह रहने व्यवस्था गरेको छ।

<u>तपसिल</u>

सि.नं.	जिल्ला	स्थानीय तह
१	बाजुरा	न. पा. — बडिमालिका, त्रिवेणी, बुढीगंगा, बुढीनन्दा गा. पा. — हिमाली, गौमुल, स्वामीकार्तिक खापर, जगन्नाथ (पाण्डव गुफा), खप्तड छेडेदह
२	बझाङ	न. पा. — बुंगल, जयपृथ्वी गा. पा. — साईपाल, सूर्मा, तालकोट, मष्टा, छबिसपाथिभेरा, दुर्गाथली, केदारस्युँ, वित्थडचिर, थलारा, खप्तडछान्ना

सि.नं.	जिल्ला	स्थानीय तह
३	दार्चुला	न. पा. — महाकाली, शैल्यशिखर गा. पा. — व्याँस, दुहुँ, नौगाड, अपिहिमाल, मार्मा, मालिकार्जुन, लेकम
४	बैतडी	न. पा. — पुर्चौडी, दशरथ चन्द, मेलौली, पाटन गा. पा. — डीलासैनी, दोगडाकेदार, सुर्नया, पञ्चेश्वर, शिवनाथ, सिगास
५	डडेल्धुरा	न. पा. — अमरगडी, परशुराम गा. पा. — नवदुर्गा, अजयमेरु, भागेश्वर, आलिताल, गन्यापधुरा
६	डोटी	न. पा. — शिखर, दिपायल सिलगढी गा.पा. — पूर्वीचौकी, सायल, आदर्श, बोगटान फुडसिल, के.आई.सिंह, बडीकेदार, जोरायल
७	अछाम	न. पा. — पञ्चदेवल विनायक, साँफेवगर, मंगलसेन, कमलबजार गा. पा. — रामारोशन, मेल्लेख, चौरपाटी, बान्नीगढी जयगढ, ढकारी, तुर्माखाँद,
८	कैलाली	उप-महानगरपालिका - धनगढी न. पा. — गोदावरी, गौरीगंगा, घोडाघोडी, लम्कीचुहा, टिकापुर, भजनी गा. पा. — मोहन्याल, चुरे, बर्दगोरिया, जानकी, जोशीपुर, कैलारी
९	कञ्चनपुर	न.पा.—कृष्णपुर, शुक्लाफाँटा, बेदकोट, भिमदत्त, दोधारा चाँदनी, पुनर्बास, बेलौरी गा. पा. — लालझाडी, बेलडाँडी

१ ४. प्रदेशको भौगोलिक अवस्थिति तथा सिमाना

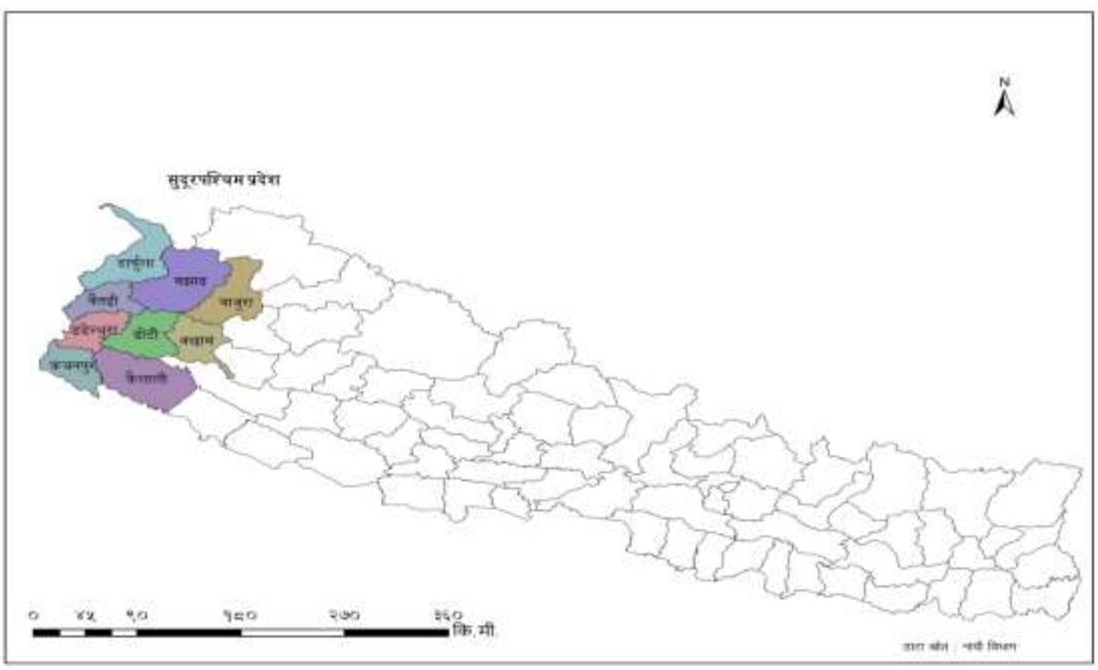

भौगोलिक स्थिति

प्रदेश	: सुदूरपश्चिम
प्रदेश सदरमुकाम	: गोदावारी, कैलाली
प्रदेश अस्थायी सदरमुकाम	: धनगढी, कैलाली

सिमाना

पूर्व	: कर्णाली र लुम्विनी प्रदेश
पश्चिम	: भारतको उत्तराखण्ड
उत्तर	: चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र कर्णाली प्रदेशको हुम्ला जिल्ला
दक्षिण	: भारतको उत्तर प्रदेश
अक्षांस	: २८° २२' उत्तरदेखि ३०° ०९' उत्तरसम्म
देशान्तर	: ८०° ०३' पूर्वदेखि ८१° २५' पूर्वसम्म
उचाई	: समुद्री सतहबाट १०९ मिटर देखी मिटर ७१३२
क्षेत्रफल	: १९,५३९ वर्ग कि.मि. (हाल उपभोग गरिरहेको) (नेपालको कुल क्षेत्रफलको १३.२८ प्रतिशत)
सवैभन्दा ठुलो जिल्ला	: बझाङ (३४२२ वर्ग कि. मि.)
सवैभन्दा सानो जिल्ला	: बैतडी (१५१९ वर्ग कि. मि.)
हिमाल	: अपी हिमाल (दार्चुला ७१३२ मिटर), सैपाल हिमाल (बझाङ ७०३१ मिटर)

भारतसँग जोडिएको सिमानाको दुरी : ४५९.२ कि.मि. (कैलाली - १०१ कि.मि., कञ्चनपुर-१२९.५ कि.मि., डडेल्धुरा - ४२.७ कि.मि., दार्चुला - १२५ कि.मि. र बैतडी - ६१ कि.मि.)

चीनसँग जोडिएको सिमानाको दुरी : ४९.५ कि.मि. (बझाङ २२.५ कि.मि. र दार्चुला २७ कि.मि.)

तापक्रम	: अधिकतम ४५ डिग्री सेल्सियस र न्युनतम ० डिग्री सेल्सियस भन्दा कम
औषत वर्षा	: १८०० मि मि

१.५ भौगोलिक बनावट

यस प्रदेशको आकार उत्तर-दक्षिणमा साँगुरो र पूर्व-पश्चिममा फराकिलो छ। यो प्रदेशको भूभाग समुन्द्री सतहबाट न्यूनतम १०९ मि. देखि ७१३२ मि. उचाईसम्म रहेको छ। भौगोलिक बनावटका हिसाबले यस क्षेत्रलाई तराई खण्ड, चुरे श्रृंखला, बेशी, भित्री मधेस, पहाडी खण्ड, लेकाली र हिमाली खण्ड गरी ७ भागमा विभाजन गरिएको छ।

१.६ प्रदेशको जलवायु र हावापानी

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा समुन्द्री सतहबाट १०९ मिटर देखि लिएर अपी हिमालको शिर ७,१३२ मिटर उचाईसम्म फैलिएको छ। यस प्रदेशमा तराई र भित्री मधेशमा गर्मी, पहाडमा चिसो र हिँउदमा हिँउ समेत पर्दछ भने उच्च हिमाली भेगमा सधैं जसो हिउँ रहिरहन्छ र अत्याधिक चिसो हुन्छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशले हिमाल, पहाड र तराईका तीनओटै धरातलीय स्वरूपलाई समेटेको छ। हिमाली क्षेत्रमा दार्चुला, बझाङ र

बाजुरा जिल्ला पर्छन् भने बैतडी, डडेल्धुरा, अछाम, डोटी पहाडी जिल्लाहरू हुन, कैलाली र कञ्चनपुर तराई क्षेत्रमा पर्छन्। डडेल्धुरा जिल्लाका केही भागहरू भने भित्री मधेसमा पर्छन्। सुदूरपश्चिम प्रदेशको धरातलीय स्वरूपले हावापानीमा विविधता ल्याएको छ। यहाँ उष्ण मनसुनी, न्यानो समशीतोष्ण, ठण्डा समशीतोष्ण, लेकाली र टुन्ड्रा/ध्रुवीय/हिमाली गरी पाँच प्रकारका हावापानी रहेको पाइन्छ ।

उष्ण मनसूनी हावापानीः- समुन्द्री सतह देखि १२०० मि. सम्मको उचाईमा यस प्रकारको हावापानी पाइन्छ। कम उचाईका कारण ग्रीष्म ऋतुमा यहाँको तापक्रम ३८° देखि ४५° सेन्टिग्रेड सम्म पुग्दछ भने शीततकालमा १५° देखि ५° सेन्टिग्रेड सम्म ओर्लिन्छ। वंगालको खाडीबाट आउने मनसुनी वायुका कारण यहाँ २००० मि.मी सम्म सरदर वर्षा हुने गर्दछ। यो हावापानी ज्यादै उष्ण र शुष्क हुने हुँदा स्वास्थ्यका लागि त्यति उपयोगी नभए पनी पाँगो माटो भएका कारण धान, गँहु, जुट आदिका लागि उपयोगी रहेको छ। यो हावापानी तराईका धनगढी, महेन्द्रनगर, वेलौरी, टिकापुर लगायत नदी किनारको भागहरुमा पाइन्छ भने यस क्षेत्रमा गर्मीमा "लु" चलेर अत्याधिक गर्मी हुन्छ।

न्यानो समशीतोष्ण हावापानी- समुन्द्री सतहको १२०० देखि २१०० मिटर सम्मको उचाईमा यो हावापानी पाइन्छ। यस प्रकारको हावापानीमा ग्रीष्ममा न्यानो र शिशिरमा बढी चिसो हुने गर्दछ। गर्मीमा २४° देखि ३०° से. सम्म र जाडोमा ०° सम्म तापक्रम हुने गर्दछ। दक्षिणको भिरालो भागमा २५०० मि.मि. र उत्तर भिरालो क्षेत्रमा १००० मि.मि. सम्म सरदर वर्षा हुने गर्दछ।

ठण्डा समशीतोष्ण हावापानीः- समुन्द्री सतहको २१०० देखि ३३०० मि. सम्मको उचाईमा यस प्रकारको हावापानी पाइन्छ। ग्रीष्ममा १५° देखि २०° से. सम्म र हिउँदमा ०° से. तापक्रम हुने गर्दछ। वर्षामा सरदर १००० मि.मि. पानी पर्दछ भने हिउँदमा हिउँ बर्सिन्छ। न्यून तापक्रम र न्यून वर्षाका कारण खेतीपाती अत्यन्त कम हुन्छ। दैनिक जीवन कष्टकर भएपनी स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले यो हावापानी उपयुक्त मानिन्छ।

लेकाली हावापानीः- समुन्द्री सतहको ३३०० देखि ५००० मि. सम्मको उचाईमा यो हावापानी पाइन्छ। वैशाख, जेठ र असारमा १०° से. तापक्रम भएपनी अन्य समय यस क्षेत्रको तापक्रम हिमाङ्क भन्दा कम हुने गर्दछ। वर्षामा सरदर ३०० मि.मि. भन्दा कम पानी पर्ने गर्दछ भने अन्य समयमा हिँउ पर्दछ। हिँउदमा अति चिसो हावा चल्दछ।

ट्रण्डा (हिमाली/लेकाली) हावापानीः- समुन्द्री सतह देखि ५००० मि. भन्दा माथिको उचाईमा यो हावापानी पाइन्छ। यहाँ सधैंजसो हिमपात भैरहन्छ वर्षाको रुपमा समेत हिँउ नै पर्दछ। तापक्रम ०° भन्दा कम हुन्छ मध्यान्ह पछि हिँउको हुरी चल्ने गर्दछ। यसलाई हिमाली मरुभुमी हावापानी पनि भनिन्छ।

१.७ प्रदेशका प्रमुख नदी, खोला, ताल र गुफा

महाकाली नदीः तिब्बतीय हिमाली क्षेत्रबाट उत्पत्ति हुनुका साथै चौलानी, रामगंगा, धौलीगंगा, जस्ता प्रशस्त सहायक नदीहरु मिश्रीत हुँदै यो नदी प्रदेशको ठूलो नदीको रुपमा रहेको छ। यो नदी देशको पश्चिम सिमानाको रुपमा दार्चुला, बैतडी जिल्लाको सीमाना हँदै डडेल्धुरा जिल्लाको रुपाल, शिर्ष र जोगबुढा हुँदै कञ्चनपुरको ब्रम्हदेव, गड्डाचौकी, भुजेला, दोधारा चाँदनी भएर बगेको छ। महाकाली यस प्रदेशको प्रमुख नदी हो।

सेती नदी : सेती नदीले बझाङ, डोटी र डडेल्धुरा जिल्लाको सिमाना छुट्याउने काम गरेको छ। कालंगा नदी, बाउली गाड, चामा गाड,रडुवा खोला आदि यसका सहायक नदी हुन्। प्रसिद्ध पश्चिम सेती आयोजना यसै नदीमा बनाउने सरकारको सोच रहेको छ। यो कर्णाली नदीको सहायक नदी समेत हो। सेती यस प्रदेशको प्रमुख नदी हो।

चौलानी/चमेलिया नदी : यो नदी बैतडी र दार्चुला जिल्लाको सीमाना हुँदै महाकाली नदीमा मिसिन्छ। हिमालको हिंउ पग्ली चौलानी जस्तो सेतो भएकोले यस नदीलाई चौलानी भनिएको हो। यस नदीको पानीबाट ३० मेगावाटको प्रसिद्ध चमेलिया जलविद्युत आयोजना र ४० मेगावाटको अपर चमेलिया जलविद्युत आयोजना निर्माण सम्पन्न भएको छ जसले सुदूरपश्चिमको विद्युतीकरण सहजता ल्याएको छ। वैतडी जिल्लाको पुर्चौडी क्षेत्रमा मूल भई डिलाशैनी, दोगडाकेदार गा.पा. भएर बग्ने जमाडी गाड समेत यसैमा मिसिन्छ।

बुढीगंगा : यो नदीको उदगम स्थल बाजुरा जिल्लाको गौमुल हिमाल हो। यस नदीमा वाउली गाड, खडीगाड तुसारी खोला, कोतरी गाड आदि समेत यस नदीमा मिसिन्छ। यो कर्णाली नदीको सहायक नदी समेत हो।

अन्य नदी, गाड तथा खोलाहरु : दरगंगा, सूर्नाया गाड, जमाडी गाड, ढिक गाड, होपरी गाड, मकरी गाड, दोदा नदी, मोहना नदी, कनरा नदी, गोदावरी नदी, शिवगंगा, खुटिया नदी, पथरैया नदी, गौरीगंगा नदी, बानारा खोला, रंगुन खोला, रडुवा खोला, रुपाली गाड, डोटेली गाड, स्यापल गाड, कालङ्गा नदी, बाउली गाड, चामा गाड, ठूली गाड, बाहुली गाड, थलारी गाड, कैलाश खोला, छिपे खोला, चिरा खोला, पर्भाली खोला, बारला गाड आदि रहेका छन्।

घोडाघोडी ताल : घोडाघोडी ताल सुदूरपश्चिम प्रदेशको कैलाली जिल्ला अन्तर्गत पर्ने एक रमणीय ताल हो। यो स्थल कैलाली जिल्लाको "पहलमानपुर" र "सुख्खड"को विचमा पर्ने जंगलमा पर्दछ। पूर्व पश्चिम राजमार्गको छेउमै अवस्थित यो ताललाई पर्यटकीय तथा पौराणिक दृष्टिकोणबाट नेपालको एक प्रसिद्ध स्थलको रूपमा लिईएको छ। यो ताल १३ अगस्ट सन् २००३ मा रामसारमा सूचीकृत भएको हो। यो ताल २,५६३ हेक्टरमा फैलिएको र औषत गहिराई ४ मिटर तथा समुन्द्री सतहबाट २०५ मिटरको उचाईमा रहेको छ। यस ताल लाई कपिल ताल पनि भनिन्छ। योगी नरहरिनाथले यो तालबाट पौराणिक काललाई स्मरण गराउने केही चिन्हहरू पत्ता लगाएर यो ताल महाभारत काल भन्दा पनि पहिलेबाट नै एक पवित्र तिर्थस्थल थियो भन्ने सावित गरेका थिए। यो तालको इतिहास थारु जातिसँग गाँसिएको छ। स्थानीय किम्बदन्ती अनुसार यो ताल सातवटा थारू जातिको बसोबास रहेको गाउँ डुबेर बनेको मानिन्छ र यस तालको आकार मानिसको हात जस्तै छ। किम्बदन्ती अनुसार प्राचीनकालमा यो स्थानमा एउटा सुन्दर गाँउ थियो। तर पछि एक रातभर परेको पानीले उक्त स्थानलाई तालमा परिणत गरायो। त्यसपछि त्यहाँका राजाले पहिला भाले र केही समय पछि पोथी घोडालाई त्यस क्षेत्रको अनुगमन गर्न पठाएछन्। तर दुबै घोडाहरू गन्तव्यमा नपुगी मरेछन। त्यसपछि ती राजाले उक्त स्थानमा कुनै दैवीशक्ति भएको विचार गरी त्यस स्थानमा मन्दिर निर्माण गर्न लगाए। तिनै मृत घोडाघोडी सम्झनामा त्यो

मन्दिर र ताललाई घोडाघोडी भन्न थालिएको हो। धर्मिक तथा पर्यटकीय दृष्टीकोणले समेत यस तालको महत्व रहेको छ। हाल यो तालमा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरुको गन्तव्य रुपमा रहेको छ।

सूर्मासरोवर ताल : सुर्मासरोवर बझाङ जिल्लाको सदरमुकाम चैनपुरबाट तीन दिनको पैदल दूरीमा रहेको एउटा सानो ताल हो।यो तालमा स्नान गरे सबै पापबाट मुक्ति पाइन्छ भन्ने भनाइ छ। बझाङ वासीहरू साउन महिनाको एकादशी देखि त्रयोदशीसम्म त्यही ओडारमा बसेर स्नान गर्छन्। त्यहाँ जलदेवीको वासस्थान छ भन्ने भनाइ छ। चाँदेशिखर हिमालको फेदीमा रहेको सरोवरको पानी तीन ठाउँबाट बाहिरिएर पाँच किलोमिटर तल सुनिगाडमा पुनः मिसिन्छ। सरोवरको पूर्वपट्टिको डाँडाबाट एक किलोमिटर तल १०० भन्दा बढी मानिस खान सुत्न मिल्ने विशाल विरु ओडार छ। दार्चुलातिरबाट आउने तीर्थालुहरू यही ओडारमा बास बस्छन्। साउनमा यस सरोवरमा स्नान गर्न आउने श्रद्धालुहरूको यात्रालाई सुर्मा सरोवर जात्रा भनिन्छ। विरु ओडारबाट केही तल धानसेरी पार्थीका विशाल नागीहरू छन् छेवैमा तातोपानीको मुहान छ। त्यहाँबाट दुई किमी पूर्व हिंडेपछि धानसेरी जिउलो पुगिन्छ। किम्वदन्ती अनुसार, उहिले पार्थी डाँडाबाट हेर्दा यहाँ सयौं महिलाले सुर्मादिवीको धान रोपिरहेका देखिने किमवदन्ती छ यहाँ अर्को एउटा सानो ताल पनि छ, जुन यस भेगका कस्तूरी, झारल, नाउर आदि वन्यजन्तुको पानी पिउने ठाउँ हो। हिमश्रृंखलाको अवलोकन गर्दै धानसेरीबाट ५/६ घण्टा ओरालो झरेपछि सुर्मादिवी मन्दिर रहेको सुर्मा गाउँ पुगिन्छ। उहिले सुर्मा र दुर्गा दिदीबहिनी अहिले लेकगाउँ गाविसमा पर्ने थलीमा बस्थे र लसुनको निहुँमा झगडा परेका दिदीबहिनीले अंशबण्डा गर्दा थलीका खेतहरू बग्न थालेछन्। तिनै खेतका बीचमा रहेको पाँगरको रूख तान्दा त्यसको आधा भाग चुँडिएर आएछ। त्यो रूख रोपेको ठाउँ नै अहिलेको सुर्मा मन्दिर भएको र आधा रूख थलीमै रहेको जनविश्वास छ।

झिलमिला ताल :

झिलमिला ताल नेपालको कञ्चनपुर जिल्लामा अवस्थित ताल हो। यो ताल भीमदत्त नगरपालिकाबाट २५ किलोमिटर उत्तरमा रहेको छ। झिलमिला ताल समुन्द्र सतहबाट ६८० मिटर उचाईमा रहेको छ। झिलमिला ताल भीमदत्त नगरपालिका-९ मटैनाको चुरे क्षेत्रमा अवस्थित छ। यो तालले दिनमा आफ्नो तिन देखि चार पटक रङ बदलेको पैइनछ। झिलमिला ताल चारैतिरबाट हरियो पहाडहरूले ढाकिएको छ। तालको नजिकै आमा झिलमिलाको सानो मन्दिर पनि अवस्थित छ। झिलमिला तालको पानी कहिँ पनि बग्दैन, यो कम हुँदैन, यो वर्षायाममा थोरै उठ्छ। तालको पानीमा जलीय जीवहरू पनि पाइन्छन।

वेदकोट ताल :

बेदकोट ताल कञ्चनपुर जिल्ला वेदकोट नगरपालिका वडा नं. ०३ मा अवस्थित छ। स्थानीय व्यक्तिहरुले यो तालको स्थापना बारे आफुलाई कुनै पनि जानकारी नभएको बताउँदछन्। यो स्थल कञ्चनपुर जिल्लाको सदरमुकाम महेन्द्रनगरबाट उत्तर दिशामा पर्दछ। महेन्द्रनगर बजारबाट यहाँ आउन भाँसि, लालपुर, सुडा हुँदै दैजी बजारबाट ७ किलोमिटरको दुरीमा वेदकोट ताल पुगिन्छ। यहाँको मौसम सामान्यतया शितल, चिसो हुन्छ। यो ताल यस क्षेत्रको एक पर्यटकीय एवम् धर्मिक स्थलको रुपमा विकसित हुँदै गैरहेको छ। हरियाली चुरेपर्वतको फेदीमा सानदार अवस्थिति भएको यो तालको सुन्दरताले यहाँ आउने सबैको मन छुने गर्छ। वर्षेनी हजारौंको संख्यामा मानिसहरू यो ठाँउ घुम्न आउने गर्छन।

प्रकृतिको सुन्दरतासंग रम्दै शान्त मनले बैजानाथ मन्दिरमा दर्शन पनि गर्न पाइने भएकाले यसको महत्त्व अझै बढेको छ।

खप्तड दह :

खप्तड ताल नेपालको डोटी, अछाम, बजाङ र बाजुरा जिल्लाको संगममा अवस्थित ताल हो यो ताल खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्जको उत्तर-पूर्वमा तथा समुन्द्र सतहबाट ३०५० मिटरको उचाइमा अवस्थित छ। त्यसलाई खापर दह भनिन्छ। यस दहको वरिपरि रङ्गीचङ्गी फूल फुल्ने गर्दछ। खापर दहको छेउमा खापरे मष्टोको पुरानो मन्दिर र हेमकाण्ड छ। सफा पानीको रुपमा यो ताल रहेको छ। खप्तड दह खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज भित्र रहेको छ। खप्तड क्षेत्रमा यात्रागर्ने भक्तालुजन र पर्यटकहरुको गन्तव्यको रुपमा यो ताल र राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेको छ।

छतिवन ताल :

डोटीको जोरायल गाँउपालिका वडा नं. २ मा पर्ने यो ताल ऐतिहासिक तथा धार्मिक दृष्ट्रिकोले महत्वपूर्ण रहेको छ। वर्षको एक पटक यँहा कफलकट्टे देवताको पुजा आजा गरिन्छ। हाल यो ताल आन्तरिक र बाह्य पर्यटकको रोजाईमा पर्न थालेको छ।

आलिताल : डोटी जिल्लाको बुडरबाट बुडर जोगबुढा सडक हुँदै १५ कि.मि. टाढा डडेल्धुरा जिल्लाको आलिताल गा.पा.को वडा नं. ३ मा यो ताल पर्दछ। आलितालको गोदाम भन्ने स्थानबाट लगभग ३ कि.मी.को दुरीमा यो ताल अवस्थित छ। महाभारतको काखमा अवस्थित यो ताल १३०० हजार वर्ग मिटर क्षेत्रमा फैलिएको छ। समुद्री सतहबाट ८०० मिटर उचाइमा रहेको आलितालको औषत लम्बाइ १,१७५ मिटर रहेको छ भने औषत चौडाइ ४०० मिटर रहेको आलिताल पर्यटन विकास बोर्डमा उल्लेख गरिएको छ। यहाँ क्रिडा गर्ने माछाहरु आकासमा बादल लागे पछि बाहिर निस्कने गर्दछन्। बस्तीबाट टाढा रहेको यो ताल प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिएको छ। यहाँ बर्षेनी मेला लाग्ने गर्दछ। धार्मिक ऐतिहासिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण मानिने सो तालसम्म पुग्न कच्ची सडक रहेकोले छ जसले आन्तरिक र बाह्य पर्यटकहरुलाई सो तालसम्म पुग्न सहज भएको छ। पर्यटकीय दृष्टिकोणले प्रचुर सम्भावना बोकेको आलितालालाई संरक्षण र संवर्धन गर्न सके यस क्षेत्रको आर्थिक उन्नतिमा विकास हुने सर्वसाधारण बताउँछन्।

पत्तालभुमेश्वर गुफा :

बैतडीको सुर्नया गाउँपालिका—२, वासुलिङ्गमा अवस्थित नेपालकै गहिरो (१६० मिटर प्रमाणित हुन बाँकी) प्राचीन गुफा हो पाताल भुमेश्वर। उत्तरपट्टि लहरै मिलेको अपि सैपाल हिमशृङ्खलालाई नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने पत्ताल भूमेश्वरमा लालीगुराँसको घना जंगल छ। जहाँ फागुन—चैतमा राताम्मे लागीगुराँस देख्न पाईन्छ। पत्ताल भूमेश्वरको मुख्य आकर्षण भनेको सदाबहार जंगलको बीचमा रहेको कहिल्यै नसुक्ने तलाउ र गुफा हो। बैतडीकै उच्च स्थानमा अवस्थित पत्ताल भूमेश्वर एक तीर्थस्थल पनि हो। यस ठाउँमा रहेको तलाउको पानी एकपटक शिरमा चढाउनै पर्ने र यसो गरेमा पवित्र भइन्छ भन्ने जनविश्वास रहिआएको छ। करिब ३०० वर्ष पहिलादेखि पत्ताल भूमेश्वरमा देवीदेवताको महिमा शुरु भएको स्थानीय बूढापाका बताउँछन्। हिन्दु धर्मावलम्बीहरुका आराध्यदेव शिव भगवान् आफ्नी अर्धाङ्गिनी

पार्वतीसँगको बिछोडका बेला संसारका विभिन्न ठाउँ घुम्दै पत्ताल भूमेश्वरमा पनि पाइला टेकेका भन्ने जनविश्वास रहेको छ। यहाँ प्रत्येक वर्ष रामनवमीको दिन पुजाआजा हुने गरेको छ। यसै वरपर ग्वाल्लेक केदार, रौलेश्वर, त्रिपुरासुन्दरी, निङ्गलाशैनी, जगन्नाथ, सिगास धुरा, दोगडा धाम, मेलौली भगवति लगायतका पर्यटकीय गन्तव्य पनि रहेका छन्।

पोखराको रावलतोली गुफा : डडेल्धुरा जिल्लाको अमरगढी न.पा. वडा न. ७ मा दशरथचन्द राजमार्गको नजिकै यो गुफा रहेको छ। लगभग १० मिटर गोलाईको द्वार भएको यो गुफा कति ठूलो छ भन्न सकिन्न तर बिचबाट बाटाहरु विभाजित भएर जाने र उग्रताराका गणहरु गुफाबाट भूमिराज र समसानघाट तथा सल्लेश्वर महादेव स्थान पुग्ने गरेको किम्बदन्ती छ। यसको द्वारमा हाल लिपपोत गरेर पुजाआजा गर्ने गरेका छन्। यो प्राचीन सुरुङ्ग मार्गका रुपमा बनेको हुनसक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ। यस स्थानको खोजी भएमा यस गुफाले पर्यटकहरुको आकर्षणको लागि एक अत्यन्त राम्रो सम्भावना बोकेको देखिन्छ।

यसका साथसाथै बन्धाताल, पुरैनी ताल, रानी ताल, कालीकिच ताल, जाखोर ताल, बेलवा ताल, जोगिनिया ताल, बेहडाबाबा ताल, कोइलीही ताल आदि पनि यस क्षेत्रमा रहेका छन्।

१.८ प्रदेशका प्रमुख ऐतिहासिक, पर्यटकीय स्थलहरुको संक्षिप्त विवरण

खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज :

बझाङ, बाजुरा, डोटी र अछाम जिल्लाको संगमस्थलमा २२५ वर्ग मिटरमा फैलिएको यो राष्ट्रिय निकुञ्जको स्थापना वि.सं. २०४२ (सन् १९८४) मा र मध्यवर्ती क्षेत्रको स्थापना वि.सं. २०६३ मा भएको हो। यस राष्ट्रिय निकुञ्जले मध्य पहाडी वातावरण, वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछ। यस निकुञ्जमा सल्ला, खसुर र निगालोको जगंलहरूका साथै वन्यजन्तुका लागि उपयुक्त घाँसे मैदान रहेका छन्। यहाँ पाइने वन्यजन्तुमा रतुवा मृग, कस्तुरी मृग, घोरल, चितुवा, जंगली कुकुर, जंगली बिरालो, रातो बाँदर, लंगुर बाँदरका साथै डाँफे, मुनाल जस्ता सुन्दर चराचुरुङ्गीहरूको प्रधानता रहेको छ।

यो राष्ट्रिय निकुञ्ज धार्मिक दृष्टिकोणले पनि निकै महत्वपूर्ण छ। त्रिवेणी, खप्तड दह, सहस्रलिङ्ग आदि स्थानहरू हिन्दू धर्मावलम्बीहरूका पावन तीर्थस्थल मानिन्छन्। यी स्थानहरूमा यहाँ गंगा दशहरा, जनैपूर्णिमा जस्ता धार्मिक पर्वमा हजारौंको संख्यामा तीर्थयात्रीहरू भेला भई मेला भर्ने गर्दछन्। पर्या—पर्यटनको प्रचुर सम्भावना भएकोले यो क्षेत्र प्रचार प्रसार गर्न सके सुदूरपश्चिम क्षेत्रकै पर्यटकीय आर्थिक पक्षको विकास हुने देखिन्छ।

शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज :

यो राष्ट्रिय निकुञ्ज सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत कञ्चनपुर जिल्लाको नेपाल—भारत सिमानामा दक्षिण पश्चिम कुनामा अवस्थित छ। महाकाली नदीको पुरानो बहाव क्षेत्र भएको कारण विकसित हुनआएका ठुला ठुला फाँटाहरू, धाप र सिमभूमि यस निकुञ्जको प्रमुख विशेषता हो। यस राष्ट्रिय निकुञ्जको स्थापना वि.सं. २०३१ मा भएको हो जसको क्षेत्रफल ३०५ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। वि.सं. २०६१ सालमा २४३.५ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल मध्यवर्ति क्षेत्र समेत स्थापना भएको छ। यो निकुञ्ज बाह्रसिंगा जरायोको लागि प्रसिद्ध रहेको छ। निकुञ्जका कारण नेपालको पश्चिमी तराईमा पाइने वन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गीहरूको

बासस्थानको संरक्षण हुन पुगेको छ। निकुञ्जको अधिकतम भाग सालको जंगलले ढाकिएको छ। बाँकी सिसौ र खयरको जंगल र घाँसे मैदान छ। बाह्रसिंगा, जंगली हात्ती, पाटेबाघ, चितुवा, घोडगधा, नीलगाई, चितुवा, रतुवा, एक सिंगे गैंडा, जरायो, चित्तल, लगुना जस्ता स्तनधारी जनावर यस निकुञ्जका प्रमुख वन्यजन्तु हुन्। त्यस्तै रानी ताल तथा अन्य स-साना तालहरूमा मगर गोहीहरू प्रशस्त पाइन्छन् भने रैथाने र बसाई सरी आउने चराचुरुङ्गीहरू पनि पाइन्छन्। वन्यजन्तु अवलोकनका लागि यो निकुञ्ज स्वर्ग मानिन्छ। आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकका लागि यो निकुञ्ज गन्तव्य बन्दै गएको छ।

कर्णाली पुल :

यो पुल कर्णाली नदी माथि चिसापानी भन्ने स्थानमा छ। यो पूर्व-पश्चिम राजमार्ग (महेन्द्र राजमार्ग)को भाग हो जसले नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश लाई नेपालको अन्य भाग सँग जोड्ने गर्दछ। यसको निर्माण सन् १९९३ मा पूरा भई सन् १९९४ बाट सञ्चालनमा आएको हो। यो तार पुल (Cable-stayed bridge) हो जसको बिचमा ठूलो खम्बा (pylon) छ र त्यसमा स्टीलका तारहरू बाँधेर ट्रस (truss) लाई अड्याइएको छ। यो ५०० मिटर लामो तथा १० मिटर चौडा छ। यसको निर्माण जापानको कावासाकी हेवी इन्डस्ट्रिजले गरेको हो। यो पुल पर्यटकीय दृष्ट्रिकोणले महत्वपूर्ण रहेको छ।

दोधारा चादनी झोलुङ्गे पुल :

महाकाली नदी माथि कञ्चनपुरको दोधारा र चाँदनी नगरपालिकालाई जिल्लाको सदरमुकाम सँग जोड्नका लागि बनाईएको यो पुल दक्षिण एसियाकै लामो पुल मानिन्छ। पुल बन्नु भन्दा पहिला दोधार चाँदनी क्षेत्रका मानिस सदरमुकाम आवत जावत गर्न बनबासाको पुल भई भारतको बाटो प्रयोग गर्नेगर्थे। यस पुलको लम्बाई १४५२.९६ मिटर रहेको छ। हाल महाकाली नदी माथि नेपाल तर्फै अर्को मोटरेवल पुल बनिसकेको छ। भिमदत्त नगरपालिकाबाट १२ किलोमिटर दुरीमा रहेको यो पुल आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकका निम्ति आकर्षणको रुपमा रहेको छ।

रामारोशन क्षेत्र :

यो अछाम जिल्लाको रामारोशन गाउँपालिका वडा नं. ५ मा समुन्द्री सतहबाट २५४६ मिटरको उचाई अवस्थित पर्यटकीय क्षेत्र हो। बाह्र बण्ड अठार खण्डका (बाह्र ताल अठार ठुलाठुलाचौर) रुपमा प्रसिद्ध रहेको र कैलाश खोलाको मुहान समेत रहेको यो क्षेत्र पर्यटकीय दृष्टिकोणले एकदमै महत्वपुर्ण मानिन्छ। यहाँ राष्ट्रिय फूल लालीगुराँस र राष्ट्रिय चरा डाँफे पाईन्छ।

अपी हिमाल : सुदूरपश्चिम प्रदेशको सबैभन्दा अग्लो चुचुरो (७१३२ मिटर वा २३,३९९फिट) को रुपमा रहेको यो हिमाल दार्चुला जिल्लामा भारत र चीनको सिमाना सँग जोडिएको छ। यो हिमाल गुराँस हिम श्रृङ्खला अन्तर्गत पर्दछ।

सैपाल हिमाल :

गुराँस हिम श्रृङ्खला अन्तर्गत पर्ने यो हिमाल बझाङ जिल्लामा पर्दछ जसको उचाई ७०३१ मिटर रहेको छ। यो सुदूरपश्चिमको दोस्रो ठुलो हिमाल पनि हो।

अजयमेरुकोट :

डडेल्धुरा जिल्लाको सदरमुकामबाट पश्चिमतिर दुई घण्टा पैदल बाटो हिँडेपछि तल बस्ती र खेतको बीचमा प्राचीनस्थलको रूपमा अजयमेरुकोट देखिन्छ। त्यो ठाउँमा केहि भग्नावशेष भएको कोट भेटिन्छ जसलाई अजयमेरुकोट भनिन्छ। यसलाई रणथम्मकोट तथा हाँटकोटको नामले पनि चिनिन्छ। अहिले अजयमेरुकोटसम्म करिब एक घण्टाको सडक पुगिसकेको छ। हाल यो अजयमेरु गा.पा.को वडा न. २ मा पर्दछ। कत्युरी राजवंशका राजा अजयपालदेवले ११ औं शताव्दीको शुरुवाततिर यो दरवारको स्थापना गरेका थिए। अजयपालको नामबाट अजयमेरुकोट नामाकरण भएको डोटी खोलाको अभिलेखले पनि प्रमाणित गर्दछ। यहाँ प्राचीन दरवारको भग्नावाशेष, नाउला देवल, वीरखम्ब, कलात्मक सिलिङ्ग, राजाको वैठक स्थल सहितका ऐतिहांसिक वस्तुहरु छरिएर रहेकाछन्। रानी नुहाउन जाने सिडी कोटदेखि तल खोलासम्म छ। राजा निरयपालदेवका ताम्रपत्र र वि.सं.१४१९ सम्मका लेखहरु रहेको यो अजयमेरुकोट रैका राजवंशका नागीमल्लले वि.सं.१४४१ मा कब्जा गरेपछि भने रैका राजा नागीमल्लको कोटको रूपमा चिनिन गयो। त्यसैले यस कोटलाई केही मान्छेहरु राजा नागी मल्लको कोट पनि भन्ने गर्दछन्। वास्तवमा यो कोट कत्यूरी पाल राजाहरूले नै निर्माण गराएको कोट हो।

राजा नागी मल्ल निकै प्रतापी कुशल शासक भएकोले यिनले १३०६ मा आफू राजा हुने बित्तिकै राज्यलाई गर्खामा बिभाजन गरी प्रत्येक गर्खामा रजवारहरु नियुक्त गरी जनतालाई रिझाई शासन गर्न थाले। तर त्यति बेला जनतामाथि यहाँका धामी झाँक्रीहरुबाट भैरहेको शोषण देखेर यिनले देव सुधार र धामी सुधार आन्दोलन चलाए। यस नीतिबाट कैयौं धामीहरु दण्डित भएभने कैयौं देव भण्डारहरु राज्यबाट अपहरण गरिए। तर उग्रताराको भण्डार अपहरण गर्न जाँदा राज सेनाहरुले विचित्र देख्दा आधाबाटोबाट फिर्ता हुन पुगे भने भागेश्वर देवताले राजारानीसहित अजमेरुकोटलाई आफ्नो शक्तिले कम्पन गराई दिएकोले राजाले उक्त शक्ति देखी नतमस्तक भई सम्पूर्ण गर्खाबासी मिली तिम्रो मन्दिर बनाई पूजा आराधना गर्नेछौं भन्ने कबुल गरेको किम्बदन्ति यहाँ सुन्न पाईन्छ। सो अनुसार बनेका भागेश्वरका २२ खम्बा र अग्निकुण्ड आज पनि छदैंछन्। साके १३३३ मा यिनको मुत्यु भयो। यिनी पछि क्रमश : रिपु मल्ल (प्रथम), कल्याण मल्ल, सुरातन मल्ल, कित्ति मल्ल, प्रताप मल्ल र रिपु मल्ल (द्वितीय) ले शासन गरे।

राजा अर्जुन शाहीको साके १४६०(१५१९) पालामा कत्युरवंशी रैका राजाहरु मल्लबाट शाही उपाधि धारण गर्न पुगे। यिनको पालामा मुगल सेना अजयमेरुकोटसम्म पुगिसकेपछि यी सेनालाई धपाउन सेनापति रणविर सिंह बोहराको नेतृत्वमा गएको फौजले मुगलहरुलाई हराएको थियो। त्यसपछि राजाले आफूलाई शाही उपाधि र सेनापति रणविर सिंह बोहरालाई तलकोटको जग्गा उपहार दिएका थिए।

अमरगढी किल्ला :

ऐतिहासिक रुपले चर्चित एवम् महत्वपूर्ण यो किल्ला डडेल्धुरा जिल्लाको सदरमुकामको उच्च टाकुरामा रहेको छ। यो किल्ला समुद्री सतहदेखि १८६० मिटर (६२०० फीट) को उचाईमा रहेको छ। यसको निर्माण नेपाल एकीकरण गर्ने सिलसिलामा नेपालको इतिहासमा निकै महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ। नेपाल एकीकरणमा बहादुर हस्ती मानिने राष्ट्रिय विभूति अमरसिंह थापा पश्चिम क्षेत्रमा वीरतापुर्वक लडाँई गरी सफलता समेत हासिल गर्ने महान योद्धा हुन्। श्री ५ रण बहादुर शाहको शासनकाल तथा बहादुर शाहको

नायवीमा संचालित नेपाल एकीकरणको सिलसिलामा बि.सं. १८४७ भाद्र ३१ गते आईतबारका दिन सेती नदीको किनारमा अवस्थित नारीदाङमा कप्तान रणविर खत्रीको नेतृत्वमा आएको दश कम्पनीका गोरखाली सैनिक जवान र डोटेली सैन्यका बीचमा घमासान युद्ध भयो। सो युद्धमा गोरखाली फौंजका सामुन्ने डोटेली फौंज पराजित भैसके पछि डोटी राज्य पनि बिशाल नेपाल अधिराज्यमा गाभिन पुग्यो र यस भूभागको सुशासनलाई सुदृढ र विस्तार गर्नको लागि अमरसिंह थापा यस क्षेत्रका प्रथम प्रशासकको रुपमा नियुक्त भएर आएका थिए। उनले यस क्षेत्रको संरक्षण तथा महाकाली पारी काँगडासम्म पनि विजय अभियानलाई जारी राख्न अमरगढी किल्लाको निर्माण गर्न लगाएको हुन्। यो किल्लाको निर्माण भइसकेपछि सरदार अमरसिंह थापा, काजि जगतजित पाण्डे, कप्तान गोलैया, कप्तान रणविर खत्री, सुब्बा जोगनारायण मल्ल, सुब्बा फौदसिंह, सुग्विर खत्री, आदि सैनिक कमाण्डरहरुले यस अमरगढी किल्लालाई आधार किल्ला कायम गरी काली कुमाउ तिर सयर गर्ने कार्य गर्दा बिच बाटैमा धौली थानानेर रङगयौलीमा कुमाउको राजा मोहन चन्दको फौजले गोरखाली फौज माथि एक्कासी आक्रमण गरि दियो। यसवेला गोरखाली सैनिक सजक नभएको कारण गोरखाली फौंजको पराजय भयो। तर केही समय पछि पुन कालि कुमाउ तर्फ अगाडी सरे। गोर्खाली सैनिकको अपूर्व प्रदर्शनले तथा स्वयम् अमरसिंहको रणकुशलताले गोर्खाली सैनिकको विजय भयो। यसरी धौली थाना समेत नेपालको नियन्त्रणमा आयो। यस क्षेत्रबाट युद्ध कौशलताका साथ अगाडि बढेको गोरखाली फौंजले वि.सं. १८४७ चैत्र १५ गते कुमाउको राजधानी अल्मोडामा राजा महेन्द्र चन्द, सन् १८०४ जनवरीमा गढवालका राजा प्रिद्युम्न शाह र सन् १८०७ भाद्रमा काँगडामा राजा संसार चन्दलाई परास्त गरी नेपाल राज्यको विस्तार गरिएको थियो। विजय अभियानको समाप्ति पछि अमरगढी किल्लाको मातहातमा रहने गरी एउटा किल्ला (छाउनी) कुमाउमा राखिएको थियो। यही विशाल किल्लाकै कारण सन् १८७३ को मा अंग्रेजसंगको युद्धमा महाकाली वारीको नेपाल सुरक्षित हुन पुगेको थियो। यसरी इतिहासबाट के प्रष्ट हुन्छ भने १८७४ पछिको नेपालको सार्वभौमिकतामा यस किल्लाको सामरिक महत्व पनि धेरै छ।

अमर सिंह थापाद्वारा निर्माण गरिएको विशाल ढुङगेकिल्लाको निर्माण कलात्मक रहेको र चारैतिर ढुङगाले बनाईएको उक्त किल्ला भित्र गुफाहरु बनाईएको छन्। शत्रुलाई छल्ने अनेक युद्ध सफलताको सैनिक शस्त्र प्रयोग र शत्रुद्धारा आएका शस्त्र निरोध गर्ने मार्गहरुको निर्माण गरिएको छ। यो किल्लामा कुदिएका कलात्मक ढुङ्गाहरु छन्। यस किल्लालाई बाहिरबाट हेर्दा लगभग गोलो र भित्रबाट हेर्दा तीनकुने आकारको जस्तो देखिन्छ। कौशलताले भरिपूर्ण यस किल्लामा प्रवेश गर्ने उत्तरपट्टीबाट मात्र एक सुरुङ्ग जस्तो छ जुन तल बाटोसम्म पुगेको र सिढींवद्ध छ। यसमा बन्द गर्ने ढोकासमेत रहेको छ। आज भोली किल्ला माथि ठूलाठूला वृक्षहरुको उत्पतिले किल्लाको ऐतिहासिक गौरब अझै झल्किन्छ भने किल्लाको बीच भागमा उग्रभैरवको मन्दिर प्रतिस्थापन भएबाट यसको धार्मिक र सामरिक महत्व झल्किन्छ। यसरी हेर्दा वि.सं. १८८४ सम्मको किल्ला नै प्रमुख छाउनीको रुपमा थियो अझै पनि यहाँका प्रत्यक्षदर्शीहरु भन्दछन्। यसरी ऐतिहासिक महत्व बोकेर बसेको अमरगढी किल्ला पर्यटकीय दृष्टिकोणमा यस क्षेत्रकै बिशिष्ट महत्व राख्न सक्ने देखिन्छ। यसै किल्लाको नामबाट अमरगढी नगरपालिकाको नामाकरण भएको हो।

१.९ प्रमुख व्यापारिक स्थलहरु

यस प्रदेशका प्रमुख व्यापारिक स्थलहरुमा खलङ्गा, गोकुलेश्वर, देहीमाण्डौं, गोठालापानी, शाहीलेक, झुलाघाट, पाटन, खोड्पे, मार्तडी, कोल्टि, साँफेबगर, मंगलसेन, कमलबजार, विनायक, जयगढ सिलगढी, राजपुर पिपल्ला, विपि नगर, बुडर, गैरा, बागबजार, पोखरा, भातकाँडा, अनारीखोली, जोगवुढा, महेन्द्रनगर, बेलौरी, आई.बि.आर.डि, झलारी, दैजी, गुलरिया, धनगढी, अत्तरिया, सहजपुर, टिकापुर, मसुरिया, सुख्खड, लम्की, चिसापानी आदि रहेका छन्।

१.१० जिल्लाको सदरमुकामसम्मको दूरी

कैलालीको सदरमुकाम धनगढी (ट्राफिक चौराहा) देखि सुदूरपश्चिम प्रदेशका विभिन्न जिल्लाको सदरमुकाम सम्मको दुरि निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. १.२ धनगढी देखि जिल्लाको सदरमुकामसम्मको दूरी

क्र.स.	जिल्ला र सदरमुकामको नाम	सदरमुकामसम्मको दूरी (कि.मि.मा)
१	कैलाली (धनगढी)	०
२	बाजुरा (मार्तडी)	३०८
३	बझाङ्ग (चैनपुर)	२६२
४	दार्चुला (खलङ्गा बजार)	३२०
५	बैतडी (गोठालापानी)	२१२
६	डडेल्धुरा (बागबजार)	१३३
७	डोटी (सिलगढी)	१९४
८	अछाम (मंगलसेन)	२९७
९	कञ्चनपुर (महेन्द्रनगर)	५४

स्रोतः google map location

खण्ड २ : आधारभूत जनसांख्यिक विवरण

२.१ जनसंख्या तथ्याङ्कको महत्व र आवश्यकता :

जनसंख्या सम्बन्धी तथ्याङ्कको आवश्यकता कुनै एक क्षेत्र वा वर्ग विशेषमा काम गर्ने मानिसलाई मात्र नभई यससँगै सम्वन्धीत रहने वा जिज्ञासा राख्ने सबै क्षेत्र वा वर्गका नागरिकहरुलाई उत्तिकै पर्दछ। राष्ट्र र समाजका हरेक अङ्गमा रहेर काम गर्ने जो कोही सचेत नागरिकहरुलाई यसको सहायता विना भविश्यको योजना वनाउन र बितेका समयमा भए गरेको कामहरुको सहि मुल्याङ्कन गर्न अप्ठ्यारो पर्दछ। जनसंख्या सम्बन्धी तथ्याङ्कको उपयोग सरकार, स्थानीय सरकार, सरकारी र गैह्र सरकारी संस्था तथा अध्ययन र अनुसन्धानका क्षेत्रमा लागेका मानिसहरुलाई अत्यधिक पर्ने गर्दछ। मानिसको अस्तित्व रहुन्जेलसम्म यसको आवश्यकता निरन्तर कायम नै रहने छ।

२.२ राष्ट्रिय जनगणना :

जनताहरुको सम्पूर्ण विवरण सहितको तथ्याङ्क संकलनलाई जनगणना भनिन्छ। कुनै पनि राष्ट्रको भौगोलिक सिमाभित्र कुनै निश्चित समय र परिधिभित्र रहेर त्यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने सम्पुर्ण नागरिकहरुको गणना गर्ने प्रकृयालाई राष्ट्रिय जनगणना भनिन्छ। जनगणना गर्नुको मुख्य उद्देश्य त्यस क्षेत्रमा रहने मानिसहरुको संख्या यकिन गर्नु हो ।

जनगणनाबाट संकलन भएको तथ्याङ्क देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासको लागि योजना तर्जुमा, अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्न प्रयोग गरिने आधारभूत तथ्याङ्क भएकाले कुनै पनि देशमा राष्ट्रिय जनगणनालाई एक महत्वपुर्ण राष्ट्रव्यापी कार्यको रुपमा लिईन्छ। यस्तो आयोजना संचालन गर्नको लागि आर्थिक स्रोत जनशक्ति र साधन जुटाउनु पर्ने तथा तयारीको लागि पनि लामो समय लाग्ने भएकोले सबै जसो मुलुकहरुमा जनगणना सामान्यतया १०/१० वर्षमा गर्ने चलन रहेको छ। नेपालमा वि.सं. १९६८ (सन् १९११) देखि जनगणना गर्ने काम शुरु भएको हो। त्यसपछि लगभग प्रत्येक १०/१० वर्षमा जनगणना सञ्चालन हुँदै आएको छ। वि.सं. २०७८ (सन् २०२१) को गणना नेपालको इतिहासमा १२ औं जनगणना हो र वि.सं. २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधान वमोजिम संघीयता पछिको पहिलो जनगणना हो। यसका केही महत्वपूर्ण सूचकहरु यस प्रकार रहेका छन्।

२.३ प्रदेशको जनसङ्ख्या (Population):

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसंख्या २६,९४,७८३ जना मध्ये पुरुष १२,७२,७८६ जना (४७.२७ प्रतिशत) र महिला १४,२१,९९७ जना (५२.७७ प्रतिशत) रहेका छन्। २०६८ सालको जनगणना अनुसार यस प्रदेशको जनसंख्या २५,५२,५१७ र २०५८ सालको जनगणना अनुसार २१,८३,१७५ थियो। विगत १० बर्षमा यस प्रदेशको जनसंख्या १,४२,२६६ (५.५७ प्रतिशत) ले बढेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार लैंगिक अनुपात अर्थात १०० महिलामा पुरुषको संख्या ८९.५१ रहेको छ। २०६८ सालको जनगणनामा लैंगिक अनुपात ९१.२५ र २०५८ सालमा ९८.१७ रहेको थियो। त्यस्तै राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा कुल ५,७७,१०२

(व्यक्तिगत परिवार ५,७६,७७२ र संस्थागत परिवार ३३०) घरपरिवार संख्या रहेको छ भने २०६८ सालमा ४,६९,९७१ र २०५८ सालमा ३,६५,४०१ रहेको थियो। विगत १० वर्षमा घर परिवार संख्या १,०७,१३१ (२२.७९ प्रतिशत) ले बढेको छ। भूगोलगत रुपमा हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा हिमालको जनसंख्या १७.१ प्रतिशत, पहाडको जनसंख्या ३०.३ प्रतिशत र तराईको जनसंख्या ५२.६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

२.४ वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर (Annual population growth rate):

यस जनगणनाले २०६८ देखि २०७८ सालसम्मको वार्षिक साला खाला जनसङ्ख्या वृद्धिदर (Average annual exponential population growth rate) ०.५२ प्रतिशत रहेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबैभन्दा वढि वार्षिक औषत जनसंख्या वृद्धिदर कैलालीमा १.४८ प्रतिशत र सबैभन्दा कम जनसंख्या वृद्धिदर अछाममा -१.१३ प्रतिशत रहेको छ। जुन २०६८ सालको जनगणना अनुसार (२०५८ देखि २०६८ सालसम्म) वार्षिक जनसंख्या वृद्धि दर सालाखाला १.५३ प्रतिशत थियो। सुदूरपश्चिम प्रदेशका सबै जिल्लाहरुको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसारको जनसंख्या वृद्दिदर तलको ग्रफमा प्रस्तुत गरिएको छ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्लाहरुको जनसंख्या वृद्दिदर

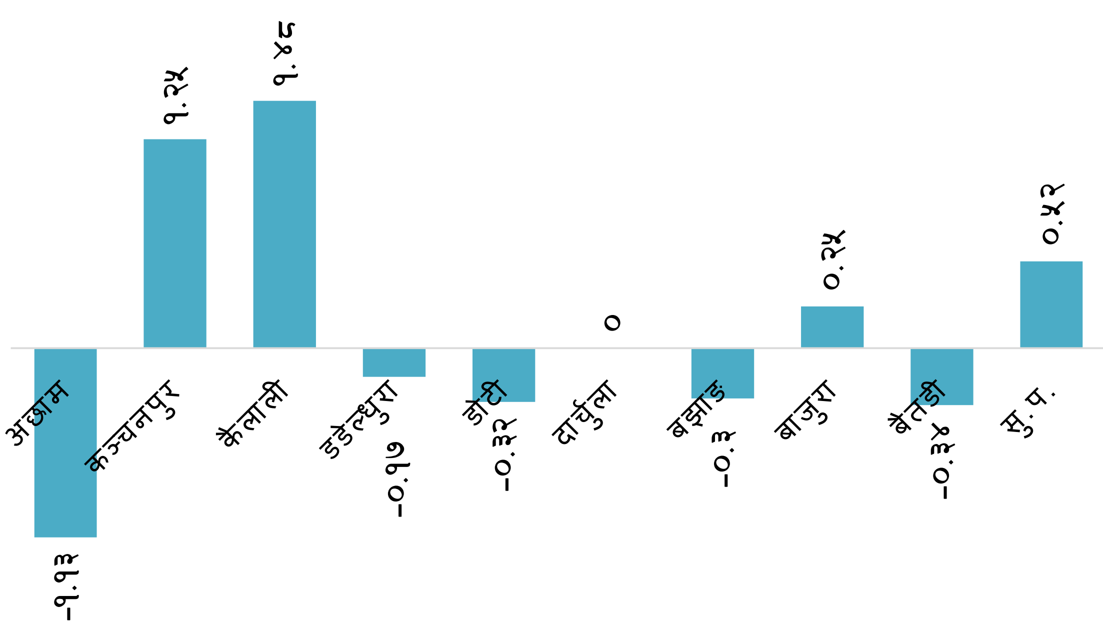

२.५ जनघनत्व (Population Density):

जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा रहेको जनसङ्ख्या) १३८ जना प्रतिवर्ग किलोमिटर रहेको छ, जुन २०६८ सालमा १३१ र वि.सं.२०५८ सालमा ११२ रहेको थियो। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबैभन्दा बढी जनघनत्व कञ्चनपुर जिल्लामा ३१९ जना प्रति वर्ग किलोमिटर र सबैभन्दा कम बझाङ जिल्लामा ५५ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ।

२.६ परिवार सङ्ख्या (Household):

गत २०६८ सालको जनगणनाअनुसार ४,६९,९७१ परिवार सङ्ख्या देखिएकोमा हाल उक्त सङ्ख्या करिव २२.८ प्रतिशतले वढेर ५,७७,१०२ (संस्थागतसमेत) पुगेको छ। यसप्रकार दश वर्षको अवधिमा १,०७,१३१ परिवार थप भएका छन्। संस्थागत परिवार ३३० यस बाहेक व्यक्तिगत परिवार यस प्रदेशमा ५,७६,७७२ परिवार रहेका छन्।

२.७ परिवारको आकार (Average Household Size):

यस प्रदेशमा हाल प्रति परिवार औषत ४.६७ जना सदस्य सङ्ख्या (Average Household Size) रहेको छ, जुन २०६८ मा ५.४३ जना थियो। बझाङ जिल्लामा सवैबन्दा बढी परिवारको औसत आकार (४.९७) र सवैभन्दा कम औसत आकार (४.४८) डडेल्धुरा जिल्लामा रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ४ जना सदस्य भएका घरपरिवार सबैभन्दा बढी छन्। त्यस्तै यस प्रदेशमा १ जना मात्र सदस्य भएको ५.०४ प्रतिशत घरपरिवार छन् भने ९ जना वा सोभन्दा बढी सदस्य भएको ४.८० प्रतिशत घरपरिवार रहेका छन।

तालिका नं.२.१ घरपरिवारमा भएका सदस्य संख्याका आधारमा परिवार संख्या सम्वन्धी विवरण

जिल्ला	जम्मा परिवार संख्या	परिवार सदस्य संख्या								
		१ जना	२ जना	३ जना	४ जना	५जना	६ जना	७ जना	८जना	९ जना वा सोभन्दा बढी
बाजुरा	२८०६५	१४७८	२४७३	३३७०	५१००	५३६६	४४०९	२७०१	१७१७	१४५१
बझाङ	३८०४८	२३८२	३५६१	४५४२	६५७४	६८६३	५४०६	३७३३	२४४०	२५४७
दार्चाला	२८४१७	१६१२	३०६१	४०२८	५५१८	५३१०	३८१७	२३६२	१४२०	१२८९
बैतडी	४९४२८	२५६०	४४७१	६१६९	९१२३	९६२५	७४८२	४४३९	२९३८	२६२१
डडेल्धुरा	३११९३	२२०५	३६३३	४८०७	६३८२	५५९५	३८८६	२१८०	१३३७	११६८
डोटी	४५१८२	३३७१	४९१८	६७४७	८९३९	८२५०	६०२३	३३५३	२०६९	१५१२
अछाम	४९५९५	३५४७	५२५३	६९३६	९१२३	९०९६	६८४७	४३६९	२४७६	१९४८
कैलाली	१९५९५७	७८४६	२०३४८	३४०६८	४६२५१	३४८९१	२२६९५	१२४११	७७८३	९६६४
सु.प.	**५७७१०२**	**२९०७०**	**५९२१०**	**९०१९५**	**१२३२०५**	**१०५२४२**	**७३४८४**	**४२५९३**	**२६४२१**	**२७६८२**
नेपाल	६६६६९३७	३५७३१५	८८६२२१	१२३५८००	१५२१९३०	११०७२१८	६९५४८४	३७१९२९	२२००६६	२७०९७४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.८ गाउँपालिका तथा नगरपालिका जनसङ्ख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यस प्रदेशमा रहेका नगरपालिकाहरुको जनसंख्या ६२.४ प्रतिशत र गाउँपालिकाहरुको जनसंख्या ३७.६ प्रतिशत रहेको छ भने समग्र नेपालको सन्दर्भमा नगरपालिकाको जनसंख्या ६६.२ प्रतिशत र गाउँपालिकाको जनसंख्या ३३.८ प्रतिशत रहेको छ।

२.९ सबैभन्दा धेरै र कम जनसंख्या भएका जिल्ला

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ जिल्ला मध्ये कैलाली जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या ९,०४,६६६ जना र सवैभन्दा कम जनसंख्या दार्चुला जिल्लामा १,३३,३१० जनाको अक्सर वसोवास रहेको छ।यस्तै कम जनसंख्या भएका जिल्ला क्रमशः बाजुरा र डडेल्धुरा दोस्रो, तेस्रो स्थानमा छन् भने बढी जनसंख्या हुने जिल्लामा क्रमशः दोस्रो र तेस्रो कञ्चनपुर र बैतडी रहेका छन्। जनगणनाको प्रतिवेदन अनुसार बैतडी, डोटी, बझाङ, अछाम, डडेल्धुरा जिल्लाको जनसंख्या वृद्धिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका नं. २.२ सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरुको जनसंख्या विवरण

जिल्ला	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	जनघनत्व	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)
		जम्मा	पुरुष	महिला			
नेपाल	६६६६९३७	२९१६४५७८	१४२५३५५१	१४९११०२७	४.३७	१९८	०.९२
सुदूरपश्चिम प्रदेश	**५७७१०२**	**२६९४७८३**	**१२७२७८६**	**१४२१९९७**	**४.६७**	**१३८**	**०.५२**
बाजुरा	२८०६५	१३८५२३	६७०७०	७१४५३	४.९४	६३	०.२५
बझाङ	३८०४८	१८९०८५	८८४७०	१००६१५	४.९७	५५	-०.३०
दार्चुला	२८४१७	१३३३१०	६४४२४	६८८८६	४.६९	५७	०.००
बैतडी	४९४२८	२४२१५७	११३८६४	१२८२९३	४.९०	१५९	-०.३४
डडेल्धुरा	३११९३	१३९६०२	६५८९३	७३७०९	४.४८	९१	-०.१७
डोटी	४५१८२	२०४८३१	९३६०४	१११२२७	४.५३	१०१	-०.३२
अछाम	४९५९५	२२८८५२	१०५३१९	१२३५३३	४.६१	१३६	-१.१३
कैलाली	१९५९५७	९०४६६६	४३३४५६	४७१२१०	४.६२	२८०	१.४८
कञ्चनपुर	१११२१७	५१३७५७	२४०६८६	२७३०७१	४.६२	३१९	१.२५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१० मुख्य प्रयोग अनुसार घरको संख्याः

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार देशभरका सबै घरहरुको लगत संकलन गरिएको थियो।घरहरुको मुख्य प्रयोगलाई १२ (बाह्) भागमा विभाजन गरिएको छ।जनगणनाको नतिजा अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका जम्मा ७,२८,८६० वटा घर रहेकमा ६८.० प्रतिशत आवास, ११.१ प्रतिशत गोठ/ धन्सार/ मतान, ६.४ प्रतिशत खाली घर, ३.८ प्रतिशत व्यापार, १.७ प्रतिशत शैक्षिक, ०.३ प्रतिशत संस्थागत, ०.४ प्रतिशत सरकारी, ०.३ प्रतिशत स्वास्थ्यजन्य, होटेल तथा लज ०.२ प्रतिशत, ०.३ प्रतिशत उद्योग/ कलकारखाना, ०.१ प्रतिशत बैंक तथा वित्तीय संस्था र अन्य (जस्तै भान्साघर, गोदाम) ७.५ प्रतिशत रहेको छ।

२.११ घरको स्वामित्व अनुसार परिवार संख्याः

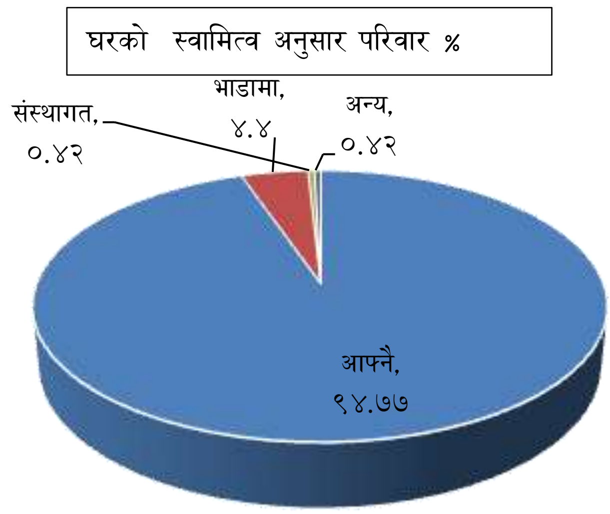

राष्ट्रिय जनगणनाका २०७८ सुदुरपश्चिम प्रदेशमा आवासीय प्रयोग गरिरहेको स्वामित्वमा कुल ५,७६,७७२ परिवार मध्ये ९४.८ प्रतिशत परिवार आफ्नै घरमा बसेको, ४.४ प्रतिशत परिवार भाडामा बसेको र ०.४ प्रतिशत परिवार संस्थागत भवनमा र ०.४ प्रतिशत परिवार अन्य प्रकारको स्वामित्वमा बसोबास गरेको पाईएको छ। २०६८ को जनगणना अनसार आफ्नै घरमा र भाडामा बसोबास गर्ने क्रमशः ९४.७ प्रतिशत र ३.९ प्रतिशत रहेका थियो।

२.१२ घरको जगको संरचना अनुसार परिवार संख्या :

तालिका नं. २.३ घरको जगको संरचना अनुसार परिवार संख्या

घरको जगको बनावट	जम्मा परिवार संख्या	प्रतिशतमा
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**
माटोको जोडाइ भएको इटा/ढुङ्गा	२८४५९३	४९.३४
सिमेन्टको जोडाइ भएको इटा/ढुङ्गा	१४८२९८	२५.७१
ढलान पिलर भएको	४४९३७	७.७९
काठको खम्बा गाडेको	९४९१५	१६.४६
अन्य	४०२९	०.७०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा रहेको जम्मा परिवार संख्या ५,७६,७७२ (संस्थागत भवनमा बस्ने बाहेक) अधिकांश परिवारहरु अनुमानित परिवार संख्या २,८४,५९३ माटोको जोडाइ भएको इटा वा ढुंगाले जग बनेको घरमा बस्छन्। करिब १,४८,२९८ परिवार सिमेन्टको जोडाइ भएको इटा वा ढुंगाबाट जग बनेको घरमा बस्छन् भने ढलान पिलर सहितको घरमा बस्ने परिवार संख्या ४४,९३७ मात्र रहेको छ। काठको खम्बा गाडेको घरमा ९४९१५ परिवारको बसोबास रहेको पाइन्छ बाकी रहेको ४०२९ परिवार संख्या अन्य प्रकारको जग भएको घरमा बस्दछन्।

२.१३ घरको बाहिरी गाह्रो / पर्खालको बनोट अनुसार परिवार संख्या :

बाहिरी पर्खालको बनावट	जम्मा परिवार संख्या	प्रतिशतमा
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**
माटोको जोडाइ भएको इटा/ढुङ्गा	२६९८३०	४६.७८
सिमेन्टको जाडाइ भएको इटा/ढुङ्गा	२०४९५९	३५.५४
काठ/फल्याक	५२८२२	९.१६
बासजन्य समाग्री	३३९१२	५.८८
काचो इटा	३९६५	०.६९
जस्ता / टिन	२०५४	०.३६
प्रिफ्याब	७२	०.०१
अन्य	९१५८	१.५९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

यस प्रदेशमा अधिकांश परिवार घरको बाहिरी गारो पर्खाल माटोको जोडाइ भएको इटा/ढुंगाबाट बनेको घरमा बस्छन्।राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार करीब ४६.७८ प्रतिशत परिवारहरु यस्तो प्रकारको बनावट भएको घरमा बसेको पाइएको छ।सिमेन्टको जोडाइ भएको इटा/ढुङ्गाबाट बनेका घरमा ३५.५४ प्रतिशत परिवारहरु बस्छन्।घरको बाहिरी गारो काठ/फल्याक प्रयोग गरि बनाएको घरमा करीव ९.१६ प्रतिशत परिवारहरु बसेका छन् त्यसै गरी बास जन्य सामग्री, काचो इँटा, जस्ता/टिन, प्रिफ्याब, अन्य प्रयोग गर्ने क्रमशः ५.८८ प्रतिशत, ०.६९ प्रतिशत, ०.३६ प्रतिशत, ०.०१ प्रतिशत, १.५९ प्रतिशत रहेका छन्।

२.१४ घरको छाना/छतको संरचना अनुसार परिवार संख्या :

छानाको किसिम	परिवार संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**
जस्ता / टीन / च्यादर	१६२६७०	२८.२०
सिमेन्ट ढलान	१५३३५८	२६.५९
खर/ पराल/छवाली	१९९१४	३.४५
टायल / खपडा / झिंगटी	६६९८७	११.६१
ढुंगा/स्लेट	१६८९४४	२९.२९
काठ/फल्याक	१२९५	०.२२
माटो	२९४८	०.५१
अन्य	६५६	०.११

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा संस्थागत परिवार बाहेक ५,७६,७७२ परिवार मध्ये अधिकांश परिवार ढुंगा/स्लेटको छाना/छत भएको घरमा २९.२९ प्रतिशत परिवार बसोबास गर्दछन्। खर/पराल/छवालीले छोपेको घरमा बस्ने परिवार ३.४५ प्रतिशत र जस्ता/टीन/च्यादरको छत भएको घरमा २८.२० प्रतिशत परिवार बस्ने गरेको पाइन्छ। सिमेन्ट ढलान गरी छत बनाएका घरमा बस्ने परिवार २६.५९ प्रतिशत मात्र रहेको छ। टायल/खपडा/झिंगटीले छत बनाएको घरमा बस्ने परिवार ११.६१ प्रतिशत, काठ/फल्याकले छत बनाएका घरमा बस्ने परिवार ०.२२ प्रतिशत मात्र रहेको छ, माटोको मात्र घरको छत बनाएर बसेको परिवार ०.५१ प्रतिशत रहेको छ।

२.१५ प्रदेशमा खानेपानीको मुख्य स्रोत अनुसार परिवार संख्या :

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार खाना पकाउन वा पिउन प्रयोग गरिने पानीको मुख्य स्रोत अनुसार परिवार संख्या यस प्रकार रहेको छ।

जम्मा परिवार संख्या	धारा/पाइप (घर परिसर भित्र)	धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल/हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	खुला इनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	जार/बोतल	अन्य
५७६७७२	१२१७३९	१८५८७२	२१३७३१	३३८२	७९१६	३५५०२	५४११	१२७४	१९४५
१००	२१.११	३२.२३	३७.०६	०.५९	१.३७	६.१६	०.९४	०.२२	०.३४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१६ चर्पीको प्रकार अनुसार परिवार संख्या :

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार करिब ४.३९ प्रतिशत परिवारसँग अझै पनि कुनै प्रकारको पनि चर्पी नभएको अवस्था छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन अनुसार चर्पीको पहुँच नभएका परिवार ५२.७ प्रतिशत रहेका थिए। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार फ्लस भएको चर्पी प्रयोग गर्ने ६४.१५ प्रतिशत पुगेको छ भने साधारण प्रकारको चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार ३०.८६ प्रतिशत पुगेको छ।

चर्पीको प्रकार	परिवार संख्या	प्रतिशतमा
फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	११५११	२.००
फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकी)	३५८४८६	६२.१५
साधारण (खाल्टे)	१७७९७५	३०.८६
सार्वजनिक	३४८५	०.६०
चर्पी नभएको	२५३१५	४.३९
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१७ बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

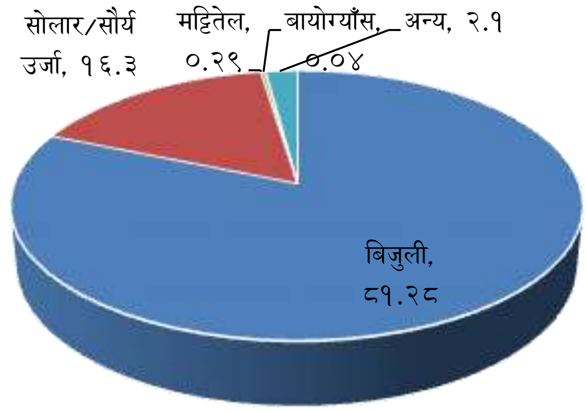

यस प्रदेशमा विगत दश बर्ष राष्ट्रिय जनगणना २०६८ बाट राष्ट्रिय जनगणना २०७८ सम्म आइपुग्दा बत्ती बाल्न उर्जाको रुपमा बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार संख्या ४८.१ प्रतिशत बाट बढेर ८१.२८ प्रतिशत, मट्टीतेल १६.४ प्रतिशत बाट घटेर ०.२९ प्रतिशत पुगेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार सोलार प्रयोग गर्ने परिवार सख्या १६.३० प्रतिशत रहेको छ जुन २०६८ मा १३.७ प्रतिशत थियो। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार बत्ति बाल्न उर्जाको स्रोत विजुली, मट्टितेल, बायो ग्यास, सोलार भन्दा अन्य नै प्रयोग गर्ने (जस्तै झरो, ब्याट्री, दाउरा आदि) परिवार २.१० प्रतिशत रहेको पाइन्छ।

बत्तीको प्रकार	परिवार संख्या	प्रतिशत
बिजुली	४६८८०५	८१.२८
सोलार/सौर्य उर्जा	९४००६	१६.३०
मट्टितेल	१६४६	०.२९
बायोग्याँस	२१०	०.०४
अन्य	१२१०५	२.१०
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१८ खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको प्रयोग अनुसार परिवार संख्या :

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा ७०.२८ प्रतिशत परिवारले खाना पकाउन इन्धनको रुपमा अक्सर काठ दाउरा प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै एल.पि.ग्याँस, बिजुली, गुइठा/गोराहाको प्रयोग क्रमशः २५.८४, ०.२८, ०.०८ प्रतिशत ले गरेको देखिन्छ। त्यसै गरि खाना पकाउने प्रमुख इन्धनको रुपमा बायोग्यास प्रयोग गर्ने परिवार संख्या ३.४२ प्रतिशत र मट्टितेल प्रयोग गर्ने ०.०४ प्रतिशत रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार खाना पकाउन ९१.१ प्रतिशतले पकाठ दाउरा र ४.१ प्रतिशतले एल.पी ग्याँस प्रयोग गर्ने गरका थियो।

इन्धनको किसिम	परिवार संख्या	प्रतिशतमा
जम्मा	**५७६७७२**	**१००**
काठ/दाउरा	४०५३४०	७०.२८
एल. पी.ग्याँस	१४९०१९	२५.८४
बिजुली	१६०७	०.२८
गुइठा/गोरहा	४४५	०.०८
बायोग्याँस	१९७२९	३.४२
मट्टितेल	२३४	०.०४
अन्य	३९८	०.०७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१९ वि.सं. २०३८ साल देखि हाल सम्मका जनगणनाबाट प्राप्त केहि महत्वपुर्ण सूचकहरुको तुलनात्मक विवरणः

यस प्रदेशको विगत ४० बर्षको जनसंख्या प्रतिवेदन हेर्दा जनसंख्या संख्यात्मक रुपमा वृद्धि हुँदै गइ रहेको छ।वि.सं. २०३८ सालमा यस प्रदेशको जनसंख्या १३ लाख २० हजार ८९ बाट बढेर ४० बर्ष पछि २६ लाख ९४ हजार ७९३ पुगेको छ।प्रति बर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा बस्ने जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०३८ मा ६८ जना थिए भने हालको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा आएर १३८ पुगेको छ।त्यसै गरि लैंगिक अनुपात पनि घट्दो क्रममा रहेकोछ।विगत ३०बर्षको अवधिमा लैगिक अनुपात घट्दै १०४.८६ बाट ८९.५१ पुगेको छ, यसको अर्थ यस प्रदेशमा महिलाहरुको संख्या पुरुषको भन्दा बढीले वृद्धि भइरहेको भन्न सकिन्छ।विगत ४० बर्षमा यस प्रदेशमा जम्मा ३,६४,९०५ परिवार वृद्धि भएका छन्। परिवारको आकार हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार प्रति परिवार ४.६७ जना परिवार सदस्य बस्ने गरेका छन्।यस प्रदेशबाट अनुपस्थित जनसंख्यामा पनि क्रमिक रुपमा वृद्धि भइरहेको छ।विगत राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन अनुसार यस प्रदेशबाट अनुपस्थित जनसंख्या २,२६,०७३ थियो भने राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदनले यो संख्या १,१७,४५० ले वृद्धि भई ३,४३,५२३ पुगेको छ। जस मध्ये पुरुष २,५५,७६१ र महिला ८७,७६२ अनुपस्थित रहेका छन्।

तालिका नं. २.४ : वि.सं.२०३८ साल देखि हालसम्मका जनगणनाबाट प्राप्त केही महत्वपूर्ण सूचकहरुको तुलनात्मक विवरण

विवरण	जनगणना वर्ष				
	२०३८	२०४८	२०५८	२०६८	२०७८
नेपालको कुल जनसंख्या	१५०२२८३९	१८४९१०९७	२३१५१४२३	२६४९४५०४	२९१६४५७८
सुदूरपश्चिमको जनसंख्या	१३२००८९	१६७९३०१	२१८३१७५	२५५२५१७	२६९४७८३
पुरुष जनसंख्या	६७५७१७	८२२७००	१०८१५२३	१२१७८८७	१२७२७८६
महिला जनसंख्या	६४४३७२	८५६६०१	११०१६५२	१३३४६३०	१४२१९९७

विवरण	जनगणना वर्ष				
	२०३८	२०४८	२०५८	२०६८	२०७८
नेपालको कुल जनसंख्यामा प्रदेशको अंश (प्रतिशतमा)	८.७९	९.०८	९.४३	९.६३	९.२४
लैंगिक अनुपात	१०४.८६	९६.०४	९८.१७	९१.२५	८९.५१
५ वर्ष मुनिको जनसंख्या	२२७२२७	२७२०२४	३००,४७७	२९६,६०५	२३९१३९
घरपरिवार संख्या	२१२१९७	२८५५२५	३६५,४०१	४६९,९७१	५७७१०२
औसत परिवार सदस्य संख्या	६.२	५.९	५.९७	५.४३	४.६७
जनघनत्व (प्रति वर्ग कि.मि)	६८	८६	११२	१३१	१३८
बार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर (प्रतिशत)	३.२	२.४१	२.६६	१.५३	०.५२
जनसंख्या दोब्बर हुन लाग्ने समय	२२	२९	२६	४५	१३३
अनुपस्थित जनसंख्या			१०६०३५	२२६०७३	३४३५२३
बालबालिका (उमेर ०–१४ वर्ष)	५४९७७९	७४९९६४	९२७५७२	१००८८३५	८३५७२७
प्रतिशत	४१.६५%	४४.६६%	४२.४९%	३९.५२%	३१.०१%
बृद्धबृद्धा (उमेर ६० वर्ष भन्दा माथिका)	७०४५१	८५०८७	१२५८३७	१९२७६६	२५४५५०
प्रतिशत	५.३४%	५.०७%	५.७६%	७.५५%	९.४५%
जम्मा आश्रित जनसंख्या प्रतिशत	४६.९८	४९.७३	४८.२५	४७.०७	४०.४६
क्रियाशील श्रमशक्ति (१५-५९ वर्ष)	६९९८५९	८४४२५०	११२९७६६	१३५०९१६	१६०४५०६
प्रतिशत	५३.०२	५०.२७	५१.७५	५२.९२	५९.५४
महिलाको नाममा घर जग्गा दुवै भएका परिवार (प्रतिशत)	---	---	१.२२	७.९	११.७५
परिवारमुली महिला भएका परिवार (प्रतिशत)	---	---	१३.८६	२५.८२	३४.३९
अपाङ्गता भएकाको जनसंख्या	---	---	९१४४	६७८३२	६९६७७
प्रतिशत			०.४२%	२.६६%	२.५९%

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०३८,२०४८, २०५८, २०६८, २०७८

तालिका नं. २.५ : राष्ट्रिय जनगणना अनुसारको जिल्लागत जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०२८ देखि २०७८ सम्मका जनगणना अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेश र सो अन्तर्गत रहेका जिल्लाहरुको जनसंख्या निम्नानुसार रहेको छः-

जनसंख्या/ जनगणना वर्ष	२०२८	२०३८	२०४८	२०५८	२०६८	२०७८
सुदूरपश्चिम प्रदेश	९५८११२	१३२००८९	१६७९३०१	२१९१३३०	२५५२५१७	२६९४७८३
जनसंख्या बृद्दि दर		३.२०	२.४१	२.६६	१.५३	०.५२
बाजुरा	६१३४२	७४६४९	९२०१०	१०८७८१	१३४९१२	१३८५२३
बझाङ	१०८६२३	१२४०१०	१३९०९२	१६७०२६	१९५१५९	१८९०८५
दार्चुला	६८६८६	९०२१८	१०१६८३	१२१९९६	१३३२७४	१३३३१०
बैतडी	१२८६९६	१७९१३६	२००७१६	२३४४१८	२५०८९८	२४२१५७
डडेल्धुरा	९४७४३	८६८५३	१०४६४७	१२६१६२	१४२०९४	१३९६०२
डोटी	१६६०७०	१५३१३५	१६७१६८	२०७०६६	२११७४६	२०४८३१
अछाम	१३२२१२	१८५२१२	१९८१८८	२३१२८५	२५७४७७	२२८८५२
कैलाली	१२८८७७	२५७९०५	४१७८९१	६१६६९७	७७५७०९	९०४६६६
कंचनपुर	६८८६३	१६८९७१	२५७९०६	३७७८९९	४५१२४८	५१३७५७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०२८ देखि २०७८

२.२० लिङ्ग र ५ वर्ष उमेर समूह (वृहद उमेर समूह) अनुसार जनसंख्या वितरण

यस प्रदेशको जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ५ वर्ष उमेर समुह र लिङ्ग अनुसार निम्न तालिका अनुसार रहेको पाइन्छ। हाल ५ बर्ष मुनिको जनसंख्या ८.८७ प्रतिशत रहेको छ जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार ११.६२ प्रतिशत रहेको थियो। उमेर समुह १०–१४ बर्ष भएका जनसंख्या (१२.०४ प्रतिशत) सबै उमेर समूह भन्दा उच्च रहेको पाइन्छ। यस प्रदेशमा १५ बर्ष मुनिको जनसंख्या ३१.०१ प्रतिशत रहेको छ जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार कुल जनसंख्याको ३९.५२ प्रतिशत रहेको थियो। त्यस्तै उमेर १५–५९ वर्षसम्मको जनसंख्या ५९.५४ प्रतिशत रहेको छ, जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार कुल जनसंख्याको ५२.९२ प्रतिशत रहेको थियो। त्यसैगरी उमेर ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या कुल जनसंख्याको ९.४५ प्रतिशत रहेको छ, राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यो जनसंख्या कुल जनसंख्याको ७.५५ प्रतिशत मात्र रहेको थियो। अहिले सक्रिय जनसंख्या (१५-५९ वर्ष) आश्रित जनसंख्या भन्दा १९.०८ प्रतिशत विन्दुले बढी पाइएको छ।

तालिका नं. २.६ लिङ्ग र ५ वर्ष उमेर समुह अनुसार जनसंख्या वितरण

उमेर समुह बर्ष	जनसंख्या			प्रतिशतमा
	पुरुष	महिला	जम्मा	
०० - ०४	१२७७६८	१११३७१	२३९१३९	८.८७
०५ - ०९	१४१७६५	१३०४७५	२७२२४०	१०.१०
१० - १४	१६५२१७	१५९१३१	३२४३४८	१२.०४
१५ - १९	१४१४३१	१५६५१८	२९७९४९	११.०६
२० - २४	१११११२५	१४९५७८	२६०७०३	९.६७
२५ - २९	९३२२१	११९८८१	२१३१०२	७.९१
३० - ३४	८१००५	१०३०९७	१८४१०२	६.८३
३५ - ३९	७६६०७	९५३०३	१७१९१०	६.३८
४० - ४४	६६५३८	८०५१३	१४७०५१	५.४६
४५ - ४९	५४६५४	६५६४९	१२०३०३	४.४६
५० - ५४	५५७६७	६४८२८	१२०५९५	४.४८
५५ - ५९	४३०१५	४५७७६	८८७९१	३.२९
६० - ६४	३६२७२	४१६२२	७७८९४	२.८९
६५ - ६९	२९७८९	३३५१३	६३३०२	२.३५
७० - ७४	२४९४४	३३०१४	५७९५८	२.१५
७५ - ७९	१४२६२	१८१७१	३२४३३	१.२०
८० - ८४	५७५०	७७६४	१३५१४	०.५०
८४ - ८९	२३३७	३०२५	५३६२	०.२०
९० - ९४	८७४	१७४५	२६१९	०.१०
९५+	४४५	१०२३	१४६८	०.०५
जम्मा	१२७२७८६	१४२१९९७	२६९४७८३	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२१ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसंख्या पिरामिड २०७८

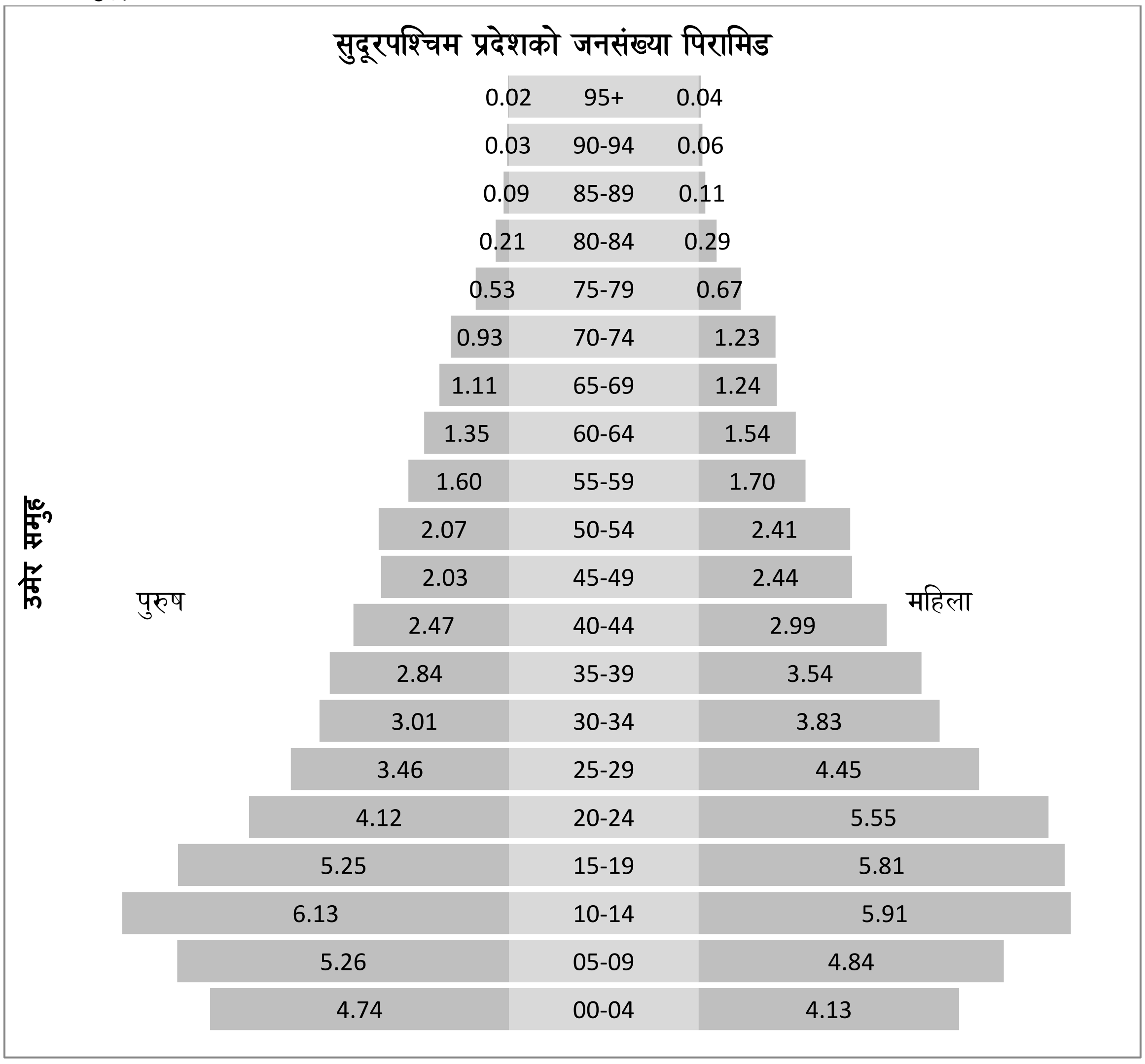

२.२२ जात/जाति : राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा जम्मा जम्मी १४२ वटा जात/जातीहरु रहेको देखिएकोमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा विभिन्न जातजातीहरुको वसोवास रहेको देखिएको छ, ती जातजातीको जनसंख्या मध्ये सवैभन्दा वढी ४१.७५ प्रतिशत क्षेत्री रहेका छन भने दोस्रोमा थारु १४.७६ प्रतिशत, तेस्रोमा ब्राह्मण पहाडी १२.६९ प्रतिशत र चौथो विश्वकर्मा १०.८१ प्रतिशत साथै रानाथारु जाती ३.०५ प्रतिशत रहेका छन। जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको जातजाती सम्वन्धी विवरण यस प्रकार रहेको छ।

तालिका नं. २.७ जात/जाती अनुसारको सुदूरपश्चिम प्रदेशको जनसंख्या

जात/जाति	जनसंख्या	प्रतिशत	जात जाति	जनसंख्या	प्रतिशत
क्षेत्री	११२४९५५	४१.७५	काठबनियान	१८७	०.०१
थारु	३९७८२२	१४.७६	धोवी	१७६	०.०१
ब्रह्मण पहाडी	३४१९७२	१२.६९	नखुलेको	१४०	०.०१
विश्वकर्मा	२९१३६६	१०.८१	शेर्पा	१२७	०.००
ठकुरी	१३१२९८	४.८७	राजपुत	१२२	०.००
परियार	१०१२४९	३.७६	थकालि	११५	०.००
रानाथारु	८२२९९	३.०५	कोइरि/कुशवहा	११३	०.००
मिजार	७५७९३	२.८१	सुन्दि	१०८	०.००
मगर	५२७९७	१.९६	हलुवाई	१००	०.००
सन्यासी/दशनी	२३४१९	०.८७	कुर्मि	९५	०.००
लोहार	१२२८६	०.४६	मल्लाह	९०	०.००
तामाङ्	९७८१	०.३६	बदाह	८९	०.००
बिदेशी	६४५६	०.२४	दुसाद/पासवान/प्यासी	७६	०.००
नेवाः (नेवार)	४५४९	०.१७	टत्मा/टत्वा	७१	०.००
गुरुङ	४२७९	०.१६	कलवार	६२	०.००
मुसल्मान	३९४२	०.१५	केवट	५९	०.००
सोनार	३४६६	०.१३	कोरि	५९	०.००
बादी	२५८०	०.१०	बरई	४६	०.००
राजी	२५२१	०.०९	लोध	४४	०.००
कुमाल	२३१४	०.०९	भूमिहर	४१	०.००
ब्रह्माण तराई	१८५२	०.०७	गाईने	३९	०.००
सुनुवार	१७५२	०.०७	देव	३८	०.००
भोटे	१४६०	०.०५	थामि	३५	०.००
मझी	१३८४	०.०५	बंगाली	३४	०.००
व्यासी/ सौका	१३२२	०.०५	बिन	३३	०.००
नुनिया	१२९३	०.०५	घले	३२	०.००
यादव	९९७	०.०४	खत्वे	३१	०.००
घर्ती/भुजेल	९७१	०.०४	राजधोव	२९	०.००
राई	९१७	०.०३	कानु	२८	०.००
धानुक	७७७	०.०३	छन्त्याल/छन्तेल	२७	०.००
हजाम/ठाकुर	४४०	०.०२	खावस	२५	०.००

जात/जाति	जनसंख्या	प्रतिशत	जात जाति	जनसंख्या	प्रतिशत
राउटे	४१९	०.०२	दराई	२४	०.००
याक्थुङ/लिम्वु	४१२	०.०२	गडेरि/भेदियार	२१	०.००
राजवंशी	४०८	०.०२	कहार	२०	०.००
तेली	३७२	०.०१	दुरा	२०	०.००
माली	३३८	०.०१	धुनै	१९	०.००
बनियान	३०५	०.०१	चामलिङ्	१९	०.००
चमार/हरिजन/राम	२९९	०.०१	चेपाङ/प्रजा	१६	०.००
मार्वाडी	२८५	०.०१	सन्थाल	१६	०.००
अन्य	२६४	०.०१	दनुवार	१३	०.००
ओरन/कुडुख	२४५	०.०१	पञ्जावी/शिख	१३	०.००
बोटे	२२५	०.०१	मुसहर	१०	०.००
कायस्थ	२१५	०.०१	याख्खा	१०	०.००
पहारि	२०५	०.०१	रजभार	१०	०.००
जम्मा	२६९४७८३	१००			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२३ मातृभाषा अनुसार जनसंख्या :– राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा जम्मा १२४ वटा मातृभाषा रहेको देखिएकोमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा नेपाली भाषा ४२.४४ प्रतिशतले, डोटेली भाषा १८.०७ प्रतिशतले मातृभाषाको रुपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ।यसैगरी थारु भाषा १४.८० प्रतिशत, रानाथारु भाषा २.८८ प्रतिशत, राउटे भाषा ०.०२ प्रतिशत मातृभाषाको रुपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ।

तालिका नं. २.८ मातृभाषा अनुसार सुदूरपश्चिमको जनसंख्या

मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत	भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
नेपाली	११४३५६२	४२.४४	बंगाल	१२९	०.००
डोटेली	४८६८६८	१८.०७	मगर काइके	१२९	०.००
थारु	३९८९१४	१४.८०	याक्थुङ/लिम्वु	१२८	०.००
बैतडेली	१५१५७१	५.६२	तिव्वेतन	१२५	०.००
अछामी	१३८४७४	५.१४	माझी	१२३	०.००
बझाङ्गी	९९३३४	३.६९	राजबंशी	११८	०.००
रानाथारू	७७७२७	२.८८	मुगाली	११५	०.००
बाजुरेली	५६३९६	२.०९	उराव	११४	०.००
दार्चुलेली	४५५६२	१.६९	छिलिङ	१११	०.००
डडेल्धुरे	२१२८९	०.७९	बोटे	११०	०.००

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत	भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
मगर धुत	१७३२६	०.६४	मार्वाडी	९३	०.००
मगर खाम	९१५६	०.३४	अंग्रजी	९०	०.००
तामाङ्	७८३७	०.२९	शेर्पा	८७	०.००
हिन्दी	७७९०	०.२९	सुनुवार	७४	०.००
मैथेली	४६३५	०.१७	लोपा	७४	०.००
दैलेखी	३९७१	०.१५	वालिङ	६८	०.००
अवधी	३२४१	०.१२	बज्जिका	६६	०.००
जुम्ली	२६८८	०.१०	दुरा	६१	०.००
खस	२५८३	०.१०	कोचे	५७	०.००
राजी	२४३७	०.०९	भुजेल	५४	०.००
नेपालभाषा(नेवारी)	१९१६	०.०७	भाषा नखुलेको	४१	०.००
गुरुङ	१५९०	०.०६	चामलिङ	३८	०.००
भोजपुरी	१२६३	०.०५	थकाली	३५	०.००
व्यासी	१२१५	०.०५	मेवाहाङ	३४	०.००
भोटे	९३०	०.०३	बेलहरी	२०	०.००
धुलेली	७३४	०.०३	थामी	१९	०.००
संस्कृत	७२२	०.०३	वान्तवा	१८	०.००
राई	४३०	०.०२	दुमी	१७	०.००
मुसलमान	४२२	०.०२	घले	१५	०.००
खम्ची(राउटे)	४१७	०.०२	गनगाई	१५	०.००
अन्य	३१६	०.०१	लोहोरुङ	१४	०.००
उर्दु	२९२	०.०१	सामपाङ	१३	०.००
कुमाल	२६९	०.०१	दुङगमाली	१३	०.००
पहारी	१९३	०.०१	मगई	१२	०.००
सोनाह	१८६	०.०१	नाछिरिङ	१२	०.००
सांकेतिक भाषा	१३४	०.००	मेचे	११	०.००
पञ्जावी	१३०	०.००	दनुवार	१०	०.००
जम्मा	२६९४७८३	१००			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२४ धर्म अनुसार जनसंख्या :– राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा हिन्दु धर्म मान्ने जनसंख्याको बाहुल्यता पाइएको छ। जुन कुल जनसंख्याको ९७.४३ प्रतिशत छ। त्यस्तै १.३९ प्रतिशत क्रिश्चियन धर्म र ०.८४ प्रतिशत बौद्ध धर्म मान्नेको जनसंख्याको पाइन्छ।

तालिका नं. २.९ धर्मअनुसार सुदूरपश्चिमको जनसंख्या

सि.न.	धर्म	जम्मा	प्रतिशत
१	हिन्दु	२६२५४७६	९७.४३
२	क्रिश्चियन	३७५४०	१.३९
३	बौद्ध	२२५३६	०.८४
४	ईस्लाम	६९८३	०.२६
५	प्रकृत	१५४०	०.०६
६	किँरात	२५०	०.०१
७	वन	१९४	०.०१
८	बहाई	१८०	०.०१
९	शिख	५४	०.००
१०	जैन	३०	०.००
	जम्मा	२६९४७८३	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२५ वैवाहिक अवस्था (उमेर १० बर्ष वा सो भन्दा माथिका मात्र):

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा दश वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरको कुल जनसंख्याको ६५.२६ प्रतिशत जनसंख्याले कम्तिमा एक पटक विवाह गरेको पाइन्छ। विभिन्न प्रकारको वैवाहिक अवस्था हेर्दा यस प्रदेशमा अविवाहित, विवाहित, बिदुर/विधुवा, सम्बन्ध पारपाचुके र छुट्टिएको जनसंख्या क्रमश ३४.७४ प्रतिशत, ६०.१२ प्रतिशत, ४.८९ प्रतिशत, ०.०६ प्रतिशत र ०.१९ प्रतिशत रहेको छ।

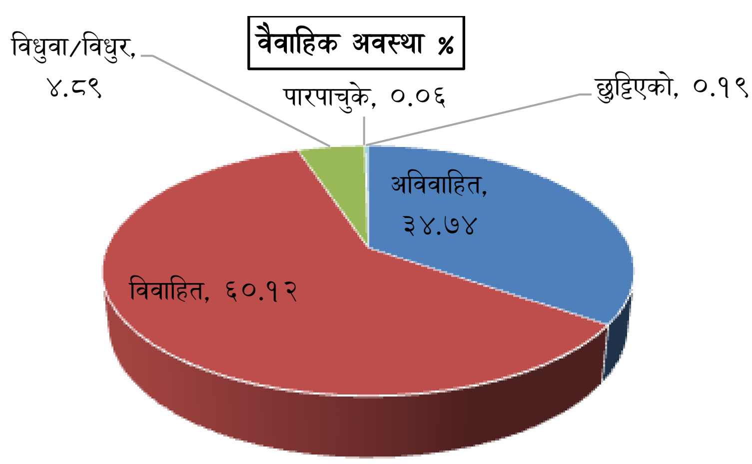

तालिका न. २.१० सुदूरपश्चिम प्रदेशमा जनसंख्याको वैवाहिक अवस्था

सि.नं.	वैवाहिक अवस्था	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
१	अविवाहित	३९६८३८	३६१७२८	७५८५६६	३४.७४
२	विवाहित	५८४०९८	७२८६४४	१३१२७४२	६०.१२
३	विधुवा/विधुर	२०३१५	८६४३८	१०६७५३	४.८९
४	पारपाचुके	५४४	७००	१२४४	०.०६
५	छुट्टिएको	१४५८	२६४१	४०९९	०.१९
६	कम्तिमा एक पटक विवाह भएको जनसंख्या	६०६४१५	८१८४२३	१४२४८३८	६५.२६
	जम्मा	१००३२५३	११८०१५१	२१८३४०४	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२६ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (Age at First marriage)

दश वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेरका विवाहित व्यक्तिहरूको सबैभन्दा ठूलो हिस्साको पहिलो विवाह १८ देखि २० वर्षको उमेरमा भएको देखिन्छ। यो उमेरभित्र ३७.४३ प्रतिशत विवाहित व्यक्तिहरूको पहिलो विवाह भएको पाइएको छ। यस प्रदेशमा सबै भन्दा बढी करिव ३७.६२ प्रतिशत पुरुषहरुको १८—२० बर्षको उमेरमा पहिलो विबाह भएको देखिन्छ र ३७.२९ प्रतिशत महिलाहरुको पहिलो विवाह १८—२० वर्ष उमेरमा नै भएको पाइन्छ। यसै गरी १० वर्षमुनि नै पहिलो विवाह हुने जनसंख्या ०.४९ प्रतिशत अर्थात् ७०१ पुरुष र ६२८६ महिला तथा पचास वर्षको उमेर पार गरीसकेपछि पहिलो विवाह हुनेहरू १३७ जना पुरुष र ५२ जना महिलाहरु रहेको छन्।

तालिका न. २.११ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर अनुसारको जनसंख्या

सि.नं.	उमेर समुह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	<१० वर्ष	६९८७	०.४९	७०१	०.१२	६२८६	०.७७
२	१०-१४ वर्ष	१३१६७८	९.२४	२४१०३	३.९७	१०७५७५	१३.१४
३	१५-१७ वर्ष	३५२०६८	२४.७१	९१६०८	१५.११	२६०४६०	३१.८२
४	१८-२० वर्ष	५३३३६७	३७.४३	२२८१५४	३७.६२	३०५२१३	३७.२९
५	२१-२४ वर्ष	२५७४७४	१८.०७	१५५३५६	२५.६२	१०२११८	१२.४८
६	२५-२९ वर्ष	११४०४३	८.००	८४०९४	१३.८७	२९९४९	३.६६
७	३०-३४ वर्ष	२०८७६	१.४७	१७०२१	२.८१	३८५५	०.४७
८	३५-३९ वर्ष	४०६८	०.२९	३२५३	०.५४	८१५	०.१०
९	४०-४४ वर्ष	११७२	०.०८	९००	०.१५	२७२	०.०३
१०	४५-४९ वर्ष	२५७	०.०२	२००	०.०३	५७	०.०१

सि.नं.	उमेर समुह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
११	>=५० वर्ष	१८९	०.०१	१३७	०.०२	५२	०.०१
१२	उल्लेख नभएको	२६५९	०.१९	८८८	०.१५	१७७१	०.२२
जम्मा		१४२४८३८	१००	६०६४१५	१००	८१८४२३	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२७ महिलाको नाममा घरजग्गा भएका घरपरिवारका संख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा महिलाहरुको नाममा घर र जग्गा दुबै भएका घरधुरी ११.८४ प्रतिशत र सुदूरपश्चिममा प्रदेशमा ६.३७ प्रतिशत छ। नेपालमा महिलाहरुका नाममा जग्गा मात्र भएका घरधुरी ९.६६ प्रतिशत र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ४.७ प्रतिशत छ। महिलाहरुका नाममा घर मात्र भएका घरधुरी २.३५ प्रतिशत र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ०.६८ प्रतिशत छ। त्यस्तै महिलाहरुका नाममा घर वा जग्गा वा घरजग्गा दुवै भएका घरधुरी २३.८६ प्रतिशत र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ११.७५ प्रतिशत रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका जिल्लाहरुमा महिलाको नाममा रहेका स्थायी सम्पत्ती (घर र जग्गा) स्वामित्व भएको परिवार संख्या निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. २.१२ महिलाको नाममा घरजग्गा भएका घरपरिवारको विवरण

क्षेत्र	जम्मा परिवार संख्या	घर मात्र भएका	जग्गा मात्र भएका	घर जग्गा दुवै भएका	घर जग्गा दुवै नभएका	उल्लेख नभएको
नेपाल	६६६०८४१	१५६३७६	६४३६७५	७८८९१७	४९६६५४८	१०५३२५
सुदूरपश्चिम	५७६७७२	३९३१	२७११३	३६७५३	४९८५३०	१०४४५
बाजुरा	२८०४१	१०९	४४८	६१२	२६२८३	५८९
बझाङ	३८०२५	१९१	९१२	११५६	३४९७५	७९१
दार्चुला	२८३८१	१३९	५३४	९०१	२५८३८	९६९
बैतडी	४९४०७	१३७	७८४	११३७	४६१५९	११९०
डडेल्धुरा	३११७२	१५२	८९५	१२८३	२८२४८	५९४
डोटी	४५१४०	१९९	१०५१	१३८८	४१६१५	८८७
अछाम	४९५६७	१९३	१३४५	१२९५	४५९८८	७४६
कैलाली	१९५८७२	२०६०	१३९२८	१७३६७	१५९४०५	३११२
कञ्चनपुर	१११९६७	७५१	७२१६	११६१४	९००१९	१५६७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

जिल्ला	घर वा जग्गा वा घरजग्गा दुवैमा महिलाको स्वामित्व भएको परिवार %	घर वा जग्गा वा घरजग्गा दुवैमा महिलाको स्वामित्व नभएको परिवार %	उल्लेख नभएको %
बाजुरा	४.१७	९३.७३	२.१
बझाङ	५.९४	९१.९८	२.०८
दार्चुला	५.५५	९१.०४	३.४१
बैतडी	४.१७	९३.४३	२.४१
डडेल्धुरा	७.४७	९०.६२	१.९१
डोटी	५.८४	९२.१९	१.९६
अछाम	५.७२	९२.७८	१.५१
कैलाली	१७.०३	८१.३८	१.५९
कञ्चनपुर	१७.६१	८०.९८	१.४१
सुदूरपश्चिम	११.७५	८६.४३	१.८१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२८ उमेर समुह अनुसार परिवारमुलीको विवरण

राष्ट्रिय २०७८ सालको जनगणना अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका जम्मा ५७७१०२ परिवार संख्या मध्ये ३४.८९ प्रतिशत परिवारमा महिला परिवारमूली भएको पाईएको छ। यस प्रदेशमा ३०-३९ वर्षको उमेर समुहको व्यक्ति सवैभन्दा वढी २४.०७ प्रतिशत परिवार मुली रहेको पाइएको छ। त्यस उमेर समुहमा पुरुष परिवारमूली २१.८२ प्रतिशत र महिला परिवारमूली २८.२६ प्रतिशत रहेको पाइएको छ।

तालिका नं. २.१३ उमेर समुह अनुसार परिवार मुलीको विवरण

उमेर समुह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१०-१४	१५८८	०.२८	७४७	०.२०	८४१	०.४२
१५-१९	८८६५	१.५४	४३८०	१.१७	४४८५	२.२३
२०-२९	७४७९७	१२.९६	३७४३६	९.९६	३७३६१	१८.५६
३०-३९	१३८८८९	२४.०७	८१९९९	२१.८२	५६८९०	२८.२६
४०-४९	१३०६२१	२२.६३	८९४१७	२३.८०	४१२०४	२०.४६
५०-५९	१०७३१७	१८.६०	८०४२७	२१.४०	२६८९०	१३.३६
६०-६९	६९६०४	१२.०६	५१०१६	१३.५८	१८५८८	९.२३
७०+	४५४२१	७.८७	३०३३९	८.०७	१५०८२	७.४९
जम्मा	५७७१०२	१००	३७५७६१	१००	२०१३४१	१००

२.२९ बसाईसराई :

२.२९.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बसोबास गर्ने र जन्मस्थान स्वदेशमै हुने जम्मा जनसंख्या ९८.८७ प्रतिशत रहेको छ भने १.१० प्रतिशतको बिदेशमा जन्म भएको पाइएको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा जन्मस्थान र हालको बसोबास एउटै गाउँपालिका वा नगरपालिका भएका व्यक्तिहरु ७३.२९ प्रतिशत रहेको छन्। सो अवस्था हुने पुरुष ८०.६० प्रतिशत र महिला ६६.७४ प्रतिशत रहेका छन्। कुल जनसंख्याको ८.०० प्रतिशत व्यक्तिहरुको जन्मस्थान सम्वन्धीत जिल्लाको अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिका, १७.५८ प्रतिशत जनसंख्याको अर्को जिल्ला र १.१ प्रतिशतको जन्मस्थान विदेश रहेको छ।

तालिका नं. २.१४.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

लिङ्ग अनुसार जम्मा जनसंख्या		स्वदेशमा जन्म भएका				विदेशमा जन्म भएका	जन्म स्थान उल्लेख नगरेका
		स्वदेशमा जन्म भएका जम्मा	उही जिल्लामा जन्म भएका जम्मा		अन्य जिल्लामा जन्म भएका		
			गणना भएकै स्थानीय तहमा जन्म भएका	अर्को स्थानीय तहमा जन्म भएका			
जम्मा	**२६९४७८३**	२६६४३४८	१९७४९४६	२१५६५१	४७३७५१	२९५३९	८९६
प्रतिशत	**१००**	९८.८७	७३.२९	८.००	१७.५८	१.१०	०.०३
पुरुष	**१२७२७८६**	१२६००६०	१०२५८९३	४१०३४	१९३१३३	१२३५०	३७६
प्रतिशत	**१००**	९९.००	८०.६०	३.२२	१५.१७	०.९७	०.०३
महिला	**१४२१९९७**	१४०४२८८	९४९०५३	१७४६१७	२८०६१८	१७१८९	५२०
प्रतिशत	**१००**	९८.७५	६६.७४	१२.२८	१९.७३	१.२१	०.०४

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२९.२ जन्म प्रदेशको आधारमा जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बसोबास गर्ने २६६४३४८ मध्ये सबैभन्दा बढी सुदूरपश्चिम प्रदेश जन्म प्रदेश भएका ९६.७० प्रतिशत रहेका छन् भने त्यसपछि कर्णाली प्रदेश जन्म प्रदेश भएका १.५३ प्रतिशत रहेका छन्। जन्म प्रदेश अनुसारको जनसंख्या निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. २.१४.२ जन्म प्रदेशको आधारमा जनसंख्या विवरण

जन्म प्रदेश	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%
कोशी	६४२७	०.२४	२८८६	०.२३	३५४१	०.२५
मधेश	२९१९	०.११	१६२३	०.१३	१२९६	०.०९
बागमती	६५९४	०.२५	३०९३	०.२५	३५०१	०.२५
गण्डकी	५६९३	०.२१	२६७३	०.२१	३०२०	०.२२
लुम्विनी	२५४०१	०.९५	९९३२	०.७९	१५४६९	१.१०
कर्णाली	४०७४८	१.५३	१५७१७	१.२५	२५०३१	१.७८

जन्म प्रदेश	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%
सुदूरपश्चिम	२५७६३६७	९६.७०	१२२४०८१	९७.१४	१३५२२८६	९६.३०
उल्लेख नभएको	१९९	०.०१	५५	०.००	१४४	०.०१
जम्मा	२६६४३४८	१००	१२६००६०	१००	१४०४२८८	१००

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.२९.३ हाल बसाइ सरी आउनुको मुख्य कारण

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बसाई सरी आएका मध्ये ३७.९२ प्रतिशत विवाह, २२.३८ प्रतिशत निर्भरता र ११.०३ प्रतिशत काम/रोजगारी प्रमुख कारण देखिएको छ। महिलाहरु मुख्य रुपमा विवाहका कारण यस प्रदेशमा बसिरहेका छन् ।

तालिका नं. २.१५ सुदूरपश्चिममा बसाइ सरी आउनुको मुख्य कारण अनुसार जनसंख्या

लिङ्ग अनुसार जम्मा जनसंख्या		सुदूरपश्चिम प्रदेशमा बस्नुको मुख्य कारण									कारण उल्लेख नगरेका
		काम/ रोजगारी	व्यापार/ व्यवसाय	अध्ययन/ तालिम	विवाह	निर्भरता	प्राकृतिक प्रकोप	कृषि	घर फर्किएको	अन्य	
जम्मा	६९५८७७	७६७७३	१३५८८	४३७२६	२६३९१०	१५५७३९	९३३९	६२७०१	१४५६८	४९५९२	५९४१
प्रतिशत	१००	११.०३	१.९५	६.२८	३७.९२	२२.३८	१.३४	९.०१	२.०९	७.१३	०.८५
पुरुष	२३५४३४	५५८३१	८७७८	२५६२५	३००२	६८८२८	४७०९	३३६२१	८२७१	२४१६६	२६०३
प्रतिशत	१००	२३.७१	३.७३	१०.८८	१.२८	२९.२३	२.००	१४.२८	३.५१	१०.२६	१.११
महिला	४६०४४३	२०९४२	४८१०	१८१०१	२६०९०८	८६९११	४६३०	२९०८०	६२९७	२५४२६	३३३८
प्रतिशत	१००	४.५५	१.०४	३.९३	५६.६६	१८.८८	१.०१	६.३२	१.३७	५.५२	०.७२

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३० अपाङ्गताको भएको जनसंख्या :

राष्ट्रिय जनगणनाको २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल जनसंख्याको २.५९ प्रतिशत जनसंख्यामा कुनै एक वा बढी प्रकारको अपांगता रहेको देखिएको छ। अपाङ्ग जनसंख्या ६९६७७ मध्ये ३६९७९ पुरुष र ३२६९८ महिला रहेका छन्। सबैभन्दा बढी शारीरिक रुपले अपाङ्गता भएको जनसंख्या २८४४५ रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा १२ किसिमको अपाङ्गता सम्वन्धी विवरण सोधिएका थिए। जुन यस प्रकार छन्।

तालिका नं. २.१६ अपाङ्गता सम्वन्धी विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा		पुरुष	महिला
	संख्या	प्रतिशत		
शारीरिक अपाङ्गता	२८४४५	१.०६	१६३१९	१२१२६
न्यून दृष्टियुक्त	१२२३३	०.४५	५६३४	६५९९
पूर्ण दृष्टिविहीन	३६७२	०.१४	१८०६	१८६६

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा		पुरुष	महिला
	संख्या	प्रतिशत		
बहिरापन	५०२८	०.१९	२५७०	२४५८
सुस्तश्रवन	५५१९	०.२०	२६९९	२८२०
श्रवण दृष्टिविहिन	१०६६	०.०४	५३६	५३०
स्वर र वोलाईसम्वन्धी अपाङ्गता	३७३५	०.१४	२१४४	१५९१
मानसिक वा मनोसामाजिक	२४७८	०.०९	१३२१	११५७
बौद्धिक अपांगता	९५३	०.०४	४७९	४७४
अनुबंशीय रक्तस्राब (हेमोफिलिया)	४०१	०.०१	१९४	२०७
अटिजम	३५२	०.०१	१५३	१९९
बहु अपाङ्गता	५७९५	०.२२	३१२४	२६७१
जम्मा अपाङ्गता भएकाहरुको जनसंख्या	६९६७७	२.५९	३६९७९	३२६९८
अपाङ्गता नभएकाहरुको जनसंख्या	२६२४७७५	९७.४०	१२३५६३९	१३८९१३६
उल्लेख नभएको जनसंख्या	३३१	०.०१	१६८	१६३
जम्मा जनसंख्या	२६९४७८३	१००	१२७२७८६	१४२१९९७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३१ अनुपस्थित जनसंख्या :

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यस प्रदेशको कुल जनसंख्या २६९४७८३ भए पनि ३४३५२३ जना अनुपस्थित भएको देखिन्छ जुन नेपालको अनुपस्थित जनसंख्याको १५.६८ प्रतिशत हो। अनुपस्थित जनसंख्या मध्ये ४३.८१ प्रतिशत जनसंख्या १५ देखि २४ वर्ष उमेर समुहको जनसंख्या सबैभन्दा बढी अनुपस्थित रहेको छ। यस प्रदेशबाट अनुपस्थित जनसंख्या मध्ये करिब २५.५५ प्रतिशत (८७७६२ जना) महिला जनसंख्याको अनुपस्थिती रहेको छ। यस प्रदेशबाट विभिन्न उमेर समुह अनुसार अनुपस्थित रहेको जनसंख्या यस प्रकार छ।

तालिका नं. २.१७ : प्रदेशमा उमेर समूह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्या विवरणः-

उमेर समुह बर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
०० – १४	३९१०२	२३३९९	६२५०१	१८.१९
१५ – २४	११५३५४	३५१५४	१५०५०८	४३.८१
२५ – ३४	५८७५८	१७८५७	७६६१५	२२.३०
३५ – ४४	२५७६६	६३०५	३२०७१	९.३४
४५ – ५४	१०१९०	२१२६	१२३१६	३.५९
५५ – ६४	२९८७	७३९	३७२६	१.०८
६५ +	५८३	३०८	८९१	०.२६
नखुलेको	३०२१	१८७४	४८९५	१.४२
जम्मा	२५५७६१	८७७६२	३४३५२३	१००

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३१.१ स्थान अनुसार विदेश रहेको जनसंख्या र विदेशिनुको मुख्य कारणहरु

यस प्रदेशको विदेश रहेको जनसंख्या हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार विदेशिएको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा छिमेकी मुलूक भारत गएको देखिन्छ। भारत गएको जनसंख्या ९०.३२ प्रतिशत रहेको छ। उमेर १० बर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये ३,४३,५२३ जना यस प्रदेशबाट अनुपस्थित रहेका छन्। अनुपस्थित जनसंख्यामा ५९.७६ प्रतिशत जनसंख्या तलब/ज्याला, नोकरीका लागि, २०.४१ प्रतिशत जनसंख्या आश्रित भएकै कारणले, १३.७६ प्रतिशत जनसंख्या कामको खोजिको लागि र ३.०६ प्रतिशत जनसंख्या अध्ययन/तालिमका लागि यस प्रदेशबाट अनुपस्थित रहेको छ। त्यसै गरी व्यापार/व्यवसायका लागि पनि जनसंख्या अनुपस्थित रहेको पाइन्छ।

तालिका नं. २.१८ : स्थान अनुसार विदेश रहेको जनसंख्या र विदेशिनुको मुख्य कारणहरु

विदेशिने कारण	राष्ट्र	भारत	सार्क राष्ट्र (भारत बाहेक)	एशियन राष्ट्र	मध्य पूर्वी राष्ट्र	अन्य एशियन राष्ट्र	युरोपियन यूनियन राष्ट्र	अन्य युरोपियन राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र	अफ्रिकन राष्ट्र	प्यासिफिक राष्ट्र	अन्य	उल्लेख नभएको
जम्मा	३४३५२३	३१०२६१	२८८	७३०६	१५२५८	३५११	१३३१	५५१	२३१९	३१	२९५	१६२७	२०५	५४०
तलब/ ज्याला, नोकरी	२०५२९०	१८२०६६	१३९	५९४७	१२६५७	१९९०	६२३	२२७	८३७	१६	१९१	२९७	१२०	१८०
व्यापार/ व्यवसाय	९८६	८५९	२	११	५१	२६	६	०	१८	०	२	९	०	२
अध्ययन/ तालिम	१०५२१	६८६०	६८	३३	१३८	९२९	४८४	१८२	६९३	१	४४	१०६०	६	२३
कामको खोजी	४७२५९	४३७९३	२४	९९२	१८३४	२८३	८५	३८	९८	१०	१६	२३	२५	३८
आश्रित	७०१२७	६८०४०	४९	२६०	४२६	२४३	११७	८५	५२२	३	११	२१०	३४	१२७
अन्य	५०५५	४८३०	३	९	२०	१२	८	१०	११६	०	२१	१९	२	५
उल्लेख नभएको	४२८५	३८१३	३	५४	१३२	२८	८	९	३५	१	१०	९	१८	१६५

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३१.२ अनुपस्थित अवधि र विदेश जाँदाको उमेर अनुसारको जनसंख्या

यस प्रदेशको विदेश रहेको जनसंख्या हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार विदेशिएको जनसंख्याको ३४३५२३ जना रहेकोमा विदेश प्रस्थान हुँदाको उमेरमा सवैभन्दा बढी ४३.८१ प्रतिशत १५-२४ वर्षका रहेका छन् भने दोस्रोमा २५-३४ वर्ष उमेर समुहका रहेका छन्। त्यस्तै अनुपस्थित अवधि १-२ वर्ष सम्म हुने जनसंख्या ४०.३३ प्रतिशत सवैभन्दा वढी रहेको छ। यसरी विदेश प्रस्थान हुँदाको उमेर र अनुपस्थित अवधि निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. २.१९ : अनुपस्थित अवधि र विदेश जाँदाको उमेर अनुसारको जनसंख्या

अनुपस्थित अवधि	जम्मा अनुपस्थित जनसंख्या	विदेश प्रस्थान हुँदाको उमेर (वर्षमा)							उल्लेख नभएको
		१४ वर्ष मुनी	१५-२४	२५-३४	३५-४४	४५-५४	५५-६४	६५+	
जम्मा	**३४३५२३**	**६२५०१**	**१५०५०८**	**७६६१५**	**३२०७१**	**१२३१६**	**३७२६**	**८९१**	**४८९५**
१ वर्षभन्दा कम	४९७८३	१०६६७	१८९३०	१०९००	५४७९	२५५८	८४५	१३७	२६७
१-२ वर्ष	१३८५५६	२११५२	५९२३०	३३७२२	१५३०७	६१६१	१८५४	३२४	८०६
३-५ वर्ष	७२८३५	१३४५३	३१७९८	१७६४८	६५४३	२०८३	५५६	१५३	६०१
६-९ वर्ष	२८५५३	५६०३	१३८७८	६१११	१८९३	५१६	१५१	८६	३१५
१०-२४ वर्ष	३८८२९	७६१८	२०८३५	६७६३	२३११	७१९	१९८	४४	३४१
२५-४९ वर्ष	८०७३	१८४६	४६४०	१०२३	२८९	१३०	४१	४	१००
५० वर्ष र सोभन्दा बढी	५१८	१३९	२६४	७९	२१	०	५	१	९
उल्लेख नभएको	६३७६	२०२३	९३३	३६९	२२८	१४९	७६	१४२	२४५६

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३२ नागरिकता अनुसार बसोबास जनसंख्या विवरण (Population by citizenship)

नेपालमा अक्सर बसोबासको सिद्धान्तको आधारमा जनगणना गरिने भएकोले राष्ट्रिय जनगणनाको २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा बसोबास गर्ने ९९.७६ प्रतिशत नागरिक नेपाली र ०.२४ प्रतिशत मात्र अन्य देशका नागरिक रहेका पाइन्छ।

तालिका नं. २.२० देशको नागरिक अनुसारको जनसंख्या (Population by country of Nationality)

	जम्मा	देशको नागरिक अनुसारको जनसंख्या (Population by Nationality}				
		नेपाली	भारतीय	चाइनिज	सार्क राष्ट्र (भारत बाहेक)	अन्य
जम्मा	२६९४७८३	२६८८३२७	६४०१	४	२१	३०
पुरुष	१२७२७८६	१२६८८९६	३८५२	३	२०	१५
महिला	१४२१९९७	१४१९४३१	२५४९	१	१	१५

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३३ ५ वर्ष वा सोभन्दा मुनिका बच्चाको जन्म दर्ताको अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सदुरपश्चिम प्रदेशमा ५ वर्ष वा सोभन्दा मुनिका बच्चाको जन्म दर्ताको अवस्था हेर्दा ५ वर्ष वा सोभन्दा मुनिका जम्मा २९२४६७ जना मध्ये २४३५७८ जनाको अर्थात् ८३.२८ प्रतिशतको जन्म दर्ता गराएको देखिन्छ।

तालिका नं. २.२१ : ५ वर्ष वा सोभन्दा मुनिका बच्चाको जन्म दर्ताको अवस्था

जन्म दर्ताको अवस्था	जम्मा	पूरा भएको वर्ष					
		०	१	२	३	४	५
कुल जम्मा							
जम्मा जनसंख्या	**२९२४६७**	**४६३९६**	**४३२३८**	**४८५०३**	**४९१३५**	**५१८६७**	**५३३२८**
दर्ता गरेको	२४३५७८	३१६३५	३५४५१	४०९१६	४२९१६	४६०२४	४६६३६
दर्ता नगरेको	४८८८९	१४७६१	७७८७	७५८७	६२१९	५८४३	६६९२
पुरुष							
जम्मा जनसंख्या	**१५५६६७**	**२५११६**	**२३४००**	**२५९४९**	**२५९६०**	**२७३४३**	**२७८९९**
दर्ता गरेको	१३००३२	१७२१८	१९२८०	२१९८१	२२८०५	२४३५१	२४३९७
दर्ता नगरेको	२५६३५	७८९८	४१२०	३९६८	३१५५	२९९२	३५०२
महिला							
जम्मा जनसंख्या	**१३६८००**	**२१२८०**	**१९८३८**	**२२५५४**	**२३१७५**	**२४५२४**	**२५४२९**
दर्ता गरेको	११३५४६	१४४१७	१६१७१	१८९३५	२०१११	२१६७३	२२२३९
दर्ता नगरेको	२३२५४	६८६३	३६६७	३६१९	३०६४	२८५१	३१९०

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.३४ परिवारमा भएको सुविधा अनुसारको घरपरिवार संख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार परिवारमा भएको सुविधा अनुसारको घरपरिवार संख्या निम्नानुसार छन्

तालिका नं. २.२२ : परिवारमा भएको सुविधा अनुसार घरपरिवार संख्या, २०७८

जम्मा घर परिवार संख्या	कुनै पनि सुविधा नभएको	कम्तिमा एउटा सुविधा भएको	सुविधाहरु													
			रेडियो	टेलिभिजन	ल्याण्डलाइन टेलिफोन	मोवाईल फोन(साधरण)	मोवाईल फोन(स्मार्ट)	कम्प्टर/ल्यापटप	ईन्टरनेट	कार/जीप/भ्यान	मोटरसाईकल/स्कुटर	साईकल	इलेक्ट्रिक पंखा	रेफ्रिजेरेटर	वासिङ्ग मेशिन	एयर कण्डिसनर
नेपाल																
६६६०८४१	२५८५४०	६४०२३०१	२२८०१२३	३२९११८५	३०१६०४	४८७६५६१	४८६२८८५	९९८४७८	२५१४५१०	२०४११०	१८१६१२१	२३४७४३३	३५३५३३८	१५७७९९५	२७९६३३७	५६६०१
सुदूरपश्चिम																
५७६७७२	३१७७०	५४५००२	२४५६८४	१७०१३६	१२३७८	४५६१९५	३६१४३४	३८०१७	१४५४४७	६५४२	८९९०७	२१७१४३	२७९२५१	७०२३३	२७०७	१८२६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.३५ जनसंख्याको आकार अनुसार स्थानीय तहको संख्या, घरपरिवार संख्या र जनसंख्या

राष्ट्रिय जनगणाना २०७८ अनुसार जनसंख्याको आकार अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको स्थानीय तहको संख्या, घरपारिवार संख्या र जनसंख्या निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. २.२३ : जनसंख्याको आकार अनुसार स्थानीय तह, घरपरिवार संख्या र जनसंख्या

जनसंख्याको आकार	स्थानीय तहको संख्या	घर परिवार संख्या	जनसंख्या		
			जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**८८**	**५७७१०२**	**२६९४७८३**	**१२७२७८६**	**१४२१९९७**
१०,००० भन्दा कम	५	७८६५	३८०४३	१८३०२	१९७४१
१०,००० - १९,९९९	३०	९३६६१	४५५३३९	२१४८५४	२४०४८५
२०,००० - २९,९९९	२९	१४२८३४	६६५१८४	३१०७४१	३५४४४३
३०,००० - ४९,९९९	११	९०१२८	४२५११९	१९९७४४	२२५३७५
५०,००० - ७४,९९९	७	८९२१२	४१८९५३	१९६२४५	२२२७०८
७५,००० - ९९,९९९	४	८१००८	३६७६११	१७३३९३	१९४२१८
१००,००० भन्दा बढी	२	७२३९४	३२४५३४	१५९५०७	१६५०२७

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

खण्ड ३ शैक्षिक तथ्याङ्क

३.१ प्रदेशको साक्षरता विवरण

प्रारम्भिक अवस्था देखि सिकाइका अवसरहरू मार्फत विद्यालय शिक्षाका लागि सफलताको जग बसाल्ने देखी माध्यमिक शिक्षासम्म बालबालिकाका लागि शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्न हरेक देशको सरकार प्रतिबद्ध रहेको हुन्छ। यद्यपी यस क्षेत्रमा नेपालले निकै चुनौतीहरूको सामना गर्न बाँकी छ। शिक्षामा न्युन गुणस्तर र असमान पहुँच, भौगोलिक विकटता, लिङ्ग, र आर्थिक-सामाजिक तथा जातीय भिन्नताहरु आदि समस्याहरू शिक्षामा व्याप्त छन्। व्यक्तिलाई सामाजिकीकरण गर्न शिक्षाले ठूलो सहयोग पुर्‍याएको हुन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको साक्षरता दर (पढ्न र लेख्न दुबै जान्ने) ७६.२३ प्रतिशत रहेको छ। जसमा पुरुषको साक्षरता दर ८५.४३ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर ६८.१९ प्रतिशत छ। २०५८ सालमा यस प्रदेशको साक्षरतादर ४८.७ प्रतिशत थियो। विगत २० बर्षमा यस प्रदेशको कुल साक्षरतादरमा २७.५३ प्रतिशत विन्दुले र महिलाको साक्षरता दरमा ३४.९९ प्रतिशत विन्दुले उल्लेखनीय बृद्धि भएको छ।

तालिका नं. ३.१ प्रदेशको साक्षरता अवस्था

साल	पुरुष साक्षरतादर(प्रतिशत)	महिला साक्षरतादर(प्रतिशत)	कुल साक्षरतादर(प्रतिशत)
२०७८	८५.४३	६८.१९	७६.२३
२०६८	७६.३७	५१.९३	६३.४८
२०५८	६४.७	३३.२	४८.७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८ देखि २०७८

३.२ जिल्ला अनुसार साक्षरता दर विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबैभन्दा बढि साक्षरता दर भएको जिल्ला कञ्चनपुर हो भने सबैभन्दा कम साक्षरता दर भएको जिल्ला बझाङ हो। त्यस्तै जिल्लाहरु मध्ये पुरुष साक्षरता दर सबैभन्दा बढि डडेल्धुरामा र सबैभन्दा कम बाजुरा जिल्लामा छ भने महिला साक्षरता दर सबैभन्दा बढि कञ्चनपुर जिल्लामा र सबैभन्दा कम बझाङ जिल्लामा रहेको छ।

तालिका नं. ३.२ जिल्ला अनुसार साक्षरता दर

सि.न.	जिल्लाहरु	साक्षरता दर (प्रतिशत)		
		जम्मा	पुरुष	महिला
१	बाजुरा	७१.२४	७९.८३	६३.३२
२	बझाङ	७०.५४	८२.८४	५९.९८
३	दार्चुला	७७.७७	८७.३३	६८.९८
४	बैतडी	७६.७९	८७.७०	६७.३६
५	डडेल्धुरा	७८.१९	८९.११	६८.६९
६	डोटी	७०.७४	८२.९१	६०.८७

सि.न.	जिल्लाहरु	साक्षरता दर (प्रतिशत)		
		जम्मा	पुरुष	महिला
७	अछाम	७२.६४	८२.७७	६४.२४
८	कैलाली	७७.६१	८५.१६	७०.८२
९	कञ्चनपुर	७९.६४	८७.९१	७२.५५
	सुदूरपश्चिम प्रदेश	७६.२३	८५.४३	६८.१९
	नेपाल	७६.२५	८३.५५	६९.३७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिकालाई सोधिएको प्रश्नका आधारमा विभिन्न जातजातीहरुको साक्षरता दर निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ३.३ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका जातजातीको साक्षरता दर

जातजातीको नाम	जम्मा	पुरुष	महिला		जातजातीको नाम	जम्मा	पुरुष	महिला
सबै जातजाती	७६.२३	८५.४३	६८.१९		बरई	८६.०५	८६.९६	८५.००
क्षेत्री	७६.२३	८६.७३	६७.२३		बिन	५३.३३	६३.६४	४७.३७
ब्राह्मण पहाडी	८१.९४	९२.०३	७३.०३		नुनिया	५८.२५	६९.५१	४६.६७
मगर	८१.२७	८८.३८	७४.६४		चेपाङ/पर्जा	७१.४३	८०.००	६६.६७
थारु	७३.२५	७९.२२	६७.६४		सोनार	७९.६१	८८.४५	७१.९९
तामाङ	८०.३८	८६.८७	७४.५८		सुनवार	७९.५९	८९.९१	७०.१४
नेवा (नेवार)	९०.७८	९५.४०	८६.०८		कहर	७२.२२	८०.००	६२.५०
विश्वकर्मा	७३.२९	८२.२१	६५.९५		सन्थाल	७३.३३	८३.३३	६६.६७
मुसलमान	७०.७४	७७.७८	६३.४५		मारवाडी	९४.१०	९५.२१	९२.८०
यादव	८१.६०	८७.२५	७४.२३		कायस्थ	९०.५५	९७.२५	८२.६१
राई	८५.२४	९१.५५	७८.४८		राजपुत	८६.६१	९४.१२	७५.००
गुरुङ	८२.५९	८९.१३	७७.०४		बादी	६८.६५	७५.००	६३.३४
परियार	७१.४६	८०.८६	६३.७८		ओरन/कुडुख	७१.१७	७६.११	६६.०६
ठकुरी	८२.४०	९२.०७	७४.००		लोध	७२.९७	८८.८९	५७.८९
याकथुङ/लिम्बु	८५.१५	९१.४४	७८.९५		बधाई/बधि	८२.५०	९२.३१	७३.१७
मिजार	६९.४६	७८.६५	६२.०१		थामी	७०.००	८२.३५	५३.८५
तेलि	७९.६४	८७.२६	७२.६७		बङ्गाली	८७.५०	९५.००	७५.००
चमार/हरिजन	५७.५९	५९.६६	५५.८०		गडेरि/भेडियार	८०.००	१००.००	५०.००
कोईरी/कुश्वाह	८०.५६	८९.२९	७१.१५		घले	८६.६७	८८.८९	८३.३३
मुसहर	८०.००	१००.००	५०.००		खवास	८२.६१	८५.७१	७७.७८

जातजातीको नाम	जम्मा	पुरुष	महिला		जातजातीको नाम	जम्मा	पुरुष	महिला
कुर्मी	८५.०६	९४.१२	७२.२२		दराई	७७.२७	८३.३३	७०.००
सन्यासी/दशनामी	८०.७१	९०.८९	७२.११		मालि	८०.३४	९७.७९	६५.४१
धानुक	७७.४४	८७.१३	६८.०८		धुनिया	७०.५९	७७.७८	६२.५०
दुसाध/पासवान	६९.१२	७७.७८	५९.३८		पहारि	७०.३७	७९.७९	६१.०५
मल्लाह	७४.०७	७७.५०	७०.७३		राजधोव	६७.८६	७७.७८	६३.१६
केवट	८३.९३	९०.६३	७५.००		भोटे	६४.१४	७१.३२	५७.१६
काठवनियान	७७.९१	८५.००	७१.०८		थकालि	८६.७९	९२.१६	८१.८२
ब्राह्मण तराई	८५.०७	९२.०६	७८.५७		कोरि	७५.५१	८५.१९	६३.६४
कलवार	८७.२७	९०.६३	८२.६१		छन्त्याल	७३.०८	८५.७१	६८.४२
कानू	९२.००	१००.००	८३.३३		बोटे	७०.४४	७८.५०	६१.४६
कुमाल	६४.७२	७४.२४	५६.५४		राजबार	९०.००	१००.००	७५.००
घर्ती/भुजेल	७३.६९	८४.००	६५.७०		पञ्जावी/शिख	८४.६२	८३.३३	८५.७१
हजाम/ठाकुर	८०.३५	८४.२८	७५.००		गाईने	६१.७६	६०.००	६३.१६
राजबंशी	८०.५१	८९.१३	७२.९९		चामलिङ	८६.६७	१००.००	७१.४३
शेर्पा	८०.९९	८८.८९	७२.४१		दुरा	८०.००	८८.८९	७२.७३
धोवी	८०.००	९१.६७	६७.११		राजि	७०.२७	७३.७४	६७.२२
टट्मा/टट्वा	७३.८५	९०.००	६०.००		व्यासी/सौका	८२.७३	८८.८१	७७.०९
लोहार	७५.९९	८४.९५	६८.७३		देव	९६.९७	१००.००	९२.८६
खात्वे	७०.००	७६.९२	६४.७१		राउटे	७६.६४	८०.३०	७२.४७
सुन्दि	८५.१५	९२.५९	७६.६०		रानाथारु	७३.७६	८१.३८	६६.४८
दनुवार	९२.३१	१००.००	७५.००		भूमिहार	८२.९३	८८.४६	७३.३३
हलुवाई	७७.७८	८०.३९	७४.३६		बनियान	८९.४७	९२.११	८६.४७
माझी	७५.६३	८४.०३	६८.०२		अन्य, विदेशी	७२.९९	७७.०९	६६.८०

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

३.३ शैक्षिक तह उत्तीर्ण अनुसार जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका मानिसहरुको उत्तिर्ण गरेको शैक्षिक तह अनुसारको जनसंख्या विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ३.४ शैक्षिक तह उत्तीर्ण अनुसार जनसंख्या विवरण

जिल्ला	लिंग	जम्मा	शैक्षिक तह उत्तीर्ण अनुसार जनसंख्या विवरण									अनौपचारिक	तह उल्लेख नगरेका
			शुरुवाती	प्राथमिक (१-५)	निम्न माध्यमिक (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	एस. एल .सी वा सो सरह	प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नाकोत्तर र सो भन्दा माथी	अन्य		
बाजुरा	जम्मा	८८३८६	४३३०	२९४८९	१८७३७	१५१७९	५०४०	९६७४	२३७४	१०२१	५३	१६७९	८१०
	परुष	४७५११	२२०५	१५७०६	९९९७	८२५१	२६५२	५४०५	१४५९	७७९	२१	६५०	३८६
	महिला	४०८७५	२१२५	१३७८३	८७४०	६९२८	२३८८	४२६९	९१५	२४२	३२	१०२९	४२४
बझाङ	जम्मा	१२०८१४	५८७८	४२०६१	२५८७०	१९१०७	६४२१	१३६०५	३३०८	१८६४	२४	१७७४	९०२
	परुष	६५४४३	३०७१	२२२९८	१४०९०	१०४४२	३३६७	७६२३	२११६	१४७९	९	५४४	४०४
	महिला	५५३७१	२८०७	१९७६३	११७८०	८६६५	३०५४	५९८२	११९२	३८५	१५	१२३०	४९८
दार्चुला	जम्मा	९५४१०	४०१०	२९२७८	२०६२१	१७२६८	६१५०	११४६१	२६७५	१६६९	२०	१६७२	५८६
	परुष	५१२७८	२०२९	१५१४८	११०७६	९८७४	३२९४	६३५२	१५६७	१२०४	८	४८४	२४२
	महिला	४४१३२	१९८१	१४१३०	९५४५	७३९४	२८५६	५१०९	११०८	४६५	१२	११८८	३४४
बैतडी	जम्मा	१६९४५९	६३६३	५६०६१	३५४५६	३०६२७	९३४७	२०५४१	३६१२	२३८५	८३	३४८०	१५०४
	परुष	८९४४४	३३०९	२८८२४	१९२८७	१६६७०	४८३५	१०९३५	२१८६	१८१८	२०	९७०	५९०
	महिला	८००१५	३०५४	२७२३७	१६१६९	१३९५७	४५१२	९६०६	१४२६	५६७	६३	२५१०	९१४
डडेल्धुरा	जम्मा	९९९३५	३९८१	३२४७१	२३१९३	१६९४७	६५८२	९८१३	२३०३	१५७१	२३	२५८९	४६२
	परुष	५२८२४	२१३३	१७२२६	१२५०७	९१८६	३४०७	५०७३	१३९४	११३३	९	५७३	१८३
	महिला	४७१११	१८४८	१५२४५	१०६८६	७७६१	३१७५	४७४०	९०९	४३८	१४	२०१६	२७९
डोटी	जम्मा	१३०४६७	७२०६	४९८५७	३००३१	१८६८३	७५७३	१०४७५	२५०९	१४६३	७७	१६२९	९६४
	परुष	६८३८६	३८४१	२५५०९	१५४९९	९६०७	४३१४	५८३६	१६७२	११२८	२६	५११	४४३

जिल्ला	लिंग	जम्मा	शैक्षिक तह उत्तीर्ण अनुसार जनसंख्या विवरण									अनौपचारिक	तह उल्लेख नगरेको
			शुरुवाती	प्राथमिक (१-५)	निम्न माध्यमिक (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	एस. एल. सी वा सो सरह	प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नातकोत्तर र सो भन्दा माथी	अन्य		
	महिला	६२०८१	३३६५	२४३४८	१४५३२	९०७६	३२५९	४६३९	८३७	३३५	५१	१११८	५२१
अछाम	जम्मा	१४९५३४	८०२९	५३८५०	३१६४६	२३०६३	८५०२	१३०३५	३२८३	१४१९	१०३	५२३७	१३६७
	पुरुष	७७०७७	४१४५	२७५३८	१६३९६	११८१९	४४४६	७११८	२१७१	११४२	३१	१७४७	५२४
	महिला	७२४५७	३८८४	२६३१२	१५२५०	११२४४	४०५६	५९१७	१११२	२७७	७२	३४९०	८४३
कैलाली	जम्मा	६५२६०१	३१४३४	१७९६४३	१३५४११	११४५८४	४६८१६	७६३५९	२७१०६	१२६८४	७१२	२१३६३	६४८९
	पुरुष	३३८५४२	१७०४८	९७५३७	७१७९३	५८७५४	२४१६२	३७८४३	१४३४८	७९१३	२४६	६२८८	२६१०
	महिला	३१४०५९	१४३८६	८२१०६	६३६१८	५५८३०	२२६५४	३८५१६	१२७५८	४७७१	४६६	१५०७५	३८७९
कञ्चनपुर	जम्मा	३७९८३६	१७५२०	१०५६९६	८२३१०	६२९७५	३१९२१	४५३०३	१२७९८	७२४६	३९१	१०२८९	३३८७
	पुरुष	१९३२०२	९७१७	५६३२८	४२९९७	३१३००	१६००७	२१४९३	६६३८	४५१०	११८	२७२२	१३७२
	महिला	१८६६३४	७८०३	४९३६८	३९३१३	३१६७५	१५९१४	२३८१०	६१६०	२७३६	२७३	७५६७	२०१५
सुदूर पश्चिम	जम्मा	१८८६४४२	८८७५१	५७८४०६	४०३२७५	३१८४३३	१२८३५२	२१०२६६	५९९६८	३१३२२	१४८६	४९७१२	१६४७१
	पुरुष	९८३७०७	४७४९८	३०६११४	२१३६४२	१६५९०३	६६४८४	१०७६७८	३३५५१	२११०६	४८८	१४४८९	६७५४
	महिला	९०२७३५	४१२५३	२७२२९२	१८९६३३	१५२५३०	६१८६८	१०२५८८	२६४१७	१०२१६	९९८	३५२२३	९७१७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

३.४ दश जोड दुई वा सो सरह वा सोभन्दा माथिको तह उत्तिर्ण गरेका व्यक्तिहरुले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा १५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका दश जोड दुई वा सो सरह वा सोभन्दा माथिको तह उत्तिर्ण गरेका व्यक्तिहरुले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्रको वारेमा गरिएको प्रश्नमा सबैभन्दा बढी शिक्षा क्षेत्र ४१.०९ प्रतिशत, व्यवस्थापन क्षेत्र २६.७४ प्रतिशत र मानविकी तथा सामाजिक क्षेत्र ११.९६ प्रतिशत रहेको पाईएको छ। अध्ययन क्षेत्र अनुसारको जनसंख्या निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ३.५ दश जोड दुई वा सो सरह वा सोभन्दा माथिको तह उत्तिर्ण गरेका व्यक्तिहरुले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र

अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	३६०५४	११.९६	१९२५३	११.८६	१६८०१	१२.०७
व्यवस्थापन	८०६५१	२६.७४	४७१३२	२९.०३	३३५१९	२४.०८
शिक्षा	१२३९२४	४१.०९	५८३७४	३५.९६	६५५५०	४७.०८
विज्ञान तथा प्रविधि	१३१७१	४.३७	१००२०	६.१७	३१५१	२.२६
स्वास्थ्य/चिकित्सा	१२०९१	४.०१	५२६३	३.२४	६८२८	४.९०
ईन्जिनियरिङ	५७३६	१.९०	४८३०	२.९८	९०६	०.६५
कानुन	१२७४	०.४२	९२६	०.५७	३४८	०.२५
कृषि	३३८१	१.१२	१८८२	१.१६	१४९९	१.०८
वन	९६५	०.३२	५९४	०.३७	३७१	०.२७
पशुविज्ञान/पशुचिकित्सक/ मत्स्यपालन	१०६२	०.३५	६७५	०.४२	३८७	०.२८
कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि	२१६०	०.७२	१५६७	०.९७	५९३	०.४३
अन्य	४९६४	१.६५	२९१२	१.७९	२०५२	१.४७
उल्लेख नभएको	१६१२३	५.३५	८९०७	५.४९	७२१६	५.१८
जम्मा	३०१५५६	१००	१६२३३५	१००	१३९२२१	१००

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

३.५ प्रदेशमा तहगत रुपमा विद्यालयहरुको संख्या (संस्थागत र सामुदायिक)

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसार सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको तहगत रुपमा रहेका संख्या निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ३.६ प्रदेशमा तहगत रुपमा विद्यालयहरुको संख्या (संस्थागत र सामुदायिक)

जिल्ला	जम्मा विद्यालय संख्या					सामुदायिक विद्यालय					संस्थागत विद्यालय				
	जम्मा विद्यालय संख्या	आधारभुत(१-५)	आधारभुत(१-८)	माध्यमिक(१-१०)	माध्यमिक(१-१२)	जम्मा विद्यालय संख्या	आधारभुत(१-५)	आधारभुत(१-८)	माध्यमिक(१-१०)	माध्यमिक(१-१२)	जम्मा विद्यालय संख्या	आधारभुत(१-५)	आधारभुत(१-८)	माध्यमिक(१-१०)	माध्यमिक(१-१२)
बाजुरा	२६०	१४०	४८	४४	२८	२३९	१२६	४३	४३	२७	२१	१४	५	१	१
बझाङ	४५७	२९१	७७	३५	५४	४४४	२८३	७३	३४	५४	१३	८	४	१	०
अछाम	४७२	३०२	६८	४८	५४	४५८	२९५	६३	४६	५४	१४	७	५	२	०
डोटी	४२८	२४६	८५	५९	३८	३८४	२२९	७०	४८	३७	४४	१७	१५	११	१
कैलाली	९१७	३३३	२७४	१९५	११५	५६२	२३१	१५१	९७	८३	३५५	१०२	१२३	९८	३२
कंचनपुर	४८५	१०७	१७३	११४	९१	२६१	७५	७६	४९	६१	२२४	३२	९७	६५	३०
डडेल्धुरा	२७५	१३८	६६	३३	३८	२४७	१२५	५८	२९	३५	२८	१३	८	४	३
बैतडी	५३८	३०८	९२	७३	६५	५१७	२९४	८९	६९	६५	२१	१४	३	४	०
दार्चुला	३६२	२३२	५४	४४	३२	३४६	२२१	५२	४२	३१	१६	११	२	२	१
जम्मा	४१९४	२०९७	९३७	६४५	५१५	३४५८	१८७९	६७५	४५७	४४७	७३६	२१८	२६२	१८८	६८

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.६ जिल्लागत रुपमा धार्मिक विद्यालयहरुको संख्या

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसार रहेका धार्मिक बिद्यालयहरुको संख्या निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ३.७ जिल्लागत रुपमा धार्मिक विद्यालयहरुको संख्या

जिल्ला	बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कंचनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूरपश्चिम
मदरसा	०	०	१	०	९	०	०	०	०	१०
गुम्बा	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
आश्रम	२	०	१	०	८	२	१	०	०	१४

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.७ क्याम्पसहरुको संख्या

उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका क्याम्पसहरुको विवरण निम्नानुसार छः

तालिका नं. ३.८ क्याम्पसहरुको संख्या

शैक्षिक संस्थाको प्रकार	सामुदायिक			नीजि		
	२०७८	२०७९	२०८०	२०७८	२०७९	२०८०
स्नातक तह	५२	५२	५२	२२	२२	२२
स्नातकोत्तर तह	१८	१८	१८	३	३	३
जम्मा	७०	७०	७०	२५	२५	२५

स्रोतः सामाजिक विकास मन्त्रालय, २०८१

३.८ शिक्षकहरुको संख्या

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा महिला शिक्षक ७७३३ र पुरुष शिक्षक १५०९४ गरि कुल २२८२७ रहेका छ। जसमा सामुदायिक तर्फ १७२९८ र संस्थागत तर्फ ५५२९ रहेको छ।

तालिका नं. ३.९ विद्यालय तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरुको सङ्ख्या

तह	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय		जम्मा		कूल जम्मा
	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	
आधारभूत (१—५)	४१००	६८१०	१८८९	११०४	५९८९	७९१४	१३९०३
आधारभूत (६—८)	७०१	२९७०	५४७	९६९	१२४८	३९३९	५१८७
माध्यमिक (९—१०)	२५५	१८६६	१६२	७०८	४१७	२५७४	२९९१
माध्यमिक (११—१२)	४८	५४८	३१	११९	७९	६६७	७४६
जम्मा	५१०४	१२१९४	२६२९	२९००	७७३३	१५०९४	२२८२७

स्रोतः सामाजिक विकास मन्त्रालय, २०८१

३.९ तहगत रुपमा लैङ्गिक समता सूचक

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको तहगत रुपमा बिद्यालय भर्ना भएका विद्यार्थीहरुको लैङ्गिक समता सूचक निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.१० तहगत रुपमा लैङ्गिक समता सूचक

जिल्ला/तह		आधारभुत तह			माध्यमिक तह		
	ई सि डी	१-५	६-८	१-८	९-१०	११-१२	९-१२
बाजुरा	०.९	१.०८	१.०५	१.०७	१.०४	१.२४	१.११
बझाङ	०.९	१.११	१.०६	१.०९	०.९८	१.१०	१.०२
अछाम	१.०	१.०९	१.११	१.१०	१.०६	१.२०	१.११
डोटी	०.९	१.०१	१.०६	१.०३	१.०४	१.२९	१.११

जिल्ला/तह		आधारभुत तह			माध्यमिक तह		
	ई सि डी	१-५	६-८	१-८	९-१०	११-१२	९-१२
कैलाली	०.८	०.८७	०.९३	०.८९	०.९८	१.०५	१.०१
कञ्चनपुर	०.८	०.८६	०.९१	०.८८	१.००	१.१५	१.०५
डडेल्धुरा	०.८	०.९२	१.०२	०.९५	१.०२	१.२३	१.१०
बैतडी	०.८	१.०५	१.०४	१.०५	१.०३	१.०९	१.०५
दार्चुला	०.९	१.००	०.९९	०.९९	१.००	१.१६	१.०६
सुदूरपश्चिम	०.८	०.९६	०.९९	०.९७	१.०१	१.१२	१.०५
नेपाल	**०.८**	**०.९२**	**०.९४**	**०.९३**	**०.९६**	**१.०२**	**०.९९**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.१० कक्षागत विद्यार्थी विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको ई.सि.डि. देखी कक्षा १२ सम्मको विद्यार्थीहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.११ कक्षागत विद्यार्थी विवरण

कक्षा/ जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कञ्चनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूरपश्चिम	नेपाल
कक्षा ECD	**छात्रा**	३४८७	४५१९	५६०१	५३३८	२१८४२	११११७८	२६९९	४४३६	२६७८	**६१७७८**	**५८०८९४**
	छात्र	३८५१	४७५९	५८९०	६१२०	२८२५७	१४८०७	३४९४	५२६२	३०८०	**७५५२०**	**७०५६३२**
	जम्मा	७३३८	९२७८	११४९१	११४५८	५००९९	२५९८५	६१९३	९६९८	५७५८	**१३७२९८**	**१२८६५२६**
कक्षा १	**छात्रा**	२९४१	४८३५	५४१०	४१३६	९८२६	४६५३	१५८१	४०४४	२०१३	**३९४३९**	**६५६९२**
	छात्र	२७६१	४३८४	५१२४	४२३८	११५७२	५४८६	१७५९	३८६६	१९९६	**४११८६**	**७०१०३**
	जम्मा	५७०२	९२१९	१०५३४	८३७४	२१३९८	१०१३९	३३४०	७९१०	४००९	**८०६२५**	**१३५७९५**
कक्षा २	**छात्रा**	२३०७	३१२२	३८२०	३३१७	९९२४	४८९०	१४४७	३०६८	१५२९	**३३४२४**	**५७५९९**
	छात्र	२००३	२७८६	३५५२	३२३९	११३१२	५६९४	१५७१	२८५४	१५३९	**३४५५०**	**६०७५९**
	जम्मा	४३१०	५९०८	७३७२	६५५६	२१२३६	१०५८४	३०१८	५९२२	३०६८	**६७९७४**	**११८३५८**
कक्षा ३	**छात्रा**	२१८२	३१२९	३७२३	३२३६	१०२७४	५००२	१४८५	२९८३	१६३२	**३३६४६**	**५८२५८**
	छात्र	१९७२	२८०१	३३८७	३०९३	११८५९	६०४६	१६८६	२९०१	१५४८	**३५२९३**	**६२४२६**
	जम्मा	४१५४	५९३०	७११०	६३२९	२२१३३	११०४८	३१७१	५८८४	३१८०	**६८९३९**	**१२०६८४**
कक्षा ४	**छात्रा**	२०६४	२९६४	३५६४	३१७१	१०२७७	५४४५	१६६५	३०३५	१५७३	**३३७५८**	**५८९२४**
	छात्र	१९१०	२७९६	३१६०	३१११	११७४५	६२०१	१८४३	२८६६	१६४९	**३५२८१**	**६२६९६**
	जम्मा	३९७४	५७६०	६७२४	६२८२	२२०२२	११६४६	३५०८	५९०१	३२२२	**६९०३९**	**१२१६२०**

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

कक्षा/ जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कञ्चनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूरपश्चिम	नेपाल
कक्षा ५	छात्रा	२०६८	३१३१	३५२७	३०३३	१०५६८	५५४१	१७०१	३०४१	१५५५	**३४१६५**	**५९६०४**
	छात्र	२०२८	२६७७	३१९४	२९७२	१२२०२	६१३६	१७२६	२९४१	१६०१	**३५४७७**	**६३०५५**
	जम्मा	४०९६	५८०८	६७२१	६००५	२२७७०	११६७७	३४२७	५९८२	३१५६	**६९६४२**	**१२२६५९**
कक्षा ६	छात्रा	१८८०	२७९९	३३०४	२९७०	१०४५७	५३२७	१५७९	२९६६	१५९९	**३२८८१**	**५७७७९**
	छात्र	१८१०	२५७५	३००९	२८९५	११६९२	६१९०	१७५२	२८४७	१६६०	**३४४३०**	**६१४६६**
	जम्मा	३६९०	५३७४	६३१३	५८६५	२२१४९	११५१७	३३३१	५८१३	३२५९	**६७३११**	**११९२४५**
कक्षा ७	छात्रा	१९०४	२६८४	३२७७	२७१२	१०१९२	५५०१	१६६१	२९९५	१५६४	**३२४९०**	**५७११५**
	छात्र	१८७०	२६२४	२९३६	२५७०	११२६२	६०५४	१६३९	२८६८	१५४०	**३३३६३**	**५९२९६**
	जम्मा	३७७४	५३०८	६२१३	५२८२	२१४५४	११५५५	३३००	५८६३	३१०४	**६५८५३**	**११६४११**
कक्षा ८	छात्रा	२३७३	२८०१	३५३१	२७६९	१२००५	५८५७	१९५३	३१८१	१७९७	**३६२६७**	**६३८२९**
	छात्र	२१६९	२६४२	३१६५	२५१२	१२१३४	६१५४	१७२४	३०३४	१८०१	**३५३३५**	**६२६९४**
	जम्मा	४५४२	५४४३	६६९६	५२८१	२४१३९	१२०११	३६७७	६२१५	३५९८	**७१६०२**	**१२६५२३**
कक्षा ९	छात्रा	१४२५	२५३४	३०११	२१५०	९१८९	५३९१	१३८३	२७५०	१३१६	**२९१४९**	**५१३२८**
	छात्र	१४४९	२५७२	२७५१	२०५२	९७१३	५६६९	१३३७	२६८६	१३८७	**२९६१६**	**५२४६०**
	जम्मा	२८७४	५१०६	५७६२	४२०२	१८९०२	११०६०	२७२०	५४३६	२७०३	**५८७६५**	**१०३७८८**
कक्षा १०	छात्रा	१५७२	२४०८	२६८५	१८३३	९७८६	५२०७	१३०९	२७१३	१४००	**२८९१३**	**५११६१**
	छात्र	१४४६	२४६८	२६३९	१७८४	९५५७	४९५०	१३१०	२६२०	१३३८	**२८११२**	**४९६७१**
	जम्मा	३०१८	४८७६	५३२४	३६१७	१९३४३	१०१५७	२६१९	५३३३	२७३८	**५७०२५**	**१००८३२**
कक्षा ११	छात्रा	१०३१	१५२४	१५८९	१०९६	७११५	२५६४	१०३९	१८५६	९४६	**१८७६०**	**३३३७६**
	छात्र	७७७	१४८९	१२५७	८६१	६८८८	१९३३	९०२	१७९२	८०४	**१६७०३**	**२९८८३**
	जम्मा	१८०८	३०१३	२८४६	१९५७	१४००३	४४९७	१९४१	३६४८	१७५०	**३५४६३**	**६३२५९**
कक्षा १२	छात्रा	११५३	१७७५	१६७९	११०८	७०७०	३४२०	१११४	१९८५	१०७९	**२०३८३**	**३६१५९**
	छात्र	९८२	१५१५	१४५७	८५४	६६४४	३२८३	८४८	१७२७	९४९	**१८२५९**	**३२५६४**
	जम्मा	२१३५	३२९०	३१३६	१९६२	१३७१४	६७०३	१९६२	३७१२	२०२८	**३८६४२**	**६८७२३**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.११ विद्यालय छोड्ने दर

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको तहगत रुपमा विद्यालय छोड्ने दर निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.१२ विद्यालय छोड्ने दर

जिल्ला	कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
बाजुरा	३.४	३.९	३.७	३.२	३.७	३.४	२.३	२.१	२.२	१.२	१.९	१.५
बझाङ	२.९	३.२	३.१	१.८	२.०	१.९	१.७	१.८	१.८	०.९	१.२	१.१
अछाम	३.८	४.३	४.१	२.५	३.१	२.८	१.८	२.४	२.१	१.३	१.९	१.६
डोटी	३.७	३.८	३.८	३.१	३.८	३.५	२.१	३.०	२.५	०.६	०.९	०.७
कैलाली	३.१	३.३	३.२	२.६	३.२	२.९	२.१	२.७	२.४	१.०	१.१	१.१
कंचनपुर	२.८	२.७	२.७	२.३	२.६	२.४	१.९	२.४	२.१	०.६	०.७	०.७
डडेल्धुरा	२.३	२.५	२.४	१.९	२.३	२.१	२.९	३.७	३.३	१.९	१.९	१.९
बैतडी	३.४	३.६	३.५	१.७	१.९	१.८	१.९	२.१	२.०	०.६	०.७	०.७
दार्चुला	१.२	१.४	१.३	१.३	१.५	१.४	१.१	१.३	१.२	०.३	०.५	०.४
सु.प.	३.१	३.३	३.२	२.४	२.८	२.६	२.०	२.४	२.२	०.९	१.१	१.०
नेपाल	**३.१**	**३.३**	**३.२**	**२.६**	**३.०**	**२.८**	**१.८**	**२.१**	**१.९**	**०.८**	**१.०**	**०.९**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.१२ कुल भर्नादर

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको तहगत कुल भर्नादर निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.१३ कुल भर्नादर

कक्षा/ जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कंचनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूर पश्चिम	नेपाल
कक्षा १-५	छात्रा	१४२.३	१२४.४	१३४.५	१३९.३	१२९.५	११७.४	११५.५	१३१.६	१२७.७	१२८.६	**१२४.३**
	छात्र	१२८.९	१३१.३	१२६.१	१२९.१	१३२.८	११७.०	११३.५	११९.९	१२३.७	१२६.१	**१२५.२**
	जम्मा	१३५.५	१२७.६	१३०.४	१३४.०	१३१.३	११७.१	११४.४	१२५.६	१२५.६	१२७.३	**१२४.८**
कक्षा ६-८	छात्रा	१२३.०	११४.४	११२.८	११२.१	१३०.७	११९.८	११९.७	११०.८	११६.१	१२०.२	**११९.४**
	छात्र	१०४.६	१०२.०	१००.१	१०२.७	११७.९	१११.२	१०८.२	९९.४	१०६.७	१०८.९	**११२.७**
	जम्मा	११३.३	१०८.०	१०६.४	१०७.३	१२३.७	११५.१	११३.७	१०४.९	१११.२	११४.३	**११६.१**
कक्षा १-८	छात्रा	१३४.९	१२१.०	१२६.३	१२८.९	१३०.०	११८.३	११७.१	१२३.२	१२३.१	१२५.४	**१२२.६**
	छात्र	११९.१	११९.७	११६.१	११९.२	१२६.८	११४.७	१११.४	१११.६	११६.७	११९.३	**१२०.७**
	जम्मा	१२६.८	१२०.४	१२१.२	१२३.९	१२८.३	११६.३	११४.२	११७.३	११९.८	१२२.२	**१२१.६**
कक्षा ९-१०	छात्रा	९०.२	९२.८	८९.५	८८.८	९७.२	९३.६	८७.७	९१.६	९१.६	९३.१	**९७.३**
	छात्र	९०.७	९६.२	९०.२	९१.२	९८.८	९५.७	८९.५	९१.१	९७.७	९५.०	**१००.१**
	जम्मा	९०.४	९४.५	८९.८	९०.०	९८.०	९४.६	८८.६	९१.४	९४.५	९४.०	**९८.७**

कक्षा/ जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कंचनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूर पश्चिम	नेपाल
कक्षा ११-१२	छात्रा	५८.३	६२.४	५१.३	४४.४	६९.३	५०.५	६०.९	६०.५	६१.५	५९.४	**६३.८**
	छात्र	५५.०	६७.६	५५.४	५३.५	७२.८	५८.९	६१.२	६१.५	६०.४	६३.९	**७१.५**
	जम्मा	५६.८	६४.८	५३.१	४८.०	७०.९	५४.१	६१.१	६०.९	६१.०	६१.५	**६७.७**
कक्षा ९-१२	छात्रा	७३.३	७७.६	७०.४	६५.५	८२.९	७१.६	७३.४	७५.६	७५.७	७५.८	**८०.५**
	छात्र	७२.८	८३.१	७४.५	७४.९	८६.१	७९.४	७५.६	७६.४	७८.६	८०.३	**८५.८**
	जम्मा	७३.१	८०.२	७२.३	६९.६	८४.५	७५.२	७४.४	७६.०	७७.१	७७.९	**८३.२**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.१३ खुद भर्नादर

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको तहगत खुद भर्नादर निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.१४ खुद भर्नादर

जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कंचनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदूर पश्चिम	नेपाल
कक्षा १-५	छात्रा	९६.२	९६.२	९५.८	९५.८	९५.४	९५.४	९६.३	९६.०	९६.५	९५.८	**९५.६**
	छात्र	९६.०	९५.७	९५.५	९५.७	९५.५	९५.७	९६.०	९५.७	९६.३	९५.७	**९५.७**
	जम्मा	९६.१	९६.०	९५.७	९५.८	९५.४	९५.६	९६.२	९५.८	९६.४	९५.७	**९५.६**
कक्षा ६-८	छात्रा	९४.०	९३.६	९४.३	९३.९	९५.१	९४.८	९४.१	९४.०	९४.१	९४.५	**९४.३**
	छात्र	९४.०	९३.४	९३.२	९३.०	९४.८	९५.१	९४.१	९३.९	९४.५	९४.३	**९४.५**
	जम्मा	९४.०	९३.५	९३.८	९३.५	९५.०	९५.०	९४.१	९३.९	९४.३	९४.४	**९४.४**
कक्षा १-८	छात्रा	९५.४	९५.३	९५.२	९५.१	९५.३	९५.२	९५.४	९५.२	९५.६	९५.३	**९५.१**
	छात्र	९५.२	९४.८	९४.६	९४.७	९५.२	९५.५	९५.३	९५.०	९५.५	९५.१	**९५.२**
	जम्मा	९५.३	९५.१	९४.९	९४.९	९५.२	९५.३	९५.४	९५.१	९५.५	९५.२	**९५.२**
कक्षा ९-१०	छात्रा	७५.०	७५.६	७५.०	७५.६	७५.८	७५.५	७७.८	७५.७	७७.५	७५.८	**७५.७**
	छात्र	७९.९	८२.८	८०.७	८०.३	८०.७	७८.६	७९.८	८०.७	८१.६	८०.४	**७७.३**
	जम्मा	७७.४	७९.२	७७.८	७७.९	७८.३	७७.०	७८.८	७८.२	७९.५	७८.१	**७६.५**
कक्षा ११-१२	छात्रा	३५.८	३५.६	३०.७	२३.८	४१.२	२८.५	३१.३	४४.४	३६.८	३५.४	**३६.०**
	छात्र	३१.४	३७.५	३१.५	३०.४	४०.०	३५.१	३५.४	३६.९	३३.८	३६.३	**३८.४**
	जम्मा	३३.८	३६.५	३१.०	२६.४	४०.६	३१.३	३३.१	४०.९	३५.४	३५.८	**३७.१**
कक्षा ९-१२	छात्रा	५४.२	५५.७	५२.८	४८.४	५८.१	५१.५	५२.९	५९.६	५६.१	५५.०	**५५.८**
	छात्र	५५.६	६२.०	५८.६	५८.७	६०.८	५९.३	५८.०	५९.०	५७.३	५९.५	**५७.९**
	जम्मा	५४.९	५८.७	५५.५	५२.९	५९.४	५५.१	५५.३	५९.३	५६.६	५७.२	**५६.८**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.१४ ई सि डी तर्फ

सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अनुसारको ई सि डी कक्षाको कुल भर्नादर, खुद भर्नादर, कक्षा १ को कुल प्रवेशदर, कक्षा १ को खुद प्रवेशदर निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ३.१५ ई सि डि कक्षाको कुल भर्नादर, खुद भर्नादर, कक्षा १ को प्रवेश दर

सूचक/जिल्ला		बाजुरा	बझाङ	अछाम	डोटी	कैलाली	कंचनपुर	डडेल्धुरा	बैतडी	दार्चुला	सुदुर पश्चिम	नेपाल
Gross Enrollment Rate (ECD/PPC)	**छात्रा**	८४.२	७९.३	८१.२	७९.२	८३.६	८१.९	८६.५	१०७.०	१०८.६	९४.२	**९७.०**
	छात्र	८४.६	७९.९	८०.६	७९.४	८८.६	८६.०	८७.२	१२७.१	१२१.९	१०३.१	**१०२.२**
	जम्मा	८४.४	७९.६	८०.९	७९.३	८६.४	८४.१	८६.९	११७.५	११५.८	९८.९	**९९.९**
Net Enrollment Rate (ECD/PPC)	**छात्रा**	६१.२	६६.३	५८.७	६०.६	७०.२	७०.४	६४.८	६८.४	७५.८	६७.१	**७०.०**
	छात्र	६३.४	६६.४	६०.५	६३.१	७३.१	७५.३	६३.६	७८.०	८२.२	७२.१	**७१.०**
	जम्मा	६२.३	६६.४	५९.६	६१.९	७१.८	७२.९	६४.२	७३.४	७९.२	६९.८	**७०.६**
Gross Intake rate Grade 1	**छात्रा**	१११.५	१२२.०	११८.६	११४.९	११८.३	१०९.४	१०५.७	१०९.७	१०८.६	११४.७	**११४.५**
	छात्र	११५.६	११२.४	११३.६	११४.८	१२८.१	११०.५	१०८.९	१०६.९	१११.७	११६.७	**११७.०**
	जम्मा	११३.५	११७.२	११६.१	११४.९	१२३.४	११०.०	१०७.४	१०८.३	११०.२	११५.७	**११५.९**
Net Intake Rate Grade 1	**छात्रा**	९५.४	९५.४	९५.५	९५.६	९५.६	९५.९	९५.१	९५.३	९५.२	९५.५	**९५.४**
	छात्र	९७.०	९६.८	९६.६	९६.५	९५.८	९६.३	९६.५	९६.९	९६.९	९६.४	**९५.९**
	जम्मा	९६.२	९६.१	९६.०	९६.१	९५.७	९६.१	९५.९	९६.१	९६.०	९६.०	**९५.७**
Survival Rate upto Grade 8	**छात्रा**	८५.९	८५.८	८७.४	८६.२	८६.८	८७.४	८७.३	८७.३	८४.३	८६.७	**८६.४**
	छात्र	८६.५	८६.५	८६.९	८५.७	८७.३	८६.८	८५.६	८६.८	८६.३	८६.८	**८६.२**
	जम्मा	८६.२	८६.२	८७.१	८६.०	८७.०	८७.१	८६.५	८७.१	८५.३	८६.७	**८६.३**

स्रोत : फ्लास रिपोर्ट २०८०

३.१५ शैक्षिक सूचकहरु

पूर्व प्राथमिक शिक्षामा अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने नवप्रवेशी विद्यार्थी दर शै.स. २०७७ मा ७६.६ प्रतिशत रहेकोमा शै.स. २०८० मा वृद्धि भई ८१.३ प्रतिशत पुगेको छ। आधारभुत तह (१-८) पुरा गर्ने दर २०७० मा ७६.७ रहेकोमा २०८० मा १० प्रतिशत विन्दुले वृद्धि भइ ८६.७ पुगेको छ। खुद भर्नादर माध्यमिक तह (९-१२) शै.स. २०७० मा ५३.९ प्रतिशत रहेकोमा शै.स. २०८०मा ५७.२ प्रतिशत पुगेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशको शैक्षिक सत्र अनुसारका सूचकहरु सहितको विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ३.१६ विगत चार शैक्षिक सत्रको शैक्षिक सूचकहरु

क्र.सं.	सूचकहरु	२०७७	२०७८	२०७९	२०८०
१	आधारभूत शिक्षा पूर्व (प्रारम्भिक वालविकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा समेत)				
१.१	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा अनुभव भई कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	७६.६	७७.६	८०.४	८१.३
१.२	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	११२.९	१३५.९	१२८	११५.९
१.३	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९६.३	९७.७	९७	९६
१.४	कुल भर्ना दर (कक्षा १-५)	१२२	१२१.८	१३८	१२७.३
१.५	खुद भर्ना दर (कक्षा १-५)	९७.७	९६.९	९६.८	९५.७
१.६	कुल भर्ना दर (कक्षा १-८)	११७.४	११८.५	१२५	१२२.२
१.७	खुद भर्ना दर (कक्षा १-८)	९४.९	९७.३	९५.९	९५.२
१.८	कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैंगिक समता सूचकाङ्क	१.०३	१.०१	०.९९	१
१.९	आधारभूत शिक्षाको तह पुरा गर्नेको दर	७६.७	७६.१	७६.३	८६.७
२	माध्यमिक शिक्षा (९-१२)				
२.१	कक्षा ९-१० को खुद भर्नादर	७२.३	७७.६	८०	७८.१
२.२	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	५३.९	५७.८	५९.१	५७.२
२.३	कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरका आधारमा लैङ्गिक समता सूचकांक	१.२६	१.२१	०.९	०.९२
२.४	आधारभुत तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत	३३.२२	३३.२४	३३.३१	३७.९१
२.५	माध्यामिक तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत	१६.४६	१६.४	१६.५	१३.२७

स्रोत : सामाजिक विकास मन्त्रालय,२०८१

३.१६ प्राप्त जि.पि.ए. अनुसार विद्यार्थी संख्या

शैक्षिक सत्र २०७८ देखि २०८० सम्म कक्षा दशमा परिक्षा दिएका विद्यार्थीले प्राप्त गरेको जि.पि.ए. अनुसरको संख्या निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ३.१७ प्राप्त जि पि ए अनुसारको विद्यार्थी सङ्ख्या (कक्षा १० र १२)

कक्षा १० सुदूरपश्चिम प्रदेशको मात्र

शैक्षिक सत्र/जि पि ए	२०७८	२०७९	२०८०
३.६१ – <= ४.००	१९५	४००	७९०
३.२१ – < ३.६०	१३०७	१८१०	३१९३
२.८१ – < ३.२०	३८३९	३९९३	६८३५
२.४१ – < २.८०	८४३१	८०१२	५६२४
२.०१ – < २.४०	१४५५९	१२९६८	५९२
१.६१ – < २.००	१५६८६	१५२८९	०
१.२१ – < १.६०	८५६५	८८३३	_
०.८१ – < १.२०	९५२	६३३	_
CC	३	_	_
NA	३४७४	२३२०	_
NG	_	_	३६४०९
कुल जम्मा	५७०११	५४२५८	५३४४३
Total graded			१७०३४
Total graded%			३१.८७

स्रोत : राष्ट्रिय परीक्षा वोर्ड

कक्षा १२ सुदूरपश्चिम प्रदेशको मात्र

शैक्षिक सत्र/जि पि ए	२०७८/०७९	२०७९/८०	२०८०/८१
३.६१ – <= ४.००	१७	६५	१२१
३.२१ – < ३.६०	४३४	१००६	१५५८
२.८१ – < ३.२०	२८८८	३४०२	४७६०
२.४१ – < २.८०	६३९५	५७७९	६३९८
२.०१ – < २.४०	१४१४	१५७५	१२०८
१.६१ – < २.००	५	५	१
NG	२३४४७	२४८१०	२१५८२
कुल जम्मा	३४६००	३६६४२	३५६२८
Total graded	१११५३	११८३२	१४०४६
Total graded%	३२.२३	३२.२९	३९.४२

स्रोत : राष्ट्रिय परीक्षा वोर्ड

३.१७ सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय

वहुविश्वविद्यालयको अवधारणा अनुसार सुदूरपश्चिममा पनि विश्वविद्यालय स्थापना हुनुपर्दछ भनी स्थानीय नागरिकको निरन्तर र ठोस प्रयास स्वरूप वि.सं. २०६७ असार ३ गते नेपाल सरकारको पूर्ण लगानीमा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो। सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३ को उपदफा (२) बमोजिम नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त गरी त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसका रूपमा कञ्चनपुर जिल्लाको भीमदत्त नगरपालिकामा सञ्चालित सिद्धनाथ विज्ञान क्याम्पस, महेन्द्रनगर र त्रि.वि.बाट सम्बन्धन प्राप्त सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस, महेन्द्रनगर कञ्चनपुरलाई संयुक्त रूपमा समावेश गरी सोही परिसरमा यस विश्वविद्यालयको स्थापना गरिनेछ भन्ने प्रावधान बमोजिम सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसलाई पूर्ण रुपमा र सिद्धनाथ विज्ञान क्याम्पस, महेन्द्रनगरका केही पूर्णकालीन र आंशिक शिक्षक एवम् कर्मचारी सहित वि.सं. २०६९ सालमा विश्वविद्यालयमा समायोजन गरी विश्वविद्यालयका शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आएका हुन्।

हाल विश्वविद्यालयको कञ्चनपुरमा अवस्थित केन्द्रीय क्याम्पस लगायत सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ जिल्लाका १७ वटा अन्य क्याम्पसहरूलाई आङ्गिक क्याम्पसका रूपमा आबद्ध गरी उक्त क्याम्पसहरूमार्फत मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र, शिक्षाशास्त्र, व्यवस्थान, विज्ञान तथा प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कृषिविज्ञान, कानुन र प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सङ्कायका विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। त्यसै गरी डडेल्धुरामा स्वास्थ्य विज्ञान संकायको स्थापना गरी स्नातक तहका BMLT (bachelor of medical laboratory Technology) / B.Sc. Nursing का शैक्षिक कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुँदै आइरहेका छन्।

विश्वविद्यालयले विभिन्न संकाय अन्तर्गत स्नातक, स्नातकोत्तर, अनुसन्धान तहको दर्शनाचार्य र विद्यावारिधि सम्मका शैक्षिक कार्यक्रम संचालन गर्दै आइरहेको छ। यसै शैक्षिक सत्र देखि देशभरीमा विभिन्न ३२ वटा क्याम्पसहरुलाई सम्बन्धन प्रदान गरी उक्त क्याम्पसहरुमा समेत स्नातक र स्नातकोत्तर तहका कक्षा सञ्चालनको अनुमति प्रदान गरिएको छ। हाल यस विश्वविद्यालयमा १७ हजार भन्दा बढी विद्यार्थीहरु अध्ययनरत रहेका छन्। हालसम्म सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयबाट करिब ४,९०० विद्यार्थी दिक्षित भएका छन्।

यस विश्वविद्यालयमा उपकुलपति प्रा.डा. हेमराज पन्त हुनुहुन्छ यहाँ ४९१ जना प्राध्यापक र १८० जना कर्मचारी कार्यरत छन्। सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालय र सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय केन्द्रीय क्याम्पस भीमदत्त न. पा. १८ कञ्चनपुरमा रहेका छन्। यस विश्वविद्यालय अन्तरगतका विभाग र आङ्गिक क्याम्पसहरु निम्नानुसार रहेका छन्।

क्र.सं.	विभागको नाम	ठेगाना		क्र.सं.	क्याम्पसको नाम	ठेगाना
१	शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		१	विश्वविद्यालय केन्द्रीय क्याम्पस	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर
२	व्यवस्थापन केन्द्रीय विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		२	कैलाली बहुमुखी क्याम्पस	धनगढी, कैलाली

क्र. सं.	विभागको नाम	ठेगाना		क्र. सं.	क्याम्पसको नाम	ठेगाना
३	सामान्य विज्ञान केन्द्रीय विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		३	टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस	टीकापुर, कैलाली
४	कम्प्युटर विज्ञान तथा सूचना प्रविधि केन्द्रीय विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		४	दुर्गालक्ष्मी बहुमुखी क्याम्पस	अत्तरिया,कैलाली
५	मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र केन्द्रीय विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		५	जगन्नाथ बहुमुखी क्याम्पस	गोठालापानी, बैतडी
६	स्कुल अफ इन्जिनियरिङ	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		६	जनता बहुमुखी क्याम्पस	बयलपाटा, अछाम
७	कानुन विभाग	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर		७	सीताराम बहुमुखी क्याम्पस	जिजौमाण्डौ, डोटी
८	स्कुल अफ एग्रीकल्चर	टीकापुर, कैलाली		८	घण्टेश्वर बहुमुखी क्याम्पस	जोरायल, डोटी
९	प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन विभाग	धनगढी, कैलाली		९	दार्चुला बहुमुखी क्याम्पस	खलङ्गा, दार्चुला
१०	स्वास्थ्य विज्ञान विभाग	डडेल्धुरा		१०	बाजुरा क्याम्पस	मार्तडी, बाजुरा
				११	मणिलेक बहुमुखी क्याम्पस	मेलौली, बैतडी
				१२	पाटन बहुमुखी क्याम्पस	पाटन, बैतडी
				१३	त्रिवेणी बहुमुखी क्याम्पस	जोगबुडा, डडेल्धुरा
				१४	गोकुलेश्वर बहुमुखी क्याम्पस	गोकुलेश्वर, दार्चुला
				१५	जयपृथ्वी बहुमुखी क्याम्पस	भोपुर, बझाङ
				१६	बडीमालिका क्याम्पस	फालासैन, बाजुरा
				१७	डडेल्धुरा मेडिकल कजेल	अमरगढी, डडेल्धुरा

स्रोतः सुदूरपश्चिम विश्वविद्यलय

खण्ड ४ स्वास्थ्य तथ्याङ्क

४.१ सरकारी स्वास्थ्य संस्था सम्वन्धी विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सरकारी अस्पताल २०, स्वास्थ्य चौकी ३७४, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र १००, खोप केन्द्र १८१५, महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविका ६०७७ रहेका छन्।

तालिका नं. ४.१ सरकारी स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

विवरण	कैलाली	कञ्चनपुर	बैतडी	डडेल्धुरा	दार्चुला	बझांङ	डोटी	बाजुरा	अछाम	जम्मा
प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय							१			१
प्रदेश स्वास्थ्य आपूर्ति व्यवस्थापन केन्द्र	१									१
प्रदेश स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	१									१
प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	१									१
अस्पताल	७	१	१	२	२	१	१	२	३	२०
प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	४	३	२	०	०	२	२	१	२	१६
स्वास्थ्य चौकी	३५	१८	६५	२४	४०	४५	४९	२६	७२	३७४
आधारभूत स्वाके	५४	६९	१८	२६	१९	३५	१३	३७	१५	२८६
सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा इकाई	११	२	१०	१०	४३	१५	४९	१६	१०	१६६
शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	३१	१४	११	७	६	९	८	११	३	१००
खोप क्लिनिक	३३८	१४५	३२४	१०४	१४१	१४९	२३९	१११	२४१	१८१५

विवरण	कैलाली	कञ्चनपुर	बैतडी	डडेल्धुरा	दार्चुला	बझांङ	डोटी	बाजुरा	अछाम	जम्मा
बर्थिङ सेन्टर	४६	२६	१३५	३७	४९	९६	६२	४७	८१	५७७
महिला स्वास्थ्य स्वयमसेविका	१२६१	८२२	८३१	४७७	३६७	४३९	६७८	२६१	९४१	६०७७
कोल्ड चेन उपकेन्द्र	१३	९	१४	७	४	१२	९	२	३	७३

स्रोतः सामाजिक विकास मन्त्रालय,धनगढी

४.२ सरकारी अस्पतालको विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका २० वटा सरकारी अस्पताल मध्ये सबैभन्दा बढी कैलालीमा तीनवटा रहेका छन्।संघीय अस्पताल दुई, प्रादेशिक अस्पताल दुई र जिल्ला अस्पताल छ वटा यस प्रदेशमा रहेका छन्।यस प्रदेशमा रहेका अस्पतालहरुको विवरण निम्नानुसार रहेका छन्।

तालिका नं. ४.२ सरकारी अस्पतालको विवरणको विवरण

क्र.सं.	अस्पतालको नाम	जिल्ला	अवस्थित स्थानीय तह
१	डडेल्धुरा अस्पताल (संघीय सरकार)	डडेल्धुरा	अमरगढी नगरपालिका
२	गेटा अस्पताल (संघीय सरकार)	कैलाली	गोदावरी नगरपालिका
३	सेती प्रादेशिक अस्पताल, कैलाली	कैलाली	धनगढी उपमहानगरपालिका
४	महाकाली प्रादेशिक अस्पताल, कञ्चनपुर	कञ्चनपुर	भीमदत्त नगरपालिका
५	टिकापुर अस्पताल, टिकापुर	कैलाली	टिकापुर नगरपालिका
६	जिल्ला अस्पताल, डोटी	डोटी	दिपायल-सिलगढी नगरपालिका
७	जिल्ला अस्पताल, दार्चुला	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका
८	जिल्ला अस्पताल, बझाङ	बझाङ	जयपृथ्वी नगरपालिका
९	जिल्ला अस्पताल, बाजुरा	बाजुरा	बडिमालिका नगरपालिका
१०	जिल्ला अस्पताल, अछाम	अछाम	मंगलसेन नगरपालिका
११	जिल्ला अस्पताल, बैतडी	बैतडी	दशरथचन्द नगरपालिका
१२	मालाखेती अस्पताल	कैलाली	गोदावरी नगरपालिका
१३	गोकुलेश्वर अस्पताल	दार्चुला	शैल्यशिखर नगरपालिका
१४	जोगबुढा अस्पताल	डडेल्धुरा	परशुराम नगरपालिका
१५	कोल्टी अस्पताल	बाजुरा	बुढीनन्दा नगरपालिका
१६	लम्किचुहा अस्पताल	कैलाली	लम्किचुहा नगरपालिका
१७	दोदोधरा अस्पताल	कैलाली	बर्दगोरिया नगरपालिका

क्र.सं.	अस्पतालको नाम	जिल्ला	अवस्थित स्थानीय तह
१८	घोडाघोडी अस्पताल	कैलाली	घोडाघोडी नगरपालिका
१९	मेल्लेख अस्पताल	अछाम	मेल्लेख गाउँपालिका
२०	चौरपाटि अस्पताल	अछाम	चौरपाटी गाउँपालिका

स्रोतः सामाजिक विकास मन्त्रालय, धनगढी

४.३ स्वास्थ्य तथ्य तालिका (Health Fact Sheet)

सुदूरपश्चिम प्रदेशका प्रमूख स्वास्थ्य सूचकहरूको पाँच बर्षिय प्रवृति तथ्य तालिका (Fact Sheet)

कार्यक्रम	प्रमूख स्वास्थ्य सूचकहरु सूचक/ अवधी	सुदूरपश्चिम प्रदेश				
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
राष्ट्रिय खोप कार्यक्रम	राष्ट्रियखोप तालिका अनुसार पूर्ण खोप पाउने बालबालिकाको %	७१.९	७८.५	९०.४	९१	८५.२
	१ वर्ष मुनिका बिसिजी खोप पाउने बालबालिकाको %	८०.७	९०.२	९८	८७	८८
	१ वर्ष मुनिका डी पी टि पहिलो मात्रा खोप पाउने बालबालिकाको %	८०.६	८८.७	१०१.३	८८	७९.७
	१ वर्ष मुनिका डी पी टि तेस्रो मात्रा खोप पाउने बालबालिकाको %	७५.२	८८.५	१०२.८	८८	८०.२
	१२ देखि २३ महिना सम्मका बालबालिकाहरु ले दादूरा रूबेला दोश्रो मात्रा खोप पाएको %	७४.५	८५.३	९४.२	९३	८५.६
	TD2 & TD2+खोप पाएका गर्भवती महिलाहरुको %	६०.५	७०.३	६९.२	६६	६०
	पेन्टा१ Vs दादुरा २ ड्रप आउट दर	१२.५	१०.२	८	-६	-५.३
	पेन्टा १ Vs पेन्टा ३ ड्रप आउट दर	६.८	०.२४	-१.४	०	-०.५८
	पेन्टा खोपको खेर जाने दर	२५.७	२२.४	२२.५	२७	२८.४
	दादुरा खोपको खेर जाने दर	४९.६	४८.७	४७.४	५०	५१.७
	टिडी खोपको खेर जाने दर	३७.६	३३.८	३७.९	४१	४५.२
पोषण	०-२३महिनाका बालबालिकाहरुको बृद्धि अनुगमन %	६६.१	७७.५	१०३.७	७०	५६
	०-२३ महिना का बृद्धिअनुगमन गरिएका बालबालिकाहरु मध्ये कमतौल भएका बालबालिकाहरु %	३.४	२.८	४	३	२.४

कार्यक्रम	प्रमूख स्वास्थ्य सूचकहरु सूचक/ अवधी	सुदूरपश्चिम प्रदेश				
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
	स्वास्थ्य संस्थामा कम जन्म तौल (low birth weight <2.5kg) भएका शिशु %	११.४	८.८	८.६	८	९.१
	०-२३ महिनाका बालबालिकाहरुको औसत बृद्धि अनुगमन पटक	४.४	४.६	५	११	१२.९
	SAM भएका बच्चाहरुको निको हुने दर %	७०.७	६६.९	७८.५	८०	८५.७
CBIMNCI	२ महिनामुनिका दर्ता भएका बिरामी बच्चा मध्ये PSBIको %	११.८	१५.१	१६.१	१२	८.४
CBIMNCI	PSBI भएका बच्चाहरुले Gentamicin को पुरा मात्रा पाएको %	५५.९	६९	५९.८	६१	७१.१
CBIMNCI	पाँच बर्षमुनिका बच्चाहरुमा झाडापखाला incidence rate (प्रति हजार मा)	५५३.६	५४६.९	६०१	५२२	४८२
CBIMNCI	पाँच बर्षमुनिका बच्चाहरुमा स्वासप्रश्वास (ARI) को Incidence (प्रति हजारमा)	९०६.४	८३१.७	१०३४.४	९३९	८५२
CBIMNCI	पाँच बर्षमुनिका बच्चाहरुमा pneumonia को Incidence दर (प्रति हजारमा)	९२.९	६४.४	८३.५	५३.२	४९.१
सुरक्षित मातृत्व	स्वास्थ्यसंस्थामा कम्तिमा पनि एक पटक गर्भजाच गराउने महिला को %	९०.१	९७.५	१०८.३	१०९.६	८९.३
सुरक्षित मातृत्व	जम्मा गर्भ जांच मध्ये किशोरीहरुको गर्भ जांच (कुनै एक पटक)	१२.१	११.८	११	९.४८	९.६
सुरक्षित मातृत्व	गर्भावस्थामा १८० आईरन चक्की पाउने महिलाको %	६४.३	६३.८	७४.१	६८.६	५८.२
सुरक्षित मातृत्व	प्रोटोकल अनुसार (४, ६, ८ र ९ महिनामा) गर्भाजाच गराउने महिला %	५६.१	६६.८	७४.२	७३.६	६१.३
सुरक्षित मातृत्व	संस्थागत सुत्केरी %	७१.१	८२.५	९२.८	८५.८	७२.९

कार्यक्रम	प्रमूख स्वास्थ्य सूचकहरु सूचक/ अवधी	सुदूरपश्चिम प्रदेश				
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
	४५ दिन को लागि आईरन चक्की पाएका सुत्केरी महिला %	५७.८	६३.९	८८.९	९७.५	९८.८
	Met need for emergency obstetric care	६.४	९.९	६.४	२८.९	१९.८
परिवार योजना	प्रजनन् उमेरका महिलाहरु मध्ये परिवार योजनाका नया प्रयोगकर्ता %	१५.१	१७.४	१९.७	८.७	८.४
	सुरक्षित गर्भपतन सेवा लिने २० वर्ष मुनिका महिला को अनुपात (%)	५.७	६	५	४.३	५.२
	परिवार नियोजन साधन प्रयोगकर्ता दर (CPR adjusted MWRA)			४५.८६	४५.१२	४६.६६
	Pills का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या 246	२००४२	२२४९१	२३०९९	२२२१९	२०४७४
	डिपो का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	४३९६५	४४९५०	५१९५०	४८२५८	४४००५
	IUCD का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	१३३०४	१४१८१	१५५४४	१५११५	१४०३५
	Implant का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	४५२०९	५३५३१	६४५६७	७३४३३	७६४०५
रोग नियन्त्रण	जम्मा रक्त नमुना परिक्षण (ACD and PCD) गरेको संख्या	४१२०६	४१७९१	७४९४६	९५३५०	८५३०७
	जम्माऔलो पोजिटिभ केस	३१८	२२३	१७३	१५०	२४६
	स्थानीय औलो रोगीको अनुपात	३८	२२	१२	७	१४
	प्रदेश भरिमा देखा परेको नया कालाजार बिरामीको संख्या	३४	१६	१२	३१	१४
	सर्पको टोकाइबाट प्रभावितहरुको संख्या	१६८	१४७	२२९	१४२	३२२
	कुकुरको टोकाइबाट प्रभावितहरुको संख्या	६९६२	७०५६	७७१६	१२५०५	९९८१
	प्रति दश हजार जनसंख्यामा कुष्ठरोग Prevalence दर	०.४	०.७१	०.७५	०.८३	०.८६
	कुष्ठरोगको नया केश पत्ता लाग्ने दर (per 100000)	४	७.१	७.५	८.३	८.६
	नयाँ कुष्ठरोगीको संख्या	११७	२११	२०५	२३०	२२९

कार्यक्रम	प्रमूख स्वास्थ्य सूचकहरु सूचक/ अवधी	सुदूरपश्चिम प्रदेश				
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
	सबै खाले टी बी केशमा Case notification rate (CNR)	९१.७	९३.६	१२३.४	११६.४	१३५.२
	दर्ता भएका नया क्षयरोगका बिरामी संख्या	२४९८	२५४२	३०९४	२८७८	३१६१
	क्षयरोगको उपचार सफलता दर	८७.९	८८.८	९०.३	९१.१	८८.३
	ART बाट उपचार गरि रहेको संख्या	३२७६	३४७०	३५६३	३६२३	३७२३
स्वास्थ्य बिमा	स्वास्थ्य बिमा गर्ने हरुको संख्या प्रतिशतमा	१२.६	NA			
	स्वास्थ्य बिमा गरेकाहरु मध्ये नवीकरण गरेको संख्या प्रतिशतमा	६८	NA	९५	९१	८०
सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटनामा घाइतेहरुको संख्या	४१८	१०९६	१००१	४७३	५३६
	सडक दुर्घटनाबाट ज्यान गुमाउनेहरुको संख्या	१४३	१८७	१९६	१७७	१७२
ओपिडी तथा अस्पताल	जम्मा जनसंख्यामा ओपिडीमा आएका नयाँ बिरामी %	७५.१	८०.९	९२.१	७४	११०
	अस्पतालमा बिरामीको औसत बसाई (दिन)	२.२	२.१	२.८	२.५	२.९
	Bed occupancy rate	२०.२	२२.८	३१.४	३४.९	३५.१
	जम्मा आकस्मिक सेवा लिने बिरामी संख्या	१४०५७७	१५०८१३	१९२८७८	२१८१५५	२३७७३५
Early Warning Reporting System(EWARS)	SARI बाट प्रभावित हरुको संख्या क्रमसः (2020. 2021, 2022, 2023, 2024 AD)	४६७	८३३	१११८	१४३०	२४२८
	AGE बाट प्रभावितहरुको संख्या क्रमसः (2020. 2021, 2022, 2023, 2024 AD)	९९०	९२५	१२२०	१३३७	२६४७
	नया स्क्रबटाईफस बिरामी संख्या क्रमसः (2020. 2021, 2022, 2023, 2024 AD)	९११	७४१	१२१३	१३६९	२३१४
	डेंगु बिरामीहरुको संख्या क्रमसः (2020. 2021, 2022, 2023, 2024 AD)	१२३	८८	१०५५	११९३	१२०३

स्रोतः स्वास्थ्य निर्देशनालय, डोटी

४.४ मुख्य रोगहरुको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा देखिएका प्रमुख दश रोगहरुको तीन आ.व. विवरण निम्नानुसार रहेको छः

२०७८/०७९ का मुख्य १० रोगहरु	बिरामी संख्या	२०७९/८० का मुख्य १० रोगहरु	बिरामी संख्या	२०८०/८१ का मुख्य १० रोगहरु	बिरामी संख्या
Upper Respiratory Tract Infection (URTI) Cases	215478	Gastritis (APD)	201510	Fever	234,804
Gastritis (APD)	191042	Upper Respiratory Tract Infection (URTI) Cases	187789	Gastritis (APD)	218,893
Headache	182754	Headache	173321	Headache	185,010
ARI/Lower Respiratory Tract Infection (LRTI) Cases	115390	Lower Respiratory Tract Infection (LRTI) Cases	97184	Upper Respiratory Tract Infection (URTI) Cases	164,570
Falls/Injuries/Fractures	114404	Backache(Muskuloskeletal Pain)	87370	Cough	115,763
Backache(Muskuloskeletal Pain)	90361	Presumed Non-Infectious Diarrhoea Cases	69011	Conjunctivitis Cases	112,080
Water/Food Borne-Presumed Non-Infectious Diarrhoea Cases	70427	Abdominal Pain	61125	Backache(Muskuloskeletal Pain)	93,515
Abdominal pain	59773	Fungal Infection (Lichen Planus) Cases	59643	ARI/Lower Respiratory Tract Infection (LRTI) Cases	83,076
Fungal Infection (Lichen Planus) Cases	57842	Cut injuries	57319	Presumed Non-Infectious Diarrhoea Cases	72,486
Viral Influenza Cases	50083	Toothache Cases	51437	Cut injuries	71,270

स्रोतः स्वास्थ्य निर्देशनालय,डोटी

४.५ एम्वुलेन्स एवम् आकस्मिक सेवाको विवरण

आकस्मिक सेवा दिन र विरामीहरुलाई प्रेषण गर्न एम्वुलेन्सको प्रयोग गरिन्छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा १९८ एम्बुलेन्स दर्ता भएका छन र जसमध्ये १४० वटा एम्बुलेन्समा GPS जडान गरि सेवा दिईरहेका छन। जिल्लागत एम्वुलेन्सको विवरण तलको तालिकामा दिईएको छ।

तालिका नं. ४.३ एम्बुलेन्स एवम् आकस्मिक सेवाको विवरण

क्र.स.	जिल्ला	एम्बुलेन्स संख्या	GPS जडान एम्बुलेन्स संख्या	PreHospital Care तालिम प्राप्त चालक संख्या
१	कैलाली	६९	४८	७१
२	कञ्चनपुर	३६	२६	३४
३	डडेल्धुरा	१५	१३	१४
४	बैतडी	१४	१२	१४
५	दार्चुला	१३	६	१४
६	बझाङ	१३	९	१२
७	डोटी	२१	१३	२०
८	अछाम	१४	१२	१४
९	बाजुरा	३	१	४
जम्मा		**१९८**	**१४०**	**१९७**

स्रोतः स्वास्थ्य निर्देशनालय,डोटी

४.६ रक्त सञ्चार सेवा केन्द्रको नाम र सम्पर्क

क्र.स.	रक्त संचार सेवा केन्द्रको नाम	स्थान	सम्पर्क व्यक्ति	मोवाइल नम्वर	कार्यालयको नम्वर
१	प्रादेशिक रक्तसंचार सेवा केन्द्र	धनगढी, कैलाली	धरणी प्रसाद पन्त	९८४८४२००६४	०९१-५२१६००
२	रक्त संचार सेवा केन्द्र, महेन्द्रनगर	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	नरेन्द्र देव जोशी	९८४८७५५८५१	९७६९९२०२१२, ०९९-५२३९८३
३	रक्त संचार सेवा केन्द्र, डडेल्धुरा	डडेल्धुरा अस्पताल, डडेल्धुरा	गणेश बोहरा	९८४८९१२६२५	०९६-४१०१४०
४	रक्त संचार सेवा केन्द्र, डोटी	सिलगढी, डोटी	हरिष खड्का	९८४८६५५४०५	०९४-४२०२२८
५	रक्त संचार सेवा केन्द्र, टिकापुर	टिकापुर, कैलाली	केशरी शर्मा	९८४८६१५२५१	०९१-५६०४०६
६	रक्तसंचार सेवा केन्द्र, अछाम	मंगलसेन, अछाम	टोप बहादुर बिष्ट	९८४८४३५२४९	०९७-६२०१४८
७	रक्तसंचार सेवा केन्द्र, बयलपाटा	बयलपाटा अछाम	रमेश बडाहिक	९८६८८४८१८३	
८	रक्त संचार सेवा केन्द्र, बाजुरा	मार्तडी, बाजुरा	जगत बहादुर शाही	९७६९९३८८२४	०९७-५४११०९

स्रोतः स्वास्थ्य निर्देशनालय, डोटी

४.७ आयुर्वेद स्वास्थ्य सम्वन्धी विवरण

आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाहरु :

जिल्ला	प्रादेशिक आयुर्वेद चिकित्सालय	जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	आयुर्वेद औषधालय	नागरिक आरोग्य सेवा केन्द्र	पिएचसीमा जीवनशैली कार्यक्रम
कैलाली	१ (५० वेड)		५	४	
अछाम		१	२	५	१
बाजुरा		१	२	४	
डोटी		१	७	३	१
डडेल्धुरा		१	४	३	
बैतडी		१	३	४	
बझाङ		१	४	५	१
दार्चुला		१	४	४	
कञ्चनपुर			३	३	
जम्मा	**१**	**७**	**३४**	**३५**	**३**

स्रोत : सामाजिक विकास मन्त्रालय,धनगढी

आयुर्वेद स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने मुख्य सेवाहरु

- नियमित सेवा OPD प्रदान।
- स्वस्थ जीवन कार्यक्रम (योगाभ्यास सहित जीवनशैली परामर्श सेवा)।
- पूर्वकर्म र पञ्चकर्म सेवा प्रदान ।
- जेष्ठ नागरिकलाई अश्वगन्धा आदि रसायन औषधि बितरण।
- स्तनपायी आमालाई दुग्धबर्धक औषधि शतावरी वितरण।
- सेती र महाकाली आयुर्वेद औषधालयबाट प्याथोलोजी सेवा सुरुवात (ल्याव)।
- नसर्ने रोग व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत गाउघर क्लिनिक कार्यक्रम संचालन।
- विशेषज्ञ आयुर्वेद स्वास्थ्य शिविर संचालन।

खण्ड ५ कृषि तथा पशुपंक्षी तथ्याङ्क

५.१ प्रदेशको कृषि सम्बन्धी आधारभुत सूचकहरु

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ अनुसार नेपालमा जम्मा कृषक परिवारको संख्या ४१ लाख ३० हजार ७ सय ८९ रहेकोमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ४ लाख ५७ हजार ७ सय ५६ कृषक परिवार छन्। यस प्रदेशमा कृषक परिवारको चलनमा रहेको जगाको क्षेत्रफल १ लाख ९२ हजार ८ सय ८४.९ हेक्टर भएको अनुमान छ। कृषि गणना, २०७८ मा प्रति परिवारले चलन गरको सबै जग्गाको औषत क्षेत्रफल ०.४२ हेक्टर छ। प्रति परिवारले चलन गरको औषत कित्ताको संख्या ३.२ रहेको छ। कृषि गणना २०७८ अनुसार कुल खेतीयोग्य जग्गाको ६०.४३ प्रतिशत जग्गामा मात्र सिंचाई सुविधा उपलब्ध रहेको छ।

तालिका नं. ५.१ : प्रदेशको कृषि सम्बन्धी आधारभूत सूचकहरु

विवरण	एकाई	कृषि गणना २०६८	कृषि गणना २०७८
प्रदेशका सम्पूर्ण कृषक परिवारहरु	संख्या	४०९८७९	४५७७५६
नेपालका जम्मा कृषक परिवारहरु	संख्या	३८३१०९३	४१३०७८९
देशका जम्मा कृषक परिवारहरुमध्ये प्रदेशको प्रतिशत	प्रतिशत	१०.७०	११.०८
कृषक परिवारहरुले चलन गरेको जम्मा जमिन	हेक्टर	२१७४२९.८	१९२८८४.९
प्रति कृषक परिवार औषत जमिन	हेक्टर	०.५३	०.४२
कृषक परिवारहरुसँग रहेको जम्मा कित्ता संख्या	संख्या	१५२६०४८	१४५७०३१
प्रति कृषक परिवार औषत कित्ता संख्या	संख्या	३.७	३.२
प्रति कित्ता औषत क्षेत्रफल	हेक्टर	०.१४	०.१३
पाल्तु चौपाया संख्या	संख्या	२५८३९५७	२७८२४३४
पाल्तु चराचुरुंगी संख्या	संख्या	१२४९००६	२८१५३१४
कृषियोग्य जमिनमध्ये सिंचित जमिनको क्षेत्रफल	प्रतिशत	५८.५३	६०.४३
कृषिजन्य उत्पादनले परिवारलाई वर्ष भरी खान पुग्ने परिवार संख्या	संख्या	१३९९९१ (३४.१५ प्रतिशत)	१८३७३२ (४०.१४ प्रतिशत)
कृषिजन्य उत्पादनले परिवारलाई वर्ष भरी खान नपुग्ने परिवार संख्या	संख्या	२६९८८८ (६५.८५ प्रतिशत)	२७४०२४ (५९.९६ प्रतिशत)
कृषि कार्यका लागि ऋण लिएका कृषक परिवार	संख्या	९५६५८ (२३.३४ प्रतिशत)	५०९५० (११.१३ प्रतिशत)

विवरण	एकाई	कृषि गणना २०६८	कृषि गणना २०७८
कृषि क्रियाकलापको लागि बिमा गरेका कृषक परिवार कृषि कार्यका लागि सरकारद्वारा अनुदान प्रदान गरिएका कृषक परिवार	संख्या संख्या		७९७१ (१.७४ प्रतिशत) २८२४१ (६.१७ प्रतिशत)
परिवारको आम्दानीको मुख्य स्रोत कृषि भएको कृषक परिवार	संख्या	३४०७९२ (८३.१४ प्रतिशत)	३३७०३७ (७३.६३ प्रतिशत)

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.२ कृषिचलनको संख्या र क्षेत्रफल

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा जम्मा कृषक परिवार संख्या ४५७७५६ देखिएको छ। प्रदेशमा कुल कृषिचलनको क्षेत्रफल मध्ये खेत १३०२७१.८ (६७.५४ प्रतिशत) हेक्टर र पाखो ६२६१३.१ (३२.४६ प्रतिशत) हेक्टर गरी जम्मा १९२८८४.९ हेक्टर रहेको छ जुन गत २०६८ कृषिगणनामा खेत १३५८१९.१ (६२.४७ प्रतिशत) हेक्टर र पाखो ८१६१०.७ (३७.५३ प्रतिशत) हेक्टर गरी जम्मा २१७४२९.८ हेक्टर रहेको थियो। कृषिगणना २०६८ र २०७८ बिचको अवधिमा यस प्रदेशमा खेत र पाखो दुबै जग्गाको क्षेत्रफलमा कमि आएको देखिएको छ।

तालिका नं. ५.२ कृषिचलनको संख्या र क्षेत्रफल

विवरण	गणना वर्ष		दश बर्षको अवधिमा आएको परिवर्तन प्रतिशतमा
	२०६८	२०७८	
जम्मा कृषक परिवार संख्या	४०९८७९	४५७७५६	११.६८
कृषिचलनको क्षेत्रफल (हे.)			
खेत	१३५८१९.१	१३०२७१.८	-४.०८
पाखो	८१६१०.७	६२६१३.१	-२३.२८
जम्मा	२१७४२९.८	१९२८८४.९	-११.२९

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.३ कृषिचलन अन्तर्गत क्षेत्रफल तथा कित्ता

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशको जम्मा कृषिचलन परिवारको सरदर क्षेत्रफल ०.४२ हेक्टर छ जुन २०६८ को कृषिगणनामा ०.५३ हेक्टर थियो। विगत १० वर्षको अवधीमा कृषिचलन परिवारको सरदर क्षेत्रफल ०.११ हेक्टर (२०.७५ प्रतिशत) ले कमी भएको देखिन्छ। त्यस्तै २०७८ मा जम्मा कित्ता संख्या १४५७०३१ र कृषिचलन परिवारको सरदर कित्ता संख्या ३.२ छ। जुन २०६८ सालमा जम्मा कित्ता संख्या १५२६०४८ र कृषिचलन परिवारको सरदर कित्ता संख्या ३.७ थियो। विगत १० वर्षको अवधीमा कित्ता संख्या ६९०१७(४.५२ प्रतिशत) ले कमि भएको र कृषिचलन परिवारको सरदर कित्ता संख्यामा ०.२ (५.४१ प्रतिशत) ले कमी भएको देखिन्छ। यसबाट जग्गाको टुक्रिने क्रम बढेको देखिन्छ।

तालिका नं. ५.३ कृषिचलन अन्तर्गत क्षेत्रफल तथा कित्ता

विवरण	गणना वर्ष	
	२०६८	२०७८
कृषिचलन (जग्गा भएका)		
कृषिचलनको जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	२१७४२९.८	१९२८८४.९
कृषिचलनको सरदर क्षेत्रफल (हे.)	०.५३	०.४२
कित्ता संख्या	१५२६०४८	१४५७०३१
कृषिचलनमा सरदर कित्ता संख्या	३.७	३.२
कित्ताको सरदर क्षेत्रफल (हे.)	०.१४	०.१३

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.४ कृषक परिवारले गरेको भू– उपयोगको तरिका

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषि जग्गाको क्षेत्रफल १७३६५०.६६ हेक्टर, पोखरीको क्षेत्रफल ४६६.१ हेक्टर, निजि वन वनेलो ५२४१.१ हेक्टर र अन्य जग्गा १३५२७.०४ हेक्टर रहेको छ।२०६८ र २०७८ को कृषिगणनाको अवधिमा कृषि जग्गाको क्षेत्रफलमा ३०८६७.१४ हेक्टर (१५.०९ प्रतिशत) कमी भएको पाइन्छ।राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार भू–उपयोगको स्थिति बाट हेर्दा कुल कृषि जग्गाको ८१.९८ प्रतिशत जग्गामा अस्थायी बाली लागेको र ३.४० प्रतिशत जग्गामा स्थायी बाली लागेको अन्य खेतीयोग्य जग्गा २.७३ प्रतिशत र स्थायी चौरचरणका लागि १.९३ प्रतिशत जग्गा उपयोग भएको पाईन्छ।२०६८ र २०७८ को कृषिगणना को अवधिमा तुलना गर्दा अस्थायी बाली लागेको क्षेत्रफलमा कमि आएको छ भने स्थायी बाली लागेको जग्गाको क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको पाइन्छ।

तालिका नं. ५.४ : भू-उपयोग विवरण

भू-उपयोग	२०६८		२०७८	
	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत
१. कृषि जग्गा	२०४५१७.८	९४.०६	१७३६५०.६६	९०.०३
१.१ खेतीयोग्य जग्गा	१८८९८४.८	८६.९२	१६३३७४.५	८४.७०
१.१.१ अस्थायी बाली लागेको जग्गा	१८५६५२.८	८५.३९	१५८११८	८१.९८
१.१.२ अन्य खेती योग्य जग्गा	३३३२	१.५३	५२५६.५	२.७३
१.२ स्थायी बाली लागेको जग्गा	१३०४०.९	६.००	६५५२	३.४०
१.३ स्थायी चौरचरण भएको जग्गा	२४९२.१	१.१५	३७२४.२	१.९३
२. पोखरी	८४.२	०.०४	४६६.१	०.२४
३. निजी वनवनेलो	२१६१.७	०.९९	५२४१.१	२.७२
४. अन्य जग्गा (अन्य जग्गा र घर घडेरीले ओगटेको जग्गा)	१०६६६.१	४.९१	१३५२७.०४	७.०१
जम्मा	२१७४२९.८	१००	१९२८८४.९	१००

स्रोतः राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८, २०६८

५.५ जग्गाको भू उपभोग अनुसारको स्वामित्व

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार एक प्रकारको स्वामित्व भएका कृषक परिवार संख्या ३६७७०९ (८०.३३ प्रतिशत) र एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएका कृषक परिवार संख्या ९००४८ (१९.६७ प्रतिशत) भएको देखिन्छ। २०६८ को कृषिगणनामा एक प्रकारको स्वामित्व भएका कृषक परिवार संख्या ३२५००४ (७९.२९ प्रतिशत) र एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएका कृषक परिवार संख्या ८४८७५ (२०.७० प्रतिशत) थियो ।

तालिका नं. ५.५ जग्गाको भू उपयोग अनुसारको स्वामित्व

स्वामित्वको प्रकार	कृषक परिवार संख्या	
	२०६८	२०७८
१. एक प्रकारको स्वामित्व		
१.१ परिवारको हकको जग्गा मात्र कमाउने	३२१९१८	३६५२२४
१.२ अरुको हकको जग्गा मात्र कमाउने	१८६४	२०७५
१.३ अन्य प्रकारको उपभोग अन्तर्गत	१२२२	४१०
२. एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व	८४८७५	९००४८
जम्मा	४०९८७९	४५७७५६

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.६ कृषिचलनमा सिंचाइको स्थिति र सिंचित क्षेत्रफल

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका ७५.५० प्रतिशत कृषिचलन परिवारले मात्र जग्गा सिँचाइ गरिरहेको पाईन्छ। यस प्रदेशको कुल १९२८८४.९ हेक्टर कृषिचलन जग्गा मध्ये ११६५६४.३ हेक्टर (६०.४३ प्रतिशत) जग्गा मात्र सिचिंत भएको देखिन्छ। कृषिगणना २०६८ र २०७८ बिच तुलना गर्दा सिंचित क्षेत्रफलमा १०७०७.६ हेक्टरले घटेको पाइन्छ।

तालिका नं. ५.६ कृषिचलनमा सिंचाइको स्थिति र सिचिंत क्षेत्रफल

विवरण	२०६८	२०७८
कृषिचलन		
कृषिचलन संख्या	४०९८७९	४५७७५६
जग्गा सिंचाई गरेका कृषक परिवार संख्या	३०९९०५	३४५६०८
क्षेत्रफल		
कृषिचलनको जम्मा क्षेत्रफल(हे.)	२१७४२९.८	१९२८८४.९
सिँचित क्षेत्रफल (हे.)	१२७२७१.९	११६५६४.३
सिंचित प्रतिशत	५८.५३	६०.४३

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.७ अस्थायी बाली लगाएका कृषक परिवार संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा लगाइने अस्थायी बाली धान, गहँ, मकै, कोदो, कोसेबाली, तेल बाहेक अन्य बालीको क्षेत्रफल २०६८ को तुलनामा बढेको छ र अस्थायी बाली धान, कोदो, कन्दमुल, तेल, तरकारी बालि बाहेक अन्य अस्थायी बालि लगाउने कृषक परिवार संख्या बढेको छ।

तालिका नं. ५.७ : अस्थायी बाली लगाएका कृषकपरिवार संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल

अस्थायी बाली	कृषक परिवार संख्या		क्षेत्रफल (हे.)	
	२०६८	२०७८	२०६८	२०७८
खाद्यान्न बाली				
धान	३७६७७४	३६९३०५	१२८७८३.६	१०८८००.२
गहुँ	३६०२२०	३९९१३६	१२५२२७.४	१०४५७२.५
मकै	२३६२१२	२५६३०१	३१३८१.५	२३०७३.२
कोदो	९१०३७	८९९१३	८३९५	५४८४
कोसे बाली	२०९४६८	२१७८१०	२०१५८	१३५७६
कन्दमुल बाली	२२८४१२	२३८९७९	७३१२.९	७९३९.९
तेल बाली	१७३४७४	१६५८८१	१३४०६.७	१३२१८.२
मसला बाली	२१५७७१	२३६६०६	४२१०.९	५८३५.९
नगदे बाली	१५६८१	१५९८९	३२०२	६१४७.५
तरकारी बाली	२१९२००	२१६२६७	५१५३.७	६३१९.२

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.८ स्थायी बाली लगाएका कृषक परिवारको संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम जिल्लमा सुन्तला, कागती, आँप, केरा लागेको क्षेत्रफल कृषिगणना २०६८ को तुलनामा बढेको पाईन्छ। त्यस्तै कृषिगणना २०६८ र २०७८ को तुलना गर्दा मौसम र स्याउ लगाएको क्षेत्रफल घटेको छ।

तालिका नं. ५.८ : स्थायी बाली लगाएका कृषकपरिवार संख्या तथा बाली लागेको क्षेत्रफल

बाली	कृषकपरिवार संख्या		क्षेत्रफल (हे.)	
	२०६८	२०७८	२०६८	२०७८
सुन्तला	३२८६२	४६५८६	२७०.६	३९२.५
मौसम	८७१६	२२९८	२९.८	८
कागती	३८७५८	७०४८७	२६.२	१८०.९
आँप	१५५४६७	१९८५९७	३०६.८	२९९.७
केरा	१००२५७	९६५५४	४३५.६	७०४.५
स्याउ	६९३३	१०१४६	९५.८	१३९.३

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.९ पशुपंछी पालन गर्ने कृषक परिवार तथा पशुपंछीको संख्या

तालिका नं. ५.९ पशुपंछी पालन गर्ने कृषक परिवार तथा पशुपंछीको संख्या

पशुपंछीको प्रकार	कृषक परिवार संख्या		पशुपंछीको संख्या	
	२०६८	२०७८	२०६८	२०७८
पाल्तु चौपाया				
गाईगोरु	३२७५७६	२९९५१४	१०६४२३५	८८०३०१
रागाभैसी	१७७५५६	१६०५४९	३३२४५२	३०३३०२
बाख्रा/च्यांग्रा	२२५७१२	२८२०६०	१०३०५२९	१४४६६५०
भेडा भेडी	१११८६	५४६८	८६३२९	५८२५२
सुँगुर/बंगुर	३२५१६	३८०५३	५३२९९	८६३९२
पाल्तु चराचुरुङ्गी				
कुखुरा	१५३५०३	१३४४४९	१०३०७७९	२७४८६२८

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, २०६८

५.१० कृषि ऋण सम्बन्धी

५.१०.१ कृषि ऋण लिने कृषक परिवार र कृषि ऋणको स्रोत अनुसार कृषक परिवारको संख्या

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार जम्मा कृषक परिवार ४५७७५६ मध्ये कृषि कार्यका लागी ५०९५० (११.१३ प्रतिशत) कृषक परिवारले कृषि ऋण लिएको र ४०६८०६(८८.८७ प्रतिशत) कृषक परिवारले कृषि ऋण नलिएको देखिएको छ। कृषि कार्यका लागी कृषि ऋण लिएका ५०९५० कृषक परिवारहरुले लिएको ऋणको स्रोतको बिवरण तपसिल बामोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ५.१० : कृषि ऋण लिने कृषक परिवार र कृषि ऋणको स्रोत

क्र.सं.	कृषि ऋणको स्रोत	कृषि ऋण लिने कृषक परिवार	प्रतिशत
१	बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	**१८,४३५**	३६.१८
२	वाणिज्य बैंक	**२,२९९**	४.५१
३	विकास बैंक	**३,९१८**	७.६९
४	फाइनान्स तथा लघुवित्त कम्पनी	**८,४८३**	१६.६५
५	कृषक समूह	**८,१८४**	१६.०६
६	महिला समूह	**११,८२५**	२३.२१
७	आफन्त/इस्टमित्र	**७,०६२**	१३.८६
८	ट्रेडर्स/व्यवसायी	**३०१**	०.५९
९	साहु महाजन	**३,३९३**	६.६६
१०	अन्य	**९८७**	१.९४
	जम्मा	५०९५०	

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

५.११ खाद्य अपर्याप्तता

५.११.१ कृषक परिवारलाई खाद्य अपर्याप्तता

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका जम्मा कृषक परिवार मध्ये १८३७३२ (४०.१४ प्रतिशत) परिवारलाई आफुले उत्पादन गरेको खाद्यले वर्ष भरी खान पुग्ने देखिएको र बाकी २७४०२४ (५९.८६ प्रतिशत) कृषक परिवारलाई आफुले उत्पादन गरेको खाद्यले वर्ष भरी खान नपुग्ने देखिएको छ। जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका जम्मा कृषक परिवार मध्ये १३९९९१ (३४.१५ प्रतिशत) परिवारलाई आफुले उत्पादन गरेको खाद्यले वर्ष भरी खान पुग्ने देखिएको र बाकी २६९८८८ (६५.८५ प्रतिशत) कृषक परिवारलाई आफुले उत्पादन गरेको खाद्यले वर्ष भरी खान नपुग्ने देखिएको थियो।

आफुले उत्पादन गरेको खाद्यले वर्ष भरी खान नपुग्ने कृषक परिवार मध्ये ४८.६४ प्रतिशत कृषक परिवारहरुलाई आफुले उत्पादन गरेको अन्नले आफैलाई ४ देखि ६ महिना खाना नपुग्ने गरेको बताएका छन भने त्यस्तै २०.०९ लाई ७ देखि ९ महिना नपुग्ने, २४.०७ प्रतिशत लाई १ देखि ३ महिना नपुग्ने र ७.१९ लाई १० देखि १२ महिना आफ्नो उत्पादनले खान नपुगेको बताएको छन्।

तालिका नं. ५.११ : कृषक परिवारलाई खाद्य अपर्याप्तता

क्र.सं.	खाद्य अपर्याप्तताको अवधि	रा.ज.ग २०६८		रा.ज.ग २०७८	
		कृषक परिवार	प्रतिशत	कृषक परिवार	प्रतिशत
१	१-३ महिना	५३१६२	१९.७०	६५९६२	२४.०७
२	४-६ महिना	११३८४१	४२.१८	१३३२९७	४८.६४
३	७-९ महिना	७०२०२	२६.०१	५५०५४	२०.०९
४	१०-१२ महिना	३२६८३	१२.१२	१९७१२	७.१९
जम्मा		२६९८८८		२७४०२४	

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

५.११.२ कृषक परिवार (चलन) को खाद्य अपर्याप्तताको परिपुर्तिको माध्यम

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका आफ्नो उत्पादन गरेको खाद्यले आफूलाई खान नपुग्ने कृषक परिवारहरु २७४०२४ मध्ये ५९.२८ प्रतिशत कृषक परिवारले देशभित्र नै तलब/ ज्यालामा काम गरी आफुलाई आवश्यक खाद्यको परिपुर्ति गरि रहेका छन्। त्यस्तै देश बाहिर तलब/ ज्यालामा काम गरेर (विप्रेषण) बाट २६.४६ प्रतिशत, आफ्नै गैरकृषि कार्यबाट ७.१७ प्रतिशत, ऋण लिएर ४.०९ प्रतिशत, निवृतिभरण (पेन्सन)/उपदानले १.६० र यी वाहेक अन्य तरिकाले १.४० प्रतिशतले आफुलाई वर्ष भरी नपुगेको खाद्य को परिपुर्ति गरि रहेका छन।

तालिका नं. ५.१२ : खाद्य अपर्याप्तताको परिपुर्तिको माध्यम

क्र.सं.	खाद्य अपर्याप्तताको परिपुर्तिको माध्यम	कृषक परिवार	प्रतिशत
१	आफ्नै गैह्र कृषि व्यवसाय	१९,६४८	७.१७
२	तलब/ज्यालामा काम गरेर (देशभित्रै)	१६२,४३५	५९.२८
३	तलब/ज्यालामा काम गरेर (देशबाहिर/ विप्रेषणबाट)	७२,५१३	२६.४६
४	निवृतिभरण (पेन्सन)/ उपदान	४,३८१	१.६०
५	ऋण लिएर	११,२२१	४.०९
६	अन्य	३,८२७	१.४०
	जम्मा	२७४०२४	

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

५.१२ राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार जिल्ला स्तरका तथ्याङ्कहरु

तालिका नं. ५.१३ : जिल्ला अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र.सं.	जिल्ला	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जगगाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)
	सुदूरपश्चिम प्रदेश	४५७७५६	१९२८८४.९	१४५७०३१	३.२	११६५६४.३
१	बाजुरा	२५२७९	६७९२.५	१३४५५५	५.३	१९६१.३
२	बझाङ	३५३३०	९९४२.३	१४७७२५	४.२	३३५४.३
३	दार्चुला	२४९३०	११८०४.४	८६६७८	३.५	२१०५.३
४	बैतडी	४७२६२	१९९२५.६	१९१५३३	४.१	२९१५.०
५	डडेल्धुरा	२६९८४	१०१९२.३	९०९८७	३.४	३२९३.०
६	डोटी	३९५७२	१२७९०.८	१३९५७३	३.५	४८९०.९
७	अछाम	४५२१४	१६४५३.९	२०००१९	४.४	५३१०.७
८	कैलाली	१२७०१६	६२७३४.२	३०१५७९	२.४	५५०४२.३
९	कञ्चनपुर	८६१७०	४२२४९.०	१६४३८१	१.९	३७६९१.४

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

तालिका नं. ५.१४ : जिल्ला अनुसार कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको उपभोग

क्र. सं.	जिल्ला	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेकोजग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर.)	एक प्रकारको स्वामित्व						एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व	
				परिवारको हकको जग्गामात्र कमाउने		अरुको हकको जग्गामात्र कमाउने		अन्य प्रकारको उपभोग अन्तरगत			
				परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)
	सुदूरपश्चिम प्रदेश	४५७७५६	१९२८८४.९	३६५२२४	१३३४२५.२	२०७५	९४०.५	४१०	१०९.२	९००४८	५८४१०.०
१	बाजुरा	२५२७९	६७९२.५	२०५३०	५१५८.७	५२	६.४	०		४६९७	१६२७.४
२	बझाङ	३५३३०	९९४२.३	३०३४२	८१८६.८	८७	१०.९	०		४९०१	१७४४.६
३	दार्चुला	२४९३०	११८०४.४	२३७४७	११२१५.९	२९	३.५	५	०.१	११४९	५८४.८
४	बैतडी	४७२६२	१९९२५.६	३८९८४	१५६२९.८	७१	२५.२	०		८२०७	४२७०.६
५	डडेल्धुरा	२६९८४	१०१९२.३	२११४८	७९३५.४	२२१	४१.७	१९	३.२	५५९६	२२११.९
६	डोटी	३९५७२	१२७९०.८	२६७८८	८२९४.८	४१४	१०१.८	२०	७.६	१२३५०	४३८६.६
७	अछाम	४५२१४	१६४५३.९	३२००३	१०९२१.०	१६९	२८.४	०		१३०४२	५५०४.५
८	कैलाली	१२७०१६	६२७३४.२	९९३०४	३७६३१.३	५५०	२२९.१	६९	५.८	२७०९४	२४८६८.१
९	कञ्चनपुर	८६१७०	४२२४९.०	७२३७९	२८४५१.६	४८१	४९३.५	२९८	९२.४	१३०१२	१३२११.४

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

तालिका नं. ५.१५ : जिल्ला अनुसार कृषिचलन गरेको जगगाको उपयोग

क. सं.	जिल्ला	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जगगाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा खेतीयोग्य जग्गा		अस्थायी बाली लागेको जग्गा		अन्य खेतीयोग्य जग्गा		स्थायी बाली लागेको जग्गा		स्थायी चौरचरन, निजि बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा	
				परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)
	सुदूरपश्चिम प्रदेश	४५७७५६	१९२८८४.९	४५३२९५	१६३३७४.५	४५३१६४	१५८११८.०	५८९६४	५२५६.५	८२०८८	६५५२.०	४५७७५६	२२९५८.४
१	बाजुरा	२५२७९	६७९२.५	२५२१८	५६८३.४	२५२१८	५३७९.८	४३८१	३०३.५	४९९६	१९७.१	२५२७९	९१२.०
२	बझाङ	३५३३०	९९४२.३	३४८८३	८१९९.५	३४८५९	७७८३.९	६२९८	४१५.६	८०१२	५३६.६	३५३३०	१२०६.१
३	दार्चुला	२४९३०	११८०४.४	२४७०७	८१००.७	२४७०७	७४३४.९	५६१०	६६५.८	९४०५	१५१७.५	२४९३०	२१८६.१
४	बैतडी	४७२६२	१९९२५.६	४७११९	१३६६४.०	४७१०८	११९११.८	१६०५०	१७५२.३	१४५१६	७७४.२	४७२६२	५४८७.४
५	डडेल्धुरा	२६९८४	१०१९२.३	२६९७१	७५८९.५	२६९५९	७११६.०	५१४०	४७३.५	९७९७	१२७५.६	२६९८४	१३२७.२
६	डोटी	३९५७२	१२७९०.८	३९२८८	१०९७८.०	३९२७२	१०४७४.७	६०५९	५०३.३	४७५०	२९९.५	३९५७२	१५१३.२
७	अछाम	४५२१४	१६४५३.९	४५०३१	१३३३७.५	४५०२१	१२८५४.५	७४३०	४८३.०	१७६५१	११२६.०	४५२१४	१९९०.४
८	कैलाली	१२७०१६	६२७३४.२	१२४४६७	५७२१२.६	१२४४२३	५६८६६.५	४६१९	३४६.१	९७८४	६१०.४	१२७०१६	४९११.३
९	कञ्चनपुर	८६१७०	४२२४९.०	८५६११	३८६०९.३	८५५९७	३८२९५.९	३३७६	३१३.४	३१७९	२१५.०	८६१७०	३४२४.७

स्रोत: राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

तालिका नं. ५.१६ : जिल्ला अनुसार पाल्तु चौपाया तथा पन्छीको संख्या र कृषक परिवार

जिल्ला			सुदूरपश्चिम प्रदेश	बाजुरा	बझाङ	दार्चुला	बैतडी	डडेल्धुरा	डोटी	अछाम	कैलाली	कञ्चनपुर
कृषक परिवारको जम्मा संख्या			४५७७५६	२५२७९	३५३३०	२४९३०	४७२६२	२६९८४	३९५७२	४५२१४	१२७०१६	८६१७०
पाल्तु चौपाया	पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवारको जम्मा संख्या		४१०३२६	२३५६०	३३८०१	२४०५६	४६३६४	२५४४२	३६४०९	४१८६२	१०५७९०	७३०४२
	गाई/गोरु	कृषक परिवार संख्या	२९९५१४	२१८३२	३३१९८	२३३५९	४०५६१	२१२६२	३२७३०	३५६४९	५१०२७	३९८९६
		गाई/गोरु संख्या	८८०३०१	८०३८८	१४२९६७	९२५४६	१११९९७	६००५९	१०३४०८	८५१४०	११८४२०	८५३७५
	राँगा/भैंसी	कृषक परिवार संख्या	१६०५४९	८६९१	११३००	९४२१	२४८३३	११०२६	६४४८	२००८८	३३०३४	३५७०८
		राँगा/भैंसी संख्या	३०३३०२	१५९८८	२१०९१	१६५१०	४७१३०	२११५६	११७६०	३४२६२	६५५२७	६९८७८
	बाखा/च्याङ्ग्रा	कृषक परिवार संख्या	२८२०६०	१२२७२	१४९००	१७२४६	३७६८८	१९०८१	२३८०७	२७१८१	७५८५६	५४०२९
		बाखा/च्याङ्ग्रा संख्या	१४४६६५०	८८४१२	९३२८०	८४०१४	१६५४३४	१२४१६२	१३३५५३	१६१२९८	३७३२२८	२२३२७०
	भेंडा/भेंडी	कृषक परिवार संख्या	५४६८	९४०	२८५	४७५	३४७	१००	२८	२६४	२६५७	३७३
		भेंडा/भेंडी संख्या	५८२५२	२९१८५	४६२०	९०४२	८९५	२१५	२४५	२०७५	१०३७४	१६०२
	सुगुँर/बंगुर	कृषक परिवार संख्या	३८०५३	१३२	२२३	११२	२०२	३३९	६३	१८१	२८५२८	८२७४
		सुगुँर/बंगुर संख्या	८६३९२	८३५	७८३	५०७	५९७	८३२	३०६	४३४	६४०६०	१८०३९

जिल्ला			सुदूरपश्चिम प्रदेश	बाजुरा	बझाङ	दार्चुला	बैतडी	डडेल्धुरा	डोटी	अछाम	कैलाली	कञ्चनपुर
	अन्य पशु	कृषक परिवार संख्या	२८७५	३८०	७२८	७८०	१६६	१९३	५१	२११	२६०	१०५
		अन्य पशु संख्या	७५३७	९८५	१८६१	२१८२	३०१	४२८	१५३	४८५	७८६	३५६
पाल्तु पन्छी	कुखुरा	कृषक परिवार संख्या	१३४४४९	६५७१	४५६२	२९६४	४१५६	४८९२	१०६२४	१८८५८	५७४५२	२४३७१
		कुखुरा संख्या	२७४८६२८	५९४१३	७६७११	४१५१४	६९१०१	२३३७५१	२६८६६९	१७१६७७	१०५४२६१	७७३५३१
	अन्य पन्छी	कृषक परिवार संख्या	११४२१	४६१	२१४	१०८	९८	१०१	२५९	५३४	८०६४	१५८२
		अन्य पन्छी संख्या	६६६८६	१४५०	९२४	३९०	६११	१३५६	१११७	१६१६	५०५२८	८६९४

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

५.१७ प्रदेशको खाद्य सुरक्षा स्थितिः

यस प्रदेशको आ.ब. २०७९/०८० को खाद्य सुरक्षा स्थिती (खाद्य बासलात) विश्लेषण गर्दा पहाडी र हिमाली जिल्ला डोटी, बैतडी, डडेल्धुरा, दार्चुला, बाजुरामा खाद्यान्न अपुग देखिन्छ भने कैलाली, कञ्चनपुर, अछाम र बझाङ जिल्लामा भने खाद्यान्न पुग्ने देखिन्छ यसर्थ समग्र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा खाद्यान्न वासलत हेर्दा खाद्यान्न वचत देखिन्छ।यस प्रदेशमा यस आर्थिक बर्षमा मुख्य बालीहरु धान, मकै, गहु, कोदो, जौं र कोदोको खुद उपलब्धता क्रमशः ३३४३६७ मे.ट., ७०४८३ मे.ट., २५१२७४ मे.ट., १५१७० मे.ट., १३०१ मे.ट. र ६६ मे.ट. रहेको देखिन्छ।यस प्रदेशमा प्रतिबर्ष प्रतिव्यक्ति आवश्यक खाद्यान्न १९०.५१ के.जी.का दरले यस प्रदेशको कुल जनसंख्या २६,९४,७८३ लाई जम्मा ५,१३,४०१ मे.ट. खाद्यान्न आवश्यक रहेको देखिन्छ।प्रदेशमा कुल खान योग्य खाद्यान्न जम्मा ६,७२,६६१ मे.ट. रहेकोले १,५९,२६० मे.ट. खाद्यान्न वचत रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ३३ सुदूरपश्चिम प्रदेशको खाद्य बासलात (Food Balance Sheet २०७९/८०)

क.स.	जिल्ला	जनसङ्ख्या	उत्पादन (मे.टन)						जम्मा उपभोग्य खाद्यान्न (मे.ट.)	जिल्लाको जनसङ्ख्यालाई आवश्यक खाद्यान्न (मे.ट.)	बचत वा न्यून
			धान	मकै	गहुँ	कोदो	जौं	फापर			
१	दार्चुला	१३३३१०	६१२७	६७३५	८६६३	९५६	१९५	०	२२६७६	२६७९५	-४११९
२	बझाङ	१८९०८५	१८४२६	६०६८	११६१७	२१८६	४४४	०	३८७४१	३६११८	२६२३
३	बाजुरा	१३८५२३	६३६६	२१२८	११३४५	४१८१	२४२	६४	२४३२६	२७८४३	-३५१७
४	डडेल्धुरा	१३९६०२	७९३४	५६९६	११४७९	४६०	५९	०	२५६२८	२६६६४	-१०३६
५	अछाम	२२८८५२	१८०१७	१०४९२	१७५२०	२६०४	७२	०	४८७०५	४३८९५	४८१०
६	बैतडी	२४२१५७	६९१४	१२३७०	१००००	३९७	६१	०	२९७४२	४६२५२	-१६५१०
७	डोटी	२०४८३१	१४४५३	६८५३	१२९५४	४२८३	६	२	३८५५१	३९०८०	-५२९
८	कैलाली	९०४६६६	१६०२४०	१०१८७	८८७५१	१०३	१४३	०	२५९४२४	१६८६२७	९०७९७
९	कञ्चनपुर	५१३७५७	९५८९०	९९५५	७८९४४	०	८०	०	१८४८६९	९८१२८	८६७४१
	सु प प्रदेश	२६९४७८३	३३४३६७	७०४८३	२५१२७४	१५१७०	१३०१	६६	६७२६६१	५१३४०१	१५९२६०

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

५.१८ प्रदेशमा उत्पादित वालीहरुको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा उत्पादकत्व (२०८०।०८१)

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आ.व. २०८०/८१ मा उत्पादन भएका तरकारी बाली, खाद्यान्न बाली, दलहन बाली, तेलहन बाली, नगदे बाली, फलफूल बाली, मसला बाली लगायतका बालीहरु लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व निम्नानुसार रहेको छः-

१. तरकारी बाली

क्र.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
१.१	काउली	२४१४	३४०८१	१४.१२
१.२	बन्दा	२५८५	३९४६१	१५.२७
१.३	ब्रोकाउली	७०	८००	११.३९
१.४	टमाटर	२१७७	३६६७७	१६.८५
१.५	मुला	१८१२	२८२०६	१५.५७
१.६	रायो	९३५	१४२०५	१५.१९
१.७	गाँजर	१००	१०३६	१०.३७
१.८	सलगम	२३	१४६	६.४७
१.९	भेडे खुर्सानी	३३९	३६७१	१०.८३
१.१०	केराउ	४३२	२९५७	६.८४
१.११	सिमि	४३४	३९९१	९.२१
१.१२	बोडी	१४	८१	५.७९
१.१३	लम्बो सिमि	१३०	११०२	८.४७
१.१४	अकबरे खुर्सानी	१३	७८	५.८६
१.१५	रङ्गिन सिमि	२१५	१६०४	७.४६
१.१६	खुर्सानी	७७२	६९७३	९.०३
१.१७	रुख टमाटर	१५	७३	५.०६
१.१५	भिंडी	७४२	९३८५	१२.६४
१.१६	भाण्टा	७५५	१०७८६	१४.२९
१.१७	प्याज	१५४०	२१६७४	१४.०८
१.१८	काँक्रो	११४६	१७१९४	१५.
१.१९	फर्सी	१००६	१५५९२	१५.५
१.२०	स्क्वास फर्सी	४१२	७३८९	१७.९२
१.२१	करेला	८३४	१३५३२	१६.२४
१.२२	परबल	१५	११८	७.८९
१.२३	Sponge Gourd	४७०	६१८६	१३.१६
१.२४	घिरौला	९५	१२४८	१३.१३
१.२५	चिचिन्डो	२६७	३७३८	१४.
१.२६	लौका	८८८	१४७६५	१६.६३

क्र.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
१.२७	Ash gourd	१७	१९०	११.१५
१.२८	Balsam gourd	१७४	१६०२	९.२१
१.२९	कुन्द्रु	२७	१८९	६.९९
१.३०	Chayote	१५	३९	२.६३
१.३१	तर्भुज (खर्भुजा)	२१५	५५०१	२५.५९
१.३२	Cucurbits	४१	२४०	५.९३
१.३३	धनिया	३७६	३६१५	९.६२
१.३४	पालुंगो	३८३	४६०८	१२.०३
१.३५	चम्सुर	१११	६१४	५.५३
१.३६	लट्टे	७२	२४१	३.३८
१.३७	मेथीको साग	१२३	६१५	५.०२
१.३८	सुसाग	१११	१९५२	१७.५८
१.३९	अन्य (पातदार तरकारी)	९७	७५६	७.७९
१.४०	पिंडालु	३८६	६००६	१५.५६
१.४१	तरुल	११४	२४७३	२१.७
१.४२	अन्य (Tubers)	१०९	९१९	८.४७
१.४३	अन्य (Veg)	२९२	१७७६	६.०८
जम्मा		**२३३११**	**३२८०८५**	**१४.०८**
२. खाद्यान्न बाली				
क्र.सं.	**वालीहरुको नाम**	**क्षेत्रफल (हे)**	**उत्पादन (मे.ट.)**	**उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)**
२.१	धान	१५६२८९	५९९१२४	३.८३
२.२	मकै	४१२४१	१२१७३९	२.९५
२.३	गहु	१२८६१०	३५१६१०	२.७३
२.४	कोदो	१४५२२	१८०८०	१.२४
२.५	जौ	६७१३	७५९६	१.१३
२.६	फापर	१६६	१४०	०.८५
जम्मा		**३४७५४१**	**१०९८२८९**	**३.२**

३. तेलहन बाली				
क.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
३.१	तोरी	२३४१२	२५७७८	१.१०
३.२	सूर्यमुखी (Sunflower)	१३८	१७३	१.२५
३.३	बदाम	१९०	२४७	१.३०
३.४	तिल	२४६	२७७	१.१३
३.५	सरसौं	११	१२	१.०९
३.६	रायो	१२	१२	०.९७
३.७	अलसी	६०	५०	०.८३
जम्मा		**२४०६९**	**२६५४८**	**१.१०**
४. नगदे बाली				
क.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
४.१	उखु	६८४५	४०५३३४	५९.२२
४.२	आलु	१५८६१	२९२५३२	१८.४४
४.३	तेलहन	२४०६९	२६५४८	१.१०
जम्मा		**४६७७५**	**७२४४१५**	**१५.४९**
५. मसला बाली				
क.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
५.१	अदुवा	१२९८	१८६९२	१४.४
५.२	लसुन	१७०६	१६०४६	९.४१
५.३	बेसार	१३०३	१४८५७	११.४
५.४	सुख्खा खुर्सानी	१०९०.२	७४०६	६.७९
५.६	सुकमेल	१९	१४	०.७३
जम्मा		**५४१६.२**	**५७०१५**	**१०.५३**
६. दलहन बाली				
क.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
६.१	मुसुरो	१२८७१	११४२८.७१	०.८९
६.२	मास	२०४८	१८०६	०.८८
६.३	गहत	६०६	४५८	०.७६
६.४	भटमास	२८१४	३१२३	१.११
६.५	सिमि दाल	५००	७७०	१.५४

क्र.सं.	वालीहरुको नाम	क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
६.६	चना	२७	३३	१.२३
६.७	अरहर	७८	११९	१.५३
६.८	हिमाली विन्स	२४०	२५२	१.०५
६.९	अन्य दाल	९५	१४३	१.५
जम्मा		१९२७९	१८१३०.९	०.९४

७. फलफूल बाली					
क्र.सं.	वालीहरुको नाम	कुल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
७.१	सुन्तला	१७१५	१२६४	१४८६८	११.७६
७.२	मौसमी	१११२	८७२	९६३७	११.०५
७.३	कागती	६७६	४६६	४००७	८.६०
७.४	अमिलो	५०९	३८२	३१२०	८.१७
७.५	अन्य	१२२	८३	५९७	७.२०
जम्मा		४१३४	३०६७	३२२२९	१०.५१
८. हिउदे फलफूल					
क्र.सं.	वालीहरुको नाम	कुल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
८.१	स्याउ	८१२	५७४	४००७	६.९८
८.२	नासपाती	३५६	३०२	२८५३	९.४५
८.३	ओखर	१८९०	१४१४	६९९१	४.९४
८.४	आरु	३७६	३०६	१९७७	६.४७
८.५	पुलम	१७०	१३१	१००६	७.७१
८.६	खुर्पानी	५८	४७	३४६	७.३६
८.७	Hog plum	४६	२३	८६	३.७२
८.८	अनार	७५	३८	२२३	५.८८
८.९	हलुवावेद				
८.१०	किवी	६९	३५	२११	६.०३
जम्मा		३८५१	२८६९	१७६९९	६.१७

९. बर्खे फलफूल					
क्र.सं.	वालीहरुको नाम	कुल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हे)	उत्पादन (मे.ट.)	उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)
९.१	आँप	१७३४	१३१४	१५४१६	११.७३
९.२	केरा	२००४	१६६३	३०५६०	१८.३८
९.३	अम्बा	८१९	६९८	६६१८	९.४८
९.४	मेवा	१२९	११५	१२४३	१०.७९
९.५	रुखकटहर	६४	५२	६१५	११.८२
९.६	लिची	२६५	२२३	२३०८	१०.३५
९.७	भुँईकटहर	११	१०	११८	१२.४३
जम्मा		५०२६	४०७५	५६८७७	१३.९६

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१०. जिल्लागत रुपमा च्याऊ उत्पादन						
जिल्ला/ आ.व.	२०७८/७९		२०७९/८०		२०८०/८१	
	टनेल संख्या	उत्पादन (के जी)	टनेल संख्या	उत्पादन (के जी)	टनेल संख्या	उत्पादन (के जी)
बाजुरा	१५	८०००	१०	५५००	१३	५८५०
बझाङ	०	०	०	०	१०	१०००
दार्चुला	५२	५५०००	९५	१४२५०	१००	१२०००
अछाम	३०	७२००	४३	८३००	५०	९६५१
डोटी	१२४	३७८५	१३०	५०००	१३०	८०००
बैतडी	१२	११२०	१२	१५४०	१२	१५४०
डडेल्धुरा	२०	६०००	२५	७०००	३०	९०००
कैलाली	४०००००	४०००००	२०८०	४५००००	२५००	२४८०००
कञ्चनपुर	१५	६०००	१००	४००००	१२५	६२५०
सुदूरपश्चिम	४००२६८	४८७१०५	२४९५	५३१५९०	२९७०	३०१२९१

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

११. जिल्लागत रुपमा मह उत्पादन						
जिल्ला/ आ.व.	२०७८/७९		२०७९/८०		२०८०/८१	
	घार संख्या	उत्पादन (के जी)	घार संख्या	उत्पादन (के जी)	घार संख्या	उत्पादन (के जी)
बाजुरा	३५००	१८०००	३८००	१९५००	४०००	१९८७८
बझाङ	३०००	९०००	३१००	९३५०	३०००	९०००
दार्चुला	५२००	५२०००	५६००	५७०००	६०००	६००००
अछाम	१२२३	४९२०	१३८१	१४५७५	१५४९	१६३४८
डोटी	८००	५५००	३६००	१८०००	३६८०	२१३४४
बैतडी	२७५०	१४२००	२८५०	१६४५	३२४०	१९८००
डडेल्धुरा	१०५००	८४०००	१०८००	८५०००	११५००	८६२५०
कैलाली	३२००	८४०००	३२००	९४०००	३२००	८३०००
कञ्चनपुर	२००	८००	२००	१०००	२२५	११२५
सुदूरपश्चिम	३०३७३	२७२४२०	३४५३१	३०००७०	३६३९४	३१६७४५

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१२. जिल्लागत रुपमा माछा उत्पादन (आ.व. २०८०/८१)				
जिल्ला	पोखरी सङ्ख्या	पानी सतहको क्षेत्रफल (हे)	कुल माछा उत्पादन (के.जी.)	उत्पादकत्व (के.जी./हे.)
बाजुरा	१७	२	९६००	४८००
बझाङ	९	१	४७००	४७००
दार्चुला	१६	२	९८००	४९००
अछाम	३१	५	२४५००	४९००
डोटी	११	२	९४००	४७००
बैतडी	१६	२	९२००	४६००
डडेल्धुरा	१९	२	९८००	४९००
कैलाली	१८२०	३०५	१७६९०००	५८००
कञ्चनपुर	१२०५	२३०	१३५७०००	५९००
सुदूरपश्चिम	३१४४	५५१	३२०३०००	५८१३

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१३. जिल्लागत रुपमा पशुपंक्षीहरुको विवरण (आ.व. २०८०/८१)							
जिल्ला/ पशुपंक्षी	**गाईगोरु**	**भैंसी**	**भेडा**	**भाखा**	**सुंगुर बंगुर**	**पंक्षीहरु**	**हाँस**
अछाम	४२८५०	३९४८०	२९९५	१५८९५०	६११	७७८२६	८५३
बैतडी	१२२४१२	५२६९३	५८६	१५२५४०	९२३	३४७१०	२६१
बझाङ	१४५५७७	३३५४०	२७५३८	९४५८०	२०८९	६५०४४	३६९
बाजुरा	८७६०५	२५४६५	१८९३०	८६८०८	१९५२	६५१४१	३२५
डडेल्धुरा	९२७४३	२५४५०	३९७	१४३६५०	१९६७	६६८३६	२१७
दार्चुला	६८८३७	२९२८१	२३५४०	८७३५२	६२९	४८१३२	१९०
डोटी	१०९७७३	४९७७७	६९०	१३८२५०	२४१२	१४०४१५	२२८
कैलाली	१९८१५४	१६८२५३	११०५४	३८४८७०	६४४५०	१८१५८१९	१७३८७
कञ्चनपुर	१४५०१९	११७५८०	५२३०	२५८५६०	२५५९०	१२५८१०१	५८२७
सुदूरपश्चिम	१०१२९७०	५४१५१९	९०९६०	१५०५५६०	१००६२३	३५७२०२४	२५६५७

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१४. जिल्लागत रुपमा दुध दिने पशुचौपाया तथा दुध उत्पादन (आ.व. २०८०/८१)					
जिल्ला/ पशु चौपाया	**दुध दिने गाईहरुको संख्या**	**दुध दिने भैंसीहरुको संख्या**	**गाईको दुध(मे.टन)**	**भैंसीको दुध (मे.टन)**	**जम्मा उत्पादित दुध (मे.टन)**
अछाम	११९९८	१४६०७.६	१६१९७.३	३०६७५.९६	४६८७३.३
बैतडी	३४२७५.३६	१९४९६.४१	४६२७१.७४	४०९४२.४६१	८७२१४.२
बझाङ	४०७६१.५६	१२४०९.८	५५०२८.११	२६०६०.५८	८१०८८.७
बाजुरा	२४५२९.४	९४२२.०५	३३११४.६९	१९७८६.३०५	५२९०१
डडेल्धुरा	२५९६८.०४	९४१६.५	३५०५६.८५	१९७७४.६५	५४८३१.५
दार्चुला	१९२७४.३६	१०८३३.९७	२६०२०.३९	२२७५१.३३७	४८७७१.७
डोटी	३०७३६.४४	१८४१७.४९	४१४९४.१९	३८६७६.७२९	८०१७०.९
कैलाली	५५४८३.१२	६२२५३.६१	७४९०२.२१	१३०७३२.५८१	२०५६३५
कञ्चनपुर	४०६०५.३२	४३५०४.६	५४८१७.१८	९१३५९.६६	१४६१७७
सुदूरपश्चिम	२८३६३१.६	२००३६२	३८२९०२.७	४२०७६०.२६३	८०३६६३

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१५. जिल्लागत रुपमा मासु उत्पादन (आ.व. २०८०/८१)							
जिल्ला/ पशुपंक्षी	भैंसीको मासु (मे.टन)	भेडाको मासु (मे.टन)	खसी बोकाको मासु (मे.टन)	सुंगुर बंगुरको मासु (मे.टन)	कुखुराको मासु (मे.टन)	हाँसको मासु (मे.टन)	कुल उत्पादित मासु (मे.टन)
अछाम	१,६७८	१३	१,४३१	२१	७५	१	३,२१७
बैतडी	२,२३९	२	१,३७३	३१	३३	०	३,६७९
बाजुरा	१,०८२	८०	७८१	६६	६३	०	२,०७२
बझाङ	१,४२५	११७	८५१	७०	६२	०	२,५२७
डडेल्धुरा	१,०८२	२	१,२९३	६६	६४	०	२,५०७
दार्चुला	१,२४४	१००	७८६	२१	४६	०	२,१९८
डोटी	२,११६	३	१,२४४	८१	१३५	०	३,५७९
कैलाली	७,१५१	४७	३,४६४	२,१६६	१,७४३	१३	१४,५८३
कञ्चनपुर	४,९९७	२२	२,३२७	८६०	१,२०८	४	९,४१८
सुदूरपश्चिम	२३,०१५	३८७	१३,५५०	३,३८१	३,४२९	१९	४३,७८०

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१६. जिल्लागत रुपमा अण्डा उत्पादन (आ.व. २०८०/८१)					
जिल्ला/ पंक्षीहरु	अण्डा दिने कुखुरा	अण्डा दिने हाँस	कुखुराको अण्डा (हजारमा)	हाँसको अण्डा (हजारमा)	कुल उत्पादित अण्डा (हजारमा)
अछाम	२७,२३९	५१२	६२९	९०	७१९
बैतडी	१२,१४९	१५७	२८१	२७	३०८
बझाङ	२२,७६५	२२१	५२६	३९	५६५
बाजुरा	२२,७९९	१९५	५२७	३४	५६१
डडेल्धुरा	२३,३९३	१३०	५४०	२३	५६३
दार्चुला	१६,८४६	११४	३८९	२०	४०९
डोटी	४९,१४५	१३७	१,१३५	२४	१,१५९
कैलाली	६३५,५३७	१०,४३२	१४,६८१	१,८२६	१६,५०७
कञ्चनपुर	४४०,३३५	३,४९६	१०,१७२	६१२	१०,७८४
सुदूरपश्चिम	१,२५०,२०८	१५,३९४	२८,८८०	२,६९४	३१,५७४

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

१७. जिल्लागत रुपमा ऊन उत्पादन (आ.व. २०८०/८१)		
जिल्ला/पशुचौपाया	भेडाको संख्या	भेडाको उत्पादित ऊन(के.जी.)
अछाम	२,९९५	२,९३५
बैतडी	५८६	५७४
बझाङ	२७,५३८	२६,९८७
बाजुरा	१८,९३०	१८,५५१
डडेल्धुरा	३९७	३८९
दार्चुला	२३,५४०	२३,०६९
डोटी	६९०	६७६
कैलाली	११,०५४	१०,८३३
कञ्चनपुर	५,२३०	५,१२५
सुदूरपश्चिम	९०,९६०	८९,१४१

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

खण्ड ६

रोजगारी तथा आर्थिक क्रियाकलाप र गरिवी

६.१ आर्थिक रुपले अक्सर सक्रिय र निष्कृय जनसंख्या सम्वन्धी विवरणः

आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या (Economically Active Population) दश वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका कुल जनसङ्ख्यामध्ये विगत १२ महिना (गणनाको दिनको) मा कम्तिमा एक महिना आर्थिक काम (कृषि/आफ्नै खेतिपाती, तलव/ज्याला, आफ्नै गैरकृषि व्यावसाय, विस्तारित आर्थिक काम र कामको खोजी) मा संलग्न जनसङ्ख्या नै आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या हो।

अक्सर आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या (Usually Economically Active Population) दश वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका आर्थिक रुपमा सक्रिय कुल जनसङ्ख्या मध्ये विगत १२ महिना (गणनाको दिनको) मा कम्तिमा ६ महिना वा सो भन्दा वढि अवधि आर्थिक काम (कृषि/आफ्नै खेतिपाती, तलव/ज्याला, आफ्नै गैरकृषि व्यावसाय, विस्तारित आर्थिक काम र कामको खोजी) मा संलग्न जनसङ्ख्या नै अक्सर आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या हो।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पुरुषहरुको उमेर समुह अनुसार आर्थिक रुपमा सक्रियताको अवस्था हेर्दा २०-२४ उमेर समुहका अक्सर सक्रिय रहेका देखिएको छ भने त्यसपछि २५–२९ उमेरको सक्रियता बढी देखिन्छ। त्यस्तै महिलाहरुको उमेर समुह अनुसार आर्थिक रुपमा सक्रियताको अवस्था हेर्दा २०-२४ उमेर समुहका अक्सर सक्रिय रहेका देखिएको छ भने त्यसपछि २५–२९ उमेरको नै सक्रियता बढी देखिन्छ।

तालिका नं. ६.१ उमेर र लिंग अनुसार आर्थिक रुपले सक्रियता विवरण

उमेर समूह	१० वर्ष वा सो भन्दा माथिको कुल जनसंख्या		सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसंख्या		उल्लेख नभएको	
			अक्सर सक्रिय जनसंख्या				अक्सर सक्रिय नभएको जनसंख्या					
			रोजगार		बेरोजगार							
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
१०-१४ वर्ष	१६५२१७	१५९१३१	५३४६	५६६८	१७८७	१७६२	५०१९६	४९९७३	१०७८३२	१०१६५५	५६	७३
१५-१९ वर्ष	१४१४३१	१५६५१८	१८७९५	२१७१८	४५७३	४५९४	४५६८९	५३८२६	७२२७६	७६२८२	९८	९८
२०-२४ वर्ष	१११२५	१४९५७८	५४२३८	६२०५०	८४६४	८९४३	२३२५२	४२१२१	२५००७	३६२२८	१६४	२३६
२५-२९ वर्ष	९३२२१	११९८८१	६६६५०	६५३६२	६१९९	६३४१	१२२९०	२८८८७	७९१९	१९०४२	१६३	२४९
३०-३४ वर्ष	८१००५	१०३०९७	६३८६८	६१९३१	४३४२	४५२२	८७४०	२३१३९	३८९७	१३२८०	१५८	२२५
३५-३९ वर्ष	७६६०७	९५३०३	६१८०४	५९१३६	३७०३	३८३८	७८६३	२१३९९	३०९९	१०७४४	१३८	१८६
४०-४४ वर्ष	६६५३८	८०५१३	५३४०६	४९६८४	२९८६	२८५०	७२८७	१८६००	२७४२	९२१५	११७	१६४
४५-४९ वर्ष	५४६५४	६५६४९	४२९०४	३८८०२	२५१८	२१६७	६५८९	१६११९	२५४९	८३९८	९४	१६३
५०-५४ वर्ष	५५७६७	६४८२८	४१४९९	३४९२७	२२५८	१७४७	८१५४	१७२२५	३७६०	१०७९६	९६	१३३
५५-५९ वर्ष	४३०१५	४५७७६	२९१०७	२१३१९	१५६५	११८३	७५८३	१२९३०	४६५४	१०२५३	१०६	९१
६०-६४ वर्ष	३६२७२	४१६२२	१९५५१	१४३९०	१०७०	७७०	७८१९	११७४१	७७७३	१४६५६	५९	६५
६५-६९ वर्ष	२९७८९	३३५१३	१२७९०	८३४९	६९९	५३८	७२१७	९४२८	९०२५	१५१५३	५८	४५
७०-७४ वर्ष	२४९४४	३३०१४	६३२१	४३०८	३५७	३४१	६२७७	८६१२	११९५६	१९७०६	३३	४७
७५+ वर्ष	२३६६८	३१७२८	३१६३	२११९	१७४	१७१	५५४४	६८९६	१४७५७	२२५१३	३०	२९
जम्मा	१००३२५३	११८०१५१	४७९४४२	४४९७६३	४०६९५	३९७६७	२०४५००	३२०८९६	२७७२४६	३६७९२१	१३७०	१८०४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

६.२ मुख्य पेशा अनुसारको जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका) को विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा मुख्य पेशामा संलग्न जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदारहरुको संख्या ६५.२४ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। त्यसपछि सामान्य तथा प्राथमिक पेशाका कामदारहरु १७.०८ प्रतिशत, सेवा बस्तु विक्री वितरण गर्ने ३.८२ प्रतिशत, शिल्पकला तथा कालिगढ र यस सम्वन्धी व्यापार गर्ने कामदार ३.७९ प्रतिशत, व्यवस्थापक ३.१३ प्रतिशत रहेका छन्। महिला र पुरुषको संरचना हेर्दा कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदार र सामान्य तथा प्राथमिक पेशाका कामदारमा महिलाको सहभागिता बढी देखिएतापनि अरु पेशामा पुरुषको तुलनामा महिला सहभागिता न्युन रहेको छ।

तालिका न. ६.२ मुख्य पेशा अनुसारको जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका)

मुख्य पेशा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
सैनिक अधिकारी	८१०५	५२५	८६३०	०.५८
व्यवस्थापक	३२८२१	१३४२४	४६२४५	३.१३
पेशाविद्	२८७०९	१६३१६	४५०२५	३.०४
प्राविधिक र सहायक पेशाविद्	९९१४	५७७६	१५६९०	१.०६
कार्यालय सहायक	६९७१	३५१७	१०४८८	०.७१
सेवा र वस्तु बिक्री गर्ने कामदार	३८७०७	१७८५०	५६५५७	३.८२
कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदार	३९०५६१	५७४७९६	९६५३५७	६५.२४
शिल्पकला तथा कालिगढ़ र यस सम्वन्धी व्यापार गर्ने कामदार	४४४४६	११६१२	५६०५८	३.७९
यन्त्र तथा मेशिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदार	२११५५	९८८	२२१४३	१.५०
सामान्य तथा प्राथमिक पेशाका कामदार	११८५००	१३४२०५	२५२७०५	१७.०८
पेशा उल्लेख नभएको	४४३	२८०	७२३	०.०५
जम्मा	**७००३३२**	**७७९२८९**	**१४७९६२१**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

६.३ क्षेत्र अनुसार

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ७०.०३ प्रतिशत रोजगार कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रमा, थोक तथा खुद्रा व्यापारमा ८.९३ प्रतिशत, निर्माण क्षेत्रमा ६.९१ प्रतिशत र शिक्षा क्षेत्रमा २.७० प्रतिशत आदि रहेका छन्। अन्य क्षेत्रहरुमा रोजगारीमा संलग्नता न्यून रहेको छ। क्षेत्रअनुसार रोजगारीको विवरण देहाय अनुसार रहेको छ।

तालिका ६.३ : क्षेत्र अनुसार अक्सर आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या (१० वर्ष वा सो भन्दा माथि)

क्षेत्र	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
कृषि वन तथा माछापालन	१०३६१७७	७०.०३	४२३८३९	६०.५२	६१२३३८	७८.५८
खानी तथा उत्खनन्	१८०१	०.१२	१०१५	०.१४	७८६	०.१०
औद्योगिक उत्पादन	२९६५५	२.००	१८६८०	२.६७	१०९७५	१.४१
विद्युत ग्याँस बाफ तथा वातानुकुलित सेवा	२७४५	०.१९	२३७४	०.३४	३७१	०.०५
पानीको आपुर्ति ढल निकास फोहोर व्यवस्थापन र शुद्धिकरणका क्रियाकलापहरु	२०१७	०.१४	१४७४	०.२१	५४३	०.०७
निर्माण	१०२२७३	६.९१	६८७३३	९.८१	३३५४०	४.३०
थोक एंव खुद्रा व्यापार मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सम्भारका कार्यहरु	१३२०७८	८.९३	७१४१२	१०.२०	६०६६६	७.७८
यातायात तथा भण्डारण	१८२५९	१.२३	१७३७७	२.४८	८८२	०.११
आवास तथा भोजन सेवा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु	१३१०२	०.८९	८९९५	१.२८	४१०७	०.५३
सूचना तथा सञ्चार	२०९४	०.१४	१६२४	०.२३	४७०	०.०६
वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलापहरु	७८७८	०.५३	५०२३	०.७२	२८५५	०.३७
घर जग्गा कारोवारका व्यावसायिक क्रियाकलापहरु	४३२	०.०३	३५३	०.०५	७९	०.०१
पेशागत वैज्ञानिक तथा प्राविधिक	३५४६	०.२४	२८८७	०.४१	६५९	०.०८
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरु	१४०३	०.०९	१०७४	०.१५	३२९	०.०४
सार्वजनिक प्रशासन तथा सुरक्षा अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु	२७६३४	१.८७	२४१९२	३.४५	३४४२	०.४४
शिक्षा	३९९६२	२.७०	२५१९९	३.६०	१४७६३	१.८९
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरु	११५३२	०.७८	५६९०	०.८१	५८४२	०.७५

क्षेत्र	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
कला मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	१२५९	०.०९	१०८९	०.१६	१७०	०.०२
अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरु	३४४०१	२.३२	१४९८७	२.१४	१९४१४	२.४९
रोजगारदाताका रुपमा घरायसी क्रियाकलापहरु	९८२०	०.६६	३४५८	०.४९	६३६२	०.८२
बाह्य संघसंस्था एंव यसका अङ्गहरुका क्रियाकलापहरु	१०१४	०.०७	५२९	०.०८	४८५	०.०६
उद्योग उल्लेख नभएको	५३९	०.०४	३२८	०.०५	२११	०.०३
जम्मा	१४७९६२१	१००	७००३३२	१००	७७९२८९	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

६.४ अक्सर आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको काम गर्दाको हैसियत (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आर्थिक काम गर्दाको हैसियत हेर्दा सबैभन्दा बढी आफ्नै काम गर्ने ६२.७६ प्रतिशत र त्यसपछिको अरुको काम गर्ने १८.९६ प्रतिशत देखिएको छ। यसैगरी पारिवारिक काम सघाउने १७.२५ प्रतिशत र रोजगारदाता अर्थात अरुलाई काममा लगाउने १.०० प्रतिशत रहेका छन्।पुरुष र महिला बिचमा तुलना गर्दा आफ्नै काम गर्ने महिला र परिवारमा सघाउनेको जनसंख्या बढी छ भने अरुको काम गर्ने पुरुष जनसंख्या उल्लेखनीय रुपमा बढी रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. ६.४ आर्थिक काम गर्दाको हैसियतको विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको)

काम गर्दाको हैसियत	पुरुष	महिला	जम्मा	
			संख्या	प्रतिशत
अरुको काम गर्ने	१८६७६५	९३७०९	२८०४७४	१८.९६
रोजगारदाता	१०५८८	४२५३	१४८४१	१.००
आफ्नै काम गर्ने	३९६४६९	५३२२०१	९२८६७०	६२.७६
परिवारमा सघाउने मात्र	१०६२४०	१४८९२२	२५५१६२	१७.२५
उल्लेख नभएको	२७०	२०४	४७४	०.०३
जम्मा	७००३३२	७७९२८९	१४७९६२१	१००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

६.५ आर्थिक रुपले निष्क्रिय हुनुको प्रमुख कारण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा १० वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर भएका कुल जनसंख्या मध्ये आर्थिक रुपले निष्क्रिय जनसंख्या २९.६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। आर्थिक रुपमा निष्क्रिय बढी हुनुमा विद्यार्थी हुनु नै (४०.८८ प्रतिशत) मुख्य कारण बताएका छन्। घरधन्दालाई २३.३६ प्रतिशतले निष्क्रियताको कारण बताएका छन्।

तालिका नं. ६.५ आर्थिक रुपले निष्क्रिय हुनुको कारण

आर्थिक रुपले निष्क्रिय हुनुको कारण	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
विद्यार्थी	२६८६५४	२७६१७६	५४४८३०	४०.८८
घरधन्दा	८०९६८	२३०३७१	३११३३९	२३.३६
पारिवारिक हेरचाह	२९५६०	५४४५२	८४०१२	६.३०
वृद्धावस्था	४२७३३	६९९१२	११२६४५	८.४५
अशक्त / बिरामी	११७७०	१२१७७	२३९४७	१.८०
पेन्सन/ आयस्ता	६५३१	३४३३	९९६४	०.७५
सामाजिक कार्य / स्वयंसेवा	१८४१	८००	२६४१	०.२०
अन्य	१११२५६	१२६६३३	२३७८८९	१७.८५
उल्लेख नभएको	२६५६	२९८५	५६४१	०.४२
जम्मा	**५५५९६९**	**७७६९३९**	**१३३२९०८**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

६.६ प्रदेशको आश्रित जनसंख्या विवरण

यस प्रदेशमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार आश्रित जनसंख्या ४०.४६ प्रतिशत रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सक्रिय जनसंख्या (१५ देखि ५९ बर्ष) ५९.५४ प्रतिशत रहेको थियो।

तालिका नं. ६.६ सुदूरपश्चिम प्रदेशको आश्रित जनसंख्या विवरण

जनसंख्या प्रकार	जनसंख्या	प्रतिशतमा
जम्मा जनसंख्या	२६९४७८३	१००
१५ बर्ष भन्दा मूनिको जनसंख्या	८३५७२७	३१.०१
६० बर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या	२५४५५०	९.४५
जम्मा आश्रित जनसंख्या (१५ वर्ष मुनी र ६० वर्ष माथि)	१०९०२७७	४०.४६
१५ देखि ५९ बर्षको जनसंख्या	१६०४५०६	५९.५४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

६.७ राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ बाट प्राप्त केहि नतिजाहरु

६.७.१ प्रदेशमा रहेका प्रतिष्ठानहरुको संख्या

राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबैभन्दा बढी प्रतिष्ठान कैलाली जिल्लामा र सबैभन्दा कम दार्चुलामा रहेको देखिन्छ भने संलग्न जनशक्ति सबैभन्दा बढी कैलालीमा र सबैभन्दा कम बाजुरामा रहेको छ।

तालिका नं. ६.७ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका प्रतिष्ठानको विवरण

सि.न.	जिल्लाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न व्यक्ति संख्या		
			जम्मा	पुरुष	महिला
१	बाजुरा	३,८९१	८,८५९	५,९०५	२,९५४
२	बझाङ	६,२१९	१५,४४६	१०,३६३	५,०८३
३	दार्चुला	३,४१३	१०,८३७	७,३५४	३,४८३
४	बैतडी	४,३९५	१२,२६८	८,८५८	३,४१०
५	डडेल्धुरा	४,०५४	११,४६९	७,९३८	३,५३१
६	डोटी	३,६६७	९,८२६	६,५७१	३,२५५
७	अछाम	४,२८४	१३,६८०	९,४९४	४,१८६
८	कैलाली	२१,५४४	६६,७५३	४३,५०१	२३,२५२
९	कञ्चनपुर	११,५०१	३६,०६२	२५,०४८	११,०१४
	सुदूरपश्चिम प्रदेश	**६२,९६८**	**१८५,२००**	**१२५,०३२**	**६०,१६८**

स्रोतः आर्थिक गणना २०७५

६.७.२ संलग्न व्यक्ति संख्याको आधारमा प्रतिष्ठान संख्या

राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ अनुसार संलग्न व्यक्ति संख्याको आधारमा सबैभन्दा बढी प्रतिष्ठानमा १-४ जना व्यक्ति संलग्न रहेका छन् भने १०० र सो भन्दा बढी व्यक्ति संलग्न रहेको प्रतिष्ठान सबैभन्दा न्युन रहेका छन्।

तालिका नं. ६.८ संलग्न व्यक्ति संख्याको आधारमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रतिष्ठानको विवरण

सि.न.	जिल्लाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न व्यक्ति संख्याको आधारमा प्रतिष्ठान संख्या				
			१-४ जना	५-९ जना	१०-४९ जना	५०-९९ जना	१०० र सो भन्दा बढी
१	बाजुरा	३,८९१	३,६०३	१७८	१०७	३	०
२	बझाङ	६,२१९	५,५७९	४४५	१९३	२	०
३	दार्चुला	३,४१३	२,९१३	३१८	१७४	७	१
४	बैतडी	४,३९५	३,७९४	३९८	२०१	२	०
५	डडेल्धुरा	४,०५४	३,५४७	३४३	१६१	१	२

सि.न.	जिल्लाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न व्यक्ति संख्याको आधारमा प्रतिष्ठान संख्या				
			१-४ जना	५-९ जना	१०-४९ जना	५०-९९ जना	१०० र सो भन्दा बढी
६	डोटी	३,६६७	३,१८८	३०९	१६६	४	०
७	अछाम	४,२८४	३,७६५	३५६	१५७	४	२
८	कैलाली	२१,५४४	१९,१४१	१,४१७	९०९	५१	२६
९	कञ्चनपुर	११,५०१	१०,३५२	६०७	४९७	२४	२१
सुदूरपश्चिम प्रदेश		६२,९६८	५५,८८२	४,३७१	२,५६५	९८	५२

स्रोतः आर्थिक गणना २०७५

६.७.३ प्रतिष्ठानको दर्ता अवस्था

राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका दर्ता भएका र दर्ता नभएका प्रतिष्ठान तथा संलग्न जनशक्तिको विवरण जिल्लागत रुपमा निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ६.९ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रतिष्ठानको दर्ता अवस्था

सि. न.	जिल्लाको नाम	प्रतिष्ठान संख्या			उल्लेख नभएको	संलग्न व्यक्ति			उल्लेख नभएको
		जम्मा	दर्ता भएका	दर्ता नभएका		जम्मा	दर्ता भएका	दर्ता नभएका	
१	बाजुरा	३,८९१	१,५३०	२,३६१	०	८,८५९	५,१११	३,७४८	०
२	बझाङ	६,२१९	२,६५२	३,५६७	०	१५,४४६	९,७०९	५,७३७	०
३	दार्चुला	३,४१३	१,९५२	१,४६१	०	१०,८३७	८,३४७	२,४९०	०
४	बैतडी	४,३९५	२,७९५	१,६००	०	१२,२६८	९,७१४	२,५५४	०
५	डडेल्धुरा	४,०५४	२,५३४	१,५२०	०	११,४६९	९,१४३	२,३२६	०
६	डोटी	३,६६७	२,२६२	१,४०५	०	९,८२६	७,७९०	२,०३६	०
७	अछाम	४,२८४	२,४४४	१,८४०	०	१३,६८०	१०,९९६	२,६८४	०
८	कैलाली	२१,५४४	११,८१९	९,७२५	०	६६,७५३	४९,९८७	१६,७६६	०
९	कञ्चनपुर	११,५०१	६,७४४	४,७५२	५	३६,०६२	२८,४०९	७,६४४	९
सुदूरपश्चिम प्रदेश		६२,९६८	३४,७३२	२८,२३१	५	१८५,२००	१३९,२०६	४५,९८५	९

स्रोतः आर्थिक गणना २०७५

६.७.४ व्यवसाय स्थलको प्रकार अनुसार प्रतिष्ठान संख्या

राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका प्रतिष्ठानहरु मध्ये सबैबन्दा बढी प्रतिष्ठान आफु बसोबास गर्ने घरमा नै गरको देखिन्छ। दोस्रोमा आफ्नो बासस्थान भन्दा फरक स्थानमा व्यवसाय सञ्चालन गरेको पाईन्छ।

तालिका नं. ६.१० सुदूरपश्चिम प्रदेशमा व्यवसाय स्थलको प्रकार अनुसार प्रतिष्ठान संख्या

सि.न.	जिल्लाको नाम	व्यवसाय स्थलको प्रकार अनुसार प्रतिष्ठान संख्या							
		जम्मा	बाटो,सडकमा संचालन	आफु बसोबास गर्ने घरमा संचालन	आफ्नो बासस्थान भन्दा फरक स्थानमा संचालन	परम्परागत बजारमा संचालन	आधुनिक व्यापार मलमा संचालन	एउटै ठूलो ब्लक वा कम्पाउण्डमा संचालन	अन्य व्यवसाय
१	बाजुरा	३,८९१	०	२,५३४	४८४	२५१	१९	३३८	२६५
२	बझाङ	६,२१९	५	३,३९६	१,८३०	५३७	०	४३८	१३
३	दार्चुला	३,४१३	७	१,३०१	८२७	६३१	१४	३९९	२३४
४	बैतड़ी	४,३९५	३	२,३१८	१,३००	१९२	१५	५५८	९
५	डडेल्धुरा	४,०५४	१०	१,४२६	२,०४६	१८५	८	३६७	१२
६	डोटी	३,६६७	५	१,५०८	६४८	९९१	११	४७३	३१
७	अछाम	४,२८४	०	१,०५९	७६३	१,७६५	१०	५९२	९५
८	कैलाली	२१,५४४	५०४	७,३६१	९,६८३	२,१४९	४४६	१,०७८	३२३
९	कञ्चनपुर	११,५०१	३२१	३,७६०	५,३५६	१,०२३	२०५	५४६	२९०
सुदूरपश्चिम प्रदेश		**६२,९६८**	**८५५**	**२४,६६३**	**२२,९३७**	**७,७२४**	**७२८**	**४,७८९**	**१,२७२**

स्रोतः आर्थिक गणना २०७५

६.८ उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय

६.८.१ उद्योग तथा व्यापार सम्वन्धी विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशको विगत तीन आर्थिक वर्षको घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयहरुमा उद्योग तथा व्यापार सम्वन्धी शीर्षक अनुसारको विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ६.११ उद्योग तथा व्यापार सम्वन्धी विवरण

क्र.सं.	शीर्षक	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
१	नयाँ उद्योग दर्ता	८१८९	४५७६	२४०३
२	उद्यमी संख्या	१०२५४	४८८५	२६०३
३	रोजगारी संख्या	२६०१८	१६५१९	७५८६
४	लगानी	१०१४२३७००१६	६१६४०८१३१०	५७६२९०९८५०
५	राजश्व	२२६९७३६२	१६३१८७५६	४१६०७०४१.५
६	नविकरण	२९०९	४२५७	४३२६

क.सं.	शीर्षक	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
७	नामसारी	४११	२७६	२२२
८	ठाउँसारी	८८	८१	८९
९	उद्देश्य थप	२४५	१३३	९९
१०	खारेजी	३८१	४७६	७९४
११	प्रतिलिपी	२७४	२८३	२६६
१२	पूँजी वृद्धि	६७९	४६२	४०१

स्रोत : उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय

६.८.२ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयमा दर्ता भएका उद्योगहरुको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयहरुमा दर्ता भएका उद्योगहरुको प्रकृति अनुसार विगत तीन आर्थिक वर्षको जम्मा उद्योगहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ६.२ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयमा दर्ता भएका उद्योगहरुको अवस्था

उद्योगको प्रकृति/आ.व.	दर्ता संख्या			नवीकरण			खारेजी		
	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
उत्पादनमूलक	५५४	३४२	२७३	४७१	९०९	८६२	९३	१३१	१४०
उर्जामूलक	०	०	०	०	०	०	०	०	०
कृषि तथा वनजन्य	५७४४	२८०९	१२६०	९१९	१०२४	१३१९	१४६	२०८	३९३
पर्यटनमूलक	११०	७३	६१	१४	१९	२१	१	२	५
खनिजजन्य	०	०	०	०	०	०	०	०	०
सेवामूलक	१७४१	१२३३	७८६	१३९८	२०६१	१९७०	१३९	१३३	२४७
पूर्वाधार	२२	१०५	१७	१०३	२३३	१४५	२	२	६
सूचना तथा प्रविधि	१८	१४	६	४	११	९	०	०	३
जम्मा	**८१८९**	**४५७६**	**२४०३**	**२९०९**	**४२५७**	**४३२६**	**३८१**	**४७६**	**७९४**

स्रोत : उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय

६.८.३ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयमा दर्ता भएका वाणिज्य फर्महरुको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयहरुमा दर्ता भएका वाणिज्य फर्महरुको विगत तीन आर्थिक वर्षको विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. ६.१३ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयमा दर्ता भएका वाणिज्य फर्महरुको अवस्था

क्र.सं.	विवरण	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
१	प्राईभेट फर्म दर्ता	२७१०	१६८६	१८०१
२	नवीकरण	३४७२	४१५०	५२७१
३	फर्म खारेजी	३५८	३३१	७४८
४	ठाउँसारी	८०	७५	१०४

स्रोत : उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय

६.९ नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०७९/८० बाट प्राप्त केहि नतिजाहरु

६.९.१ नेपालमा गरिवी मापनको अभ्यास

जनताको जीवनस्तर मापन गरी देशमा रहेको गरिबीको अवस्था थाहा पाउनका लागि जीवनस्तर सर्वेक्षण सञ्चालन गरिन्छ। जीवनस्तर सर्वेक्षण घरपरिवारको समृद्धि (Household Welfare) सँग सम्बन्धित विविध विषयहरू जस्तैः उपभोग, सेवा सुविधामा पहुँच, आवास तथा आवासीय सुविधाको उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आम्दानी, बचत तथा ऋण, विप्रेषण, जग्गाको स्वामित्व र उपयोग आदि समावेश गरिएको बहु आयामिक तथा बहु विषययुक्त सर्वेक्षण हो। नेपालमा पहिलो पटक नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण (२०५२।५३) सञ्चालन गरी गरिबीको दर मापन गर्न शुरू गरिएको हो।

६.९.२ गरिवीको रेखा निर्धारण गर्ने विधि

गरिबी बहुआयामिक विषय भएको र विभिन्न विधिहरूको प्रयोग गरी गरिबीको मापन गर्ने प्रचलन रहेको छ।

- आम्दानीको आधारमा गरिबी मापन
- खर्चको आधारमा गरिबी मापन
- बहुआयामिक गरिबी मापन

- नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षणमा गरिबी मापन, खर्चको आधार अन्तर्गत आधारभूत आवश्यकताको लागत (Cost of Basic Needs Method) विधिमा आधारित रहेको छ। आधारभूत आवश्यकताको लागत (Cost of Basic Needs Approach) विधि अनुसार गरिबीको रेखा निम्नानुसार तय गरिएको छ।
- कुनै व्यक्तिको आधारभूत खाद्य आवश्यकता निर्धारण गर्न सर्वप्रथम सालाखाला घरपरिवारको एक व्यक्तिलाई स्वस्थ्य र सक्रिय जीवनयापनका लागि प्रतिदिन आवश्यक पर्ने न्यूनतम क्यालोरीको हिसाब गरी प्रति क्यालोरी खर्चको लागतको आधारमा खाद्य गरिबी रेखा (Food Poverty Line) निर्धारण गरिएको छ। खाद्य गरिबी रेखाको आधारमा खाद्य गरिबीको रेखाको नजिक रहेका घरपरिवारले गैर खाद्यमा गरेका खर्चको आधारमा गैर खाद्य गरिबीको रेखा (Non-Food Poverty Line) निर्धारण गर्ने गरिएको छ।

- गैर खाद्य गरिबीको रेखा निर्धारणको लागि प्रतिव्यक्ति न्यूनतम गैर-खाद्य आवश्यकता सम्बन्धी कुनै विश्वव्यापीरूपमा सर्वस्वीकार्य मापदण्ड नभएको।
- तेस्रो सर्वेक्षण (२०६६/६७) मा अवलम्बन गरिएको विधि र अन्तर्राष्ट्रियरूपमा प्रचलनमा रहेका असल अभ्यास लाई आधार मानिएको।
- निर्धारण गरिएको खाद्य र गैर खाद्य खर्चको लागतलाई जोडेर गरिबीको रेखा (Poverty Line) निर्धारण गरिएको हो। जस अनुसार नेपालको गरिवीको रेखा रु ७२९०८ कायम हुन आएको छ।
- यस सर्वेक्षणमा प्राप्त जनसांख्यिक संरचनाअनुसार प्रतिव्यक्ति औषत २२३६ किलोक्यालोरी प्रतिदिन कायम हुन आएको छ।
- तेस्रो जीवनस्तर सर्वेक्षणमा गरिबी रेखा मापनको डालोमा समावेश गरिएका ४० वटा वस्तुहरुले खाद्य खर्चको करिब ८०% हिस्सा ओगटेको।
- दुई सर्वेक्षण बीचको उपभोग प्रवृत्ति र उपभोग ढाँचामा भएको वृद्धिलाई प्रतिनिधित्व गर्ने गरी चौथो जीवनस्तर सर्वेक्षणमा ३३ वटा वस्तुहरू थप गरी खाद्य डालो कायम गरिएको छ। खाद्य डालोमा समावेश वस्तुहरुले खाद्य खर्चको करिब ७५% हिस्सा ओगटेको छ।
-

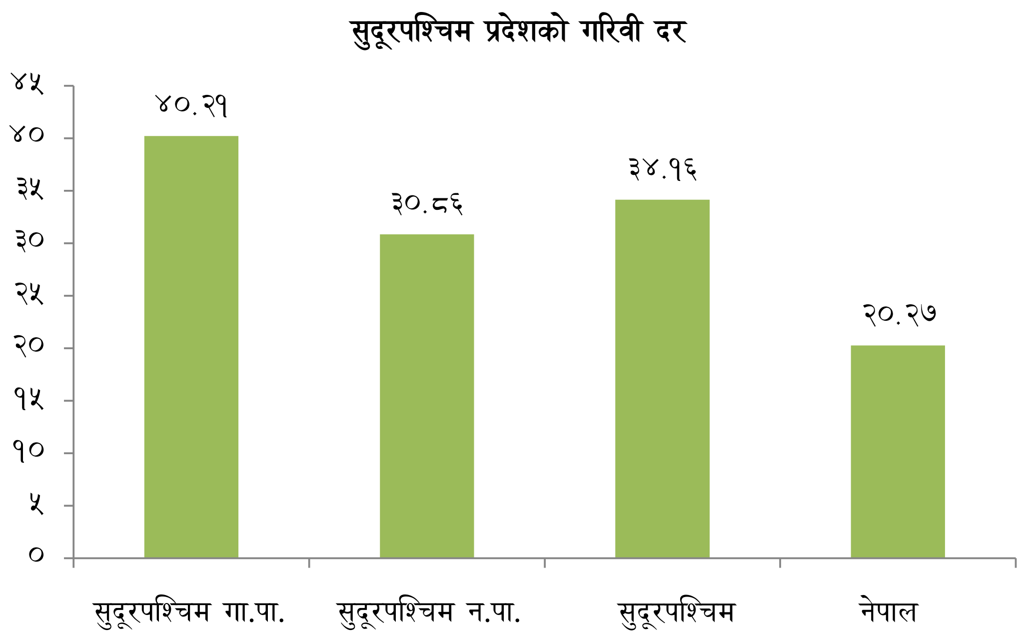

प्रदेश अनुसार नेपालको गरिवी दर

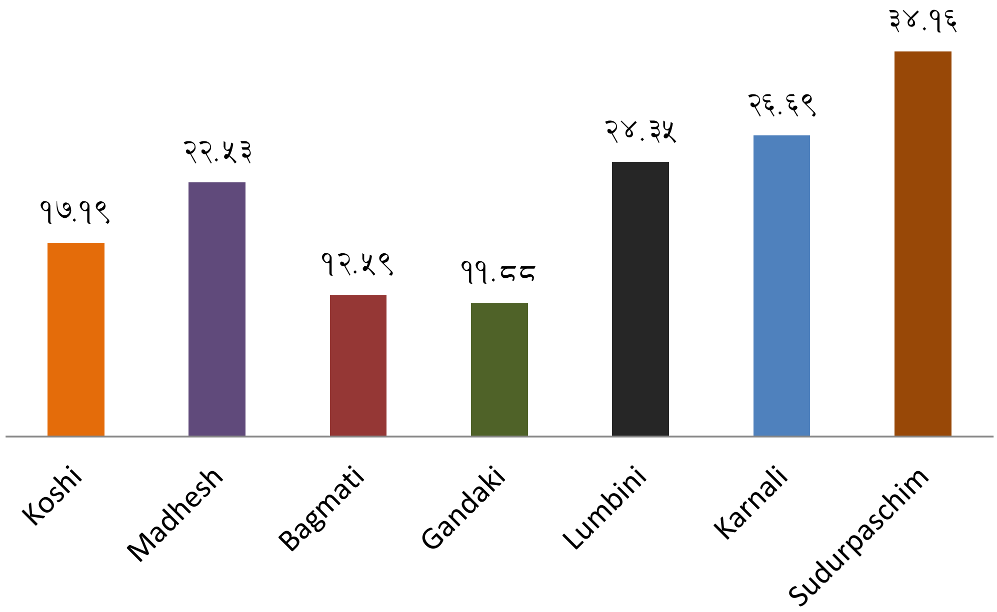

प्रदेश अनुसार गरिवीको विषमता **(poverty Gap)**

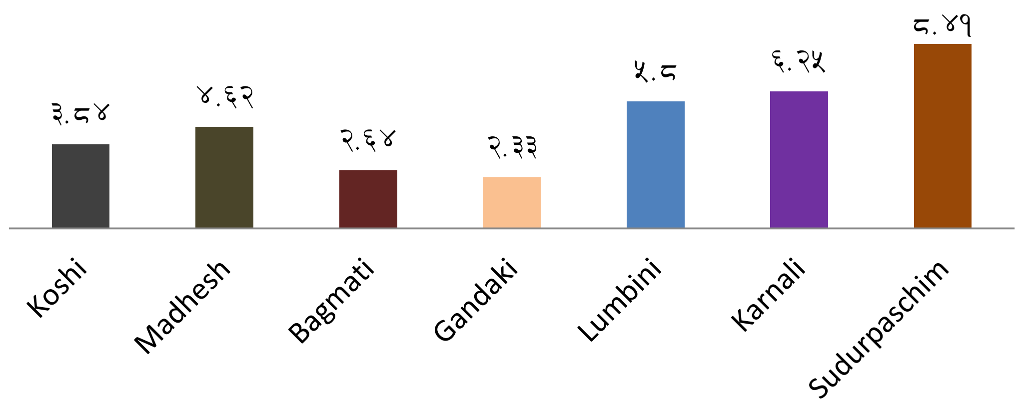

खण्ड ७

प्राकृतिक स्रोत, वातावरण तथा पर्यटन

७.१ वन

नेपाल जैविक बिबिधता र प्राकृतिक रुपमा धनि मुलुक हो। सुदूरपश्चिम प्रदेश पनि वन सम्पदाको दृष्टि बाट धनि प्रदेश हो। वनको उचित उपयोगको स्थिति कुनैपनि राष्ट्रको सामाजिक उन्नति र विकासको सवालसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपले जोडिएको हुन्छ। त्यसैले जंगलको उचित सदुपयोग र संरक्षण एवं संबर्द्धन गर्न सके सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रको विकासमा ठूलो टेवा पुग्न जान्छ। यसमा वन तथा वन्यजन्तु, चराचुरङ्गी, जडीवुटी, वन क्षेत्रको विवरण, वनको किसिम, सामुदायिक वनसम्बन्धी विवरण लगायत वातावरणका विषयवस्तुहरू उल्लेख गरिएको छ।

वनस्पति

यस प्रदेशमा साल, असना, कर्मा, जामुन, खयर, सिसौ, बोटध्यारो, हर्रो, बर्रो, क्यामुना, राजबृक्ष, प्यार, मौवा, बाँझ, सतिसाल, बिजयसाल,सादन, अमला, पहाडी मौवा,बाँस, कुसुम, पिपल, चाँप, नीम, सिमल, पलास, अम्रिसो, खोटे सल्लो, उतिस, गोब्रे सल्लो, फलाट, लौठ सल्लो, टुनी,सिरष, खर्सु, लालीगुराँस, कर्मा,बाझी,जामुन काफल, फलाट, मुसुरे, काउलो, छत्तिवन, चुत्रो, ओखर, पखानवेद, रिट्टा, सतुवा, काउसो, टटेलो, ढटेलो, मजिठो, टिमुर, अमारो, खिरो आदि वनस्पती रहेका छन् ।

बन्यजन्तु

यस प्रदेशमा बाघ, रतुवा, जरायो, चित्तल, बँदेल, स्याल, बाँदर, दुम्सी, वन बिरालो, मलसाप्रो, गोहोरो, सुनगोहोरो, सालक, विभिन्न जातका सर्प, माछा, गोही, चितुवा, भालु, स्याल ,अजिङ्गर, निलगाई, लोखर्के, न्याउरीमुसा, खरायो, हात्ती, कस्तुरी, मृग, हिँउ चितुवा, नाउर,घोरल, झारल, गुना, चमेरो, कछुवा, रातो खोल भएको कछुवा आदि वन्यजन्तु रहेका छन्।

चराचुरङ्गी

यस प्रदेशमा मयुर, कालिज, वन कुखुरा, सुगा, कोईली, मैना, बुलबुल, परेवा, डाँफे, मुनाल, फक्रास, कालिज, गिद्ध, बाँज, सानो चिबे, सानो धनेश, सिलसिले, गौथली, लुईचे, जुरेली, मलेवा, रानीचरी, ठुलो माकुरी, फिरफिरे, सानो खैरो गिद्द, चिल, काग, ढुकुर, च्याखुरा, तित्रा, लाटोकोसेरो, हिमाली गिद्द, सेतो गिद्द, जुल्फे जुरेली, रानी चरी, चिचिल्के, फिस्टे, न्याउली, कुथुर्के काग,कालो तित्रा, परेवा, भ्याकुरा, भँगेरा, बट्टाई, खेखौरा, कुक्लेरुवा, चखेवा, काठखोलिया आदि चराचुरङ्गी रहेका छन् ।

जडीबुटी

यस प्रदेशमा रिठा, तेजपत्ता, सल्लोको आख्ला, पाखनवेद, दालचिनि, हर्रो, बर्रो, सिकाकाई, टिमुर, अमला, असुरो, चिउरी, भोर्ला, सतावरी, बोझो, मजिठो, घोडटाप्रे धयेरो, तितेपाती, झ्याउ, संजीवन, वेल, सिमली, कोईरालो, भ्याकुर, सेतक चिनि, सेतो भदुरे, निलो भदुरे, कटुकी, सुगन्धवाल, पदमचाल, चिराईतो, च्याउ, रातो च्याउ, दालचिनी, टिमुर, जटामसी, फुर,पाँचऔले, भुतकेश, सालको बिउ, गिठा भ्याकुर, तरुल,कुरिलो, गुज्जर गानो राती गेडी, भलायो, चिराईतो, लोक्ता, पेलजडी, समायो, सिम्मे, ठुलो ओखति, छत्तिवन, चुत्रो, ओखर,काउसो, ढटेलो, बन हल्दी, बेल, चिउरी, कालीकाठ, सतुवा आदि जडीबुटी रहेका छन्।

७.१.१ वन क्षेत्रको विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा National land cover monitoring system of Nepal (2022) अनुसार ९ लाख ८९ हजार २ सय ६८ हेक्टर वन र १० लाख ४६ हजार ५ सय ८२ हेक्टर बुट्यान क्षेत्रले ढाकेको छ।

तालिका ७.१ वन क्षेत्रको जिल्लागत विवरण

सि.नं.	जिल्ला	वनले ढाकेको क्षेत्र (हेक्टर)	झाडि बुट्यानले ढाकेको क्षेत्र (हेक्टर)	कुल वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)
१	अछाम	९८६६४	१०२४८	१०८९१२
२	बैतडी	८६५८१	६५९५	९३१७६
३	बझाङ	११५३१२	४००४८	१५५३६०
४	बाजुरा	९४४३०	४०८०४	१३५२३४
५	डडेल्धुरा	१११३१२	१९९७	११३३०९
६	दार्चुला	७८९५६	२८७९१	१०७७४७
७	डोटी	१४९०८३	३९१६	१५२९९९
८	कैलाली	१९८२३९	२३३४	२००५७३
९	कञ्चनपुर	७७६३०	११६७	७८७९७

स्रोतः State of Nepal Forest ,DFRS ,2015

७.१.२ वनको किसिम अनुसार विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका १० वटा डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र अनुसारको २०८०/८१ सम्म रहेका सामुदायिक वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन, निजी वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन तथा कवुलियती वनहरुको विवरण

तालिका ७.२ वनको किसिम अनुसार विवरण

डिभिजन वन कार्यालय/ वनको किसिम	सामुदायिक वन	साझेदारी वन	धार्मिक वन	निजि वन	सरकारद्वारा व्यवस्थित/संरक्षित वन	कबुलियती वन
बाजुरा	३२५	०	४	११	०	१६९
बझाङ	४३९	०	३	९	०	१२४
दार्चुला	१८४	०	२	६	०	०
बैतडी	३६९	०	०	०	२	१७४
डडेल्धुरा	५०३	०	९	४	१	१७७
डोटी	४००	०	१	११	४	११८
अछाम	४२३	०	३	२	१	१६६

डिभिजन वन कार्यालय/ वनको किसिम	सामुदायिक वन	साझेदारी वन	धार्मिक वन	निजि वन	सरकारद्वारा व्यवस्थित/संरक्षित वन	कबुलियती वन
कैलाली	३३९	३	११	३८	१	१
पहलमानपुर	३१६	०	१	२८	१	०
कञ्चनपुर	१४१	०	१२	०	०	०

स्रोतः डिभिजन वन कार्यालयहरु सु.प.प्र

७.१.३ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षित क्षेत्र

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज गरि दुई वटा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा एउटा संरक्षण क्षेत्र रहेको छ।खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज जडीवुटी तथा पर्यटकीय क्षेत्रका रुपमा र शुक्लाफाँटा बाहसिंगाका लागि प्रसिद्ध रहेको छ।

तालिका नं. ७.३ राष्ट्रिय निकुञ्ज र संरक्षित क्षेत्र

क्र.सं.	नाम	घोषणा बर्ष	क्षेत्रफल	भूगोल
१	खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज	वि.सं. २०४२	२२५ वर्ग कि.मि.	मध्यपहाड
२	शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज	वि.सं. २०३१	३०५ वर्ग कि.मि.	तराई
३	अपी नम्पा संरक्षण क्षेत्र	वि.सं. २०६७	१,९०३ वर्ग कि.मि.	हिमाल

स्रोतः राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

७.२ प्रमुख नदीनाला र तालहरु

कर्णाली, महाकाली, सेती प्रमूख नदी तथा चमेलीया, बुढीगङ्गा, सुर्नया, ढिकगाड, रंगुन खोला, मोहना, दोदा, खुटिया लगायतका सहायक नदीहरु यस प्रदेशमा रहेका छन्।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रसिद्ध रामसारमा सूचिकृत एवम् धार्मिक दृष्टिकोणले महत्व वोकेको घोडाघोडी (कपिल) ताल कैलाली, झिलमिला ताल, वेदकोट ताल, वन्धताल, प्याराताल कञ्चनपुर, आलीताल डडेल्धुरा, खापर दह बाजुरा अछाम डोटी र बझाङ, छतिवन दह डोटी सहित यस प्रदेशमा विभिन्न ताल तलैयाहरु रहेका छन्।

तालिका नं. ७.४ ताल तलैयाहरुको जिल्लागत सङ्ख्या

क्र. सं.	जिल्ला	जम्मा	१०० मिटर भन्दा कम उचाइमा	१००-४९९ मिटर	५००-१९९९ मिटर	२०००-२९९९ मिटर	३०००-४९९९ मिटर	५ हजार मिटर भन्दा माथि
१	बाजुरा	५७				५	४५	७
२	अछाम	१३			३	७	३	
३	बझाङ	२५				२	१९	४
४	डोटी	१९			९	४	६	
५	कैलाली	११४		११३	१			

क्र. सं.	जिल्ला	जम्मा	१०० मिटर भन्दा कम उचाइमा	१००-४९९ मिटर	५००-१९९९ मिटर	२०००-२९९९ मिटर	३०००-४९९९ मिटर	५ हजार मिटर भन्दा माथि
६	कञ्चनपुर	८५	२	७९	४			
७	डडेल्धुरा	२			२			
८	बैतडी	१			१			
९	दार्चुला	१९			१		१६	२

स्रोत- नेपालको वातावरणीय तथ्याङ्क, २०१९

७.३ प्रमुख हिमनदी र हिमतालहरु

नौ वटा हिमताल सहित १६४ वटा हिमतालहरु यस प्रदेशमा रहेका छन्।

तालिका नं. ७.५ हिमनदी र हिमतालहरु

प्रकार	जम्मा सङ्ख्या	कूल क्षेत्रफल (बर्ग किमि)
हिमनदी (GLACIER)	१६४	११२.५
हिमताल (Glacier Lake)	९	०.१३७

Sources of glacial lake: ICIMOD (2011) ICIMOD

७.४ खानी तथा खनिज

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा तामा, सुन, फलाम, सिसा, युरेनियम, चुनढुङ्गा, जिङ्क लगायतका खनिजहरुको खानी रहेको अनुमान गरिएको छ तथापी व्यवसायिक रुपले उत्खनन भने भएको छैन। खानी विभाग र भन्सार विभागको प्रतिवेदन अनुसार जिल्लागत रुपमा रहेको खानी खनिजहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ७.६ सुदूरपश्चिममा रहेका मुख्य खानीहरु

क्र.स.	खानी	जिल्ला	अवस्था
१	तामा	दार्चुला, डडेल्धुरा, बझाङ र बाजुरा	देखिएको, परम्परागत रुपमा निकालिएको, भेटिएको,
२	सुन	डोटी र बैतडी, बझाङ, दार्चुला, डडेल्धुरा, कैलाली, बाजुरा, अछाम	प्रारम्भि र रुपमा देखिएको, संकलन तथा सम्भावना परीक्षण
३	फलाम	बैतडी, बझाङ र दार्चुला	परम्परागत रुपमा निकालिएको, देखिएको
४	सिसा	बझाङ, बैतडी, अछाम, बाजुरा र डडेल्धुरा	देखिएको
५	लिथियम	डोटी र बझाङ	देखिएको
६	टिन	डडेल्धुरा, डोटी र बझाङ	देखिएको, भेटिएको
७	युरेनियम	बैतडी, दार्चुला, बझाङ, बाजुरा	देखिएको
८	जिंक	बझाङ, बैतडी र डडेल्धुरा	देखिएको
९	आर्सेनिक	डडेल्धुरा र बझाङ	देखिएको

क्र.स.	खानी	जिल्ला	अवस्था
१०	क्रोमियम	बझाङ	देखिएको
११	कोबाल्ट	बझाङ	देखिएको
१२	चुनढुंगा	बैतडी	

स्रोतः खनी विभाग र भन्सार विभाग

७.५ सुदूरपश्चिम प्रदेशका पर्यटकीय क्षेत्रहरु

सुदूरपश्चिम प्रदेश बहुसास्कृतिक विवधताले धनि प्रदेश हो। यो क्षेत्र सामाजिक, धार्मिक, जातीय, भौगोलिक, भाषिक, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक पहिचान रहेको र विशिष्ट साँस्कृतिक पहिचान भएकोले पर्यटकीय हिसाबले महत्वपुर्ण रहेको छ। यस क्षेत्रमा डेउडा, भुवा, भडाहा नृत्य र गायन, चैत, सगुन, फाग, झोडानृत्य, वर्मा, ठाडोखेल, रनपुतला आदि सस्कृती रहेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्लागत रुपमा रहेका पर्यटकीय स्थलहरुले समेत यस क्षेत्रको आर्थिक विकासमा टेवा पुर्‍याउने देखिन्छ।

तालिका नं. ७.७ सुदूरपश्चिम प्रदेशका पर्यटकीय तथा धार्मिक क्षेत्रहरु

क्र.सं.	जिल्ला	प्रमुख पर्यटकीय तथा धार्मिक क्षेत्रहरु
१	कैलाली	घोडाघोडी ताल, बुलबुले ताल, वसन्ता जैविक मार्ग, भादा होमस्टे, गोदावरी धाम, शिवपुरी धाम, बेहडा बाबा धाम, टीकापुर पार्क, चुरे गाउँपालिकाको खैराला स्थित गर्वादरबार, सत्ती बजारमा रहेको प्रकाशेश्वर महादेवको मन्दिर, खानीडाँडा, कर्णाली पुल, राजकाँडा, कर्णाली र मोहना नदीमा डल्फिन क्षेत्र, जाखोर ताल, चिल्ड्रेन.पा.र्क, हाटखोली, लामीताल, बनदेवी मन्दिर, नैनादेवी मन्दिर, बुढीताल, कोइलही ताल, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, ग्वाँसी समैजी मन्दिर, मोहन्याल मन्दिर, गोदावरी धाम आदि।
२	कञ्चनपुर	शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, दोधारा चाँदनी झोलुङ्गे पुल, बेतकोट ताल, झिलमिला ताल, वन्धताल ,प्यारा ताल, रानी ताल, पुरैनी ताल, कृष्णपुर सिस्ने सिम्सार क्षेत्र, लिङ्गा, शिद्धनाथ मन्दिर, शिव धाम, शिद्धवावा मन्दिर, घटाल थान, बैजनाथ मन्दिर, भम्केनी धाम, ब्रह्मदेव मन्दिर, इटाहाबाबा मन्दिर, ग्वाँसीसमैजी मन्दिर, निङ्गलाशैनी भगवती, डिलासैनी भगवती, कल्पटेथान, बिष्णु मन्दिर, रौटेला धाम आदि।
३	डडेल्धुरा	उग्रतारामन्दिर, घटालथान, अजयमेरुकोट, अमरगढी किल्ला, आलिताल, परशुराम धाम, भागेश्वर, नवदुर्गा, सहस्त्रलिङ्ग, महाभारत लेक, गन्यापधुरा, घनघस्यालेक, साईल झरना, सहिद भिमदत्त पन्तको जन्मस्थल आदि।
४	डोटी	खप्तड, शैलेश्वरी मन्दिर, सेती नदीमा र्‍याफ्टिङ, ठुलाकेदार/बडीकेदार, छतिवन छहरा, वेलवा ताल रानीगुफा, घण्टेश्वरलेक, भिमतोला, द्रोपती चौतारा, दिल्पेश्वर, बासुधारा, मोहन्याल मन्दिर, सालमुनी, असीग्राम, कफल्ली केदार, तेडीनिमुनी, डोटी दरबार, आदि।

क्र.सं.	जिल्ला	प्रमुख पर्यटकीय तथा धार्मिक क्षेत्रहरु
५	बैतडी	सहस्रलिङ्ग, महारुद्र धाम, बनारसी धाम, स्वणर्नी पिपल धाम, पाताल भुमेश्वर धाम, बागवानी सतवाज, महारुद्र धामपाली, शिद्धकेदार, दूधकुण्ड गुरुखोला कलौन, रौलाकेदार, दोगडा केदार धाम, शिद्दनाथ मन्दिर, ग्वाल्लेक केदार, ईश्वरी गंगा धाम, जगन्नाथ मन्दिर, निङ्गलाशैनी भगवती, डिलाशैनी भगवती, मेलौली भगवती, त्रिपुरा सुन्दरी भगवती, दिब्यदेवल, शहीद दशरथचन्दको जन्मघर, पाटन नमुना शहर, झुलाघाट, शिवनाथ मन्दिर, पनेरुकोट दरबार, राताशिला, उदयदेव, सिगासधुरा, कुल्लेकोट, सुगरकोट, पञ्चदेवल, डिङ्गकोट, काणा महादेव, देउताल, गोफा केदार, पञ्चेश्वर, देउलेक केदार, आदि।
६	दार्चुला	मालिकार्जुन धाम, लटैनाथ मन्दिर, हुनैनाथ मन्दिर, ब्रह्म मन्दिर, गल्ला केदार, केदार, जगतपुरी धाम, ऋषि हिमाल, लिम्पियाधुरा, लिपुलेख, तातोपानी कुण्ड तपोवन, चिपुरदह ताल, बर्मचुली, सिद्धटुपी आदि ।उकुमहल, सौकाबस्तीको होमस्टे, अपी हिमाल, शिद्धटोपी, डुङरी मन्दिर, जोलजिवी, ब्यासगुफा, ब्यास हिमाल आदि।
७	अछाम	खप्तड, रामारोशन, पञ्चदेवल, तितौरा, बान्नीगढी, लेस्टेकोटचौर, जाल्पादेवी, जिमराडी, बैजनाथ/वैद्यनाथ धाम आदि।
८	बाजुरा	बडिमालिका, बार्जुकोट, त्रिवेणीधाम, पादुका धाम, कालाजाग्रा, बुढिनन्दा, नाटेश्वरी, खापरदह, छेडेदह, जेठी बहुरानी हिमाल, रानी सैन, जैतुन क्षेत्र कोल्टी आदि
९	बझाङ	जल्फा देवी, मष्टा, खप्तड, देवल, बुलबुले, सुर्मासरोवर, साईपाल दरबार, साईपाल हिमाल, सुर्मादिवी, बित्थड लेक, गोरेपाटन, ऋषिकुण्ड, कैलाश गुफा, तातोपानी, तपोवन, बड्डीज्यावन, पुरमचुली, बझाङ्गकोट, मष्टामन्दिर, देवलथलारा आदि

प्रमुख पदमार्ग

यस प्रदेशमा घोडाघोडी पदमार्ग, लम्की राजमाण्डौ पदमार्ग, सूर्यकोट पदमार्ग, खप्तड नैनी मार्ग, खप्तड छान्ना पदमार्ग, सुर्मा सरोबर पदमार्ग, अपी वेस क्याम्प पदमार्ग, तलकोट साईपाल पदमार्ग, झिग्रना देखि खप्तड रानी पदमार्ग आदि पदमार्ग रहेका छन्।

७.६ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा होमेस्टे

सुदूरपश्चिम प्रदेश उद्योग, पर्यटन तथा वातावरण मन्त्रालयमा दर्ता रहेका पन्ध्र (नौ सामुदायिक र छ निजी) वटा होमेस्टेको ठेगाना सहितको विवरन निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ७.८ होमस्टे दर्ताको संख्या

सि.नं.	विवरण	प्रकृति	ठेगाना
१	राना थारु होमस्टे	सामुदायिक	भि न.पा. १४, कञ्चनपुर
२	भादागाउँ थारु होमस्टे	सामुदायिक	भादा, कैलाली
३	माघि होमस्टे	सामुदायिक	घोडाघोडी न.पा. ४, थारुगाउँ कैलाली
४	विजयशाल होमस्टे	सामुदायिक	कृष्णपुर २, कञ्चनपुर
५	वसन्ता करिडोर थारु होमस्टे	सामुदायिक	कैलारी ७, कैलाली
६	मुनाल कृषि तथा पर्यटन होमस्टे	सामुदायिक	खप्तडछान्ना गा.पा. ३, बझाङ्ग
७	वसेरा थारु होमस्टे	सामुदायिक	लम्किचुहा न.पा. ३, कैलाली
८	नुक्लीपुर होमस्टे	सामुदायिक	गौरिगंगा न.पा. १०, कैलाली
९	सुशिला होमस्टे	निजि	दोगडा केदार गा.पा. ६, वैतडी
१०	विस्ना होमस्टे	निजि	दोगडाकेदार ६, वैतडी
११	कैलाश वेसी एग्रो होमस्टे	निजी	मंगलसेन न.पा. ९, अछाम
१२	खप्तड होमस्टे	निजि	पुर्विचौकी २, झिंग्राना डोटी
१३	डोटेली होमस्टे	निजी	गन्यापधुरा गापा १, भाँतकाँडा डडेल्धुरा
१४	मजगाउँ थारु सामुदायिक होमस्टे	सामुदायिक	गोदावरी न.पा. ८, केलाली
१५	धुलीकोट होमस्टे	निजी	मोहन्याल गा.पा. ७, कैलाली

स्रोत - उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०८०, कैलाली

खण्ड ८

निर्वाचन सम्वन्धी विवरण

तालिकाः ८.१ स्थानीय तह निर्वाचन २०७९

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगत रहेका जिल्लाहरुका स्थानीय तहमा निर्वाचित प्रमूख/उप-प्रमूख र अध्यक्ष/उपाध्यक्षको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत	स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत
बाजुरा जिल्ला									
गौमुल गा पा	अध्यक्ष	हरी वहादुर रोकाया	ने.क. पा. (एमाले)	३४३४	बडीमालिका न पा	उपप्रमुख	नन्दा कुमारी थापा	ने.क. पा. (एमाले)	४२३३
गौमुल गा पा	उपाध्यक्ष	सिता रोकाया (थापा)	ने.क. पा. (एमाले)	३१९४	बुढीगंगा न पा	प्रमुख	राम बहादुर बानियाँ	ने.क. पा. (एमाले)	४७७७
खप्तड छेडेदह गा पा	अध्यक्ष	दिल बहादुर रावत	ने.क. पा. (एमाले)	३७४६	बुढीगंगा न पा	उपप्रमुख	माया कुमारी खड्का(कुवँर)	ने.क. पा. (एमाले)	४७२७
खप्तड छेडेदह गा पा	उपाध्यक्ष	विसु देवी नाथ	नेपाली काँग्रेस	३६४२	बुढीनन्दा न पा	प्रमुख	जनक कुमार बोहरा	ने.क. पा. (एमाले)	५११५
त्रिवेणी न पा	प्रमुख	कर्ण बहादुर थापा	नेपाली काँग्रेस	४७६१	बुढीनन्दा न पा	उपप्रमुख	राम बहादुर बोहरा	स्वतन्त्र	४०७७
त्रिवेणी न पा	उपप्रमुख	कमला कुमारी जैसी(न्यौपाने)	नेपाली काँग्रेस	४७४१	स्वामीकार्तिक खापर गा पा	अध्यक्ष	भरत बहादुर रोकाया	नेपाली काँग्रेस	२०११
जगन्नाथ गा पा	अध्यक्ष	काली बहादुर शाही	ने.क. पा. (एमाले)	२३१९	स्वामीकार्तिक खापर गा पा	उपाध्यक्ष	मैना जोशी	नेपाली काँग्रेस	१८१०
जगन्नाथ गा पा	उपाध्यक्ष	मरु कला बिष्ट	ने.क. पा. (एमाले)	२१७८	हिमाली गा पा	अध्यक्ष	गोबिन्द बहादुर मल्ल	नेपाली काँग्रेस	२३८४
बडीमालिका न पा	प्रमुख	अमर वहादुर खड्का	ने.क. पा. (एमाले)	४०१९	हिमाली गा पा	उपाध्यक्ष	राज कला साकी	ने.क. पा. (एमाले)	२३६७
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
अछाम जिल्ला									
कमलबजार न पा	प्रमुख	यज्ञ प्रसाद ढकाल	नेपाली काँग्रेस	४२८८	बान्नीगढी जयगढ गा पा	अध्यक्ष	टेक बहादुर साउँद	नेपाली काँग्रेस	३११२
कमलबजार न पा	उपप्रमुख	सुश्री शारदा कुमारी बिस्ट	ने.क. पा. (एमाले)	४५२८	बान्नीगढी जयगढ गा पा	उपाध्यक्ष	श्रीमती बिन्दु रावल	ने.क. पा. (एमाले)	२७३१
चौरपाटी गा पा	अध्यक्ष	भिम बहादुर साउंद	नेपाली काँग्रेस	३९८२	मंगलसेन न पा	प्रमुख	पदम बहादुर बोहरा	ने.क. पा. (एमाले)	५७३७
चौरपाटी गा पा	उपाध्यक्ष	सर देवी खड्का	नेपाली काँग्रेस	३७३४	मंगलसेन न पा	उपप्रमुख	संगीता कुमारी रावल	ने.क. पा. (एमाले)	५७१९
ढकारी गा पा	अध्यक्ष	प्रकाश बहादुर साउँद	नेपाली काँग्रेस	३१८१	मेल्लेख गा पा	अध्यक्ष	ज्वाला सिंह साउद	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	५१४४
ढकारी गा पा	उपाध्यक्ष	नेत्रकला देवी शाही	नेपाली काँग्रेस	३१००	मेल्लेख गा पा	उपाध्यक्ष	नृप बहादुर खडका	नेपाली काँग्रेस	४४८४
तुर्माखाँद गा पा	अध्यक्ष	डम्बर बहादुर बि सी	ने.क. पा. (एमाले)	३५२३	रामारोशन गा पा	अध्यक्ष	मान बहादुर साउद	नेपाली काँग्रेस	३१२७
तुर्माखाँद गा पा	उपाध्यक्ष	बिमला कुमारी शाही	ने.क. पा. (एमाले)	३५०१	रामारोशन गा पा	उपाध्यक्ष	शिर्जना देवि वुढा	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३०२८
पञ्चदेवल विनायक न पा	प्रमुख	अम्विका कुमारी चलाउने	नेपाली काँग्रेस	३६५३	साफेबगर न पा	प्रमुख	राजेन्द्र बहादुर कुवँर	नेपाली काँग्रेस	७२६५
पञ्चदेवल विनायक न पा	उपप्रमुख	हर्क बहादुर रावल	नेपाली काँग्रेस	४१८८	साफेबगर न पा	उपप्रमुख	शिव बहादुर कुँवर	ने.क. पा.(एकिकृत समाजबादी)	६४०२
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
बझाङ जिल्ला									
साइपाल गा पा	अध्यक्ष	मानविर बोहरा	ने.क. पा. (एमाले)	६७५	थलारा गा पा	अध्यक्ष	प्रकाश बहादुर रोकाया	ने.क. पा. (एमाले)	२७७४
साइपाल गा पा	उपाध्यक्ष	डोल्मा तामाङ्ग	ने.क. पा. (एमाले)	६७५	थलारा गा पा	उपाध्यक्ष	राम बहादुर खाती	नेपाली काँग्रेस	३१४९
केदारस्यूँ गा पा	अध्यक्ष	गणेश बहादुर बोहरा	ने.क. पा. (एकिकृत समाजबादी)	४३२१	दुर्गाथली गा पा	अध्यक्ष	दिल बहादुर थापा	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२८२३
केदारस्यूँ गा पा	उपाध्यक्ष	मनिषा धामी /गुर्धामी	नेपाली काँग्रेस	३९३१	दुर्गाथली गा पा	उपाध्यक्ष	जनक बहादुर दौल्याल	नेपाली काँग्रेस	२८४४
खप्तडछान्ना गा पा	अध्यक्ष	उत्तम बहादुर रोकाया	नेपाली काँग्रेस	३१४१	बुंगल न पा	प्रमुख	जय बहादुर धामी	नेपाली काँग्रेस	७६१५
खप्तडछान्ना गा पा	उपाध्यक्ष	विष्णु कुमार थापा	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३२३२	बुंगल न पा	उपप्रमुख	धन बहादुर बोहरा	ने.क. पा.(एकिकृत समाजबादी)	६६४६
छबिसपाथिभेरा गा पा	अध्यक्ष	बसन्त बहादुर चलाउने	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३६८४	मष्टा गा पा	अध्यक्ष	ज्ञान बहादुर बोहरा	नेपाली काँग्रेस	३०८३
छबिसपाथिभेरा गा पा	उपाध्यक्ष	लछिमन बोहरा	ने.क. पा. (एकिकृत समाजबादी)	३३४७	मष्टा गा पा	उपाध्यक्ष	हर्क धामी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२८१७
जयपृथ्वी न पा	प्रमुख	चेतराज बजाल	नेपाली काँग्रेस	४९७०	वित्थडचिर गा पा	अध्यक्ष	अम्मर सिंह महर	नेपाली काँग्रेस	३१५९
जयपृथ्वी न पा	उपप्रमुख	रतन बहादुर सिंह	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	४६२७	वित्थडचिर गा पा	उपाध्यक्ष	धनलक्ष्मी कुमारी सिंह(मल्ल)	नेपाली काँग्रेस	२९४९
तलकोट गा पा	अध्यक्ष	कलक बहादुर रोकाया	ने.क. पा. (एमाले)	२७५९	सूर्मा गा पा	अध्यक्ष	खडक बहादुर बोहरा	नेपाली काँग्रेस	२३००
तलकोट गा पा	उपाध्यक्ष	पार्वती कुवर भण्डारी	ने.क. पा. (एमाले)	२६२१	सूर्मा गा पा	उपाध्यक्ष	रमला कुमारी मण्डेल (पुराजा)	नेपाली काँग्रेस	२११३
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
डोटी जिल्ला									
आदर्श गा पा	अध्यक्ष	गणेश वहादुर खड्का	नेपाली काँग्रेस	३७७३	पूर्वीचौकी गा पा	उपाध्यक्ष	पशुपती खड्का	नेपाली काँग्रेस	४७२४
आदर्श गा पा	उपाध्यक्ष	लक्ष्मी धामी	नेपाली काँग्रेस	३६७४	बडीकेदार गा पा	अध्यक्ष	भैरव बहादुर साउँद	नेपाली काँग्रेस	२३४३
के.आई.सिं. गा पा	अध्यक्ष	लोकेन्द्र बहादुर शाही	नेपाली काँग्रेस	४२६३	बडीकेदार गा पा	उपाध्यक्ष	डम्मरी कुमारी विष्ट	नेपाली काँग्रेस	२४०७
के.आई.सिं. गा पा	उपाध्यक्ष	मिना देवी विष्ट	नेपाली काँग्रेस	४०७२	बोगटान फुड्सिल गा पा	अध्यक्ष	कमल बहादूर गडसीला	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२०५८
जोरायल गा पा	अध्यक्ष	दुर्गा दत्त ओझा	ने.क. पा. (एमाले)	३४४९	बोगटान फुड्सिल गा पा	उपाध्यक्ष	विष्ना देवी बम	नेपाली काँग्रेस	२०६३
जोरायल गा पा	उपाध्यक्ष	जमुना कुमारी बोहरा(रोकाया	ने.क. पा. (एमाले)	३५९९	शिखर न पा	प्रमुख	दिर्घ बहादुर बलायर	नेपाली काँग्रेस	६५६२
दिपायल सिलगढी न पा	प्रमुख	बाजी सिं खड्का	नेपाली काँग्रेस	५१३८	शिखर न पा	उपप्रमुख	सुनिता रावल	नेपाली काँग्रेस	६४२६
दिपायल सिलगढी न पा	उपप्रमुख	कलावती महर(साउद)	नेपाली काँग्रेस	४७६८	सायल गा पा	अध्यक्ष	धर्म राज जोशी	नेपाली काँग्रेस	३२४३
पूर्वीचौकी गा पा	अध्यक्ष	राम प्रसाद उपाध्याय	नेपाली काँग्रेस	५१३३	सायल गा पा	उपाध्यक्ष	निर्मला बोहरा (ओली)	नेपाली काँग्रेस	२९३७

स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत	स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत
कैलाली जिल्ला									
कैलारी गा पा	अध्यक्ष	राज समझ चौधरी	नेपाली काँग्रेस	१०४९२	जोशीपुर गा पा	उपाध्यक्ष	रेखा देवी कठरीया	नागरिक उन्मुक्ति पाटी	४५८१
कैलारी गा पा	उपाध्यक्ष	भगवती कुमारी चौधरी	नेपाली काँग्रेस	१०४८४	टिकापुर न पा	प्रमुख	रामलाल डगौरा थारु	नागरिक उन्मुक्ति पाटी	९६४२
गोदावरी न पा	प्रमुख	विरेन्द्र भट्ट	नेपाली काँग्रेस	१५५०१	टिकापुर न पा	उपप्रमुख	खडक बहादुर शाह	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	७९५५
गोदावरी न पा	उपप्रमुख	शारदा देवी रोकाया	ने.क. पा. (एमाले)	१०६७०	धनगढी उ म न प	प्रमुख	गोपाल हमाल	स्वतन्त्र	२६८६५
गौरीगंगा न पा	प्रमुख	देवी दत्त कडेल	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	१३७९५	धनगढी उ म न प	उपप्रमुख	कन्दकला कुमारी राना	ने.क. पा. (एमाले)	१५४७९
गौरीगंगा न पा	उपप्रमुख	भोज बहादुर बम	नेपाली काँग्रेस	११२८२	बर्दगोरीया गा पा	अध्यक्ष	कर्ण बहादुर कुँवर	ने.क. पा. (एमाले)	५८४२
घोडाघोडी न पा	प्रमुख	खडक बहादुर रावत	ने.क. पा. (एकिकृत समाजबादी)	१३१२८	बर्दगोरीया गा पा	उपाध्यक्ष	गणेश राज गिरी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	४५६९
घोडाघोडी न पा	उपप्रमुख	गुलिया कुमारी चौधरी	नेपाली काँग्रेस	१२२७०	भजनी न पा	प्रमुख	केवल चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पाटी	८९६६
चुरे गा पा	अध्यक्ष	चक्र बहादुर बोगटी	ने.क. पा. (एमाले)	३३०५	भजनी न पा	उपप्रमुख	राजु तिरुवा	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	७६२२
चुरे गा पा	उपाध्यक्ष	धना देवी थापा	नेपाली काँग्रेस	३४४९	मोहन्याल गा पा	अध्यक्ष	देवी दत्त उपाध्याय	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३१३४
जानकी गा पा	अध्यक्ष	गणेश चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	७१५१	मोहन्याल गा पा	उपाध्यक्ष	कमल वहादुर साउँद	नेपाली काँग्रेस	३३३९
जानकी गा पा	उपाध्यक्ष	लालमती देवी कठरिया	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	६५६२	लम्की चुहा न पा	प्रमुख	सुशिला शाही	नेपाली काँग्रेस	१२७१३
जोशीपुर गा पा	अध्यक्ष	चित्र बहादुर चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	४९०३	लम्की चुहा न पा	उपप्रमुख	जुना चौधरी	ने.क. पा. (एमाले)	११७०८
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
दार्चुला जिल्ला									
अपिहिमाल गा पा	अध्यक्ष	भक्त सिह ठेकरे (बोहरा)	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२३१२	महाकाली न पा	उपप्रमुख	दुर्गा कुमारी खत्री	ने.क. पा. (एमाले)	४६३६
अपिहिमाल गा पा	उपाध्यक्ष	देवकी देवी बोहरा	नेपाली काँग्रेस	२०२७	मार्मा गा पा	अध्यक्ष	जमन सिंह धामी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३६१६
दुहुँ गा पा	अध्यक्ष	नरेन्द्र वहादुर सिह वडाल	ने.क. पा. (एमाले)	२८८६	मार्मा गा पा	उपाध्यक्ष	शर्मीला कुमारी चन्द सिंह	नेपाली काँग्रेस	३०८८
दुहुँ गा पा	उपाध्यक्ष	शान्ति देवी बंम	नेपाली काँग्रेस	२८४२	मालिकार्जुन गा पा	अध्यक्ष	हिरा सिंह धामी	ने.क. पा. (एमाले)	४०३४
नौगाड गा पा	अध्यक्ष	दलजीत सिंह धामी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३७८३	मालिकार्जुन गा पा	उपाध्यक्ष	कल्यान सिंह धामी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३५६६
नौगाड गा पा	उपाध्यक्ष	जगत सिंह ठगुन्ना	नेपाली काँग्रेस	३९५६	लेकम गा पा	अध्यक्ष	राम दत्त जोशी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२९७६
ब्यास गा पा	अध्यक्ष	मंगल सिंह धामी	ने.क. पा. (एमाले)	२९४९	लेकम गा पा	उपाध्यक्ष	माधवी जोशी	ने.क. पा. (एमाले)	२६८५
ब्यास गा पा	उपाध्यक्ष	विनोद सिंह कुँवर	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२५१२	शैल्यशिखर न पा	प्रमुख	विजय सिह धामी	ने.क. पा. (एमाले)	५५०९
महाकाली न पा	प्रमुख	नर सिंह चैंसिर	ने.क. पा. (एमाले)	५००३	शैल्यशिखर न पा	उपप्रमुख	शान्ति खडायत	ने.क. पा. (एमाले)	५६४८
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
बैतडी जिल्ला									
डीलासैनी गा पा	अध्यक्ष	सन्तोष प्रकाश जोशी	स्वतन्त्र	३१८९	पुर्चौडी न पा	प्रमुख	दीपक बहादुर बम	नेपाली काँग्रेस	५८८०
डीलासैनी गा पा	उपाध्यक्ष	भगीरथ बोहरा	नेपाली काँग्रेस	३८७३	पुर्चौडी न पा	उपप्रमुख	श्रीमती मिना धानुक	नेपाली काँग्रेस	५२००
दशरथचन्द न पा	प्रमुख	पुषकर राज जोशी	ने.क. पा. (एमाले)	६५८५	मेलौली न पा	प्रमुख	भीम बहादुर चन्द	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	३०१०
दशरथचन्द न पा	उपप्रमुख	कुमारी कौशिला चन्द	नेपाली काँग्रेस	६१७०	मेलौली न पा	उपप्रमुख	पर्वती बोहरा(बिष्ट)	नेपाली काँग्रेस	२९२७
दोगडाकेदार गा पा	अध्यक्ष	चक्र बहादुर कार्की	ने.क. पा. (एमाले)	४९१७	शिवनाथ गा पा	अध्यक्ष	कर्ण सिंह साउद	नेपाली काँग्रेस	३१६५
दोगडाकेदार गा पा	उपाध्यक्ष	पार्वती कार्की	ने.क. पा. (एमाले)	४७८४	शिवनाथ गा पा	उपाध्यक्ष	सकुन्तला साउद	ने.क. पा. (एमाले)	२८१७
पन्चेश्वर गा पा	अध्यक्ष	गोरख बहादुर चन्द	ने.क. पा. (एमाले)	३७८२	सिगास गा पा	अध्यक्ष	हरी सिंह धामी	नेपाली काँग्रेस	३४४९
पन्चेश्वर गा पा	उपाध्यक्ष	विना भट्ट	ने.क. पा. (एमाले)	३०६४	सिगास गा पा	उपाध्यक्ष	धाना धामी	ने.क. पा. (एमाले)	२९३९
पाटन न पा	प्रमुख	गौरी सिंह रावल	नेपाली काँग्रेस	६८६९	सुर्नया गा पा	अध्यक्ष	अम्मर बहादुर कुवंर	ने.क. पा. (एमाले)	२३५०
पाटन न पा	उपप्रमुख	कमल सिह वोहरा	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	५७५१	सुर्नया गा पा	उपाध्यक्ष	मन्जु महरा/बोहरा	नेपाली काँग्रेस	२१३२
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
डडेलधुरा जिल्ला									
अजयमेरु गा पा	अध्यक्ष	उमेश प्रसाद भट्ट	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२४६९	गन्यापधुरा गा पा	उपाध्यक्ष	ज्ञानु कुमारी सेटी	नेपाली काँग्रेस	३०१३
अजयमेरु गा पा	उपाध्यक्ष	बसन्ती पाल	नेपाली काँग्रेस	२५६५	नवदुर्गा गा पा	अध्यक्ष	लक्ष्मी प्रसाद अवस्थी	नेपाली काँग्रेस	२८७९
अमरगढी न पा	प्रमुख	डिल्ली राज जोशी	नेपाली काँग्रेस	३६१९	नवदुर्गा गा पा	उपाध्यक्ष	निर्मला कुमारी बोगटी	नेपाली काँग्रेस	३२०८
अमरगढी न पा	उपप्रमुख	पार्बती देवी झुकाल	नेपाली काँग्रेस	३६७८	परशुराम न पा	प्रमुख	भरत बडायर जोशी	नेपाली काँग्रेस	५९४१
आलिताल गा पा	अध्यक्ष	शेर सिंह पार्की	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२३८९	परशुराम न पा	उपप्रमुख	विमला कुमारी बोहरा	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	५८८५
आलिताल गा पा	उपाध्यक्ष	मैना कुमारी रावल	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	२६०२	भागेश्वर गा पा	अध्यक्ष	हेम राज चटौत	नेपाली काँग्रेस	२३११
गन्यापधुरा गा पा	अध्यक्ष	ईन्द्र बहादुर कार्की	नेपाली काँग्रेस	३१८४	भागेश्वर गा पा	उपाध्यक्ष	पुष्पा ठकुराठी	नेपाली काँग्रेस	२३४८
स्थानीय तह	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**	**स्थानीय तह**	**पद**	**उम्मेदवारको नाम**	**राजनीतिक दल/स्वतन्त्र**	**प्राप्त मत**
कन्चनपुर जिल्ला									
कृष्णपुर न पा	प्रमुख	हेम राज ओझा	नेपाली काँग्रेस	१०३३४	भीमदत्त न पा	उपप्रमुख	निलम जोशी	नेपाली काँग्रेस	१२२१६
कृष्णपुर न पा	उपप्रमुख	द्रोपती राना	नेपाली काँग्रेस	९६७५	दोधारा चाँदनी न प	प्रमुख	किशोर कुमार लिम्बु	ने.क. पा. (एमाले)	७१०४
पुनर्वास न पा	प्रमुख	तोय प्रसाद शर्मा	नेपाली काँग्रेस	१०००६	दोधारा चाँदनी न प	उपप्रमुख	गंगा देवी जोशी	नेपाली काँग्रेस	६३६५
पुनर्वास न पा	उपप्रमुख	भुलिया कुमारी राना	नेपाली काँग्रेस	७३४५	लालझाँडी गा पा	अध्यक्ष	निर्मल राना	ने.क. पा. (एमाले)	४५१६
बेलडाडी गा पा	अध्यक्ष	हरिश चन्द्र राना	नेपाली काँग्रेस	४१०३	लालझाँडी गा पा	उपाध्यक्ष	सपना चौधरी	ने.क. पा. (एमाले)	३५६१
बेलडाडी गा पा	उपाध्यक्ष	शान्ती नाथ	नेपाली काँग्रेस	३६७३	वेदकोट न पा	प्रमुख	भोज राज बोहरा	नेपाली काँग्रेस	८०७८
बेलौरी न पा	प्रमुख	पोती लाल चौधरी	ने.क. पा. (माओवादी केन्द्र)	८७८७	वेदकोट न पा	उपप्रमुख	श्रीमती तुलसी देवी जोशी	नेपाली काँग्रेस	७२५४
बेलौरी न पा	उपप्रमुख	जोग राम चौधरी	ने.क. पा. (एमाले)	७५८३	शुक्लाफाँटा न पा	प्रमुख	रण बहादुर महरा	ने.क. पा. (एमाले)	६७७३
भीमदत्त न पा	प्रमुख	पदम वोगटी	नेपाली काँग्रेस	१५८८२	शुक्लाफाँटा न पा	उपप्रमुख	कल्पना कुमारी जोशी	नेपाली काँग्रेस	६५१९

तालिकाः ८.२ प्रतिनिधी सभा निर्वाचन २०७९ (पहिलो हुने निर्वाचन प्रणाली)

प्रतिनिधिसभा निर्वाचन २०७९ मा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाबाट निर्वाचित हुने प्रतिनिधिसभा सदस्यहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

जिल्ला	प्रतिनिधिसभा नि. क्षेत्र	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	जिल्ला	प्रतिनिधिसभा नि. क्षेत्र	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल	प्राप्त मत
बाजुरा	क्षेत्र नं १	बद्री प्रसाद पाण्डे	नेपाली काँग्रेस	३१७८६	कैलाली	क्षेत्र नं ४	विर बहादुर बलायर	नेपाली काँग्रेस	२६२७५
अछाम	क्षेत्र नं १	शेर बहादुर कुँवर	ने.क.पा (एकिकृत समाजबादी)	१९५३४	कैलाली	क्षेत्र नं ५	डिल्ली राज पन्त	नेपाली काँग्रेस	२१३९२
अछाम	क्षेत्र नं २	पुष्प बहादुर शाह	नेपाली काँग्रेस	२२९५४	दार्चुला	क्षेत्र नं १	दिलेन्द्र प्रसाद बडू	नेपाली काँग्रेस	२८५१५
बझाङ्ग	क्षेत्र नं १	भानुभक्त जोशी	ने.क.पा (एकिकृत समाजबादी)	२८४१३	बैतडी	क्षेत्र नं १	दामोदर भण्डारी	ने.क.पा (एमाले)	३३६११
डोटी	क्षेत्र नं १	प्रेम वहादुर आले	ने.क.पा (एकिकृत समाजबादी)	२७२१०	डडेलधुरा	क्षेत्र नं १	शेर बहादुर देउवा	नेपाली काँग्रेस	२५५३४
कैलाली	क्षेत्र नं १	रन्जिता श्रेष्ठ	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	३०४०४	कञ्चनपुर	क्षेत्र नं १	तारा लामा तामाङ	ने.क.पा (एमाले)	२४९४३
कैलाली	क्षेत्र नं २	अरुन कुमार चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	२१८७१	कञ्चनपुर	क्षेत्र नं २	नारायण प्रकाश साउद	नेपाली काँग्रेस	२८१३६
कैलाली	क्षेत्र नं ३	गंगा राम चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	२३१२०	कञ्चनपुर	क्षेत्र नं ३	रमेश लेखक	नेपाली काँग्रेस	३०५७५

तालिकाः ८.३ प्रदेश सभा निर्वाचन २०७९ (पहिलो हुने निर्वाचन प्रणाली)

प्रदेशसभा निर्वाचन २०७९ मा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाबाट निर्वाचित हुने प्रदेशसभा सदस्यहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

जिल्ला	प्रदेश सभा	प्रतिनिधि सभा	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	जिल्ला	प्रदेश सभा	प्रतिनिधि सभा	उम्मेदवारको नाम	राजनीतिक दल	प्राप्त मत
बाजुरा	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	नरेश कुमार शाही	ने.क.पा(एकिकृत समाजबादी)	१०९७३	कैलाली	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	लक्ष्मण किशोर चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	११३१८
बाजुरा	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	पदम बहादुर शाही	नेपाली काँग्रेस	२०११९	कैलाली	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं २	रामेश्वर चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	१०६६५
अछाम	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	मेघ राज खडका	नेपाली काँग्रेस	१२३३७	कैलाली	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं ५	प्रकाश बहादुर देउवा	नेपाली काँग्रेस	९५९१
अछाम	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं २	अक्कल वहादुर रावल	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	११२२०	कैलाली	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं ३	खुशी राम डगौरा थारु	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	७५३९
अछाम	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	झपट बहादुर साउद	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१२११५	दार्चुला	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	बिक्रम सिंह धामी	नेपाली काँग्रेस	१५१२७
अछाम	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं २	मान बहादुर रावल	नेपाली काँग्रेस	११२१६	दार्चुला	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	मान बहादुर धामी	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१३१७१
बझाङ्ग	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १ (उप-निर्वाचन)	पृथ्वी बहादुर सिंह / दमन वहादुर भण्डारी	नेपाली काँग्रेस / नेकपा एमाले	१७११२/ ११६१३	बैतडी	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	सुरेन्द्र बहादुर पाल	ने.क.पा (एमाले)	१२८३१
बझाङ्ग	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	भीम बहादुर भण्डारी	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१३८७९	बैतडी	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	शिव राज भट्ट	नेपाली काँग्रेस	१७१५३
डोटी	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	चक्र बहादुर मल्ल	ने.क.पा (एमाले)	१५२७९	डडेलधुरा	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	खग राज भट्ट	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१२११२
डोटी	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	शिव सि ओली	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१४०४७	डडेलधुरा	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	तारा प्रसाद जोशी	स्वतन्त्र	१११६२
कैलाली	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	कैलाश चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	१५१०१	कन्चनपुर	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	बिर बहादुर थापा	ने.क.पा (एमाले)	१२३८५
कैलाली	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं ३	घनश्याम चौधरी	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	१३९२३	कन्चनपुर	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं २	ओम विक्रम भाट	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	१०९३८
कैलाली	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं ४	दीर्घ बहादुर सोडारी	ने.क.पा(एकिकृत समाजबादी)	१३५११	कन्चनपुर	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं ३	प्रकाश रावल	ने.क.पा(एकिकृत समाजबादी)	८७३४
कैलाली	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं २	कमल बहादुर शाह	नेपाली काँग्रेस	१०४३३	कन्चनपुर	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं ३	बेल वहादुर राना मगर	नेपाली काँग्रेस	१६१७२
कैलाली	क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं ५	रमेश सिंह धामी	ने.क.पा (माओवादी केन्द्र)	९३८७	कन्चनपुर	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं २	वहादुर सिंह थापा	नेपाली काँग्रेस	१०६८८
कैलाली	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं ४	प्रकाश बहादुर बम	नेपाली काँग्रेस	१२४७३	कन्चनपुर	क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	दिवान सिंह बिष्ट	नेपाली काँग्रेस	८५४५

तालिकाः ८.४ प्रतिनिधी सभा निर्वाचन २०७९ (समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली)

प्रतिनिधिसभा निर्वाचन २०७९ मा समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट निर्वाचित हुने प्रतिनिधिसभा सदस्यहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

क्र.सं.	पुरा नामथर	ठेगाना	राजनीतिक दल
१	दयाल बहादुर शाही	स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका-५, बाजुरा	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)

क्र.सं.	पुरा नामथर	ठेगाना	राजनीतिक दल
२	आरजु राणा	गन्यापधुरा गाउँपालिका-१, डडेल्धुरा	नेपाली कांग्रेस
३	ईश्वरी देवी न्यौपाने	भजनी नगरपालिका-८, कैलाली	नेपाली कांग्रेस
४	रुपा सो.शी (चौधरी)	टिकापुर नगरपालिका-२, कैलाली	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)

तालिकाः ८.५ प्रदेश सभा निर्वाचन २०७९ (समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली)

प्रदेशसभा निर्वाचन २०७९ मा समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तरगत निर्वाचित हुने सुदूरपश्चिम प्रदेशसभा सदस्यहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

क्र.सं.	पुरा नामथर	ठेगाना	राजनीतिक दल	कै.
१	राजेन्द्र सिंह रावल	भिमदत्त न.पा. ६, कञ्चनपुर	ने.क.पा. एमाले	
२	धर्मराज पाठक	धनगढी उ म न.पा. ५, कैलाली	ने.क.पा. एमाले	
३	सन्तोष कुमारी शर्मा थापा	धनगढी उ म न.पा. ५, कैलाली	ने.क.पा. एमाले	
४	जानकी ऐर बम	पुर्चौडी न.पा. २, बैतडी	ने.क.पा. एमाले	
५	निर्मला देवी साँउद	पुर्वीचौकी गा.पा. ७, डोटी	ने.क.पा. एमाले	
६	हिरा सार्की	भिमदत्त न.पा. ४, कञ्चनपुर	ने.क.पा. एमाले	
७	कोईली देवी चौधरी	धनगढी उ म न.पा. १६, कैलाली	ने.क.पा. एमाले	
८	मधुदेवी भारती	भिमदत्त न.पा. ४, कञ्चनपुर	नेपाली काङ्ग्रेस	
९	सरस्वती खड्का	गन्यापधुरा गा.पा. ५, डडेल्धुरा	नेपाली काङ्ग्रेस	
१०	सुश्री जुना कुमारी दानी	बडिमालिका न.पा. १, बाजुरा	नेपाली काङ्ग्रेस	
११	डम्मरी महरा	धनगढी उ म न.पा. ३, कैलाली	नेपाली काङ्ग्रेस	
१२	तुलसी देवकोटा	गोदावरी न.पा. १, कैलाली	नेपाली काङ्ग्रेस	
१३	ललिता सुनार	टिकापुर न.पा. १, कैलाली	नेपाली काङ्ग्रेस	
१४	गिता कुमारी चौधरी	कृष्णपुर न.पा. ६, कञ्चनपुर	नेपाली काङ्ग्रेस	
१५	गिता देवी माल	परशुराम न.पा. ४, डडेल्धुरा	नेकपा माओबादी	
१६	जानकी देवी कुँवर	गौरीगंगा न.पा. ८, कैलाली	नेकपा माओबादी	
१७	लक्ष्मी वि क	मालिकार्जुन गा.पा. ७, दार्चुला	नेकपा माओबादी	
१८	श्रीमती टिका थापा	लम्कीचुहा न.पा. १, कैलाली	नागरिक उन्मुक्ती पार्टी	
१९	इन्दिरा गिरी	धनगढी उ म न.पा. ८, कैलाली	नागरिक उन्मुक्ती पार्टी	
२०	खेमा देवी विष्ट	गोदावरी न.पा. ४, कैलाली	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	
२१	श्रीमती माया पन्त	भिमदत्त न.पा. ६, कञ्चनपुर	नेकपा एकीकृत समाजवादी	

खण्ड ९ आर्थिक क्षेत्र,राजश्व र खर्च

९.१ राजश्व

९.१.१ आन्तरिक राजश्व कार्यालय

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका आन्तरिक राजश्व कार्यालय एवम् करदाता सेवा कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार विगत तीन आ.व. को विभिन्न शीर्षकमा संकलित राजश्व रकम तपशिल बमोजिम रहेको छ।

तालिका ९.१ राजश्व रकमको विवरण (रु.हजारमा)

जिल्ला	आ.व.	आयकर	वहाल कर	व्याज कर	मु.अ. कर	अन्तः शुल्क	स्वास्थ्य सेवा	शिक्षा शुल्क	अन्य	जम्मा
करदाता सेवा कार्यालय लम्की	२०७८/७९	३३४७५०	१८५६६	८५२४	२३५७२२	४२४२५	०	१७३	०	६४०१६०
	२०७९/८०	४३८७२०	१८०२४	३९३६	२३०१५५	४८२०३	०	०	०	७३९०३८
	२०८०/८१	४१८८००	१२७२७	४६५३	२२८७५४	५१७८७	०	१७९२	०	७१८५१३
आन्तरिक राजश्व कार्यालय डडेल्धुरा	२०७८/७९	३१९४१२	२०७१६	११२६	२२७१३४	१२२४४	०	३	०	५८०६३५
	२०७९/८०	४२९९१४	२४९५३	२७२७	३०६३६६	१३९१४	०	३१	०	७७७९०५
	२०८०/८१	५०४९०४	२९२१२	२६५४	३१३९१४	१९४१८	०	२	०	८७०१०४
कर दाता सेवा कार्यालय डोटी	२०७८/७९	१६०३९३	१०२७४९	३३६	६३१०५	४९६५	०	२६	०	३३१५७४
	२०७९/८०	१९४३९२	७९८०	२०३	९५८२०	६४१२	०	०	०	३०४८०७
	२०८०/८१	१८३४५२	७१००	५४७	९१०४८	८४१८	०	२	०	२९०५६७
करदाता सेवा कार्यालय अछाम	२०७८/७९	१९९४२१	१२२३२	१२८९	६५०४९	१००८७	४५	०	०	२८८१२३
	२०७९/८०	२१६४५३	१२८८८	११५२	११९१५८	९३०९	११	०	०	३५८९७१
	२०८०/८१	२२१२८६	१०२५७	१३१९	११२६००	१४७८२	०	०	०	३६०२४४
आन्तरिक राजश्व कार्यालय कैलाली	२०७८/७९	१४२२०७६	३०४१६	२३७२२	९६५९८१	१४२९६८६	९३७०६	१३	०	३९६५६००
	२०७९/८०	१४०६३५४	२७६३०	४०८८३	९५७२९५	१४६८०९	८९२	८	०	२५७९८७१
	२०८०/८१	१४७४३६२	१७१५८	४९००२	९९१७१५	१४५४१९	३१७	३४	३२	२६७८०३९
आन्तरिक राजश्व कार्यालय कञ्चनपुर	२०७८/७९	६२११३०	२७२५३	१९९७३	६११४७०	१२२७४१९	०	१२८	०	२५०७३७३
	२०७९/८०	६१६०७६	१६६५६	२२८९२	६६०३१०	८४४१९४	०	८७	०	२१६०२१५
	२०८०/८१	७५०५७३	१२२७५	२८९६४	६८८०६४	९१०४३६	०	०	०	२३९०३११

स्रोतः आन्तरिक राजश्व कार्यालय एवम् करदाता सेवा कार्यालयहरु

९.१.२ राजश्व संकलनको क्षेत्रगत विवरण

सवारीसाधन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन कर, सेवा शुल्क कर, विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर आदि सुदूरपश्चिम सरकारको आन्तरिक राजश्व संकलनको मुख्य क्षेत्र रहेका छन्। जसमध्ये यथार्थ असुली सबैभन्दा वढी सवारीसाधन र त्यसपछी घरजग्गा रजिष्ट्रेशन बाट राजश्व संकलन हुने गरेको तथ्याङ्कले देखाएको छ।

तालिका ९.२ राजश्व संकलनको क्षेत्रगत विवरण

रकम (रू. हजारमा)

क.सं.	कर शीर्षक	आ.व. २०७८/७९		आ.व. २०७९/८०		आ.व. २०८०/८१	
		वार्षिक लक्ष्य	यथार्थ असुली	वार्षिक लक्ष्य	यथार्थ असुली	वार्षिक लक्ष्य	यथार्थ असुली
१	सवारीसाधन कर	४४५५१३	५५६४५४	८९४७५४	६४७८२२	६९०९३०	६५३५२४
२	घरजग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क	२५८०६९	४०६३४६	५१०१८०	४०३६५१	४७३७२९	३९१७१६
३	कृषिमा आयकर	०	०	०	०	५००	०
४	मनोरन्जन कर	१०००	०	१०००	६	१०००	९५
५	विज्ञापन कर	५००	८७१	५००	१५८९	१६९६	१२९०
६	प्राकृतिक स्रोत कर	४०००	३४६२	४००००	१५९८	१३७	८३९५
७	सेवा शुल्क दस्तुर	७२०९४	८७०३२	१०९५८३	१०३८९८	१०२६२६	८४५०४
८	अन्य आय	३०००००	२५८४०४	४३५०००	१७४४५४	२१०४६०	१०२०३२
९	अन्य प्रशासनिक शुल्क	१८४५	५९६८	८९८३	२०६०४	१८९२२	१०११७
जम्मा		**१०८३०२१**	**१३१८५३७**	**२००००००**	**१३५३६२२**	**१५०००००**	**१२५१६७३**

स्रोतः आर्थिक मामिला मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

९.२ सुदूरपश्चिमका आर्थिक सूचकहरु

तालिका ९.३ सुदूरपश्चिमका आर्थिक सूचकहरु

क्र.सं.	विवरण	सूचक	
		सुदूरपश्चिम	नेपाल
१	आर्थिक वृद्धिदर (उपभोक्ता मूल्य प्रतिशतमा)	३.३२	४.६१
२	गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान (उपभोक्ता मूल्य प्रतिशतमा)	७.०३	१००
३	प्रति व्यक्ति जिडिपी (अमेरिकी डलरमा)	११५३	१४९६
	आर्थिक क्षेत्रको योगदान (प्राथमिक क्षेत्र प्रतिशतमा)	३५.०	२५.६
	आर्थिक क्षेत्रको योगदान (द्वितीय क्षेत्र प्रतिशतमा)	१२.३	१२.४
	आर्थिक क्षेत्रको योगदान (तृतीय/सेवा क्षेत्र प्रतिशतमा)	५२.८	६२.०
४	जलविधुत उत्पादन (मेगावाट)	१७१	३०६०
५	वनक्षेत्र (प्रतिशत)	१६.१	१००
६	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा संख्या	८५८	११५९४
७	मानव विकास सुचकाङ्क	०.५४७ (सन २०१९)	०.६०१ (सन् २०२२)

स्रोतः आर्थिक सर्वेक्षण २०८१ र रा.त.का.

९.३ बजेट र खर्चको अवस्था

सुदूरपश्चिम सरकारले आ.व. २०७४/०७५ देखि बजेट ल्याउन थालेको हो।आ.व २०८०/८१ मा चालुतर्फ ११ अर्व ९४ करोड ३५ लाख ७२ हजार, पुंजीगत तर्फ १७ अर्व २ करोड २३ लाख ६० हजार र वित्तीय व्यवस्था तर्फ ३० करोड रुपिया गरी जम्मा २९ अर्व २६ करोड ५९ लाख ३२ हजार जम्मा बजेट भएकोमा १८ अर्व ५१ करोड ३५ लाख ७७ हजार (६३.२६%) खर्च भएको देखिएको छ।

तालिका ९.४ बजेट र खर्चको अवस्था

रकम (रू. हजारमा)

विवरण	आ.व.२०७८/७९			आ.व. २०७९/८०			आ.व. २०८०/८१		
	विनियोजन	खर्च	खर्च %	विनियोजन	खर्च	खर्च %	विनियोजन	खर्च	खर्च %
चालु	१२३८५४०३	९०१६४४०	७२.८०	१२३०१७०४	८२४८५७९	६७.०५	११९४३५७२	७९४८९५०	६६.५५
पुंजीगत	१७६५४०५२	११९४९७५२	६७.६९	२४१४४७६१	१५८१४५१६	६५.५०	१७०२२३६०	१०५६४६२७	६२.०६
वित्तीय व्यवस्था	३०००००	०	०.००	३०००००	०	०.००	३०००००	०	०.००
जम्मा	**३०३३९४५५**	**२०९६६१९२**	**६९.११**	**३६७४६४६५**	**२४०६३०९५**	**६५.४८**	**२९२६५९३२**	**१८५१३५७७**	**६३.२६**

स्रोतः आर्थिक मामिला मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

९.४ बजेट स्रोतको अवस्था

सुदूरपश्चिममा बजेटको स्रोतका रुपमा आन्तरिक राजस्व, वित्तीय समानीकरण अनुदान, राजस्व बाँडफाँट, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान, विशेष अनुदान, रोयल्टी र बचत शीर्षकबाट प्राप्त हुने बजेट रहेको छ। यसमा सबैभन्दा ठूलो हिस्सा वित्तीय समानीकरण अनुदान अन्तर्गतको रकमको हुने गरेको छ भने दोस्रोमा राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम बजेटको स्रोत रहेको छ।

तालिका ९.५ बजेट स्रोतको अवस्था

रकम (रू. हजारमा)

क्र.सं.	स्रोत	आ.व. २०७८/७९		आ.व. २०७९/८०		आ.व. २०८०/८१	
		वार्षिक लक्ष्य	प्राप्ति	वार्षिक लक्ष्य	प्राप्ति	वार्षिक लक्ष्य	प्राप्ति
१	आन्तरिक राजस्व	१०८३०२१	१३१८५३७	२००००००	१३५३६२२	१५०००००	१२५१६७३
२	राजस्व बाँडफाँट	७९२९१००	७७७७२६६	९६०५१००	७६५४४४४	९४११७००	७३६४७३२
३	रोयल्टी	३९४६३	४०२२१	४९३२८	५९५९०	६५६०८	३२४६९
४	नगद मौज्दात	६६८३०६१	५६८११३५	७५३३७३७	७१५३८३३	३८६६७२४	४५६०१९१
प्रदेश स्रोत जम्मा (क)		**१५७३४६४५**	**१४८१७१५९**	**१९१८८१६५**	**१६२२१४८९**	**१४८४४०३२**	**१३२०९०६५**
५	वित्तीय समानीकरण अनुदान	८५४४०००	८५४४०००	९००७५००	७८८१५६३	८५२०३००	६३१४३९२
६	सशर्त अनुदान	४२१७९१०	५२४७८२६	६९८८०००	४८९५३४७	४५११६००	२५३५१८२
७	विशेष अनुदान	६१३५००	६१३५००	७९७८००	७९७८००	६२००००	१८११२७
८	समपूरक अनुदान	१२२९४००	१२२९४००	७६५०००	७६५०००	७७००००	६१८८५२
संघ अनुदान जम्मा (ख)		**१४६०४८१०**	**१५६३४७२६**	**१७५५८३००**	**१४३३९७१०**	**१४४२१९००**	**९६४९५५३**
कूल जम्मा (क)+(ख)		**३०३३९४५५**	**३०४५१८८५**	**३६७४६४६५**	**३०५६११९९**	**२९२६५९३२**	**२२८५८६१८**

स्रोतः आर्थिक मामिला मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

९.५ आन्तरिक राजश्व परिचालनको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेशको आन्तरिक राजश्वको अवस्था न्युन रहेको छ। आ.व. २०७८/७९ मा राजश्व लक्ष्य भन्दा बढी प्राप्त भए पनि २०७९/८० र २०८०/८१ मा ६७.६८% र ८४.४०% मात्र प्राप्त भएको पाईन्छ।

तालिका ९.६ आन्तरिक राजश्व परिचालनको अवस्था

रकम (रु. हजारमा)

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७८/७९	आ.व. २०७९/८०	आ.व. २०८०/८१
१	वार्षिक लक्ष्य	१०८३०२१	२००००००	१५०००००
२	यथार्थ प्राप्ति	१३१८५३७	१३५३६२२	१२६५९५७
३	प्राप्ति प्रतिशत	१२१.७५	६७.६८	८४.४०

स्रोतः आर्थिक मामिला मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश

९.६ प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन (अमेरिकी डलर)

नेपालको प्रतिव्यक्ति जि डि पि (१४९६) को तुलनामा सुदूरपश्चिमको प्रति व्यक्ति जि डि पि आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ मा अमेरिकी डलरमा ११५३ अनुमान रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा भने सुदूरपश्चिमको प्रतिव्यक्ति **गार्हस्थ उत्पादन** १०७७ अमेरिकी डलर थियो भने आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा ११२२ रहेको थियो। कालक्रमिक रुपमा सुदूरपश्चिम र नेपालको प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका ९.७ प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन (अमेरिकी डलर)

आर्थिक वर्ष	सुदूरपश्चिम	नेपाल
२०७५/०७६	८६८	१२०४
२०७६/०७७	८८७	११६७
२०७७/०७८	९७५	१२७७
२०७८/०७९	१०८०	१४११
२०७९/०८०	१०७७	१३८९
२०८०/८१ (संशोधित)	११२२	१४४५
२०८१/८२ (अनुमान)	११५३	१४९६

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

९.७ कृषि र गैर कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान

आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को कूल गार्हस्थ उत्पादनमा सुदूरपश्चिममा कृषि क्षेत्रको योगदान ३३.०० प्रतिशत अनुमान रहेको छ। आ.व. २०७९/०८० मा कृषि क्षेत्रको योगदान ३२.५ रहेको थियो। आ.व. २०८०/०८१ मा गैरकृषि क्षेत्रको योगदान ६७.०० प्रतिशत रहने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा गैर कृषि क्षेत्रको योगदान ६७.५५ रहेको थियो।

तालिका ९.८ कृषि र गैर कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान

क्षेत्र	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१ (संशोधित)	२०८१/०८२ (अनुमानित)
कृषि	३४.८१	३४.७७	३५.६८	३३.७६	३२.६८	३३.६६	३४.७२
गैर कृषि	६५.१९	६५.२३	६४.३२	६६.२४	६७.३२	६६.३४	६५.२८

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

९.८ क्षेत्रगत आर्थिक वृद्धिदर र योगदान

सुदूरपश्चिम प्रदेशको आर्थिक वृद्धिदर र योगदान क्षेत्रगत रुपमा निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ९.९ क्षेत्रगत आर्थिक वृद्धिदर र योगदान

क्षेत्र	२०७९/०८०		२०८०/०८१ (संशोधित)		२०८०/०८१ (अनुमानित)	
	वृद्धिदर	योगदान	वृद्धिदर	योगदान	वृद्धिदर	योगदान
कृषि क्षेत्र	१.६७	३२.६८	३.७२	३३.६६	२.७९	३४.७२
खानी तथा उत्खनन् क्षेत्र	०.६९	०.२५	३.४४	०.२३	१.९३	०.२३
उत्पादन मूलक उद्योग	-२.१२	३.८९	-२.०५	३.७३	२.७९	३.८२
विद्युत ग्याँस तथा वाष्प र वातानुकूलित आपूर्ति सेवा	१७.६८	०.९०	४.३०	०.९४	८.७३	०.८७
पानी आपूर्ति, ढल व्यवस्थापन, पुनःउत्पादनका क्रियाकलाप	३.१८	०.५६	१.७५	०.५३	०.७६	०.५२
निर्माण क्षेत्र	-२.२३	७.७६	-१.९३	७.२१	०.८४	७.०८
थोक,खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाईकल मर्मत	-४.०५	७.९६	-०.२०	७.९०	१.७३	८.३२
यातायात तथा भण्डारण क्षेत्र	०.४८	३.२९	१३.२०	३.३३	७.८२	३.५८
आवास तथा भोजन सेवा क्षेत्र	१७.१३	१.५३	२१.५१	१.८९	४.४३	१.९६
सूचना तथा सञ्चार क्षेत्र	३.७६	१.५५	४.७७	१.५४	३.३५	१.५६
वित्तिय तथा वीमा क्षेत्र तथा	१०.५७	२.५८	६.४६	२.३८	५.२०	२.४६
घरजग्गाको खरिद बिक्रि भाडा सेवा क्षेत्र	५.२८	२.६२	२.७७	२.६१	१.४१	२.६२
पेशागत वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्षेत्र	३.६१	०.४१	३.९६	०.४३	२.३४	०.४२
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवा क्षेत्र	४.९१	०.१२	३.७६	०.१३	५.१७	०.१३
सार्वजनिक प्रशासन, रक्षा र अनिवार्य सेवा क्षेत्र	३.८६	१७.२५	३.४५	१६.५६	२.७५	१५.४५
शिक्षा क्षेत्र	३.८७	१३.६६	२.१३	१४.००	१.८०	१३.२१
स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य क्षेत्र	६.४७	२.५६	५.३०	२.५०	३.६२	२.५८
अन्य सेवा क्षेत्र	५.३३	०.४२	४.०६	०.४४	३.०८	०.४७

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

९.९ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु

नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रतिवेदन अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा २०८१ माघ मसान्त सम्म ८४८ वटा बैंक तथा वित्तिय लघु वित्तीय संस्थाहरु रहेका छन्। कैलालीमा सवैभन्दा बढी १६५ वटा वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी रहेका छन्। बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरु कञ्चनपुरमा १८४ छन्। सुदूरपश्चिममा वित्त कम्पनीहरु कैलाली र कञ्चनपुर बाहेक अन्य पहाडी जिल्लामा छैनन्। सबैभन्दा कम बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरु बाजुरा जिल्लामा रहेका छन्। सुदूपश्चिममा जम्मा ८४८ वटा वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्तीय तथा लघु वित्तीय संस्थाहरु रहेका छन्। जिल्लागत रुपमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका वैङ्क तथा वित्तीय संस्थाक विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ९.१० बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको विवरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शाखा										
(२०८१ माघ मसान्तसम्म)										
प्रकार	बाजुरा	बझाङ	दार्चुला	बैतडी	डडेल्धुरा	डोटी	अछाम	कैलाली	कंचनपुर	जम्मा
वाणिज्य बैंक	१३	२१	२१	२२	२४	१९	१८	१३०	६१	३२९
विकास बैंक	१	१	२	२	१	१	३	३०	११	५२
वित्त कम्पनि	०	०	०	०	०	०	०	५	१	६
लघु वित्त विकास बैंक	१४	१९	१२	२२	२८	३०	३६	२०१	१०९	४७१
पूर्वाधार विकास बैंक	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा	२८	४१	३५	४६	५३	५०	५७	३६६	१८२	८५८

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक,बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभाग र लघु वित्त प्रवर्धन तथा सुपरिवेक्षण विभाग (ने.रा.बै. धनगढी)

९.१० सहकारी

पूँजी तथा निक्षेप सङ्कलन, परिचालन र ऋण लगानीमा सहकारीले उल्लेख्य हिस्सा ओगेटेको छ। नेपालमा २०१३ साल देखी हालसम्म धेरै मानिसहरु सहकारीको अभियानमा समेटिएका छन्। सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत भूमी व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेश अन्तर्गत जम्मा ३८२ ओटा सहकारी दर्ता रहेका छन् जसमध्ये सवैभन्दा बढी कैलालीमा १०७ ओटा सहकारी रहेका छन्। सवैभन्दा कम सहकारी डोटीमा १० रहेका छन्। सहकारी संस्थाहरुको जिल्लागत सङ्ख्या निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ९.११ सहकारी संस्थाहरुको विवरण

क्र.सं.	जिल्ला	सहकारी संस्था	सहकारी संघ	जम्मा संख्या
१	बाजुरा	३०	३	३३
२	बझाङ	१६	२	१८
३	अछाम	३२	२	३४
४	दार्चुला	२३	२	२५
५	डोटी	८	२	१०
६	डडेल्धुरा	२१	४	२५
७	बैतडी	३१	३	३४
८	कञ्चनपुर	९०	६	९६
९	कैलाली	१००	७	१०७
	जम्मा	**३५१**	**३१**	**३८२**

स्रोतः भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, २०८१

खण्ड १० न्याय तथा कानून

१०.१ सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्ला अदालतबाट प्राप्त विवरण

जिल्ला अदालतहरुबाट विगतका तीन आ.व. मा दर्ता भएका मुद्दाहरुको तुलनात्मक विवरण निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १०.१: जिल्ला अदालतहरुमा दर्ता भएका मुद्दा सम्बन्धी विवरण

जिल्ला	आ.व.	जिम्मेवारी सरेको	यस बर्ष परेको	जम्मा	फछ्र्यौट	फछ्र्यौट प्रतिशत	बाँकी
बाजुरा	२०७८/७९	६१	१०२	१६३	१२१	७४.२३	४२
	२०७९/८०	४२	९६	१३८	९२	६६.६७	४६
	२०८०/८१	४६	१०३	१४९	८०	५३.६९	६९
बझाङ	२०७८/७९	४	६	१०	८	८०.००	२
	२०७९/८०	२	५	७	५	७१.४३	२
	२०८०/८१	२	४	६	५	८३.३३	१
दार्चुला	२०७८/७९	४६	१२१	१६७	११३	६७.६६	५४
	२०७९/८०	५४	१५१	२०५	१६९	८२.४३	३६
	२०८०/८१	३६	१८८	२२४	१६५	७३.६६	५९
बैतडी	२०७८/७९	१	१	२	२	१००	०
	२०७९/८०	०	२	२	२	१००	०
	२०८०/८१	०	२	२	२	१००	०
डडेल्धुरा	२०७८/७९	९	४	१३	९	६९.२	४
	२०७९/८०	८	५	१३	११	८५	२
	२०८०/८१	९	६	१५	१२	८०	३
डोटी	२०७८/७९	०	३	३	२	०.६६	१
	२०७९/८०	१	१	२	२	१.	०
	२०८०/८१	०	१	१	०	०.	१
अछाम	२०७८/७९	३३	११५	१४८	९१	६१.४८	५७
	२०७९/८०	५७	१२३	१८०	१२९	७१.६६	५१
	२०८०/८१	५१	१०१	१५२	१०१	६६.४४	५१

जिल्ला	आ.व.	जिम्मेवारी सरेको	यस बर्ष परेको	जम्मा	फछ्र्यौट	फछ्र्यौट प्रतिशत	बाँकी
कैलाली	२०७८/७९	१०१३	२०७९	३०९२	१७०२	५५.०५	१३९०
	२०७९/८०	१३९०	२२०१	३५९१	१९७९	५५.११	१६१२
	२०८०/८१	१६१२	२५८२	४१९४	२९११	६९.४१	१२८३
कञ्चनपुर	२०७८/७९	६५३	९५५	१६०८	७१०	४४.१५	८९८
	२०७९/८०	८९८	१११७	२०१५	१०५०	५२.१	९६५
	२०८०/८१	९६५	१२६४	२२२९	१२००	५३.८३	१०२९

स्रोतः जिल्ला अदालतहरु सु.प.प्र.

तालिका नं.१०.२ फैसला कार्यान्वयन तर्फको निवेदनहरूको विवरणः

जिल्ला	आ. व.	जिम्मेवारी सरेको	यस बर्ष परेको	जम्मा	फछ्र्यौट	बाँकी	फछ्र्यौट प्रतिशत
बाजुरा	२०७८/७९	३	१३	१६	१०	६	६२.५
	२०७९/८०	६	६	१२	८	४	६६.६७
	२०८०/८१	४	११	१५	१२	३	८०
बझाङ	२०७८/७९	६	९	१५	११	४	७३.३३
	२०७९/८०	४	२३	२७	१६	११	५९.२६
	२०८०/८१	११	१४	२५	१९	६	७६
दार्चुला	२०७८/७९	४	१९	२३	१६	७	६९.५७
	२०७९/८०	७	१७	२४	२१	३	८७.५०
	२०८०/८१	३	२२	२५	२०	५	८०.००
बैतडी	२०७८/७९	३	५	८	५	३	६२.५०
	२०७९/८०	३	१३	१६	१३	३	८१.२५
	२०८०/८१	३	१६	१९	१७	२	८९.४७
डडेल्धुरा	२०७८/७९	८	२४	३२	३०	२	९३.७५
	२०७९/८०	२	२०	२२	११	११	५०.००
	२०८०/८१	११	१८	२९	२५	४	८६.२१

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

जिल्ला	आ. व.	जिम्मेवारी सरेको	यस बर्ष परेको	जम्मा	फछ्र्यौट	बाँकी	फछ्र्यौट प्रतिशत
डोटी	२०७८/७९	३	११	१४	१२	२	८५.७१
	२०७९/८०	२	८	१०	५	५	५०
	२०८०/८१	५	१९	२४	१६	८	६६.६७
अछाम	२०७८/७९	४	६	१०	९	१	९०
	२०७९/८०	१	१४	१५	९	६	६०
	२०८०/८१	६	१२	१८	११	७	६६.११
कैलाली	२०७८/७९	१११	१३९	२५०	४३	२०७	१७.२
	२०७९/८०	२०७	२५०	४५७	२८०	१७७	६१.२७
	२०८०/८१	१७७	३३२	५०९	३४७	१६२	६८.१७
कञ्चनपुर	२०७८/७९	११०	१४९	२५९	१७१	८८	६६.०२
	२०७९/८०	८८	११५	२०३	१४०	६३	६८.९७
	२०८०/८१	६३	१५९	२२२	१६७	५५	७५.२३

स्रोतः जिल्ला अदालतहरु सु.प.प्र.

१०.२ जिल्लागत रुपमा प्रदेशमा घटेका अपराध सम्बन्धी विवरण

१०.२.१ फौजदारी कसूर मुद्दा/अपराध

नराम्रो काम स्वीकार गर्न नसकिने काम, कसैलाई पिडा दिने कामलाई अपराध भनिन्छ। यो एउटा सामाजिक रोग हो। कुनै पनि अपराध कर्म हुनका लागि शारिरीक र मानसिक गरि दुई तत्व विद्यमान रहन्छ। अरुलाई खतरा चोट पुऱ्याउने कार्य अपराध हो कसैले पनि कसैको ज्यान जान सक्ने वा गम्भिर चोटपटक लाग्ने गरी कुनै षडयन्त्र गर्नु वा कोशिस गर्नु वा त्यस्तो घटना घटाउनु पनि अपराध हो। यस्ता कानुन विपरित कार्य गरेमा त्यस्ता व्यक्तीहरुलाई कानुनको दायरामा ल्याई समाजमा शान्ति सुव्यवस्थाको प्रत्याभूत गर्न कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम जिल्ला प्रहरी कार्यालयले आफूलाई दिएको जिम्मेवारी अहोरात्र खटिई काम गर्दै आइरहेको छ। विगत ३ आ.व.मा विभिन्न फौजदारी कसुर मुद्दा तथा अपराध सम्बन्धी कार्यको दर्ता विवरण सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्ला प्रहरी कार्यालयको अभिलेख अनुसार तपशिल बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १०.३ फौजदारी कसूर मुद्दा/अपराध दर्ता सम्बन्धी विवरण

सि.नं.	मुद्दा शिर्षक	बाजुरा			बझाङ			दार्चुला			बैतडी			डडेल्धुरा		
		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	कर्तव्य ज्यान	१	१	१	३	४	४	५	२	५	८	६	५	२	२	४
२	आत्महत्या दुरुत्साहन दिन नहुने	३	५	३	३	२	०	१	१	१	२	१	३	१	२	१
३	जबरजस्ती करणी	१३	११	१०	१५	१०	११	९	७	७	१२	१४	२२	७	३	१०
४	बैबाहिक जबरजस्ती करणी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	वाल यौन दुराचार	०	०	०	०	१	१	१	०	०	०	०	०	१	३	१
६	ज्यान मार्ने उद्योग	४	४	६	२	३	५	२	१	३	२	५	३	१	१	२
७	(आगजनी) अपराधीक उपद्रव	०	३	३	०	०	०	०	०	१	०	०	१	०	०	१
८	बहु विवाह	२	६	८	२	२	८	८	१	२	३	३	६	१	२	५
९	हातहतियार खरखजाना	२	२	२	१	०	०	०	१	०	१	०	१	१	२	१
१०	झुण्डिएर आत्महत्या	९	२२	१६	२१	२१	२०	२१	२४	१५	३०	२१	२८	२२	२५	१८
११	बिष सेवन गरी आत्महत्या/ नदिमा हामफाली आत्महत्या	०	०	४	५	५	३	३	३	१	६	४	४	५	४	३
१२	भवितव्य ज्यान	९	९	१७	२८	२३	१९	२५	३८	२५	१८	३१	२२	१७	१३	१३
१३	साधारण चोरी	१	०	१	०	२	४	०	०	०	०	०	०	३	२	३
१४	सवारी ज्यान भवितव्य	३	३	३	६	६	४	४	९	३	५	५	७	०	०	०
१५	जुवा /राजद्रोह	२	१	१	०	१	०	१	४	२	०	२	१	२	२	६
१६	नकवजनी चोरी	१	०	१	५	०	०	३	३	७	३	४	३	०	०	०
१७	डाँका चोरी	०	०	०	१	०	०	०	०	३	०	१	०	०	०	०
१८	अभद्र व्यवहार	२६	१८	१०	२०	११	१२	२९	२९	४८	१५	१९	२५	११	१७	८
१९	लागू औषध	२	१	३	१	२	५	२	५	९	०	९	३	३	७	१४
२०	फुटकर ज्यान	२	४	३	७	९	९	९	५	६	८	१३	१६	५	५	३
२१	सवारी ज्यान	३	३	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	४	४	७
२२	दस्तखत किर्ते	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२३	अपहरण तथा शरिर बन्धक ज.ज.क.	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२४	जबरजस्ती करणी उद्योग	४	१	४	१२	२	४	१	०	०	४	६	६	७	०	२
२५	अपराक्रतिक मैथुन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२६	स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी कसुर	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२७	बालबालिका सम्बन्धी कसूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२८	थुनाबाट भाग्न नहुने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२९	ठगी	१	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	३
३०	ब्यक्ती वेपत्ता	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	२	०	०	०	०
३१	कंकाल हड्डी/ बाल बिबाह	०	०	१	०	०	०	२	०	०	०	१	१	१	०	१
३२	गर्भ पतन गर्न नहुने सम्बन्धी	०	०	२	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३३	मानव बेचबिखन तथा वसारपसार	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०
३४	शिक्षा ऐन सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३५	चन्दा ऐन सम्बन्धी / धर्म	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०
जम्मा		८९	९४	१०२	१३४	१०५	१११	१२६	१३५	१३९	११८	१४७	१५७	९४	९६	१०६

सि.नं.	मुद्दा शिर्षक	डोटी			अछाम			कैलाली			कञ्चनपुर		
		२०७८।०७९	२०७९।०८०	२०८०।०८१	२०७८।०७९	२०७९।०८०	२०८०।०८१	२०७८।०७९	२०७९।०८०	२०८०।०८१	२०७८।०७९	२०७९।०८०	२०८०।०८१
१	कर्तव्य ज्यान	६	४	३	६	२	२	१७	१३	११	१०	५	१२
२	आत्महत्या दुरुत्साहन दिन नहुने	२	२	१	२	२	२	१५	११	२३	४	३	५
३	जबरजस्ती करणी	२०	८	८	१३	८	९	११५	९०	८२	३२	४०	४१
४	बैबाहिक जबरजस्ती करणी	०	०	०	०	१	३	०	०	२	०	०	०
५	वाल यौन दुराचार	१	१	०	०	१	१	९	८	१०	१	४	६
६	ज्यान मार्ने उद्योग	३	०	०	४	४	२	२९	२२	२६	२६	२२	१८
७	(आगजनी) अपराधीक उपद्रव	१	०	१	१	२	१	०	०	०	०	०	०
८	बहु विवाह	२	१	४	३	२	५	४१	३४	२८	२०	२५	३३
९	हातहतियार खरखजाना	२	२		०	१	२	८	५	९	०	०	०
१०	झुण्डिएर आत्महत्या	१९	१३	२८	३१	२४	१९	२२२	२१७	२०७	९१	९८	१२३
११	बिष सेवन गरी आत्महत्या/ नदिमा हामफाली आत्महत्या	६	२	०	१	०	१	३९	३५	२७	४५	२९	३२
१२	भवितव्य ज्यान	१३	१८	१३	१९	२०	११	९५	६३	१११	५४	५१	३०
१३	साधारण चोरी	४	५	४	०	२	२	८३	६४	६८	१५	४५	४७
१४	सवारी ज्यान भवितव्य	३	३	१	१०	४	५	६९	५५	५४	२६	०	२८
१५	जुवा /राजद्रोह/दोहोरो नागरिकता	६	३	२	१	२	४	८	१३	२२	१३	४	१८
१६	नकवजनी चोरी	०	०	०	२	५	१	१	१	७	१९	६	३
१७	डाँका चोरी	०	०	०	०	४	१	१	२	५	२	४	५
१८	अभद्र व्यवहार	२४	१३	१७	१८	१४	१७	०	०	०	०	०	१५८
१९	लागू औषध	१	४	४	०	५	३	२०१	३४८	३१५	१४३	१५९	१८९
२०	फुटकर ज्यान	१२	३	९	९	४	४	५४	६३	५७	६६	५६	३५
२१	सवारी ज्यान	१०	५	८	०	०	०	६९	५५	५४	२६	०	२८
२२	दस्तखत किर्ते	६	०	०	०	१	१	४	९	०	६	२	०
२३	अपहरण तथा शरिर बन्धक ज.ज.क./कुटपिट	०	०	१	०	१	२	०	०	३	२	२	१
२४	जबरजस्ती करणी उद्योग	२	४	३	४	६	४	४३	२३	१८	१७	२१	१४
२५	अपराकृतिक मैथुन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२६	स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी कसुर	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२७	बालबालिका सम्बन्धी कसूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२८	थुनाबाट भाग्न नहुने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२९	ठगी /सम्पतिको अपदाधिक उपयोग	०	०	३	१	१	३	३	२५	२२	२	६	२०
३०	ब्यक्ती वेपत्ता	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०
३१	कंकाल हड्डी/ बाल बिबाह	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३२	गर्भ पतन गर्न नहुने सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०
३३	मानव बेचबिखन तथा वसारपसार	०	०	०	०	०	०	३	३	३	०	१	१
३४	शिक्षा ऐन सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३५	चन्दा ऐन सम्बन्धी /वैंकिङ कसुर	०	०	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०
जम्मा		१४३	९१	११३	१२५	११६	१०५	११३०	११६१	११६६	६२०	५८३	८४७

स्रोतः जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरु, सु.प.प्र

१०.२.२ घरेलु हिंसा

घरभित्र घरेलु सम्बन्धमा भएका व्यक्तिले गरेको हिंसालाई घरेलु हिंसा भनिन्छ। घरेलु हिंसा घरभित्रै हुने भए पनि भोग्ने व्यक्तिले घरेलु हिंसा हो भनेर थाहा नपाउन सक्छ। घरेलु हिंसा भन्नाले परिवारमा कुनै व्यक्तिले घरेलु सम्बन्ध भएको अर्को कुनै व्यक्तिलाई दिएको शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा आर्थिक यातना भन्ने बुझिन्छ। जसमा पारिवारिक सम्बन्ध भएका दुई वा दुईभन्दा बढी सदस्य सहभागी भएको हुनुपर्दछ। जवरजस्ती दुर्व्यवहार सजाय त्रास वा बदलाको भावको सम्बन्ध भएको कारणबाट अधिकांश घरेलु हिंसा हुन पुग्दछ। विगत ३ आ.व.मा सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्लाहरुमा घटेका घरेलु हिंसाका घटना विवरणहरु तपशिल बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १०.४ घरेलु हिंसा सम्बन्धी विवरण

घरेलु हिंसा सम्बन्धी विवरण

जिल्ला	आ.व.	उजुरी परेको संख्या	मिलापत्र	सम्बन्धीत निकायमा गएको	सम्पर्कमा नआएको
बाजुरा	२०७८/७९	४०	३८	२	०
	२०७९/८०	४२	३३	७	२
	२०८०/८१	२९	१८	८	३
बझाङ	२०७८/७९	२५०	२३५	१५	०
	२०७९/८०	१९८	१८७	११	०
	२०८०/८१	१३०	११३	१७	०
दार्चुला	२०७८/७९	७७	५१	२५	१
	२०७९/८०	८२	७६	५	१
	२०८०/८१	८९	७७	८	४
बैतडी	२०७८/७९	४६	४६	०	०
	२०७९/८०	५७	५६	०	१
	२०८०/८१	१३०	१२६	०	४
डडेल्धुरा	२०७८/७९	६३	५५	८	०
	२०७९/८०	७७	६५	१२	०
	२०८०/८१	३९	३१	८	०
डोटी	२०७८/७९	३०	२५	४	१
	२०७९/८०	४४	४१	३	०
	२०८०/८१	२६	२५	१	०
अछाम	२०७८/७९	२८	२३	५	०
	२०७९/८०	३७	१९	१८	०

जिल्ला	आ.व.	उजुरी परेको संख्या	मिलापत्र	सम्बन्धीत निकायमा गएको	सम्पर्कमा नआएको
	२०८०/८१	४४	३८	६	०
कैलाली	२०७८/७९	५००	३४९	६१	९०
	२०७९/८०	३८३	३२८	२३	३२
	२०८०/८१	५०५	४१८	३१	५६
कञ्चनपुर	२०७८/७९	२८१	२०७	१५	६७
	२०७९/८०	३१६	२२३	२३	७०
	२०८०/८१	३१५	२३३	२८	५४

स्रोतः जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरु, सु.प.प्र.

१०.३ सवारी दुर्घटना

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा विगत ५ वर्षमा १३९६ जनाको दुर्घटनाबाट मृत्यु भएको थियो। ५ वर्षको समयमा यस प्रदेशमा भएका दुर्घटनामा गम्भिर घाईते २२२६ र साधारण घाईते २३९४ गरि जम्मा ४६२० जना घाइते भएका थिए। आ.व. २०७७/७८ मा सवैभन्दा बढी सवारी साधन (७८३ वटा) दुर्घटनामा संलग्न रहेको पाईन्छ भने दुर्घटना सङ्ख्या पनि सोही आ.व. मा सवैभन्दा बढी ५६२ वटा भएको पाईन्छ। सडक दुर्घटनालाई न्यून गर्नका लागि ट्राफिक प्रहरीले विद्यालयमा कक्षा संचालन, अन्तरक्रिया, चेतनामूलक व्यानर, पर्चा र होडिङ बोर्डहरू राखुको साथै सडकमा नै चालक र सहचालकलाई प्रशिक्षण समेत गरेको देखिन्छ। प्रदेशमा बढ्दो शहरीकरण तथा जिल्ला सडक नेटवर्कको सञ्जालको बिस्तारबाट यातायातका साधन उपभोग गर्ने दरमा बृद्धिसँगै सडक दुर्घटनामा पनि बृद्धि हुनु स्वभाविक हो। सडक दुर्घटनाको विगत पाँच आर्थिक वर्षको अवस्था निम्न बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १०.५ सवारी दुर्घटना सम्बन्धी विवरण

आ.व.		२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
सवारी दुर्घटनामा संलग्न सवारी साधनहरु	ट्रक, टेङ्कर	२४	१९	२३	३४	३८	३२	८	१९
	टिपर				६	१८	१०	२	९
	डोजर,लोडर				१	७	३	४	३
	बस	३८	३५	२२	३१	४०	३१	१७	२४
	माईक्रो				४	७	४	५	७
	कारजिप	२६	३१	५१	५८	८०	१०३	४५	५०
	ट्याक्टर	३९	२७	५९	३१	७५	६०	४१	४०
	टेम्पो		७	२४	१२	३३	२४	८	१७

आ.व.			२०७३/०७४	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
		मो.सा.	१०८	८२	१२६	१७८	४२७	३५६	१६९	२०७
		शा.स.चल्ने	१९	१८	११	१६	५४	३९	१८	२६
		अन्य				१५	४	१०	३	४
		जम्मा	**२५४**	**२१९**	**३१६**	**३८६**	**७८३**	**६७२**	**३२०**	**४०६**
मानिस	**मृत्यु**	पुरुष	१००	११३	१४२	१०८	१४६	१५३	१४४	१३७
		महिला	१४	३६	४७	२०	३०	२७	२२	२३
		बालक	१२	१४	२१	१२	८	१२	६	७
		बालिका	६	३	१३	३	३	४	५	५
		जम्मा	**१३२**	**१६६**	**२२३**	**१४३**	**१८७**	**१९६**	**१७७**	**१७२**
	गम्भिर घाईते	पुरुष	१४७	९६	१२५	१९३	४४१	२८३	१५१	१९७
		महिला	२८	१९	४२	३७	१०४	७३	३२	४१
		बालक	१७	१२	१०	१४	२९	२७	७	२१
		बालिका	१४	६	१०	१०	१३	१२	७	८
		जम्मा	**२०६**	**१३३**	**१८७**	**२५४**	**५८७**	**३९५**	**१९७**	**२६७**
	साधरण घाईते	पुरुष	१०७	१४१	१४६	११४	३६७	४१७	१३३	१९६
		महिला	२४	३०	४९	३९	१०१	१३९	९८	५०
		बालक	५	२४	१६	३	२६	२६	३१	१६
		बालिका	५	९	१४	८	१५	२४	१४	७
		जम्मा	**१४१**	**२०४**	**२२५**	**१६४**	**५०९**	**६०६**	**२७६**	**२६९**
चौपाया		मृत्यू				७	१७	३१	१६	१३
		घाईते				३	१	१०	६	१४
कै.		**दुर्घटना संख्या**	**१८४**	**१६४**	**२३४**	**२८५**	**५६२**	**५०१**	**२५२**	**३०९**

स्रोतः नेपाल प्रहरी राजमार्ग सुरक्षा तथा ट्राफिक व्यवस्थापन कार्यालय, अत्तरिया कैलाली

खण्ड ११
पूर्वाधार विकास, यातायात तथा सञ्चार

११.१ यातायात

संघीय यातायात व्यवस्था ऐन २०४९ तथा यातायात व्यवस्था नियमावली २०५४ को कार्यान्वयन गर्दै यातायात व्यवस्था सम्बन्धी विभिन्न सेवाहरु कैलाली, कञ्चनपुर, डडेल्धुरा र डोटी जिल्लास्थित यातायात व्यवस्था कार्यालयले गर्दै आइरहेको छ। यी कार्यालयहरुले सवारी चालक अनुमति पत्र नयाँ जारी गर्ने, सवारी साधनहरुको नयाँ दर्ता गर्ने, पञ्जीकृत प्रा.लि.दर्ता गर्ने, सवारी साधनहरुको नामसारी, हक हस्तान्तरण गर्ने, मार्ग इजाजत पत्र (Route Permit), पटके मार्ग इजाजत प्रदान गर्ने, सवारी साधनहरुको कर, शुल्क दस्तुर जरिवाना लगायत उठाउने, सवारी साधनको ब्लुबुक प्रतिलिपी, मार्ग इजाजत पत्र प्रतिलिपी प्रदान गर्ने, सवारी साधनको लगतकट्टा गर्ने जस्ता सेवाहरु प्रदान गर्दै आइरहेको छ। आ.व. २०७८/७९ देखी २०८०/८१ सम्म यातायात व्यवस्था सेवा कार्यालयहरुमा दर्ता भएका सवारी साधनहरुको संख्याहरु देहाए अनुसार छन्।

तालिका नं. ११.१ सवारी साधन दर्ता सम्बन्धी विवरण

यातायात व्यवस्था कार्यालय	आ.व./विवरण	मोटरसाईकल/ स्कुटर	बस/ट्रक/टिपर	जीप/भ्यान/कार	ट्रेक्टर/पावर टेलर	अटो/ई रिक्सा	लोडर/ डोजर/ क्रेन	ई भ्यान
कैलाली	२०७८/७९	१२८२५	६७३	५२७	९८९	१०७८		
	२०७९/८०	५८१८	३९५	३०९	२००	६२०		
	२०८०/८१	६१३०	४४८	४८०	२३१	८३३		
कञ्चनपुर	२०७८/७९	३२५०	२३०	९६	१७३	१९५	१२	२
	२०७९/८०	३२५४	१६०	१०२	१३१	३०७	२१	४९
	२०८०/८१	१६१९	१७५	७०	१३५	२६१	२५	१०१
डडेल्धुरा	२०७८/७९	४२१	२	०	२	०	०	०
	२०७९/८०	२१९	३	१४	२	०	०	९
	२०८०/८१	७२	४	२	२	०	०	०
डोटी	२०७८/७९	२९१	०	०	०	०		
	२०७९/८०	१७०	०	८	०	०		
	२०८०/८१	७२	०	१५	१	०		

स्रोत: यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु

तालिका नं. ११.२ सवारी साधन चालक अनुमती पत्र सम्बन्धी विवरण

यातायात व्यवस्था कार्यालय/ आ.व.	कैलाली			कञ्चनपुर			डडेल्धुरा			डोटी		
	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
मोटरसाईकल/स्कुटर (A , K)	७००६	७६४६	८९७७	३७१८	४९३०	४७७३	०	१२५०	१२३७	०	१३४५	४६७
जीप/भ्यान/कार (B)	१९०२	२१४५	१८२२	४५९	६१०	७५७	०	५३७	५२७	०	१७२	४७
अटो/ई-रिक्सा(C, C1)	३८९	१४०५	६७३	८६	३३३	२०२	०	०	०	०	०	०
ट्रेक्टर(E)	१८९	४५४	३५३	१२७	९४	११०	०	०	०	०	०	०
मिनि बस/ मिनि ट्रक(F)	१७१	२५९	२३६	२४	४८	३६	०	०	०	०	०	०
बस/ ट्रक(G)	५०४	३१८	२८९	१०८	१२०	७६	०	०	०	०	०	०
डोजर(H1)	१	०	०	१२७	३९	३५	०	०	०	०	०	०
रोड रोलर(H2)	१०	०	२	जम्मा (H१,H२,i१, I२, I३,j१,j२,j३) को H१ मा लेखिएको			०	०	०	०	०	०
क्रेन (I1)	१	६	२				०	०	०	०	०	०
दमकल(I2)	१०	५	३				०	०	०	०	०	०
लोडर(I3)	९	१२	९				०	०	०	०	०	०
एक्साभेटर(J1)	२५७	९४	७९				०	०	०	०	०	०
ब्याक लोडर(J2)	३०९	११४	७४				०	०	०	०	०	०
ग्रेडर(j3)	२७	७	८				०	०	०	०	०	०
जम्मा	१०७८५	१२४६५	१२५२७	४६४९	६१७४	५९८९	०	१७८७	१७६४	०	१५१७	५१४

स्रोत: यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु

११.२ राष्ट्रिय गौरव आयोजनाहरु

यस प्रदेश अन्तर्गत रहेका राष्ट्रिय गौरव आयोजनाहरुमा रानीजमरा कुलरिया सिँचाई आयोजना, महाकाली सिँचाई आयोजना र पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना रहेका छन्।रानीजमरा कुलरिया सिँचाई आयोजना र महाकाली सिँचाई आयोजना निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका छन भने सेती जलविद्युत आयोजनाको भौतिक प्रगती हुन नसकेको देखिन्छ।

११.३ प्रदेश गौरव आयोजनाहरु

प्रदेश सरकारले नौ ओटा सडकहरुलाई गौरव आयोजनामा राखेर काम अघि वढाउदै आएको छ

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारद्वारा सञ्चालित गौरवका आयोजनाहरु

सडक	कूल लम्बाई	सम्पन्न गर्न शुरुमा तोकिएको अवधि
खसड —मार्तडी सडक	६५ कि.मि.	बहुवर्षीय
सतबाँझ श्रीभावर -हाट-दार्चुला सडक	९० कि.मि.	बहुवर्षीय
चिसापानी-ऋषिदह-बडिमालिका	२०३ किमि	बहुवर्षीय

सडक	कूल लम्बाई	सम्पन्न गर्न शुरुमा तोकिएको अवधि
दैजी जोगबुडा सलौन चिरकिट्टे पोखरा बझाङ्ग	१९५ किमि	बहुवर्षीय
पातीहाल्ना-तलकोट-साइपाल-हुम्ला सडक	९५ किमि	बहुवर्षीय
देथला-खार-खलंगा-बिटुले-परिबगड खण्डेश्वरी सडक	९३ किमि	बहुवर्षीय
सहजपुर-बोगटान-दिपायल सडक	१८० किमि	बहुवर्षीय
बेलौरी-कलुवापुर-नाइल-बुडर सडक	४६.९३५ किमि	बहुवर्षीय
भजनी छोटी भन्सार-खिमडी-ठुलीगाड सडक (भजनी छोटी भन्सार-लालबोझि-भजनी-जोशीपुर-फल्लेबिसौनी-सल्लेरी-रक्सा- कोल्तडी-खिमडी-ठुलीगाड)	६० किमि	बहुवर्षीय

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, कैलाली

११.४ प्रदेश भित्रका ठूला आयोजनाहरु

यस प्रदेशमा राष्ट्रिय गौरव आयोजना र प्रदेश गौरव आयोजना बाहेक पनि ठूला आयोजनाहरुको निर्माण कार्य भैरहेको छ।

प्रदेश भित्रका ठूला आयोजनाहरु		
१	शहिद दशरथ चन्द स्वास्थ्य विज्ञान विश्वविद्यालय गेटा	सरकारले कैलालीको गेटामा शहिद दशरथ चन्द स्वास्थ्य विज्ञान विश्वविद्यालय स्थापनाको निर्णय गरेको छ।
२	धनगढी विमानस्थलको स्तरोन्नती	सुदूरपश्चिमलाई संघीय राजधानीसँग जोड्ने धनगढी विमानस्थललाई क्षेत्रीय विमानस्थलका रुपमा विकास गर्ने सरकारको योजना रहेको छ।
३	महाकाली करिडोर सडक आयोजना	यस करिडोरलाई कञ्चनपुरको महेन्द्रनगर देखि दार्चुलाको टिंकर सम्म जोड्ने योजनाका साथ अघि बढाइएको हो।
४	सेती लोकमार्ग	यस लोकमार्गलाई कैलालीबाट अछाम खप्तड हुँदै उत्तरमा चीनको सीमाना तिब्बत सम्म जोड्ने मार्गको रुपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।
५	खुटिया दिपायल फास्ट ट्र्याक	यस लोक मार्गमा आवश्यक ठाउँमा सुरुङ मार्ग समेत निर्माण गरी चीनको मानसरोवर सम्म जोड्ने लक्ष्यका साथ निर्माण सुरु गरिएको हो।
६	फाप्ला क्रिकेट मैदान	कैलालीको धनगढी स्थित फाप्ला क्रिकेट मैदानलाई सरकारले अन्तराष्ट्रिय क्रिकेट मैदानका रुपमा निर्माण गर्ने प्रकृया अघि बढाएको छ।
७	खप्तड चक्रपथ आयोजना	सुदूरपश्चिमको महत्वपूर्ण धार्मिक तथा पर्यटकीयस्थल खप्तड क्षेत्रमा सरकारले चक्रपथ निर्माण गर्ने कार्य अघि बढाएको छ ।
८	पञ्चेश्वर बहुउद्देशीय आयोजना	नेपाल-भारत बीच भएको सहमती अनुसार निर्माण हुन लागेको ६४८० मेगावाट क्षमताको विधुत उत्पादनको योजना छ।

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, कैलाली

११.५ प्रदेश सरकारद्वारा विस्तार गरिएका सडक

राजधानीबाट सुदूरपश्चिमको द्वारको रुपमा रहेको चिसापानी पुल बनेपछि चिसापानी देखी महाकाली सम्म जम्मा २२ ओटा पुल बने जसले सुदुरको आवागमनमा सहजता ल्याएको हो। संघीय संरचनामा देश गै सकेपछि सडक सञ्जालको विस्तार द्रुत गतिमा भएको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको प्रथामिकतामा समेत सडकहरुको निर्माण तथा स्तरोन्नती पर्ने गरेको छ। प्रदेश सरकारद्वारा आ.व २०७९/८० र २०८०/८१ मा निर्माण तथा विस्तार गरिएको सडकको विवरण निम्नानुसार रहेको छः

विवरण	२०७९/८०	२०८०/८१
कालोपत्रे	१०८ कि. मी.	२१२ कि.मी.
ग्राभेल	१८६ कि. मी.	१०६ कि.मी.
कच्ची	१२३ कि. मी.	१६० कि.मी.
जम्मा	४१७ कि. मी.	४७८ कि.मी.

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, कैलाली

११.६ विमानस्थल सम्वन्धी विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेशलाई राजधानीसँग जोड्न तथा सुदूरपश्चिमका पहाडी र हिमाली जिल्लालाई यातायात सुविधा उपलव्ध गराउन हवाई सेवा महत्वपुर्ण रहेको छ। हाल धनगढीमा १८०० मिटर लामो धावनमार्ग रहेको विमानस्थल सञ्चालनमा रहेको छ जसमा विभिन्न एयरलाइन्सहरुले नियमित उडान भरिरहेका छन् सो बाहेकका विमानस्थलहरुमा अनुकुलताको आधारमा उडान हुने गरेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा जम्मा १० ओटा विमानस्थल रहेपनि नियमित सञ्चालनमा धनगढी विमानस्थल र कोल्टी विमान स्थलमा रहेका छन्। यस प्रदेशमा रहेका विमानस्थल विवरण र तिनको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका नं. ११.३ विमानस्थल सम्वन्धि विवरण

क्र.सं.	विमानस्थल	जिल्ला	स्थानीय तह	स्थान	अवस्था
१	धनगढी	कैलाली	धनगढीउप-महानगरपालिका	गेटा	नियमित सञ्चालनमा
२	साँफेबगर	अछाम	साँफेबगर नगरपालिका	साँफेबगर	सञ्चालनमा नरहेको
३	दिपायल	डोटी	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	दिपायल	सञ्चालनमा नरहेको
४	बाजुरा	बाजुरा	बुढीनन्दा नगरपालिका	कोल्टी	नियमित सञ्चालनमा
५	बैतडी	बैतडी	पाटन नगरपालिका	पाटन	सञ्चालनमा नरहेको
६	बझाङ	बझाङ	जयपृथ्वी नगरपालिका	देवल	सञ्चालनमा नरहेको
७	महेन्द्रनगर	कञ्चनपुर	भीमदत्त नगरपालिका	मझगाउँ	पुनर्निर्माणको प्रकृयामा
८	टीकापुर	कैलाली	टीकापुर नगरपालिका	टीकापुर	सञ्चालनमा नरहेको
९	कमलबजार	अछाम	कमलबजार नगरपालिका	कमलबजार	बन्द अवस्थामा
१०	दार्चुला	दार्चुला	शैल्यशिखर नगरपालिका	गोकुलेश्वर	पुनर्निर्माणको प्रकृयामा

स्रोतः संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

११.७ सञ्चार सेवा

११.७.१ पत्रपत्रिका सङ्ख्या

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत जिल्लागत रुपमा रहेका पत्रपत्रिकाहरुको सङ्ख्या निम्नानुसार रहेको छः

क्र.सं.	जिल्ला	दैनिक	अर्धसाप्ताहिक	साप्ताहिक	पाक्षिक	मासिक	द्वैमासिक	त्रैमासिक	जम्मा
१	डोटी	०	०	१२	०	०	०	०	१२
२	अछाम	३	०	५	१	०	०	०	९
३	दार्चुला	२	१	४	०	०	०	०	७
४	बैतडी	१	०	४	०	०	०	०	५
५	कैलाली	३०	४	४१	३	०	२	१	८१
६	बाजुरा	०	०	५	०	०	०	०	५
७	डडेल्धुरा	४	१	११	०	०	०	०	१६
८	कञ्चनपुर	३०	२	३८	०	२	१	१	७४
९	बझाङ	०	१	३	०	०	१	०	५
जम्मा		७०	९	१२३	४	२	४	२	२१४

स्रोतः प्रेस काउन्सिल नेपाल वार्षिक प्रतिवेदन

११.७.२ एफ.एम रडियोको सङ्ख्या

यस प्रदेश अन्तर्गत रहेका एफ.एम रडियोको सङ्ख्या निम्नानुसार रहेका छः

जिल्ला	एफ एम रेडियोको संख्या
बाजुरा	४
बझाङ	६
अछाम	७
डोटी	४
डडेल्धुरा	६
बैतडी	५
दार्चुला	७
कैलाली	३३
कञ्चनपुर	१२
जम्मा	८४

स्रोतः सुचना तथा प्रसारण विभाग

११.८ उर्जा

११.८.१ विद्युत उत्पादनको प्रदेशगत अवस्था

सुदूरपश्चिम सरकारको आर्थिक सर्वेक्षण २०८१ अनुसार विद्युत उत्पादनको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ११.४ विद्युत उत्पादनको प्रदेशगत अवस्था (*२०८० फाल्गुन सम्म)

प्रदेश	०७६/७७	०७७/७८	०७८/७९	०७९/८०	२०८०/८१*
विद्युत उत्पादन (मेगावाटमा)	५२.००	५२.००	५८.००	१२०.००	१७१
विद्युत पहुँच (प्रतिशतमा)	६७.३३	६४.६९	७१.०७	७३.००	८३.५०

स्रोतः आर्थिक सर्वेक्षण २०८१ सुदूरपश्चिम

११.८.२ प्रदेशमा विद्युतीकरणको अवस्था

नेपाल विद्युत प्राधीकरण प्रादेशिक कार्यालय अत्तरियाका अनुसार हालसम्म जिल्लागत रुपमा विद्युतीकरण अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ११.५ प्रदेश विद्युतीकरणको अवस्था

क्र.सं.	जिल्लाको नाम	विद्युतीकरणको अवस्था (प्रतिशत)
१	कैलाली	९९.१२
२	कञ्चनपुर	९९.९८
३	डडेल्धुरा	९१.०३
४	बैतडी	५७.६०
५	डोटी	८०.४५
६	अछाम	६४.४६
७	दार्चुला	८९.६४
८	बझाङ	६६.७४
९	बाजुरा	२९.२४
सुदूरपश्चिम		८६.५८

स्रोतः विद्युत प्राधीकरण सुदूरपश्चिम प्रदेश

११.८.३ प्रदेशमा क्षेत्रगत रुपमा विद्युत उपभोगको अवस्था

नेपाल विद्युत प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय अत्तरियाका अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा क्षेत्रगत रुपमा विद्युतीकरणको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

तालिका नं. ११.६ प्रदेशमा क्षेत्रगत रुपमा विद्युत उपभोगको अवस्था

क्र. सं.	ग्राहक वर्गीकरण	ग्राहक संख्या	औसत विद्युत खपत युनिट मासिक	विद्युत खपत प्रतिशत
1	Domestic	345463	199490434.24	53.07
2	Non-Domestic	100	2095669.68	0.56
3	Commercial	2249	30599028.93	8.14
4	Non-commercial	4020	16617463.23	4.42
5	Industrial	3574	37934262.06	10.09
6	Street Light	120	3463319.12	0.92
7	Irrigation	15368	10274720.25	2.73
8	Water Supply	197	7510877.89	2.00
9	Religious & Culture	761	519925.10	0.14
10	Internal Consumption	64	435371.50	0.12
11	Temporary	82	235108.00	0.06
12	Transportation	17	1447674.56	0.39
13	Intertainment	1	101009.00	0.03
14	community	496	65186147.56	17.34
	Total	**372512**	**375911011.12**	**100.00**

स्रोतः विद्युत प्राधिकरण सुदूरपश्चिम प्रदेश

११.९ इन्टरनेट र स्मार्टफोन प्रयोगकर्ताको घरधुरी अनुपात

तालिका नं. ११.७ इन्टरनेट र स्मार्टफोन प्रयोगकर्ताको घरधुरी अनुपात

जिल्ला	इन्टरनेट पहुँच पुगेको घरधुरीको अनुपात प्रतिशत	स्मार्ट फोन प्रयोग गर्ने घरधुरीको अनुपात
बाजुरा	९.६९	४१.५८
बझाङ	१६.४५	४८.८४
दार्चुला	१४.३१	५६.९९
बैतडी	१२.९७	४५.८८
डडेल्धुरा	२६.७८	५९.५०
डोटी	१४.४२	४८.१२
अछाम	१३.२८	४८.३२
कैलाली	२९.६७	७४.११
कञ्चनपुर	४१.७८	७४.६५
जम्मा	२५.२२	६२.६६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

खण्ड १२ प्रशासन तथा अभिलेख

१२.१ जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्रदान गरिएको सेवाको विवरण

जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुबाट प्रदान गरिएका नागरिकता विवरण, राहदानी विवरण र राष्ट्रिय परिचयपत्र सम्वन्धी विवरणहरु निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. १२.१ जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्रदान गरिएको सेवाको विवरण

जिल्ला	आ.व.	राहदानीको सिफारिस संख्या	नागरिकता जारी संख्या	राष्ट्रिय परिचयपत्र दर्ता संख्या
बाजुरा	२०७८/७९	०	५३४४	६७८३
	२०७९/८०	६२४	४३६८	८८७२
	२०८०/८१	७६९	४४४५	६५३२
बझाङ	२०७८/७९	६१	७८३६	०
	२०७९/८०	१४११	७०२५	०
	२०८०/८१	१४४८	६८७६	३६३०
दार्चुला	२०७८/७९	४८८	४६९०	६१९९
	२०७९/८०	८९२	५२४०	६२६५
	२०८०/८१	१५२०	४०८६	६०५२
बैतडी	२०७८/७९	१६०१	१०३२४	८९३४२
	२०७९/८०	२९७२	७८१२	१७९९२
	२०८०/८१	२१८९	७९१०	७९००
डडेल्धुरा	२०७८/७९	९३०	५२२५	३४६८
	२०७९/८०	२८५२	४२१२	३६२०
	२०८०/८१	२००७	३९२१	०
डोटी	२०७८/७९	५३०	७०९०	८९५७
	२०७९/८०	१८७८	५४६८	७५७२
	२०८०/८१	१८६१	६००४	६८२४
अछाम	२०७८/७९	११४०	१०१७९	७४३४
	२०७९/८०	२३७८	१२५५२	६८०६
	२०८०/८१	३९९१	१०७७८	१०३८२
कैलाली	२०७८/७९	६९५१	३१६०३	३९९४६३
	२०७९/८०	७८४४	२५४१५	१३१२५
	२०८०/८१	१६४५१	२५९४०	३८०५३

जिल्ला	आ.व.	राहदानीको सिफारिस संख्या	नागरिकता जारी संख्या	राष्ट्रिय परिचयपत्र दर्ता संख्या
कञ्चनपुर	२०७८/७९	८१४७	१९२८०	१९१६२
	२०७९/८०	१०२५८	१५८३७	२११७२
	२०८०/८१	१०९९२	१५५२७	२८०२३

स्रोत: जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरु, सु.प.प्र.

१२.२ सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुको व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्वन्धी विवरण

जिल्लागत रुपमा सुदूरपश्चिम प्रदेशको विगत तीन आर्थिक वर्षको व्यक्तिगत दर्ता सम्वन्धी विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

तालिका नं. १२.२ सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुको व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्वन्धी विवरण

विवरण		कुल जन्मदर्ता	कुल मृत्युदर्ता	कुल वसाईसराई	कुल विवाह दर्ता	कुल सम्वन्ध विच्छेद	जम्मा
सुदूरपश्चिम प्रदेश	२०७८/७९	१०२५८८	१८३९२	२०६७५	३११७५	३६९	१७३१९९
	२०७९/८०	१०२६८८	१८८९६	१८६२८	२८१५९	५६३	१६८९३४
	२०८०/८१	९०६२९	१९६१७	१६५५३	२६१९५	६७९	१५३६७३
बाजुरा	२०७८/७९	५०४०	५२५	१९४	८५९	२	६६२०
	२०७९/८०	६६७४	१२१०	२९५	१४२५	१६	९६२०
	२०८०/८१	६७०८	१३४१	२६०	१३६५	१२	९६८६
बझाङ	२०७८/७९	५९६५	५२०	२०३	७७०	४	७४६२
	२०७९/८०	९६८०	१८५०	५३९	१७३२	८	१३८०९
	२०८०/८१	८४६३	१५२१	४७८	१६१४	१४	१२०९०
दार्चुला	२०७८/७९	४३२८	८९४	४८६	१३३३	११	७०५२
	२०७९/८०	४८०२	१४०२	५८६	१६४८	२१	८४५९
	२०८०/८१	३७३२	१०२३	४९१	१२४९	२५	६५२०
बैतडी	२०७८/७९	११७३२	२५३६	१११९	२९५७	११	१८३५५
	२०७९/८०	१२४४०	२०६३	१५९५	२८४६	१४	१८९५८
	२०८०/८१	९८१३	२२२२	१३२९	२४३९	२४	१५८२७
डडेल्धुरा	२०७८/७९	४८०८	७८५	९२९	१३७९	१८	७९१९
	२०७९/८०	४८३०	८६५	१०७१	१४७५	२१	८२६२
	२०८०/८१	४२१९	८९४	९६७	१३९५	२०	७४९५

विवरण		कुल जन्मदर्ता	कुल मृत्युदर्ता	कुल वसाईसराई	कुल विवाह दर्ता	कुल सम्वन्ध विच्छेद	जम्मा
डोटी	२०७८/७९	८०४५	८५१	८६६	१२४३	५	११०१०
	२०७९/८०	९३०९	१२७४	१३३४	१८२०	२२	१३७५९
	२०८०/८१	८८२०	१४११	११७१	१९६३	२५	१३३९०
अछाम	२०७८/७९	१३१७६	१९०६	१०९१	२०७१	४	१८२४८
	२०७९/८०	१३६८०	२०५९	१३२३	२४४६	२७	१९५३५
	२०८०/८१	११५६४	२०७२	१२०२	२२२८	२१	१७०८७
कैलाली	२०७८/७९	३०५०२	६९२४	११९०३	१४३२५	२२०	६३८७४
	२०७९/८०	२४७६८	५०३६	७३३६	९०८३	२९१	४६५१४
	२०८०/८१	२२४०७	५५३५	६३२९	८६६१	३३०	४३२६२
कञ्चनपुर	२०७८/७९	१८९९२	३४५१	३८८४	६२३८	९४	३२६५९
	२०७९/८०	१६५०५	३१३७	४५४९	५६८४	१४३	३००१८
	२०८०/८१	१४९०३	३५९८	४३२६	५२८१	२०८	२८३१६

स्रोतः https//: donidcr.gov.np

खण्ड १३ विविध

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका जिल्लाहरुको संक्षिप्त विवरण

नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ४ वमोजिम सुदूरपश्चिम प्रदेशमा निम्नानुसारका जिल्लाहरु रहेका छन्।

तालिका १३.१ जिल्ला सम्बन्धी विवरण

सि.नं.	जिल्लाको नाम	सदरमुकाम	स्थानीय तह संख्या
१	बाजुरा	मार्तडी	९
२	बझाङ	चैनपुर	१२
३	दार्चुला	खलङ्गा	९
४	बैतडी	बैतडी	१०
५	डडेल्धुरा	खलङ्गा	७
६	डोटी	सिलगढी	९
७	अछाम	मंगलसेन	१०
८	कैलाली	धनगढी	१३
९	कञ्चनपुर	महेन्द्रनगर	९

बाजुरा

सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ वटा जिल्लाहरू मध्ये बाजुरा जिल्ला विकासका दृष्टिकोणले पिछडिएको जिल्ला हो। बाजुरा जिल्लाको नामाकरण कसरी रहन गएको हो भन्ने लिखित प्रमाणहरु भेट्न नसकिएतापनि पुराना कहावतहरु प्रचलनमा रहेका छन्। पौराणिक कालमा यस बाजुरा जिल्लाको स्वतन्त्र अस्तीत्व नरही, यो भूमि त्यस बेलाको जुम्ला राज्यमा पर्दथ्यो, जसलाई सिंजा राज्य भन्ने चलन थियो। केन्द्रीय शासन जुम्लाबाट संचालन गरिएता पनि हालको बाजुरा जिल्लामा पनि त्यस राज्यका प्रतिनिधिहरु बस्दथे, यहाँ पनि सहायक दरबार थियो। दरबार भएको ठाउलाई कोट भनिन्थ्यो। यस बाजुरा दरबारबाट सिंजा दरबारमा राजाको आदेशअनुसार वाज पठाउनु पर्दथ्यो। वाजभन्ने चरालाई पासोद्वारा समातिन्थ्यो। ती बाज चराहरुको नाम भाले शाही बाज र पोथीलाई झुर्रा बाझ भनिन्थ्यो। राजाले आफ्नो दरबारमा बाज पठाई दिने आदेश अनुरुप बाजको लागि पासो थाप्दा पासोमा शाहीबाज भाले नपरी पासोमा झुर्रा बाझ पोथी परेछ। शाहीबाज पार्न नसकेको झुर्रा बाझ पारेको खबर सहित पोथीलाई राजाको दरबारमा पठाएछन्। राजाले शाहीबाजको चाहना गरेको तर झुर्रा बाझ प्राप्त गरेकोले त्यस कोटको नाम पोथीबाजको नाम उल्टावाट बाझुर्राकोट राखेछन्। बाझुर्राकोटको नाम अपभ्रंश हुँदै बाजुरीकोट भयो र त्यसै बाजुरी कोटको नामबाट बाजुरा रहेको किम्बदन्ति छ।

यो जिल्ला समुन्द्री सतहबाट ७६२ मिटर देखि ७०३६ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ। यो जिल्ला २,१८८ वर्ग किलोमिटरमा फैलिएको छ। प्रतिनिधि सभा सदस्यका लागि १ र प्रदेश सभा सदस्यका लागि २ क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ। यस जिल्लामा ४ नगरपालिका र ५ वटा गाँउपालिका गरि जम्मा ९ वटा स्थानीय तह रहेका छन्। यस जिल्लाका प्रमूख पर्यटकीय स्थलमा खप्तड, बडिमालिका, बुढीनन्दा, नाटेश्वरी, सुनन्दा, कालाजग्रा गुफा, नैनाल गुफा, सिन्तुवा, छेडेदह, स्वामीकार्तिक, गौमुल आदि रहेका छन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	बाजुरा
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	२१८८
केन्द्रः	मार्तडी
अक्षांशः	२९°१६'२१" उत्तरी अक्षांश देखि २९°५६'५६"उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८१°१०'२०"पूर्वी देशान्तर देखि ८१°४८'२७"पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	९
वडा सङ्ख्या	६९
जनसंख्या	१३८५२३
जनघनत्वः	६३ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	२८०६५

३) सिमाना

पूर्वः मुगु, कालीकोट र हुम्ला जिल्ला | पश्चिमः बझाङ जिल्ला

उत्तरः हुम्ला जिल्ला | दक्षिणः अछाम र कालीकोट जिल्ला

तालिका नं.१३.१.१ बाजुरा जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग.२०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
बाजुरा	**२४९०८**	**१३४९१२**	**२८०६५**	**१३८५२३**	**६७०७०**	**७१४५३**	**४.९४**	**९३.८७**	**०.२५**	**६३**
बडीमालिका नगरपालिका	३४४६	१६८१८	४०४६	१८४१४	९२४९	९१६५	४.५५	१००.९२	०.८७	६७
बुढीगंगा नगरपालिका	४२७७	२१६७७	४५५४	२०१८५	९२५४	१०९३१	४.४३	८४.६६	-०.६८	३४१
बुढीनन्दा नगरपालिका	३४५२	१८७७६	४१५०	२००७२	९७७९	१०२९३	४.८४	९५.०१	०.६४	८६
खप्तड छेडेदह गाउँपालिका	३१७४	१८५७५	३५७४	१९३०७	९४२९	९८७८	५.४०	९५.४५	०.३७	१४३
गौमुल गाउँपालिका	१५६०	८५१५	१७१६	८९१३	४३०४	४६०९	५.१९	९३.३८	०.४४	२८
हिमाली गाउँपालिका	१७२२	९२१४	१९९८	१०३०९	५०९५	५२१४	५.१६	९७.७२	१.०८	१२
जगन्नाथ गाउँपालिका	१६८४	९४३२	१९३९	१०१५८	४८६८	५२९०	५.२४	९२.०२	०.७१	५९

स्थानीय तह	रा.ज.ग.२०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
स्वामीकार्तिक खापर गा.पा.	२२२३	१२७८४	२३६२	१२५७६	६१४५	६४३१	५.३२	९५.५५	-०.१६	११४
त्रिवेणी नगरपालिका	३३५०	१८३६३	३७०२	१७७९८	८२०२	९५९६	४.८१	८५.४७	-०.३०	१०४
संस्थागत	२०	७५८	२४	७९१	७४५	४६				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनसार बाजुरा जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या बुढीगंगा नगरपालिकामा २०१८५ र सवैभन्दा कम गौमुल गाउँपालिकामा ८९१३ रहेको छ।जनसंख्या वृद्दिदर हिमाली गाउँपालिकामा सवैभन्दा बढी १.०८ छ भने बुढीगंगा न.पा, स्वामीकार्तिक खापर गा.पा. र त्रिवेणी न.पा. मा जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका : १३.१.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती बाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/ गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
बाजुरा	**८१.७४**	**१५.४८**	**०.२४**	**०.०२**	**२.५१**	**९१.८**	**७.१३**	**०.०६**	**०**	**०.८६**	**०.०६**	**०.०५**
हिमाली गा पा	१६.०२	८०.९३	०.६५	०	२.४	९५.८५	४	०.०५	०	०	०.०५	०.०५
गौमुल गा पा	८८.६४	११.१९	०.१२	०.०६	०	९८.४८	१.३४	०.०६	०	०	०.०६	०.०६
बुढीनन्दा न पा	७०.१९	२३.०६	०.३१	०.०७	६.३६	८९.११	८.१९	०	०	२.६३	०.०५	०.०२
स्वामीकार्तिकखापर गापा	७९.८५	१८.५	०.०८	०	१.५७	९६.६१	३.०५	०.०८	०	०.२१	०	०.०४
जगन्नाथ गा पा	८७.०६	१२.१२	०.०५	०	०.७७	९४.१२	५.५२	०.०५	०	०.१	०	०.२१
बडीमालिका न पा	९५.७	२.६	०.३	०.०२	१.३८	७६.४२	२०.७	०.१	०	२.६७	०.१	०.०२
खप्तड छेडेदह गा पा	८७.६६	९.२१	०.०६	०	३.०८	९७.६८	२.१३	०.०३	०	०.११	०.०६	०
बुढीगंगा न पा	९३.३७	५.५३	०.१५	०.०२	०.९२	९१.३३	८.१९	०.०९	०	०.१५	०.१८	०.०७
त्रिवेणी न पा	९०.११	५.८९	०.४१	०.०३	३.५७	९७.२२	२.४९	०.११	०	०.१६	०	०.०३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिकाः १३.१.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
बाजुरा	**१.५२**	**६६.०८**	**३०.४५**	**०.३२**	**१.६३**	**२८०४१**
हिमाली गा.पा.	०.५	४६.७५	५०.७५	०.३	१.७	१९९८
गौमुल गा.पा.	०.२३	१०.९	८७.९४	०.६४	०.२९	१७१६
बुढीनन्दा न.पा.	३.५४	८२	१२.८७	०.१	१.४९	४१५०
स्वामीकार्तिकखापर गापा	२.०७	७६.६३	१६.४७	०.१३	४.७	२३६२
जगन्नाथ गा.पा.	४.५४	६०.५	३१.४६	१.१३	२.३७	१९३९
बडीमालिका न.पा.	१.३१	४६.१७	५१.३६	०.२	०.९६	४०४६
खप्तड छेडेदह गा.पा.	०.८४	८५.०३	१२.५९	०.२	१.३४	३५७४
बुढीगंगा न.पा.	०.८३	६४.८	३२.१९	०.६१	१.५६	४५५४
त्रिवेणी न.पा.	०.१९	८५.४७	१३.२१	०	१.१३	३७०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिकाः १३.१.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
बाजुरा	**१९.०८**	**७०.२६**	**०**	**०.१४**	**०.३५**	**९.३७**	**०.६१**	**०.०२**	**०.१७**
हिमाली गा पा	१२.२६	७३.९२	०	०	०.३	१२.७६	०.७	०	०.०५
गौमुल गा पा	१९.४१	७२.९	०	०.०६	०.२३	७.०५	०.१७	०	०.१७
बुढीनन्दा न पा	१७.५२	६७.५७	०	०.०५	०.२७	१४.१	०.३१	०.०२	०.१७
स्वामीकार्तिकखापर गापा	३०.२७	५९.७	०	०.१३	०	८.३४	१.५२	०	०.०४
जगन्नाथ गा पा	२३.६७	६८.४४	०	०.३१	०.२१	४.०२	३.२	०	०.१५
बडीमालिका न पा	२५.३८	६४.२१	०	०.१	०.४४	८.७५	०.९१	०	०.२
खप्तड छेडेदह गा पा	१२.१२	८०.७५	०	०.५६	०.९	५.६	०.०६	०	०.०३
बुढीगंगा न पा	२०.४७	६२.३४	०	०.०७	०.४६	१६.३२	०.११	०.०२	०.२२
त्रिवेणी न पा	१२.९४	८३.९८	०	०	०.०५	२.५४	०	०.१४	०.३५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.१.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
बाजुरा	९५.७५	३.८	०.३२	०.१३	२८०४१
हिमाली गा.पा.	९९.०५	०.९	०.०५	०	१९९८
गौमुल गा.पा.	९७.४४	१.६३	०.९३	०	१७१६
बुढीनन्दा न.पा.	९४.६३	५.१८	०.०७	०.१२	४१५०
स्वामी कार्तिक खापर गा.पा.	९९.४९	०.४२	०.०८	०	२३६२
जगन्नाथ गा.पा.	९८.६१	१.१९	०.१	०.१	१९३९
बडीमालिका न.पा.	८३.९३	१५.०३	०.९१	०.१२	४०४६
खप्तड छेडेदह गा.पा.	९९.४४	०.३४	०.०६	०.१७	३५७४
बुढीगंगा न.पा.	९६.०३	३.१२	०.५३	०.३३	४५५४
त्रिवेणी न.पा.	९९.५७	०.२४	०.०८	०.११	३७०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.१.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
बडीमालिका न.पा.	६१.०८	७३.८०	४७.५६	७७.३०	८५.७०	६८.९५
बुढीगंगा न.पा.	५९.९८	७६.३४	४६.६०	७१.८६	८२.८२	६२.८८
बुढीनन्दा न.पा.	५४.४०	६५.२०	४३.८१	६९.२०	७६.९३	६१.९४
खप्तड छेडेदह गा.पा.	४९.००	६४.३९	३५.५८	७१.४१	८०.७०	६२.६३
त्रिवेणी न.पा.	५७.७९	७०.०३	४७.१०	७१.६४	८०.०३	६३.९१
गौमुल गा.पा.	५५.१६	६५.८०	४४.९८	७४.१६	८१.०६	६७.८३
हिमाली गा.पा.	५१.८२	६४.९९	३८.७५	६४.३९	७१.१०	५७.९२
जगन्नाथ गा.पा.	५३.५३	६४.१४	४३.१८	६८.८०	७५.५०	६२.७१
स्वामीकार्तिक खापर गा.पा.	५१.४५	६४.३६	३९.३४	६७.२३	७५.८९	५९.२४
बाजुरा	५५.६८	६८.८४	४३.३३	७१.२४	७९.८३	६३.३२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.१.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

बाजुरा जिल्ला					
जातजाती विवरण	**जम्मा**	**प्रतिशत**	**जातजाती विवरण**	**जम्मा**	**प्रतिशत**
सवै जातजाती	१३८५२३	१००.००	**ठकुरी**	७५९८	५.४९
क्षेत्री	८२३५७	५९.४५	**मिजार**	६३९४	४.६२
ब्राह्मण पहाडी	८३३५	६.०२	**सन्यासी/दशनामी**	१९९५	१.४४
मगर	५७	०.०४	**मल्लाह**	२६	०.०२
थारू	८६	०.०६	**ब्राह्मण तराई**	१६	०.०१
तामाङ	३१	०.०२	**कुमाल**	४२५	०.३१
नेवा (नेवारी)	२६	०.०२	**घर्ती/भुजेल**	१८	०.०१
विश्वकर्मा	२२४५७	१६.२१	**सोनार**	२५	०.०२
मुस्लिम	१२०	०.०९	**सुनवार**	९६	०.०७
राई	१३	०.०१	**भोटे**	१२१५	०.८८
गुरुङ	२३१	०.१७	**बनियान**	१७	०.०१
परियार	६९०८	४.९९	**अन्य**	७७	०.०६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.१.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

बाजुरा					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
सवै मातृभाषा	१३८५२३	१००.००	**अछामी**	१८२	०.१३
नेपाली	८८५५६	६३.९३	**बझाङ्गी**	४३	०.०३
मैथली	२१	०.०२	**मगर खाम**	३९४	०.२८
भोजपुरी	११	०.०१	**बाजुरेली**	४७०५५	३३.९७
थारु	१२९	०.०९	**तिव्वतीयन**	२१	०.०२
तामाङ	२२	०.०२	**छिलिङ्ग**	८७	०.०६
नेपाली भाषा (नेवारी)	२०	०.०१	**खस**	५४५	०.३९
वज्जिका	१८	०.०१	**सस्कृत**	२२	०.०२
मगर धुत	३६	०.०३	**मुसलमान**	४१	०.०३
डोटेली	१८२	०.१३	**जुम्ली**	१३१	०.०९
ऊर्दु	२३	०.०२	**भोटे**	८२९	०.६०
गुरुङ्	९०	०.०६	**अन्य**	६५	०.०५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.१.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

बाजुरा											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किंरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	१३८५२३	१३६७४४	१५८३	१२०	०	७५	०	०	०	१	०
पुरुष	६७०७०	६६२१६	७६६	५४	०	३३	०	०	०	१	०
महिला	७१४५३	७०५२८	८१७	६६	०	४२	०	०	०	०	०
जम्मा %	१००.००	९८.७२	१.१४	०.०९	०.००	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
पुरुष %	४८.४२	४७.८०	०.५५	०.०४	०.००	०.०२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५१.५८	५०.९१	०.५९	०.०५	०.००	०.०३	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.१.१० बाजुरा जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	**जिल्लाअनुसार स्थानीय तह**	**कृषक परिवारको जम्मा संख्या**	**कृषक परिवारले चलन गरेको जगगाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**जम्मा कित्ता संख्या**	**औषत कित्ता संख्या**	**सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**सिंचित क्षेत्रफल %**
	बाजुरा	**२५२७९**	**६७९२.५**	**१३४५५५**	**५.३**	**१९६१.३**	**२८.९**
१	हिमाली गा.पा.	१९९०	५७४.३	१७१०७	८.६	४४.७	७.८
२	गौमुल गा.पा.	१६३२	४११.५	११७२२	७.२	४६.५	११.३
३	बुढीनन्दा न.पा.	३७०३	९१८.२	१५३०९	४.१	३५१.१	३८.२
४	स्वामीकार्तिक खापर गा.पा.	२३२९	६४१.२	१४४८०	६.२	१९३.३	३०.२
५	जगन्नाथ गा.पा.	१८२२	३३०.७	९६५७	५.३	१२२.३	३७.०
६	बडिमालिका न.पा.	२९३२	५०६.१	१२४५९	४.२	११९.२	२३.५
७	खसडछेडेदह गा.पा.	३३७६	१३७०.६	२१३५७	६.३	५८५.८	४२.७
८	बुढीगंगा न.पा.	३९७८	७९१.४	१५७०२	३.९	२८७.०	३६.३
९	त्रिवेणी न.पा.	३५१७	१२४८.५	१६७६२	४.८	२११.४	१६.९

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार बाजुरा जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार २५२७९ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल ६७९२.५ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये २८.९ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा खसडछेडेदह गा.पा. मा ४२.७ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ७.८ प्रतिशत हिमाली गा.पा. रहेको देखिन्छ।

बझाङ

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेशको उत्तरी भागमा यो हिमाली जिल्ला बझाङ्ग अवस्थित रहेको छ। नेपालकै शिक्षामा अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने बझाङ्ग जिल्ला जयपृथ्वी बहादुर सिंह जस्ता मानवतावादी राजा, शिक्षाप्रेमी तथा पत्रकारका कारणले पनि प्रख्यात छ। यस जिल्लाको नाम कसरी बझाङ्ग रह्यो भन्ने सम्बन्धमा एक ऐतिहासिक रोचक कथन छ। बझाङ्गी राजाका पूर्वजले साविकको व्याँसी गा.वि.सं.मा हाल छ विसपाथिभेरा गाउँपालिका पर्ने एउटा शिखरमा दरवार(कोट) बनाउने क्रममा त्यहाँ एउटा कालो चिल्लो दर्शनीय शिला (ढुङ्गा) फेला परेछ। उक्त शिलालाई त्यस कोटबाट तल खोलामा फाल्दा बारम्बार साविककै ठाउँमा आएर बसेको देखेपछि राजाले उक्त शिलालाई कालभैरवको रुपमा स्थापित गरी पुजा गरे। अति अग्लो उक्त कोटमा कालान्तरमा चट्याङ वा वज्र परेछ तर कालभैरवको प्रभावले उक्त चट्याङ प्रभावहिन भई दरवारमा कुनै क्षति नपुगेकोले त्यस ठाउँलाई बज्रङ्ग भनिएछ। कालान्तर पछि उक्त शब्द अपभ्रंश भई बझाङ्ग हुन गएको हो भन्ने ऐतिहासिक मान्यता रहि आएको छ।

चौविसे राज्यमध्ये बझाङ पनि एउटा राज्य थियो। जसका अन्तिम राजा ओमजङ्ग बहादुर सिंह थिए। बझाङ्ग मात्रै नभई सम्पुर्ण देशकै शैक्षिक इतिहासमा अग्रणी मानिएका सु-प्रख्यात मानवतावादी राजा श्री जयपृथ्वी बहादुर सिंहले नेपाली भाषाको पहिलो पाठ्यपुस्तक अक्षरांश लेखि नेपालकै शैक्षिक इतिहासमा ठुलो योगदान पुऱ्याएका थिए। यस जिल्लाको सदरमुकाम बाहुलीगाड र सेती नदीको दोभानमा अवस्थित छ जुन अति रमणीय तथा हिमाली हावापानीले भरिपुर्ण रहेको छ यो जिल्ला विशेष गरी पहिरो, आगलागी, मौसमको

विषमता, महामारीको प्रकोपबाट उच्च जोखिममा रहेको छ। यस प्रकारका विपदको समयमा प्रभावकारी रुपमा मानवीय सहायता परिचालन, प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरणमा पूर्व तयारी गर्ने र सम्वन्धीत निकायको जिम्मेवारीलाई प्रष्ट किटान गर्नका लागी विपद पूर्वतयारीले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। प्रदेशको सबैभन्दा ठूलो जिल्लाको रुपमा रहेको छ यसको क्षेत्रफल ३,४२२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। प्रतिनिधि सभा सदस्य १ र प्रदेश सभाका लागि २ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई २ नगरपालिका १० ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। यसको पूर्वमा बाजुरा र हुम्ला जिल्ला, पश्चिममा बैतडी र दार्चुला जिल्ला, उत्तरमा हुम्ला जिल्ला र चीनको स्वाशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा बैतडी र डोटी जिल्ला रहेक छन्। यो जिल्ला ९०० मिटर (देउरा) देखि ७०३१ मिटर (सैपाल हिमाल) सम्म फैलिएको छ। सुर्मासरोवर, खप्तड, खापर दह, तातोपानी, बित्थड, तपोवन ज्वाला, सैपाल हिमाल, कैलाश गुफा आदि प्रमूख पर्यटकीय क्षेत्रका रुपमा रहेका छन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	बझाङ
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	३४२२
केन्द्रः	चैनपुर
अक्षांशः	२९°२९' उत्तरी अक्षांश देखि ३०°०९' उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°४६' पूर्वी देशान्तर देखि ८१°३४' पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	१२
वडा सङ्ख्या	९४
जनसंख्या	१८९०८५
जनघनत्वः	५५ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	३८०४८

३) सिमाना

पूर्वः बाजुरा जिल्ला	पश्चिमः दार्चुला र बैतडी
उत्तरः हुम्ला, चीन स्वशासित क्षेत्र तिब्बत	दक्षिणः डोटी जिल्ला

तालिका नं. १३.२.१ बझाङ जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
बझाङ	**३३७८६**	**१९५१५९**	**३८०४८**	**१८९०८५**	**८८४७०**	**१००६१५**	**४.९७**	**८७.९३**	**-०.३०**	**५५**
बित्थडचिर गा.पा.	२७३९	१७१५४	३११६	१७८१२	८४३४	९३७८	५.७२	८९.९३	०.३६	२०७
बुंगल न.पा.	५४८०	३३२२४	६३७२	३३८१२	१६०३७	१७७७५	५.३१	९०.२२	०.१७	७६
छबिसपाथि भेरा गा.पा.	२९५३	१६२९६	३०७०	१४४७४	६७४५	७७२९	४.७१	८७.२७	-१.१४	१२४
दुर्गाथली गा.पा.	२४४७	१२९७२	२५९२	११३१८	५१०९	६२०९	४.३७	८२.२८	-१.३१	१८३
जयपृथ्वी न.पा.	४०१५	२२१९१	५००२	२१९३३	१०४४३	११४९०	४.३८	९०.८९	-०.११	१३२
साइपाल गा.पा.	३६३	२१८२	४४७	२६२५	१२९२	१३३३	५.८७	९६.९२	१.७७	२
केदारस्युँ गा.पा.	३५८६	२१३०७	४२९६	२१३१२	९८५६	११४५६	४.९६	८६.०३	०.००	१८७
खप्तडछान्ना गा.पा.	३१०५	१५८९३	३१०२	१३४१९	६०२९	७३९०	४.३३	८१.५८	-१.६२	११८
मष्टा गाउँपालिका	२४५६	१४९५१	२५४५	१३२६५	६११५	७१५०	५.२१	८५.५२	-१.१५	१२१
सूर्मा गा.पा.	१४१८	९०२२	१८२३	११०८२	५५०९	५५७३	६.०८	९८.८५	१.९७	४१
तलकोट गा.पा.	२०००	११५५७	२२४४	११७१९	५४६२	६२५७	५.२२	८७.२९	०.१३	३५
थलारा गा.पा.	३२११	१७९५२	३४१६	१५९५८	७१०१	८८५७	४.६७	८०.१७	-१.१३	१५१
संस्थागत	१३	४५८	२३	३५६	३३८	१८				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनसार बझाङ जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या वुंगल नगरपालिकामा ३३८१२ र सवैभन्दा कम साईपाल गाउँपालिकामा २६२५ रहेको छ जुन सुदूरपश्चिम प्रदेशकै सवैभन्दा कम जनसंख्या भएको स्थानीय तह हो। जनसंख्या वृद्दिदर सूर्मा गाउँपालिकामा सवैभन्दा बढी १.९७

प्रतिशत छ भने छविसपाथीभरा गा.पा., दूर्गाथली गा.पा., खप्तडछान्ना गा.पा., मष्टा गा.पा, थलारा गा.पा. र जयपृथ्वी न.पा. गरि छ स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका : १३.२.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
बझाङ	**५८.०५**	**३८.७५**	**०.२१**	**०.०६**	**२.९३**	**९२.९**	**६.७१**	**०.०५**	**०**	**०.२७**	**०.०६**	**०.०२**
साइपाल गा पा	७१.५९	२८.१९	०	०	०.२२	९९.७८	०.२२	०	०	०	०	०
बुंगल न पा	२५.४४	७३.४	०.२२	०.०२	०.९३	९७.१४	२.६१	०.०२	०	०.१४	०.०९	०
सूर्मा गा पा	४५.७५	४२.१८	०.४४	०.११	११.५२	९८.७४	१.१	०	०	०.१६	०	०
तलकोट गा पा	७२.२४	२६.९६	०.०९	०.०४	०.६७	९६.८४	३.०३	०.०४	०	०.०४	०.०४	०
मष्टा गा पा	३७.४१	५७.८८	०.०८	०	४.६४	९९.०६	०.८६	०.०८	०	०	०	०
जयपृथ्वी न पा	८५.२९	१२.२४	०.१४	०.१८	२.१६	७१.२७	२७.५	०.१	०	१.०८	०.०६	०.०४
छबिस पाथिभेरा गा पा	९३.५५	५.६४	०.०७	०.०७	०.६८	९६.६८	३.१३	०.०३	०	०.१३	०	०.०३
दुर्गाथली गा पा	५६.८३	४०.६६	०.२७	०	२.२४	९४.७५	५.०२	०.०४	०	०	०.१२	०.०८
केदारस्युँ गा पा	५६.६१	४२.११	०.०९	०.०२	१.१६	९०.९२	८.८५	०.०७	०	०.१२	०.०५	०
बित्थडचिर गा पा	३८.०६	६०.४३	०.३५	०.०६	१.०९	९५.५४	४.०८	०.१३	०	०.२६	०	०
थलारा गा पा	४५.२	४४.३८	०.६४	०.०९	९.६९	९६.७५	२.९३	०	०	०.२	०.०९	०.०३
खप्तडछान्ना गा पा	९५.२	१.१६	०.०६	०.०६	३.५१	९७.१६	२.२६	०.०६	०	०.३५	०.१६	०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.२.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
बझाङ	**०.३३**	**६४.६७**	**३२.६३**	**०.२५**	**२.१२**	**३८०२५**
साइपाल गा.पा.	०.६७	१.३४	९५.३	०	२.६८	४४७
बुंगल न.पा.	०.१४	८४.३२	१३.८६	०.११	१.५७	६३७२
सूर्मा गा.पा.	०	७.६८	७९.७	०.२२	१२.४	१८२३
तलकोट गा.पा.	०.१८	२.७२	९५.७२	०.१८	१.२	२२४४
मष्टा गा.पा.	०.३१	९७.०९	१.५३	०.२	०.८६	२५४५
जयपृथ्वी न.पा.	०.३२	८४.६७	१३.५९	०.१	१.३२	५००२
छबिसपाथिभेरा गा.पा.	०.८१	४३.१३	५३.४५	०.५२	२.०८	३०७०
दुर्गाथली गा.पा.	०.३१	१२.६५	८४.९५	०.४२	१.६६	२५९२
केदारस्युँ गा.पा.	०.०५	८०.९१	१५.४८	०.४९	३.०७	४२९६
बित्थडचिर गा.पा.	०.१	८१	१८	०.०६	०.८३	३११६

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
थलारा गा.पा.	०.९१	८८.६४	८.१४	०.३८	१.९३	३४१६
खप्तडछान्ना गा.पा.	०.५५	५२.३५	४६.२	०.२३	०.६८	३१०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिकाः १३.२.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
बझाङ	**२४.८**	**६१.४८**	**०**	**१.०८**	**१.३५**	**१०.१५**	**०.९२**	**०**	**०.२२**
साइपाल गा पा	८.९५	८९.७१	०	०	०	०.६७	०.६७	०	०
बुंगल न पा	१५.५४	७१.०६	०	०.०८	०.५६	११.०२	१.१६	०	०.५८
सूर्मा गा पा	५७.६	२९.१३	०	०.०५	३.७८	७.३५	१.५९	०	०.४९
तलकोट गा पा	५४.६८	४०.९५	०	०.०९	०.१३	३.९७	०.०९	०	०.०९
मष्टा गा पा	२५.७	६५.१५	०	०.७५	३.५४	२.३२	२.२४	०	०.३१
जयपृथ्वी न पा	२२.६५	६४.१३	०	०.२६	१.१८	९.३८	२.२६	०	०.१४
छबिस पाथिभेरा गा पा	३७.२	५०.८८	०	०.३६	०.९१	१०.२	०.२	०	०.२६
दुर्गाथली गा पा	१३.७३	८१.७५	०	०.०८	०.१९	३.८२	०.३५	०	०.०८
केदारस्युँ गा पा	७.०१	७०.१६	०	६.५९	१.४९	१४.०६	०.६८	०	०.०२
बित्थडचिर गा पा	४५.५७	३७.७७	०	२.०५	३.६६	१०.५३	०.२६	०	०.१६
थलारा गा पा	२२.९८	५३.४३	०	०.२९	१	२१.७२	०.४७	०	०.१२
खप्तडछान्ना गा पा	१०.७७	७८.४७	०	०.०६	०.३५	१०.१९	०.१	०	०.०६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.२.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
बझाङ	**९६.७८**	**२.७९**	**०.२५**	**०.१८**	**३८०२५**
साइपाल गा.पा.	९८.८८	०.४५	०.६७	०	४४७
बुंगल न.पा.	९८.१५	१.४	०.२२	०.२४	६३७२
सूर्मा गा.पा.	९९.४	०.२२	०.११	०.२७	१८२३
तलकोट गा.पा.	९८.३१	१.४३	०.१३	०.१३	२२४४
मष्टा गा.पा.	९९.६९	०.३१	०	०	२५४५

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
जयपृथ्वी न.पा.	८७.५६	११.२२	०.८४	०.३८	५००२
छबिस पाथिभेरा गा.पा.	९८.६	१.०१	०.२	०.२	३०७०
दुर्गाथली गा.पा.	९८.६५	१.२३	०.०४	०.०८	२५९२
केदारस्युँ गा.पा.	९४.८६	४.८२	०.२३	०.०९	४२९६
बित्थडचिर गा.पा.	९८.२७	१.४४	०.१६	०.१३	३११६
थलारा गा.पा.	९९.२७	०.५९	०.०९	०.०६	३४१६
खसडछान्ना गा.पा.	९८.५८	०.९३	०.१९	०.२९	३१०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.२.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
बित्थडचिर गा.पा.	५४.५	७१.८१	३९.४	७१.५२	८२.४४	६१.८६
बुंगल न.पा.	५१.६४	६८.०६	३६.२	७०.०५	८१.७५	५९.७३
छबिस पाथिभेरा गा.पा	५५.४४	७२.८५	४०.४	६९.४२	८३.२३	५७.५८
दुर्गाथली गा.पा.	५५.३४	७३.७८	४०.५	६६.९३	७९.०२	५७.३६
जयपृथ्वी न.पा.	६२.९९	७९.३८	४८.१	७५.८५	८८.६२	६४.५८
साइपाल गा.पा.	४१.१५	५८.८९	२२.७	७२.१५	८२.११	६२.२८
केदारस्युँ गा.पा.	५२.३२	६९.९८	३७.१	७१.८६	८३.९२	६१.७६
खसडछान्ना गा.पा.	५९.३५	८०.१९	४३	६९.६८	८५.४	५७.१३
मष्टा गा.पा.	५४.५३	७१.०८	३९.८	६८.३९	७९.७१	५८.९३
सूर्मा गा.पा.	४२.३५	६२.९६	२१.५	६५.५८	७९.०१	५२.४८
तलकोट गा.पा.	६०.९८	७७.५४	४६	७२.३४	८३.३१	६२.९२
थलारा गा.पा.	५९.२२	७६.४९	४५.१	६८.६५	८०.५५	५९.४९
बझाङ	५५.५५	७२.९९	४०.१	७०.५४	८२.८४	५९.९८

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.२.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

बझाङ जिल्ला					
जातजाती विवरण	**जम्मा**	**प्रतिशत**	**जातजाती विवरण**	**जम्मा**	**प्रतिशत**
सवै जातजाती	१८९०८५	१००.००	**मिजार**	४९१९	२.६०
क्षेत्री	१३०४७३	६९.००	**सन्यासी/दशनामी**	२०५२	१.०९
ब्राह्मण पहाड	१७०९९	९.०४	**घर्ती/भुजेल**	९३	०.०५
मगर	७१	०.०४	**हजाम/ठाकुर**	१७	०.०१
थारू	१२५	०.०७	**शेर्पा**	३०	०.०२
तामाङ	२२०	०.१२	**धोवी**	१३	०.०१
नेवा (नेवारी)	११४	०.०६	**सोनार**	३८	०.०२
विश्वकर्मा	१९८२१	१०.४८	**सुनवार**	५२	०.०३
यादव	४०	०.०२	**वादी**	१४९	०.०८
राई	१६	०.०१	**पहारी**	३६	०.०२
गुरुङ	८७	०.०५	**भोटे**	७९	०.०४
परियार	४४११	२.३३	**अन्य**	७२	०.०४
ठकुरी	९०४६	४.७८	**विदेशी**	१२	०.०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.२.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

बझाङ					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
सवै मातृभाषा	१८९०८५	१००.००	**अछामी**	३१	०.०२
नेपाली	७२१६९	३८.१७	**शेर्पा**	३०	०.०२
मैथली	६२८	०.३३	**हिन्दी**	१२	०.०१
थारु	११८	०.०६	**बझाङ्गी**	७११४८	३७.६३
तामाङ	२१९	०.१२	**बाजुरेली**	१५३	०.०८
नेपाली भाषा(नेवारी)	६०	०.०३	**दार्चुलेली**	११	०.०१
मगर धुत	३९	०.०२	**मेवाहाङ**	२३	०.०१
डोटेली	४३१३०	२२.८१	**जुम्ली**	११०	०.०६
अवधी	१५	०.०१	**धुलेली**	७३२	०.३९
गुरुङ्	८५	०.०४	**भोटे**	८७	०.०५
बैतेडेली	२०१	०.११	**अन्य**	५८	०.०३
राई	१५	०.०१	**उल्लेख नभएको**	११	०.०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.२.९ धर्म सम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

बझाङ											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किँरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	१८९०८५	१८८४८९	४११	०	०	१८२	१	०	१	१	०
पुरुष	८८४७०	८८१८६	१९३	०	०	८९	१	०	१	०	०
महिला	१००६१५	१००३०३	२१८	०	०	९३	०	०	०	१	०
जम्मा %	१००.००	९९.६८	०.२२	०.००	०.००	०.१०	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
पुरुष %	४६.७९	४६.६४	०.१०	०.००	०.००	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५३.२१	५३.०५	०.१२	०.००	०.००	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.२.१० बझाङ जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	**जिल्ला अनुसार स्थानीय तह**	**कृषक परिवारको जम्मा संख्या**	**कृषक परिवारले चलन गरेको जगगाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**जम्मा कित्ता संख्या**	**औषत कित्ता संख्या**	**सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**सिंचित क्षेत्रफल %**
	बझाङ	**३५३३०**	**९९४२.३**	**१४७७२५**	**४.२**	**३३५४.३**	**३३.७**
१	साइपाल गा.पा.	४३४	१०९.७	१७००	३.९	२.२	२.०
२	बुंगल न.पा.	६१३१	२०८९.१	२४१३३	३.९	८५९.७	४१.२
३	सूर्मा गा.पा.	१७८६	४३३.२	५४३२	३.०	४०.०	९.२
४	तलकोट गा.पा.	२१२१	४९९.९	१०३८७	४.९	८०.५	१६.१
५	मष्टा गा.पा.	२४८२	९९८.९	१३७६०	५.५	२७०.७	२७.१
६	जयपृथ्वी न.पा.	३९५४	९८९.१	१५३९२	३.९	४४८.९	४५.४
७	छबिस पाथिभेरा गा.पा.	२८६३	६२८.८	१०५१०	३.७	१८६.०	२९.६
८	दुर्गाथली गा.पा.	२३१०	४६९.६	७७१५	३.३	२१८.३	४६.५
९	केदारस्युँ गा.पा.	३९४४	१४१७.७	१८२३२	४.६	४८७.५	३४.४
१०	बित्थडचिर गा.पा.	३०४६	११३३.९	१०९६१	३.६	३११.०	२७.४
११	थलारा गा.पा.	३२२७	६५३.९	१४४८२	४.५	१९१.८	२९.३
१२	खसडछान्ना गा.पा.	३०३२	५१८.५	१५०२१	५.०	२५७.६	४९.७

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार बझाङ जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार ३५३३० रहेकोमा कृषिचलन गरेको जगगाको क्षेत्रफल ९९४२.३ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ३३.७ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा खसडछान्ना गा.पा. मा ४९.७ प्रतिशत र सबैभन्दा कम २ प्रतिशत साईपाल गा.पा. रहेको देखिन्छ।

दार्चुला

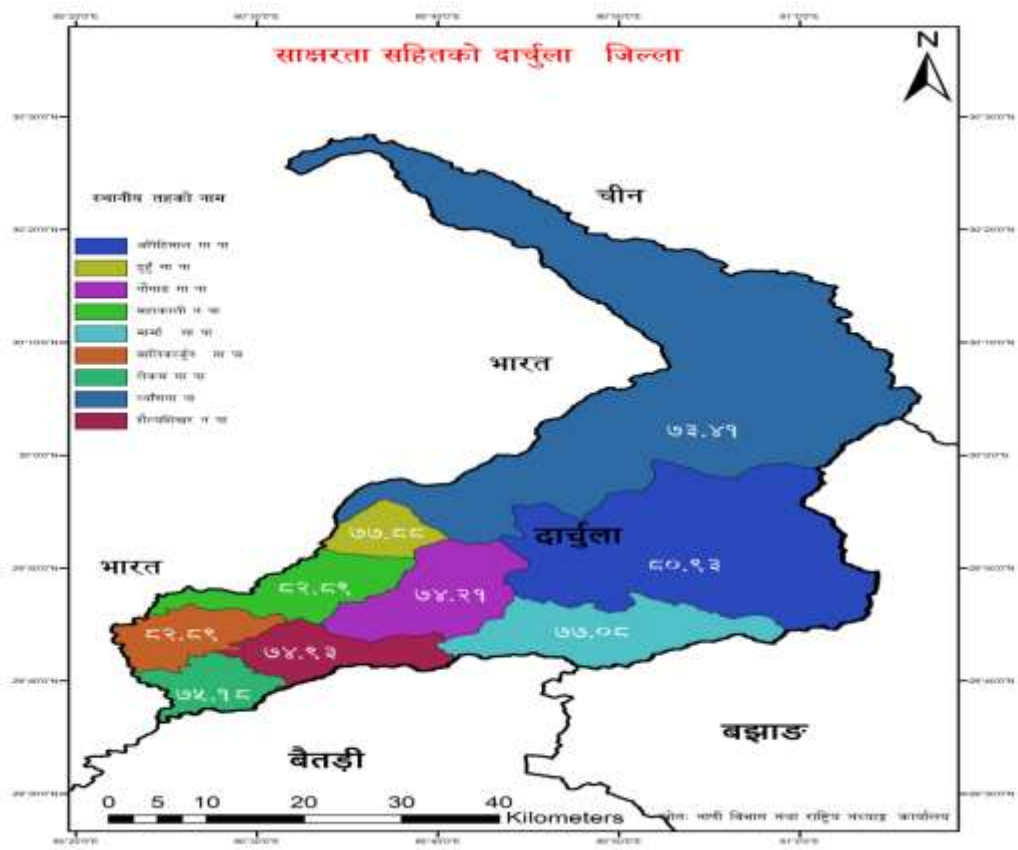

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका ९ जिल्ला मध्ये छुट्टै महत्व बोकेको दार्चुला जिल्ला एक हो। एशियाका दुई शक्तिशाली राष्ट्र भारत र चीनको सिमानासंग जोडिएको दार्चुला जिल्लाको नामाकरणको सम्बन्धमा दार्चुला कसरी रहन गयो भन्ने सम्बन्धमा कुनै लिखित प्रमाण प्राप्त नभएतापनि विभिन्न किबंदन्तिहरु सुन्न पाईन्छन्। दार्चुला शब्द उच्चारण गर्दा दारचूला भए पनि स्थानीय भाषाको दुईवटा शव्द धार र चूला वाट विकसित भएको हो। स्थानीय भाषामा धारको अर्थ पहाडको अग्लो चुचुरो र चुलाको अर्थ चुल्हो हुन्छ। यस भेगमा खान पकाउन प्रयोग गरीने चुल्होहरु प्रायः एक समानका तिन वटा ढुङ्गाहरुमा माटो पोतेर चुचुरो को आकारमा वनेका हुन्छन्। यसरी तिनै तिर चुचुरो (धार) जस्तो चुल्हो वनाई खान पकाउने ठाउँ भएकोले धारचुला नाम रहेको र धारचुला पछि अपभ्रम्स भई दारचुला र त्यसपछि दार्चुला वन्न गएको हो भन्ने जनविश्वास रहि आएको छ। त्यस्तै अर्को किम्वदन्ति अनुसार यहाँ स्थित तिन वटा पहाडका चुचुराहरु वर्तमानमा एक पहाड भारत र दुई वटा पहाड नेपाल मै रहेका छन्। फेदीवाट हेर्दा धार परेको जस्तो स्थानीय चुल्होको आकारमा चुचुरो देखिन्छ। प्राचीन कालमा व्याँस हिमालवाट व्याँस ऋषि तपस्या गरी फर्कदा यी तिन धारहरुको चुल्हो वनाई भात पकाई खाएको हूनाले यो ठाउको नाम धारचूला रहन गएको र धारचूला शव्द अपभ्रम्स भई दार्चुला रहेको हो भन्ने अर्को भनाई रहेको छ। दार्चुला

जिल्लाको सिमाना चीनको तिव्वत क्षेत्र सित जोडिएको छ। तिव्वत संग व्यापार गर्ने यहाँको प्रमुख नाकाको रुपमा व्याँस क्षेत्र रहेको छ। व्याँसवाट तिव्वत क्षेत्रमा आवत जावत गर्दा एउटा भन्ज्याङ पार गरी जानुपर्ने हुन्छ। जसलाई तिव्वति भाषामा “ला” भनिन्छ। यो भन्ज्याङ तिव्वत सित व्यापार गर्ने द्वार (बाटो) भएकोले द्वार र “ला” शब्दहरु मिलि दार्चुला नाम रहन गएको हो भन्ने पनि जनविश्वास रहि आएको छ। नेपालको चीन र भारत दुवै देशको सीमा छुने दुई जिल्ला मध्ये दार्चुला जिल्ला पनि हो।

जिल्लाको पूर्वमा वझाङ जिल्ला, पश्चिममा भारतको उत्तराखण्ड प्रदेशको पिथौरागढ, उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा बैतडी जिल्ला रहेका छन्। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल २३२२ वर्ग कि.मी. छ। समुद्री सतह बाट ५१८ मी. देखि ७१३२ मी. सम्म उचाई रहेकोछ। प्रतिनिधि सभा सदस्य १ र प्रदेश सभाका लागि २ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तह लाई २ नगरपालिका ७ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। अग्लो अपी हिमाल, लिपु लेक, मालिकार्जुन, चमेलिया जलविद्युत आयोजना आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्। यस्तै चीनको तिब्बत क्षेत्रमा अवस्थित हिन्दूहरुको महत्वपूर्ण तीर्थ स्थल तथा पर्यटकीय महत्व समेत बोकेको मानसरोवर जाने प्रमुख मार्गको रुपमा समेत दार्चुला जिल्ला रहेको छ। यस जिल्लाको सदरमुकाम खलंगा महाकाली नदीको किनारमा भारतको धारचुला सित जोडीएर रहेको छ।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	दार्चुला
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	२३२२
केन्द्रः	खलङ्गा
अक्षांशः	२९°३६' उत्तरी अक्षांश देखि ३०°१५'उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°२२' पूर्वी देशान्तर देखि ८१°०९' पूर्वी देशान्तर सम्म
औषत लम्वाईः	९२.५ कि.मी.
औषत चौडाईः	४२.५ कि.मी.
स्थानीय तह संख्याः	९
वडा सङ्ख्या	६१
जनसंख्या	१३३३१०
जनघनत्वः	५७ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	२८४१७

३) सिमाना

पूर्वः बझाङ जिल्ला	पश्चिमः भारतको पिथौरागढ जिल्ला
उत्तरः चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत	दक्षिणः बैतडी जिल्ला

तालिका नं. १३.३.१ दार्चुला जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग.२०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
दार्चुला	**२४६१८**	**१३३२७४**	**२८४१७**	**१३३३१०**	**६४४२४**	**६८८८६**	**४.६९**	**९३.५२**	**०.००**	**५७**
अपिहिमाल गा.पा.	१०८५	६७७९	१३५५	६७९८	३३८६	३४१२	५.०२	९९.२४	०.०३	११
व्याँस गा.पा.	१९१९	१०३४७	२१४३	९६६८	४५७८	५०९०	४.५१	८९.९४	-०.६५	१२
दुहुँ गा.पा.	१९८२	१०८१८	२१९६	९८४२	४५४७	५२९५	४.४८	८५.८७	-०.९१	१५१
लेकम गा.पा.	२८५१	१४८३८	३०३०	१३७४३	६५३०	७२१३	४.५४	९०.५३	-०.७४	१६४
महाकाली न.पा.	४५२६	२१२३१	५९८२	२४०८१	११४५७	१२६२४	४.०३	९०.७६	१.२१	१७८
मालिकार्जुन गा.पा.	३०९६	१५५८१	३१७४	१५६३५	७५८१	८०५४	४.९३	९४.१३	०.०३	१५५
मार्मा गा.पा.	२५०८	१४९५६	३०२५	१५१२४	७२३२	७८९२	५.००	९१.६४	०.११	७३
नौगाड गा.पा.	२६१६	१५८७४	२९७५	१५५२८	७४९८	८०३०	५.२२	९३.३७	-०.२१	८६
शैल्यशिखर न.पा.	४०२१	२२०६०	४५०१	२१८०७	१०५६५	११२४२	४.८४	९३.९८	-०.११	१८५
संस्थागत	१४	७९०	३६	१०८४	१०५०	३४				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनसार दार्चुला जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या महाकाली नगरपालिकामा २४०८१ र सवैभन्दा कम अपीहिमाल गाउँपालिकामा ६७९८ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर महाकाली नगरपालिकामा सवैभन्दा बढी १.२१ प्रतिशत छ भने व्याँस गा.पा., दुहुँ गा.पा., लेकम गा.पा., नौगाड गा.पा. र शैल्यशिखर न.पा. गरि पाँच स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका नं. १३.३.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
दार्चुला	**७०.५५**	**२६.५२**	**०.४५**	**०.०३**	**२.४५**	**८४.१**	**१५.७**	**०.०७**	**०**	**०.१६**	**०.०४**	**०.०१**
व्याँस गा पा	७१.८२	२४.२७	०.०९	०.०९	३.७३	९७.०६	२.५२	०	०	०.३७	०	०.०५
दुहुँ गा पा	७७.०५	२१.७७	०.२७	०	०.९१	९४.९५	४.८३	०.०९	०	०.१४	०	०
महाकाली न पा	९४.९७	४.६	०.३७	०	०.०७	४७.२६	५२.४	०.१	०	०.२	०	०
नौगाड गा पा	६२.८२	२५.९८	०.२४	०.१३	१०.८२	९६.९१	२.८२	०.०३	०	०.२	०.०३	०
अपिहिमाल गा पा	१६.८३	८२.०७	०	०	१.११	९७.५६	२.३६	०.०७	०	०	०	०
मार्मा गा पा	५९.४	३९.१४	०.०७	०.०३	१.३६	९२.१३	७.८७	०	०	०	०	०
शैल्यशिखर न पा	७७.१६	१८.९१	०.७८	०	३.१५	८७.८९	११.८	०.०७	०	०.११	०.११	०.०४
मालिकार्जुन गा पा	७१.५८	२६.२१	०.६९	०.०३	१.४८	९६.५७	३.१५	०.०९	०	०.१३	०.०६	०
लेकम गा पा	४८.६१	४९.५४	१.०२	०.०३	०.७९	९४.१३	५.३५	०.१७	०	०.२३	०.१	०.०३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.३.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
दार्चुला	**१.२४**	**६७.३१**	**३०.१४**	**०.१५**	**१.१६**	**२८३८१**
व्याँस गा.पा.	१.०३	५५.७२	४१.२	०.५१	१.५४	२१४३
दुहुँ गा.पा.	०.७७	७८.३२	१९.६७	०	१.२३	२१९६
महाकाली न.पा.	०.९	८७.९८	९.९६	०.१५	१	५९८२
नौगाड गा.पा.	०.८४	९३.२४	५.३४	०.०७	०.५	२९७५
अपिहिमाल गा.पा.	०	७९.३४	२०.५२	०	०.१५	१३५५
मार्मा गा.पा.	२.३१	७८.२८	१८.५१	०.१७	०.७३	३०२५
शैल्यशिखर न.पा.	०.६२	८५.१६	१२.५५	०.०७	१.६	४५०१
मालिकार्जुन गा.पा.	०.४१	२०.५४	७६.९७	०.१९	१.८९	३१७४
लेकम गा.पा.	४.०३	७.४३	८७.०६	०.२३	१.२५	३०३०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.३.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
दार्चुला	**४९.२५**	**४४.४२**	**०**	**०.४६**	**०.९५**	**४.०७**	**०.६८**	**०.०२**	**०.१६**
व्याँस गा पा	२२.६३	६३.८४	०	०.०५	०.४७	१२.४१	०.१४	०	०.४७
दुहुँ गा पा	१६.३५	८०.६५	०	०.१४	१.३२	०.८२	०.४१	०.२३	०.०९
महाकाली न पा	७१.२६	२७.०१	०	०.०२	०.३३	१.०४	०.१८	०	०.१५
नौगाड गा पा	२९.७५	६५.४८	०	०.०३	१.०१	२.९६	०.४	०	०.३७
अपिहिमाल गा पा	८५.९८	१३.८७	०	०	०	०.१५	०	०	०
मार्मा गा पा	५९.६७	३९.८७	०	०	०.०३	०.२६	०.१३	०	०.०३
शैल्यशिखर न पा	४७.०६	४३.३९	०	०.१३	०.५६	६.०२	२.६७	०	०.१८
मालिकार्जुन गा पा	३६.३३	५०.७६	०	०.१९	२.९९	८.७	०.९८	०	०.०६
लेकम गा पा	५७.५६	३१.१९	०	३.७	१.९५	५.४१	०.१३	०	०.०७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.३.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
दार्चुला	**९३.५९**	**५.७२**	**०.४१**	**०.२९**	**२८३८१**
व्याँस गा.पा.	९७.१५	१.५९	०.५६	०.७	२१४३
दुहुँ गा.पा.	९९.०९	०.५५	०.१४	०.२३	२१९६
महाकाली न.पा.	७७.४	२१.४	०.९	०.३	५९८२
नौगाड गा.पा.	९८.१२	१.६१	०.०७	०.२	२९७५
अपिहिमाल गा.पा.	९९.४१	०.५९	०	०	१३५५
मार्मा गा.पा.	९८.०५	१.८५	०.०७	०.०३	३०२५
शैल्यशिखर न.पा.	९७.०२	१.९१	०.७६	०.३१	४५०१
मालिकार्जुन गा.पा.	९८.४२	०.७२	०.२२	०.६३	३१७४
लेकम गा.पा.	९७.३६	२.५४	०.०३	०.०७	३०३०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.३.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
अपिहिमाल गा.पा.	६५.४९	७७.८६	५३.४०	८०.९३	८९.३०	७२.७५
व्याँस गा.पा.	६२.७५	७६.६१	५०.६०	७३.४१	८३.६८	६४.३५
दुहुँ गा.पा.	६३.२८	७८.८३	४९.८०	७७.८८	८८.६५	६८.८९
लेकम गा.पा.	६६.०६	८०.९९	५४.००	७५.१८	८६.६०	६५.०१
शैल्यशिखर न.पा.	६४.२५	७८.२२	५१.८०	७४.९३	८४.४५	६६.१२
महाकाली न.पा.	७२.७१	८४.९४	६१.७०	८२.८९	९१.२१	७५.४८
मालिकार्जुन गा.पा.	६९.१४	८२.३०	५८.००	८२.८९	९१.२१	७५.४८
मार्मा गा.पा.	६४.३०	७७.४८	५२.००	७७.०८	८५.५१	६९.५४
नौगाड गा.पा.	५४.३८	७०.५७	३९.६०	७४.२१	८४.२२	६५.०४
दार्चुला	६५.३६	७९.२६	५२.९०	७७.७७	८७.३३	६८.९८

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.३.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

दार्चुला जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	१३३३१०	१००.००	मिजार	१२४४	०.९३
क्षेत्री	८७०३६	६५.२९	कोइरी/कुश्वाह	१२	०.०१
ब्राह्मण पहाड	२००९१	१५.०७	सन्यासी/दशनामी	१२६०	०.९५
मगर	२३०	०.१७	धानुक	२२	०.०२
थारू	१८८	०.१४	ब्रह्मण तराई	१६	०.०१
तामाङ	५२	०.०४	घर्ती/भुजेल	१९	०.०१
नेवा (नेवारी)	३७	०.०३	सोनार	१४	०.०१
विश्वकर्मा	१३६९६	१०.२७	वादी	२१५	०.१६
राई	१४	०.०१	व्यासी/सौका	१२६४	०.९५
गुरुङ	३०	०.०२	रानाथारु	१५	०.०१
परियार	२१७५	१.६३	अन्य	६०	०.०५
ठकुरी	५५७५	४.१८	विदेशी	४५	०.०३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.३.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

दार्चुला					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
सबै मातृभाषा	१३३३१०	१००.००	**गुरुङ्**	१५	०.०१
नेपाली	८२७९९	६२.११	**बैतेडेली**	५८४	०.४४
मैथली	२२	०.०२	**हिन्दी**	१६३	०.१२
भोजपुरी	१४	०.०१	**बझाङ्गी**	३४	०.०३
थारु	१७०	०.१३	**दार्चुलेली**	३५९९४	२७.००
तामाङ	४५	०.०३	**दैलेखी**	२९	०.०२
नेपालभाषा (नेवा)	१२	०.०१	**अङ्ग्रेजी**	१९	०.०१
बज्जिका	११	०.०१	**खस**	११	०.०१
मागर धुत	११५	०.०९	**डडेल्धुरी**	१०	०.०१
डोटेली	१२०१४	९.०१	**व्यासी**	११९४	०.९०
अवधी	१९	०.०१	**अन्य**	३६	०.०३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.३.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

दार्चुला											
धर्म/जनसंख्या		हिन्दु	बुद्ध	इस्लाम	किँरात	क्रिस्चियन	प्रकृती	वन	जैन	बहाइ	शिख
जम्मा	१३३३१०	१३३००६	१३७	३५	३	१२७	०	०	०	२	०
पुरुष	६४४२४	६४२४८	८१	३२	३	६०	०	०	०	०	०
महिला	६८८८६	६८७५८	५६	३	०	६७	०	०	०	२	०
जम्मा %	१००.००	९९.७७	०.१०	०.०३	०.००	०.१०	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
पुरुष %	४८.३३	४८.१९	०.०६	०.०२	०.००	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५१.६७	५१.५८	०.०४	०.००	०.००	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.३.१० दार्चुला जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	जिल्ला/स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
	दार्चुला	**२४९३०**	**११८०४.४**	**८६६७८**	**३.५**	**२१०५.३**	**१७.८**
१	ब्याँस गाउँपालिका	२०८५	८६१.८	१०१९१	४.९	१.८	०.२
२	दुहुँ गाउँपालिका	२१२१	७३७.३	१०३५४	४.९	९.१	१.२
३	महाकाली नगरपालिका	३६६१	१७०८.१	१२५३४	३.४	२२८.०	१३.४
४	नौगाड गाउँपालिका	२९११	१५१९.४	१०१३२	३.५	५.७	०.४
५	अपिहिमाल गाउँपालिका	१३५३	५७६.८	३६७४	२.७	२.४	०.४
६	मार्मा गाउँपालिका	२८०९	१४४५.२	११३४२	४.०	४७४.०	३२.८
७	शैल्यशिखर नगरपालिका	४११८	२२७३.५	१२४०२	३.०	७७७.२	३४.२
८	मालिकार्जुन गाउँपालिका	३०९४	१५५३.३	७८२६	२.५	३८६.८	२४.९
९	लेकम गाउँपालिका	२७७८	११२९.१	८२२४	३.०	२२०.२	१९.५

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार दार्चुला जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार २४९३० रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल ११८०४.४ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये १७.८ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा शैल्यशिखर गा.पा. मा ३४.२ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ०.२ प्रतिशत व्याँस गा.पा. रहेको देखिन्छ।

बैतडी

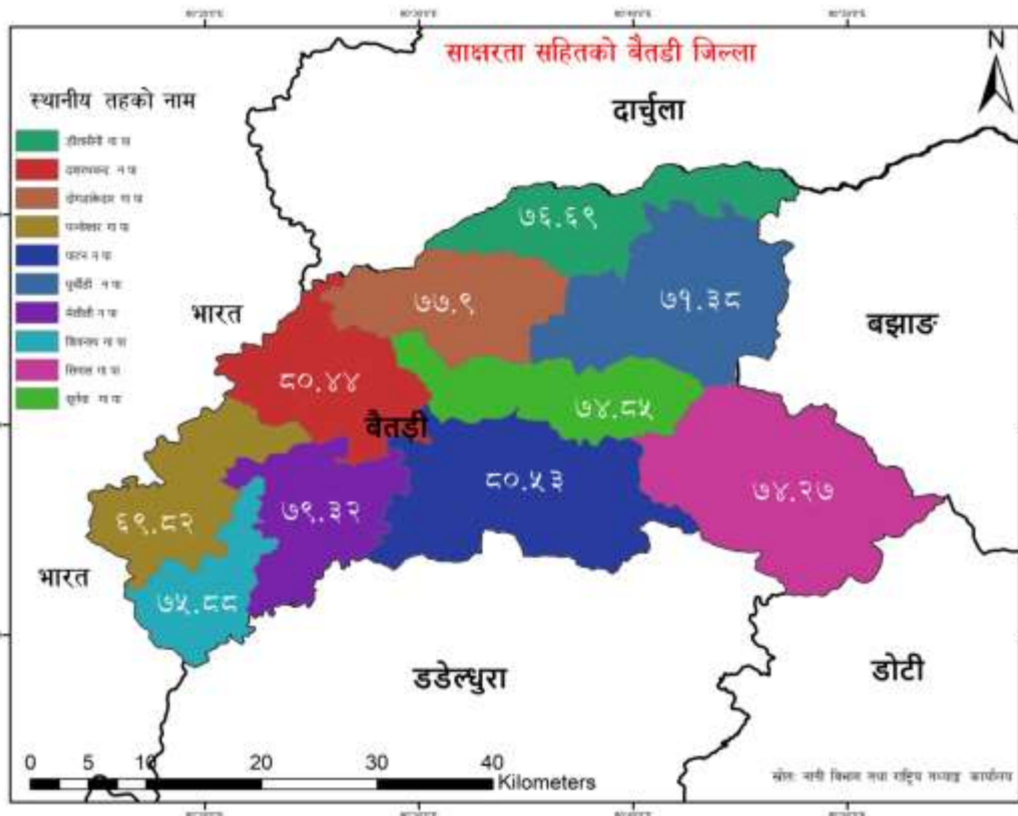

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत तत्कालीन महाकाली अञ्चलका चार जिल्ला मध्ये एक धार्मिक महत्व बोकेको बैतडी जिल्ला मित्रराष्ट्र भारत संग महाकाली नदीले सीमाना जोडिएको पहाडी जिल्ला हो। बैतडी जिल्लाको हरेक ठाउं र स्थानले केहि विशेष किसिमको इतिहास वोकेको हुन्छ। सोहि अनुसार यस जिल्लाको नाम बैतडी रहनुमा केहि ऐतिहासिक कुराहरु छन। बैतडीको वरिपरिका उच्च पहाडहरुमा चारवटा केदार देवताहरुको देवस्थल छ। ती चारवटा केदार मध्ये दक्षिणमा ग्वाल्लेक केदार, पूर्वमा रोलाकेदार, उत्तरमा देउलेक केदार र पश्चिममा ध्वजकेदार पर्दछन्। यी केदारहरु आराध्यदेव महादेवका रुप हुन भन्ने जनश्रुति छ। शक्तिशाली देवताको छत्रछाया माझ रहेको बैतडी जिल्ला हिन्दुहरुको आध्यात्मिक तवरले ज्यादै पवित्र र पुण्यभूमी हो भनेर पुराणहरुमा वर्णन गरेको पाइन्छ। यी चारवटै केदारहरुका देवस्थलहरुमा यात्रा गर्न सके चारधाम गरे सरह हुन्छ भन्ने भनाई पनि छ। देवस्थलहरुमा बैतडी सदरमुकामवाट सहज ढंगले यात्रा गर्न सकिन्छ। हाल ग्वाल्लेक केदार भनिने पर्वतलाई पहिले वायोत्तड भनिने रहेछ र त्यहां ज्यादै हावा लाग्ने गर्दछ। वढी हावा लाग्ने भएकोले संस्कृतमा वायोत्तड पर्वत (वायु + उत्तड = वायोत्तड) अर्थात् वायु चल्ने ठाउं भन्ने अर्थमा वायोत्तडबाट अपभ्रंश हुँदै वायोत्तड र बैतड भई अन्तमा बैतडी भएको हो भन्ने भनाई रहेको छ।

यस जिल्लाको पूर्वमा बझाङ र डोटी जिल्ला, पश्चिममा भारतको उत्तराखण्ड प्रदेशको पिथौरागढ, उत्तरमा नेपालकै दार्चुला जिल्ला र दक्षिणमा डडेल्धुरा जिल्ला पर्दछन्। सुदूरपश्चिम प्रदेशको सबैभन्दा सानो जिल्ला जसको कूल क्षेत्रफल १५१९ बर्ग कि.मि. रहेको छ भने यो जिल्ला समुद्री सतहबाट ३९० मिटर (शर्माली) देखि २९५० मिटर (कोटपेटरा) सम्मको उचाईमा रहेको छ प्रतिनिधि सभा सदस्य १ र प्रदेश सभाका लागि २ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई ४ नगरपालिका ६ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। घनघश्या लेक, पाटन, पत्तालभुमेश्वर, त्रिपुरासुन्दरी, निङ्गलासैनी, दोगडाकेदार आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेका छन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	बैतडी
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	१५१९
केन्द्रः	गोठालापानी
अक्षांशः	२९°२२' उत्तरी अक्षांश देखि २९°५७'उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°१५' पूर्वी देशान्तर देखि ८१°४५' पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	१०
वडा सङ्ख्या	८४
जनसंख्या	२४२१५७
जनघनत्वः	१५९ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	४९४२८

३) सिमाना

पूर्वः बझाङ र डोटी जिल्ला — पश्चिमः भारतको उत्तराखण्ड

उत्तरः दार्चुला जिल्ला — दक्षिणः डडेल्धुरा जिल्ला

तालिका नं. १३.४.१ बैतडी जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
बैतडी	**४५१९१**	**२५०८९८**	**४९४२८**	**२४२१५७**	**११३८६४**	**१२८२९३**	**४.९०**	**८८.७५**	**-०.३४**	**१५९**
दशरथचन्द नगरपालिका	७२५७	३४५७५	७१९८	३१५६७	१४६१५	१६९५२	४.३९	८६.२१	-०.८७	२३४
डीलासैनी गाउँपालिका	४११०	२२९२४	४५०९	२२९६६	१११३५	११८३१	५.०९	९४.१२	०.०२	१८३

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
दोगडाकेदार गाउँपालिका	४५५९	२४६३२	४६७२	२३१०४	१०८२७	१२२७७	४.९५	८८.१९	-०.६१	१८३
मेलौली नगरपालिका	३९४७	२२५४५	४५३६	२०६५८	९५०१	१११५७	४.५५	८५.१६	-०.८४	१७३
पञ्चेश्वर गाउँपालिका	३३१२	१८७६६	३५७४	१७७९६	८१६०	९६३६	४.९८	८४.६८	-०.५१	१४८
पाटन नगरपालिका	५७६७	३०४३५	६४४२	२९२३०	१३५५८	१५६७२	४.५४	८६.५१	-०.३९	१३३
पुचौंडी नगरपालिका	६३९०	३९१७४	७१४५	३८२८१	१८४३०	१९८५१	५.३६	९२.८४	-०.२२	१९३
शिवनाथ गाउँपालिका	२७७१	१७११५	३४३४	१८०६४	८२९९	९७६५	५.२६	८४.९९	०.५२	२२१
सिगास गाउँपालिका	३७३३	२१५१०	४११४	२१८१४	१०३५०	११४६४	५.३०	९०.२८	०.१३	८९
सुर्नया गाउँपालिका	३३२१	१८५४९	३७८३	१७९४५	८२८५	९६६०	४.७४	८५.७७	-०.३२	१४४
संस्थागत	२४	६७३	२१	७३२	७०४	२८				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनसार बैतडी जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या पूचौंडी नगरपालिकामा ३८२२१ र सवैभन्दा कम पञ्चेश्वर गाउँपालिकामा १७७९६ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर शिवनाथ गाउँपालिकामा सवैभन्दा बढी ०.५२ प्रतिशत छ भने दोगडाकेदार गा.पा., मेलौली न.पा., पञ्चेश्वर गा.पा., पाटन न.पा., पूचौंडी न.पा., सूर्नया गा.पा. र दशरथचन्द न.पा. गरि सात स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका नं. १३.४.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
बैतडी	**४९.८६**	**४७.९९**	**०.४**	**०.०४**	**१.७१**	**९५.२**	**४.६२**	**०.०५**	**०**	**०.१३**	**०.०२**	**०.०१**
डीलासैनी गा पा	४७.७९	४८.५३	०.५८	०.११	२.९९	९४.६८	५.१७	०.०४	०	०.०७	०	०.०४
दोगडाकेदार गा पा	५१.४१	४५.७२	०.५४	०.०२	२.३१	९८.७६	१.१३	०.०४	०	०.०४	०	०.०२
पुर्चौंडी न पा	३५.६९	६२.७६	०.१८	०.०६	१.३२	९७.७२	२.१	०.१	०.०१	०.०७	०	०
सुर्नया गा पा	७४.२	२३.९२	०.२१	०.०३	१.६४	९८.३६	१.४	०.०३	०	०.१३	०.०८	०
दशरथचन्द न पा	९६.५८	१.४९	०.७२	०.०४	१.१७	८६	१३.५	०.१४	०.०१	०.३१	०.०७	०.०१
पञ्चेश्वर गा पा	२४.४५	७४.१७	०.३४	०.०३	१.०१	९६.८४	२.९४	०.०३	०	०.१७	०.०३	०
शिवनाथ गा पा	१.२२	९८.५४	०.०६	०	०.१७	९८.४६	१.५४	०	०	०	०	०
मेलौली न पा	१७.३७	७९.३२	०.०४	०.०२	३.२४	९६.७४	३.१७	०.०२	०	०.०४	०.०२	०
पाटन न पा	८८.४२	९.२४	०.५३	०.०८	१.७४	९२.९१	६.८१	०.०२	०	०.२६	०	०
सिगास गा पा	८.९९	८८.९६	०.५८	०	१.४६	९७.८९	१.९९	०.०२	०	०.०७	०	०.०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.४.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
बैतडी	**१.८८**	**५७.३५**	**३८.९९**	**०.५**	**१.२८**	**४९४०७**
डीलासैनी गा.पा.	५.१९	२५.७५	६६.१३	०.३५	२.५७	४५०९
दोगडाकेदार गा.पा.	१.२४	२२.११	७४.४४	०.३	१.९	४६७२
पुर्चौंडी न.पा.	१.०८	८८.४५	९.८	०.११	०.५६	७१४५
सुर्नया गा.पा.	१.२७	३८.४९	५८.६६	०.३४	१.२४	३७८३
दशरथचन्द न.पा.	२.०३	६८.८७	२७.४७	०.२२	१.४२	७१९८
पञ्चेश्वर गा.पा.	१.४	८६.६	१०.२१	०.५६	१.२३	३५७४
शिवनाथ गा.पा.	०.५२	९०.५४	८.४४	०.१२	०.३८	३४३४
मेलौली न.पा.	०.५५	७७.१८	१७.७२	२.८७	१.६८	४५३६
पाटन न.पा.	४.०८	५६.७५	३८.२२	०.१७	०.७८	६४४२
सिगास गा.पा.	०.२९	१.१४	९६.९६	०.३२	१.२९	४११४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.४.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
बैतडी	**२१.६१**	**६१.९८**	**०**	**१.१**	**३.८१**	**९.७**	**१.६७**	**०.०४**	**०.१**
डीलासैनी गा पा	२८.१४	५९.७९	०	०.४२	३.८४	४.५५	३.१	०	०.१६
दोगडाकेदार गा पा	२४.३४	५६.१२	०	१.४१	८.३३	८.४८	१.१३	०	०.१९
पुर्चौडी न पा	१०.९७	७५.९६	०	१.५८	२.३९	८.२९	०.७	०.०७	०.०४
सुर्नया गा पा	१९.०१	४६.३७	०	०.९५	१.८५	३०.०३	१.५३	०.१९	०.०८
दशरथचन्द न पा	२७.१३	५१.८१	०	१.९२	५.६८	१२.३१	०.९३	०.११	०.११
पञ्चेश्वर गा पा	१७.६८	७७.१४	०	०.२५	०.७८	२.५७	१.५१	०.०६	०
शिवनाथ गा पा	१०.३४	८०.०५	०	०.९९	३.७६	२.४५	२.३	०	०.१२
मेलौली न पा	२४.४७	५५	०	१.३७	६.९९	९.०२	३.११	०	०.०४
पाटन न पा	३४.७९	५१.२३	०	०.८२	१.९१	१०.१७	०.९६	०	०.१२
सिगास गा पा	११.५५	७५.१८	०	०.२९	१.८२	८.१७	२.९२	०	०.०७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.४.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
बैतडी	**९८.०२**	**१.५४**	**०.२३**	**०.२१**	**४९४०७**
डीलासैनी गा.पा.	९९.०५	०.५८	०.०४	०.३३	४५०९
दोगडाकेदार गा.पा.	९९.०८	०.५६	०.११	०.२६	४६७२
पुर्चौडी न.पा.	९८.३५	१.३६	०.२१	०.०८	७१४५
सुर्नया गा.पा.	९९.१८	०.६१	०.०३	०.१९	३७८३
दशरथचन्द न.पा.	९५.१४	३.९९	०.५१	०.३६	७१९८
पञ्चेश्वर गा.पा.	९८.६३	०.७८	०.३४	०.२५	३५७४
शिवनाथ गा.पा.	९९.२४	०.६७	०.०६	०.०३	३४३४
मेलौली न.पा.	९८.९६	०.७७	०.०४	०.२२	४५३६
पाटन न.पा.	९६.१७	३.०४	०.५४	०.२५	६४४२
सिगास गा.पा.	९९.३९	०.४६	०.१	०.०५	४११४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.४.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
दशरथचन्द न.पा.	७२.१६	८७.६२	५९.७३	८०.४४	९२.७४	७०.१३
डीलासैनी गा.पा.	६३.६५	७८.०५	५०.७१	७६.६९	८५.३५	६८.६८
दोगडाकेदार गापा	६३.१०	७८.३८	५०.६९	७७.९०	८८.८९	६८.४८
मेलौली न.पा.	६३.९८	८१.०६	४९.६५	७९.३२	९१.८६	६८.९०
पञ्चेश्वर गा.पा.	५७.६९	७५.८६	४३.१०	७६.२६	८७.८४	६६.७७
पाटन न.पा.	७१.८६	८७.६०	५८.८७	८०.५३	९१.८६	७१.१५
पुर्चौंडी न.पा.	५५.२७	७१.०४	४०.६२	७१.३८	८०.९२	६२.७०
शिवनाथ गा.पा.	५४.५८	७२.६३	३८.७७	७५.८८	८७.८३	६६.१०
सिगास गा.पा.	५७.१४	७३.००	४२.६६	७४.२७	८४.७२	६५.०६
सुर्नया गा.पा.	६२.८७	८०.६६	४८.३९	७४.८५	८६.२१	६५.४१
बैतडी	६२.९७	७९.०१	४९.२२	७६.७९	८७.७०	६७.३६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.४.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

बैतडी					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सबै जातजाती	२४२१५७	१००.००	याक्थुङ्ग/लिम्वु	२६	०.०१
क्षेत्री	१२८२८२	५२.९७	मिजार	१०४३०	४.३१
ब्राह्मण पहाड	४०६६५	१६.७९	सन्यासी/दशनामी	३४४६	१.४२
मगर	१२६	०.०५	ब्राह्मण तराई	२८	०.०१
थारू	७१	०.०३	कुमाल	१०८	०.०४
तामाङ	३४	०.०१	घर्ती/भुजेल	११	०.००
नेवा (नेवारी)	१०	०.००	सोनार	१७	०.०१
विश्वकर्मा	३५१४६	१४.५१	वादी	२८	०.०१
राई	२३	०.०१	रानाथारु	५२	०.०२
गुरुङ	३०	०.०१	अन्य	२७	०.०१
परियार	७००३	२.८९	विदेशी	३३	०.०१
ठकुरी	१६५६१	६.८४			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.४.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

बैतडी					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
सवै मातृभाषा	२४२१५७	१००.००	**तामाङ**	४०	०.०३
नेपाली	१४४०८७	५९.५०	**नेपाल भाषा (नेवा)**	५३	०.०४
मैथली	३५	०.०१	**मगर धुत**	२३२४	१.६६
भोजपुरी	१९	०.०१	**डोटेली**	५२६९४	३७.७५
थारु	१९८	०.०८	**अवधी**	१३	०.०१
मगर धुत	१९	०.०१	**गुरुङ**	५१	०.०४
डोटेली	१३४८	०.५६	**बैतेडेली**	५९८७	४.२९
बैतेडेली	९५२८८	३९.३५	**राई**	१४	०.०१
राई	१९	०.०१	**अछामी**	४२८	०.३१
हिन्दी	९२	०.०४	**हिन्दी**	११५	०.०८
बझाङ्गी	२७७	०.११	**बझाङ्गी**	५०५६	३.६२
मगर खाम	१३	०.०१	**मगर खाम**	१६९४	१.२१
दार्चुलेली	५४३	०.२२	**थामी**	१५	०.०१
संस्कृत	४१	०.०२	**कुमाल**	११	०.०१
डडेल्धुरी	८९	०.०४	**बाजुरेली**	६३	०.०५
मगर काईके	३१	०.०१	**दार्चुलेली**	८७१	०.६२
अन्य	५८	०.०२	**दैलेखी**	२१	०.०२
सवै मातृभाषा	१३९६०२	१००.००	**संस्कृत**	२०३	०.१५
नेपाली	५५८३४	४०.००	**डडेल्धुरी**	१३१३५	९.४१
मैथली	१७६	०.१३	**खाम्चि (राउटे)**	४१६	०.३०
भोजपुरी	५०	०.०४	**अन्य**	१२९	०.०९
थारु	२०९	०.१५			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.४.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

बैतडी											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किंरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	२४२१५७	२४२०५३	१८	२३	०	६२	१	०	०	०	०
पुरुष	११३८६४	११३७९९	११	१८	०	३५	१	०	०	०	०
महिला	१२८२९३	१२८२५४	७	५	०	२७	०	०	०	०	०
जम्मा %	१००.००	९९.९६	०.०१	०.०१	०.००	०.०३	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

बैतडी											
धर्म/जनसंख्या		हिन्दु	बुद्ध	इस्लाम	किंरात	क्रिस्चियन	प्रकृती	वन	जैन	बहाइ	शिख
पुरुष %	४७.०२	४६.९९	०.००	०.०१	०.००	०.०१	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५२.९८	५२.९६	०.००	०.००	०.००	०.०१	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.४.१० बैतडी जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	जिल्ला/ स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
	बैतडी	**४७२६२**	**१९९२५.६**	**१९१५३३**	**४.१**	**२९१५.०**	**१४.६**
१	डीलासैनी गाउँपालिका	४३८०	१९१८.८	१८६५५	४.३	५७४.७	३०.०
२	दोगडाकेदार गाउँपालिका	४५०१	१६२५.७	२३३७०	५.२	७०.९	४.४
३	पुर्चौडी नगरपालिका	६९९०	३७५४.६	२९६१४	४.२	४२४.५	११.३
४	सुर्नया गाउँपालिका	३७३७	१५१६.३	१६७१०	४.५	५९.९	४.०
५	दशरथचन्द नगरपालिका	६४२५	२८९०.१	२७७०५	४.३	१५२.६	५.३
६	पञ्चेश्वर गाउँपालिका	३४२०	१५३०.७	१५५८८	४.६	११८.३	७.७
७	शिवनाथ गाउँपालिका	३३३६	८५५.९	११६२६	३.५	१५२.१	१७.८
८	मेलौली नगरपालिका	४४००	१५३६.८	१२२६४	२.८	२४५.१	१५.९
९	पाटन नगरपालिका	६०२९	२२९७.३	२५६३४	४.३	५६६.९	२४.७
१०	सिगास गाउँपालिका	४०४४	१९९९.४	१०३६७	२.६	५५०.१	२७.५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार बैतडी जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार ४७२६२ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल १९९२५.६ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये १४.६ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सबैभन्दा बढी सिचाई सुविधा डीलासैनी गा.पा.मा ३० प्रतिशत र सबैभन्दा कम ४ प्रतिशत सुर्नया गा.पा. रहेको देखिन्छ।

डडेल्धुरा

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगत पर्ने डडेल्धुरा जिल्ला एउटा सुन्दर जिल्ला हो। यस प्रदेशका ९ वटा जिल्ला मध्ये डोटी, अछाम, बैतडी, दार्चुला, बझाङ र बाजुरा जिल्लामा जाने बाटो यहि डडेल्धुरा जिल्ला हुँदै जान्छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशको Hill Station को रुपमा रहेको तथा माथि उल्लेखित ६ वटै जिल्लाको प्रवेश बिन्दुको रुपमा रहेको डडेल्धुरा जिल्लाको महत्व सुदूरपश्चिम प्रदेशमै बिशेष रहेको छ। डडेल्धुरा नामाकरण गर्नु पहिले वागरकोट-वाघको गूफा, तल्लो खलंगा, मल्लो खलंगा, श्वार खलङ्गा आदि नामले पुकारिन्थ्यो। डडेल्धुरा नामाकरण कहिले देखि गरियो भन्ने ऐतिहासिक प्रमाण नपाईएता पनि यसको नाम डडेल्धुरा कसरी रहन गयो भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न किंवदन्तीहरु पाईन्छन। यस सन्दर्भमा यस जिल्लाको नाम यसको भौगोलिक वनावटको अग्ला-अग्ला पहाडी श्रृंखलाको आधारमा गरिएको हो भन्ने भनाई केही व्यक्तिहरुको रहेको छ। यहाको स्थानीय भाषामा मेरुदण्डलाई डडाल्नो र अग्लो चूचूरोलाई धूरो भनिने हुँदा डडाल्नु जस्तो धुराबाट कालान्तरमा अपभ्रंश भई जनजिब्रोमा डडेल्धुरा भनिन थालिएको हो। यस जिल्लामा रहेका दलिन जस्ता डाडाकंडा, घना जंगल र जाडो भएको कारणले डडेल्धुरा नाम रहन गएको भन्ने अर्को भनाई पनि रहेको छ।

१५३८ बर्ग कि.मी क्षेत्रफल रहेको यस डडेल्धुरा जिल्लाको पूर्वमा डोटी, पश्चिममा भारतको पिथौरागढ जिल्ला र महाकाली नदी, उत्तरमा वैतडी, दक्षिणमा कैलाली र कन्चनपुर जिल्लासंग सिमाना जोडिएको छ। यस जिल्लाको दक्षिणि भू–भाग आलिताल गांउपालिका र परशुराम नगरपालिका क्षेत्रमा उष्ण र बाँकी पहाडी भु–भागमा समशितोष्ण हावापानी पाईन्छ। जिल्लाको पुर्व सिमानामा सेती नदी, पश्चिम सिमानामा माहाकाली नदी र त्यसका सहायक खोलाहरुले बनाएका केही समथर भूभाग र चुरे पहाड बाहेक अन्य सबै पहाडी तथा भित्री मधेशमा पर्ने यस जिल्लालाई प्राकृतिक वनावटको आधारमा ३ (भित्री मधेश, मध्य पहाडी, लेकाली) भागमा बाँड्न सकिन्छ। ४६२ मीटरको उचाई देखि २६३९ मीटर उचाईसम्म भएको भित्री मधेश चुरे पहाड देखि महाभारतको लेक, घनघस्या, तुषरानी जस्ता नामचलेका लेक यस जिल्लामा रहेका छन। प्रतिनिधि सभा सदस्य १ र प्रदेश सभाका लागि २ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई २ नगरपालिका ५ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। अमरगढी किल्ला, परशुराम धाम, आलिताल, गन्यापधुरा, अजयमेरुकोट आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	डडेल्धुरा
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	१५३८
केन्द्रः	खलङ्गा
अक्षांशः	२८°५९ʹ उत्तरी अक्षांश देखि २९°२६ʹउत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°१२ʹ पूर्वी देशान्तर देखि ८०°४०ʹ पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	७
वडा सङ्ख्या	५२
जनसंख्या	१३९६०२
जनघनत्वः	९१ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	३११९३

३) सिमाना

पूर्वः डोटी र कैलाली जिल्ला	पश्चिमः भारतको उत्तराखण्ड राज्यको चम्पावत जिल्ला
उत्तरः बैतडी जिल्ला	दक्षिणः कञ्चनपुर र कैलाली जिल्ला

तालिका नं. १३.५.१ डडेल्धुरा जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग .२०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
डडेल्धुरा	**२७०४५**	**१४२०९४**	**३११९३**	**१३९६०२**	**६५८९३**	**७३७०९**	**४.४८**	**८९.४०**	**-०.१७**	**९१**
आलिताल गाउँपालिका	३२८०	१८५३१	३७१०	१८११२	८७५६	९३५६	४.८८	९३.५९	-०.२२	६२
अजयमेरु गाउँपालिका	३३११	१७०६६	३४५३	१५१६१	७०२१	८१४०	४.३९	८६.२५	-१.१४	१०२
अमरगढी नगरपालिका	४७७८	२१२४५	६१८२	२४१४९	११८१०	१२३३९	३.९१	९५.७१	१.२३	१७३
भागेश्वर गाउँपालिका	२४६२	१४१२९	२७९४	१३१३२	६३०४	६८२८	४.७०	९२.३३	-०.७०	५६
गन्यापधुरा गाउँपालिका	३०७०	१५०९३	३२८१	१३७२२	६०६४	७६५८	४.१८	७९.१९	-०.९१	१०१
नवदुर्गा गाउँपालिका	४१३२	१९९५७	४३१८	१८६७२	८१९६	१०४७६	४.३२	७८.२४	-०.६४	१३२
परशुराम नगरपालिका	५९९०	३४९८३	७४३४	३५५९०	१६७४१	१८८४९	४.७९	८८.८२	०.१७	८६
संस्थागत	२२	१०९०	२१	१०६४	१००१	६३				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार डडेल्धुरा जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या परशुराम नगरपालिकामा ३५५९० र सवैभन्दा कम भागेश्वर गाउँपालिकामा १३१३२ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर अमरगढी नगरपालिकामा सवैभन्दा बढी १.२३ प्रतिशत, परशुराम नगरपालिकामा ०.१७ प्रतिशत छ भने आलितल गा.पा., अजयमेरु गा.पा., भागेश्वर गा.पा., गन्यापधुरा गा.पा. र नवदुर्गा गा.पा. गरि पाँच स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका नं. १३.५.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवारसंख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
डडेलधुरा	**८०.१९**	**१६.३३**	**०.१८**	**०.०५**	**३.२६**	**८७.७**	**११.८**	**०.०९**	**०.०१**	**०.२६**	**०.०४**	**०.०३**
नवदुर्गा गा पा	७८.०७	१९.३६	०.०९	०.०७	२.४१	९५.८३	३.९४	०.०५	०.०२	०.१२	०.०५	०
अमरगढी न पा	९६.८८	१.६	०.०८	०.०२	१.४२	६०.२४	३८.८	०.१५	०	०.६५	०.०६	०.०८
अजयमेरु गा पा	९३.४८	४.११	०.१४	०.०३	२.२३	९७.१	२.७८	०.०३	०	०.०९	०	०
भागेश्वर गा पा	५८.७७	३६.७९	०.१४	०.३२	३.९७	९६.४२	३.४	०.०४	०.०४	०.०७	०	०.०४
परशुराम न पा	६८.०१	२६.७६	०.१९	०	५.०४	९२	७.५२	०.१२	०	०.२७	०.०५	०.०४
आलिताल गा पा	६९.५१	२५.०१	०.५९	०.०३	४.८५	९४.३१	५.४२	०.११	०	०.११	०.०५	०
गन्यापधुरा गा पा	९५.४३	२.०७	०.०३	०	२.४७	९४.५७	५.०९	०.०३	०.०३	०.१८	०.०६	०.०३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.५.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
डडेल्धुरा	**३.७४**	**७८.९९**	**१५.३५**	**०.२६**	**१.६६**	**३११७२**
नवदुर्गा गा.पा.	३.२९	६९.३८	२६.५४	०.२१	०.५८	४३१८
अमरगढी न.पा.	६.४७	८३.०२	९.४१	०.२३	०.८७	६१८२
अजयमेरु गा.पा.	२.६६	७२.४९	२३.७२	०.१२	१.०१	३४५३
भागेश्वर गा.पा.	२.४	९३.०६	२.२९	०.२९	१.९७	२७९४
परशुराम न.पा.	३.९	८०.६४	१२.४	०.३	२.७६	७४३४
आलिताल गा.पा.	२.७	६७.९५	२६.०९	०.४	२.८६	३७१०
गन्यापधुरा गा.पा.	२.३२	८७.६३	८.६६	०.३	१.१	३२८१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.५.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
डडेलधुरा	**४५.६१**	**३९.४३**	**०.७२**	**२.४**	**२.४४**	**७.३८**	**१.७७**	**०.०७**	**०.१७**
नवदुर्गा गा पा	२९.४६	४५.१६	०	१२.६४	२.६६	८.८९	१.०७	०	०.१२
अमरगढी न पा	४८.२४	४०.३३	०	०.१५	१.३६	९.३८	०.३१	०.११	०.१३
अजयमेरु गा पा	४६.४२	४०.३४	०	१.६८	५.३३	५.२१	०.४९	०.२९	०.२३
भागेश्वर गा पा	६६.८६	२९.०३	०	०.४३	१.३२	०.५	१.८३	०.०४	०
परशुराम न पा	३९.२१	४३.४	३.०३	०.४२	१.९९	८.२१	३.५८	०.०१	०.१६
आलिताल गा पा	५९.४९	२९.८१	०	२.२६	४.६१	१.८९	१.८१	०	०.१३
गन्यापधुरा गा पा	४१.८२	४०.०२	०	०.२४	०.७	१४.०८	२.६५	०.०६	०.४३

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.५.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
डडेल्धुरा	**९३.७६**	**४.९५**	**०.८**	**०.४९**	**३११७२**
नवदुर्गा गा.पा.	९८.९८	०.४२	०.३७	०.२३	४३१८
अमरगढी न.पा.	८०.१८	१७.१६	२.१७	०.४९	६१८२
अजयमेरु गा.पा.	९८.०९	१.४५	०.१७	०.२९	३४५३
भागेश्वर गा.पा.	९६.७८	१.५७	०.६४	१	२७९४
परशुराम न.पा.	९५.७९	२.९७	०.५८	०.६६	७४३४
आलिताल गा.पा.	९७.२२	२.१	०.३	०.३८	३७१०
गन्यापधुरा गा.पा.	९६.८	२.१९	०.६४	०.३७	३२८१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.५.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
आलिताल गा.पा.	६५.९२	७७.४२०	५५.३०	८१.०३	८९.४७	७३.२३
अजयमेरु गा.पा.	६४.०८	७९.१०	५१.४०	७५.६६	८८.४३	६४.८९
अमरगढी न.पा.	७०.२३	८४.९०	५७.४०	८१.८३	९२.०६	७२.३०
परशुराम न.पा.	६५.१६	७६.८८	५४.५०	७८.७४	८८.०६	७०.७०
भागेश्वर गा.पा.	६७.३५	८१.५५	५४.६०	८०.००	९१.०८	६९.९८
गन्यापधुरा गा.पा.	६०.७६	७८.०४	४८.३०	७४.०९	८७.५३	६३.९८
नवदुर्गा गा.पा.	६०.५२	७८.५९	४७.४०	७२.१४	८५.३२	६२.२८
डडेल्धुरा	६५.३१	७९.६६	५२.९०	७८.१९	८९.११	६८.६९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.५.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

डडेल्धुरा जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	१३९६०२	१००.००	ब्राह्मण तराई	४८	०.०३
क्षेत्री	७४९३८	५३.६८	कुमाल	२७	०.०२
ब्राह्मण पहाड	१९८६४	१४.२३	घर्ती/भुजेल	११	०.०१
मगर	५१५३	३.६९	हजाम/ठाकुर	२१	०.०२
थारू	१९९	०.१४	शेर्पा	२१	०.०२
तामाङ	८३	०.०६	टट्मा/टट्वा	१६	०.०१
नेवा (नेवारी)	२००	०.१४	सुन्डी	२८	०.०२
विश्वकर्मा	१७१७३	१२.३०	माझी	१९	०.०१
मुसलमान	३१	०.०२	सोनार	१०२	०.०७
यादव	१९	०.०१	सुनवार	६८	०.०५
राई	४५	०.०३	वादी	१९	०.०१
गुरुङ	२३०	०.१६	खवास	२३	०.०२
परियार	५०३१	३.६०	माली	२३७	०.१७
ठकुरी	३७१०	२.६६	पहारी	२४	०.०२
याक्थुङ्ग/लिम्वु	६९	०.०५	छन्त्याल/छन्तेल	२०	०.०१
मिजार	९३७४	६.७१	राजी	२३	०.०२

डडेल्धुरा जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
तेली	१७	०.०१	व्यासी/सौका	२०	०.०१
कुर्मी	२८	०.०२	राउटे	४१९	०.३०
सन्यासी/दशनामी	२०२९	१.४५	रानाथारु	९१	०.०७
धानुक	४३	०.०३	अन्य	६०	०.०४
काठवनियान	११	०.०१	विदेशी	५८	०.०४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.५.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

डडेल्धुरा					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
सवै मातृभाषा	१३९६०२	१००.००	अछामी	४२८	०.३१
नेपाली	५५८३४	४०.००	हिन्दी	११५	०.०८
मैथली	१७६	०.१३	बझाङ्गी	५०५६	३.६२
भोजपुरी	५०	०.०४	मगर खाम	१६९४	१.२१
थारु	२०९	०.१५	थामी	१५	०.०१
तामाङ	४०	०.०३	कुमाल	११	०.०१
नेपाल भाषा (नेवा)	५३	०.०४	बाजुरेली	६३	०.०५
मगर धुत	२३२४	१.६६	दार्चुलेली	८७१	०.६२
डोटेली	५२६९४	३७.७५	दैलेखी	२१	०.०२
अवधी	१३	०.०१	संस्कृत	२०३	०.१५
गुरुङ्	५१	०.०४	डडेल्धुरी	१३१३५	९.४१
बैतेडेली	५९८७	४.२९	खाम्चि (राउटे)	४१६	०.३०
राई	१४	०.०१	अन्य	१२९	०.०९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.५.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

डडेल्धुरा											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किंरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	१३९६०२	१३७०६७	१८७९	७१	०	३५७	२१४	०	०	१४	०
पुरुष	६५८९३	६४६५२	९१८	५१	०	१६५	१०३	०	०	४	०
महिला	७३७०९	७२४१५	९६१	२०	०	१९२	१११	०	०	१०	०
जम्मा %	१००.००	९८.१८	१.३५	०.०५	०.००	०.२६	०.१५	०.००	०.००	०.०१	०.००
पुरुष %	४७.२०	४६.३१	०.६६	०.०४	०.००	०.१२	०.०७	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५२.८०	५१.८७	०.६९	०.०१	०.००	०.१४	०.०८	०.००	०.००	०.०१	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.५.१० डडेल्धुरा जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	**जिल्ला/स्थानीय तह**	**कृषक परिवारको जम्मा संख्या**	**कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**जम्मा कित्ता संख्या**	**औषत कित्ता संख्या**	**सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**सिंचित क्षेत्रफल %**
	डडेल्धुरा	**२६९८४**	**१०१९२.३**	**९०९८७**	**३.४**	**३२९३.०**	**३२.३**
१	नवदुर्गा गाउँपालिका	४०५८	१२३६.०	१६३२३	४.०	२४२.६	१९.६
२	अमरगढी नगरपालिका	३८७५	१४३३.८	१८७७७	४.८	२९९.३	२०.९
३	अजयमेरु गाउँपालिका	३२२३	१३८४.७	१७१३२	५.३	१५९.७	११.५
४	भागेश्वर गाउँपालिका	२६४८	६२७.६	६८४३	२.६	२१७.२	३४.६
५	परशुराम नगरपालिका	६८९७	२८२०.०	११८४५	१.७	१६०३.४	५६.९
६	आलिताल गाउँपालिका	३४९८	१४५८.९	६४४९	१.८	३६९.६	२५.३
७	गन्यापधुरा गाउँपालिका	२७८४	१२३१.२	१३६२०	४.९	४०१.२	३२.६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार डडेल्धुरा जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार २६९८४ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल १०१९२.३ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ३२.३ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सबैभन्दा बढी सिचाई सुविधा परशुराम न.पा.मा ५६.९ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ११.५ प्रतिशत अजयमेरु गा.पा. रहेको देखिन्छ।

डोटी

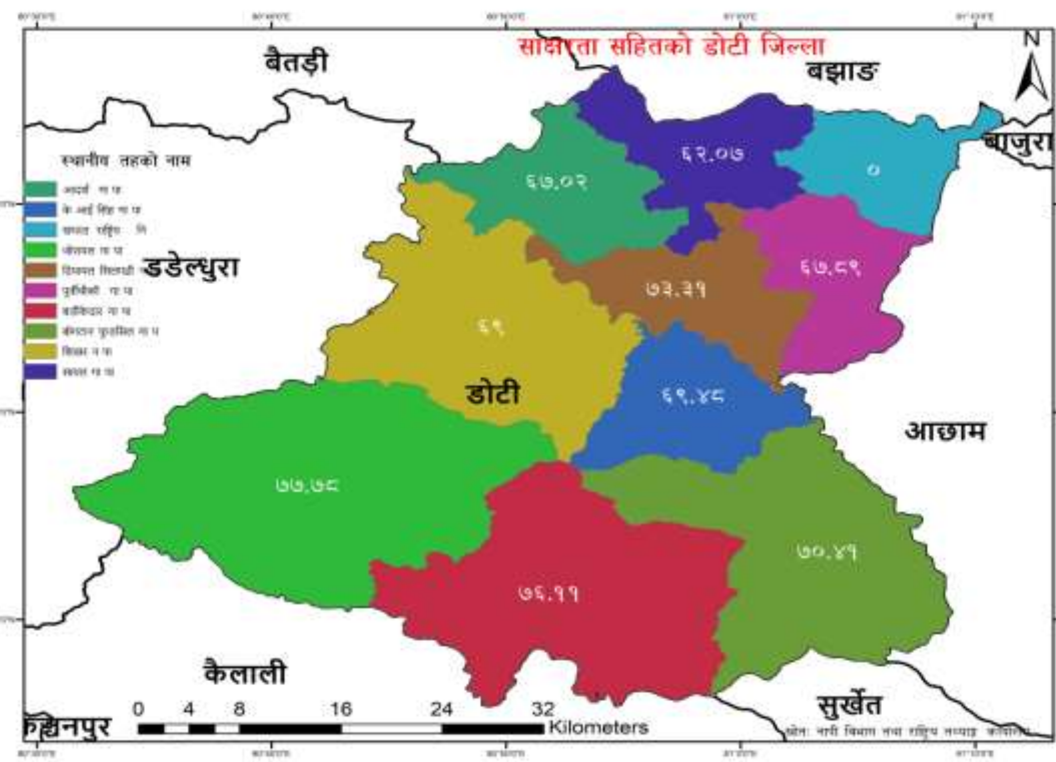

ज्ञानेश्वर भट्टराईको वृहत ज्ञानकोषको अनुसार यहाँ प्रवाहित हुने खोलाको नाम डोटी खोला रहेको र सोही डोटी खोलाको छेउछाउको भागलाई डोटी क्षेत्र भन्ने गरिएकोले यस जिल्लाको नाम डोटी रहन गएको हो। बाईसे चौबिसे राज्य कालमा विशाल र शक्तिशालि रहेको यो राज्य पूर्वमा कर्णाली नदी पश्चिमा कुमाउ उत्तरमा ठाकुर ज्यू र दक्षिणमा तराई सम्म फैलिएको थियो। डोटीको राजालाई स्थानीय भाषामा रैका ज्यू भनिन्थ्यो। राणा कालमा प्रशासनिक केन्द्रको रुपमा रहेको डोटी गौडाको नियन्त्रणमा अछाम, बाजुरा, बझाङ, जुम्ला र बैतडी रहेको थियो। साविकमा सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको सदरमुकाम दिपायल रहेको यस डोटी जिल्ला हाल सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पर्दछ। सिलगढी सदरमुकाम रहेको यस जिल्लाको पूर्वमा अछाम र सुर्खेत, पश्चिममा डडेल्धुरा र बैतडी, उत्तरमा बझाङ तथा दक्षिणमा कैलाली जिल्लाहरू रहेका छन्। भौगोलिक रुपमा पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित डोटी जिल्ला भौगोलिक, जैविक, सामाजिक, साँस्कृतिक विधिताले परिपूर्ण रहेको छ। समुन्द्रि सतहबाट ६०० मिटर देखि ४००० मिटरको उचाईमा रहेको डोटी जिल्लामा हिमाली, पहाडी एवं तराई क्षेत्रको वातावरण एवं परिवेश प्रष्ट देख्न र अनुभव गर्न सकिन्छ। यस जिल्लाको क्षेत्रफल २०२५ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यो जिल्लाको हावापानी अर्धउष्ण देखि लेकाली सम्मरहेको छ। प्रतिनिधि सभा सदस्य १ र प्रदेश सभाका लागि २ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई २ नगरपालिका ७ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। शैलेश्वरी,

खप्तड, लानाकेदारेश्वर, भिमछेदन शिला, घण्टेश्वर मन्दिर, कोटबैरव, बडीकेदार, त्रिवेणी, छतिवन, कानाचौर, मोहन्याल मन्दिर आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेका छन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	डोटी
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	२०२५
केन्द्रः	सिलगढी
अक्षांशः	२८°५२′ उत्तरी अक्षांश देखि २९°२८′उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°३०′ पूर्वी देशान्तर देखि ८१°१४′ पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	९
वडा सङ्ख्या	६५
जनसंख्या	२०४८३१
जनघनत्वः	१०१ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	४५१८२

३) सिमाना

पूर्वः अछाम जिल्ला पश्चिमः बैतडी र डडेल्धुरा जिल्ला

उत्तरः बझाङ जिल्ला दक्षिणः कैलाली र सुर्खेत जिल्ला

तालिका नं. १३.६.१ डोटी जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवार को औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
डोटी	**४१४४०**	**२११७४६**	**४५१८२**	**२०४८३१**	**९३६०४**	**१११२२७**	**४.५३**	**८४.१६**	**-०.३२**	**१०१**
आदर्श गा.पा.	४७४७	२३९४५	५३१७	२४४९५	१०४००	१४०९५	४.६१	७३.७९	०.२२	१९१
बडीकेदार गा.पा.	२७१९	१६७२०	२९०५	१४९०२	७३७७	७५२५	५.१३	९८.०३	-१.१०	४५
बोगटान फुडसिल गा.पा.	३१३०	१७९०२	३१६२	१५५४०	७२५९	८२८१	४.९१	८७.६६	-१.३६	५२
दिपायल सिलगढी न.पा.	७४४७	३२९४१	८३८५	३३९६८	१५४६९	१८४९९	४.०५	८३.६२	०.२९	२६८
जोरायल गा.पा.	३८०८	२०८२४	४३२०	१९७८८	९७१८	१००७०	४.५८	९६.५०	-०.४९	४७

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवार को औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
के.आई.सिं. गा.पा.	४२५९	२०९०३	४६८०	२०७३६	८९९०	११७४६	४.४३	७६.५४	-०.०८	१६३
पुर्विचौकी गा.पा.	४८३६	२२४८३	५१४८	२१४९४	९२३८	१२२५६	४.१८	७५.३८	-०.४३	१८३
सायल गा.पा.	३७७२	१९५५१	४२०७	२०४५६	९२०६	११२५०	४.८६	८१.८३	०.४३	१६७
शिखर न.पा.	६६६५	३१८०१	७०१६	३०३९९	१३३१२	१७०८७	४.३३	७७.९१	-०.४३	१०७
संस्थागत	५७	४६७६	४२	३०५३	२६३५	४१८				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार डोटी जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या दिपायाल सिलगढी नगरपालिकामा ३३९६८ र सवैभन्दा कम वडीकेदार गाउँपालिकामा १४९०२ रहेको छ। जनसंख्या वृद्धिदर सायल गाउँपालिकामा सवैभन्दा बढी ०.४३ प्रतिशत छ भने वडीकेदार गा.पा., वोगटान फुडसिल गा.पा., जोरायल गा.पा., के.आई.सिंह गा.पा., पूर्वीचौकी गा.पा. र शिखर न.पा. गरि छ स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्धिदर ऋणात्मक रहेको छ।

तालिका नं. १३.६.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवारसंख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/ गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
डोटी	**७२.५७**	**२३.०३**	**०.४९**	**०.०५**	**३.८६**	**८९.९**	**९.५५**	**०.०७**	**०**	**०.२८**	**०.१**	**०.०९**
पुर्विचौकी गा पा	८०.१३	१७.१९	०.२३	०.१२	२.३३	९४.१५	४.९१	०.०८	०	०.५२	०.२३	०.१
सायल गा पा	५१.२५	३१.९५	२.६९	०.०७	१४.०५	९७.५	१.५७	०.०५	०	०.५७	०	०.३१
आदर्श गा पा	५९.७९	३५.४३	०.३६	०.०८	४.३४	९७.०५	२.३७	०.०२	०	०.३८	०.१३	०.०६
शिखर न पा	९३.१३	३.३८	०.१४	०.०३	३.३२	९३.८१	६.०९	०.०४	०	०.०१	०.०३	०.०१
दिपायल सिलगढी न पा	९४.१४	३.७६	०.२३	०.०१	१.८६	६६.०३	३३.५	०.१८	०	०.११	०.०५	०.१६
के.आई.सिं. गा पा	८७.४८	९.५५	०.४७	०.०२	२.४८	९७.६१	१.६९	०.०२	०	०.३४	०.३२	०.०२
बोगटान फुडसिल गा पा	५०.६	४५.९५	०.२८	०.०९	३.०७	९८.०७	१.६८	०.०३	०.०६	०	०.०६	०.०९
बडीकेदार गा पा	१६.८३	७९.१७	०.३१	०.०३	३.६५	९४.०४	५.४	०	०	०.४१	०.०७	०.०७
जोरायल गा पा	६२.२५	३५.४२	०.१६	०	२.१८	९१.५५	७.९९	०.०७	०	०.३९	०	०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.६.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
डोटी	**३.८६**	**५९.०१**	**३३.३**	**०.४५**	**३.३७**	**४५१४०**
पुर्विचौकी गा.पा.	५.०५	५२.५८	३८.४४	०.६	३.३२	५१४८
सायल गा.पा.	७.३	२१.१३	६५.५१	०.८३	५.२३	४२०७
आदर्श गा.पा.	३.१	४७.०८	४७.८८	०.६२	१.३२	५३१७
शिखर न.पा.	३.८९	७५.१३	१९.२६	०.२९	१.४४	७०१६
दिपायल सिलगढी न.पा.	१.५५	६९.७१	२२.४८	०.३६	५.९	८३८५
के.आई.सिं. गा.पा.	२.४१	८०.४९	१५.१७	०.२८	१.६५	४६८०
बोगटान फुडसिल गा.पा.	१.४९	३५.२९	६१.१६	०.१३	१.९३	३१६२
बडीकेदार गा.पा.	१.१४	७९.८३	११.३९	०.१७	७.४७	२९०५
जोरायल गा.पा.	९.६३	५१.३७	३५.६७	०.७९	२.५५	४३२०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.६.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
डोटी	**२५.४२**	**५१.२२**	**०**	**१.११**	**३.८७**	**१४.०७**	**४.०८**	**०.१**	**०.१४**
पुर्विचौकी गा पा	२२.६१	५२.३५	०	०.२३	०.६८	२०.७३	३.१३	०	०.२७
सायल गा पा	१२.०३	६३.०१	०	०.४३	४.७५	१४.८३	४.८३	०.०२	०.१
आदर्श गा पा	९.८७	५७.४९	०	१.९६	३.६९	२६.५	०.३९	०.०४	०.०६
शिखर न पा	१५.९८	६७.५२	०	०.१३	२.३७	९.२२	४.७	०	०.०९
दिपायल सिलगढी न पा	३६.९४	३४.२	०	२.६७	६.४४	८.४७	१०.७	०.४४	०.१४
के.आई.सिं. गा पा	१२.६५	५५.२६	०	१.५	४.७२	२५.१५	०.६४	०	०.०९
बोगटान फुडसिल गा पा	२८.३४	६०.१२	०	०.५१	२.१८	७.७२	१.०८	०.०३	०.०३
बडीकेदार गा पा	१९.९	५६.०१	०	१.०३	६.६८	१३.५६	२.६५	०	०.१७
जोरायल गा पा	६९.३३	२३.०८	०	०.३९	२.९२	१.८८	२.०१	०.०५	०.३५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.६.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
डोटी	**९५.०८**	**३.४३**	**०.९५**	**०.५४**	**४५१४०**
पुर्विचौकी गा.पा.	९८.३१	१.०५	०.३५	०.२९	५१४८
सायल गा.पा.	९८.३६	०.६४	०.१	०.९	४२०७
आदर्श गा.पा.	९८.६१	०.६८	०.३२	०.३९	५३१७
शिखर न.पा.	९७.८१	१.४५	०.३४	०.४	७०१६
दिपायल सिलगढी न.पा.	८३.२८	१२.६५	३.३६	०.७	८३८५
के.आई.सिं. गा.पा.	९८.५३	१	०.१५	०.३२	४६८०
बोगटान फुडसिल गा.पा.	९८.१	०.७३	०.५४	०.६३	३१६२
बडीकेदार गा.पा.	९६.४५	२.३४	०.४५	०.७६	२९०५
जोरायल गा.पा.	९५.३	३.०६	१.०६	०.५८	४३२०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.६.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
आदर्श गा.पा.	४५.५२	६४.३०	३२.५७	६७.०२	८०.८७	५७.३१
बडीकेदार गा.पा.	६२.८१	७४.६७	५१.३२	७६.११	८४.७९	६७.६८
बोगटान फुडसिल गा.पा.	५५.२०	७०.९६	४१.४३	७०.४१	८१.२३	६१.२६
दिपायल सिलगढी न.पा.	६१.१७	७८.३४	४७.३५	७३.३१	८६.६३	६२.७५
शिखर न.पा.	५४.२३	७२.५८	४१.५७	६९.००	८२.०७	५९.३०
जोरायल गा.पा.	६९.३०	८१.३४	५७.९८	७७.७८	८७.०५	६८.९१
के.आई.सिं. गा.पा.	५२.०३	६९.१२	३९.८१	६९.४८	८१.६९	६०.५६
पुर्विचौकी गा.पा.	५१.१७	६९.३२	३८.१९	६७.८९	८०.७८	५८.७१
सायल गा.पा.	४४.०६	६१.३१	३०.६०	६२.०७	७२.९९	५३.४३
डोटी	**५६.३५**	**७३.४१**	**४२.३४**	**७०.७४**	**८२.९१**	**६०.८७**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.६.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

डोटी जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	२०४८३१	१००.००	ब्राह्मण तराई	७१	०.०३
क्षेत्री	१२२७५९	५९.९३	कुमाल	३०९	०.१५
ब्राह्मण पहाडी	१३८३०	६.७५	घर्ती/भुजेल	२५९	०.१३
मगर	७२७५	३.५५	हजाम/ठाकुर	३६	०.०२
थारू	३२०	०.१६	शेर्पा	१६	०.०१
तामाङ	२१५	०.१०	धोवी	२०	०.०१
नेवा (नेवारी)	५९३	०.२९	माझी	४५७	०.२२
विश्वकर्मा	२३९०९	११.६७	सोनार	२९९	०.१५
यादव	५४	०.०३	सुनवार	८३	०.०४
राई	७५	०.०४	राजपुत	१०	०.००
गुरुङ	२०७	०.१०	वादी	२०२	०.१०
परियार	१४४७३	७.०७	भोटे	७६	०.०४
ठकुरी	७१७०	३.५०	कोरी	२५	०.०१
याक्थुङ्ग/लिम्वु	४०	०.०२	रानाथारु	१६	०.०१
मिजार	११००५	५.३७	अन्य	७८	०.०४
सन्यासी/दशनामी	६६९	०.३३	विदेशी	१५०	०.०७
धानुक	१३०	०.०६			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.६.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

डोटी					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
सवै मातृभाषा	२०४८३१	१००.००	**अछामी**	४११	०.२०
नेपाली	१४९६०	७.३०	**शेर्पा**	११	०.०१
मैथली	१६२	०.०८	**हिन्दी**	१६१	०.०८
भोजपुरी	४७	०.०२	**चामलिङ्ग**	१३	०.०१
थारु	३१४	०.१५	**बझाङ्गी**	२७७	०.१४
तामाङ	७८	०.०४	**मगरखाम**	२७५५	१.३५
नेपाल भाषा (नेवा)	१३०	०.०६	**बाजुरेली**	४५	०.०२
मगर धुत	२०५६	१.००	**तिव्वतीयन**	८०	०.०४
डोटेली	१८२४७७	८९.०९	**दैलेखी**	२५	०.०१
अवधी	३९	०.०२	**खस**	२०	०.०१
याक्थुम/लिम्वु	३२	०.०२	**बेलहरी**	१०	०.००
गुरुङ्	७७	०.०४	**डडेल्धुरी**	११६	०.०६
बैतेडेली	३८६	०.१९	**मगर काईके**	४३	०.०२
राई	२९	०.०१	**अन्य**	७७	०.०४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.६.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

डोटी											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किँरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	२०४८३१	२०२७१७	१३८०	११४	१३	२९५	३०५	०	२	५	०
पुरुष	९३६०४	९२४८६	७१४	९२	९	१४१	१५७	०	२	३	०
महिला	१११२२७	११०२३१	६६६	२२	४	१५४	१४८	०	०	२	०
जम्मा %	१००.००	९८.९७	०.६७	०.०६	०.०१	०.१४	०.१५	०.००	०.००	०.००	०.००
पुरुष %	४५.७०	४५.१५	०.३५	०.०४	०.००	०.०७	०.०८	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५४.३०	५३.८२	०.३३	०.०१	०.००	०.०८	०.०७	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.६.१० डोटी जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	जिल्ला/स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जगगाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
	डोटी	**३९५७२**	**१२७९०.८**	**१३९५७३**	**३.५**	**४८९०.९**	**३८.२**
१	पुर्विचौकी गाउँपालिका	४७९१	१५८९.१	१६२२२	३.४	७९१.६	४९.८
२	सायल गाउँपालिका	४०२९	१३५९.५	१८४९७	४.६	५७८.८	४२.६
३	आदर्श गाउँपालिका	४८९६	१५३६.९	१७२५७	३.५	३७९.२	२४.७
४	शिखर नगरपालिका	६४२२	१९०४.५	२३६३३	३.७	७६८.७	४०.४
५	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	५५३३	११३१.५	१७०७१	३.१	३४९.६	३०.९
६	के.आई.सिं. गाउँपालिका	४२४८	९५७.६	१५४९४	३.६	५९४.३	६२.१
७	बोगटान गाउँपालिका	२९५०	१२८०.०	११०२४	३.७	५७७.६	४५.१
८	बडीकेदार गाउँपालिका	२६८८	१३६१.१	८७३१	३.२	३३१.६	२४.४
९	जोरायल गाउँपालिका	४०१५	१६७०.६	११६४५	२.९	५१९.६	३१.१

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार डोटी जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार ३९५७२ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जगगाको क्षेत्रफल १२७९०.८ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ३८.२ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा के.आई.सिंह गा.पा. मा ६२.१ प्रतिशत र सबैभन्दा कम २४.४ प्रतिशत वडिकेदार गा.पा. रहेको देखिन्छ।

अछाम

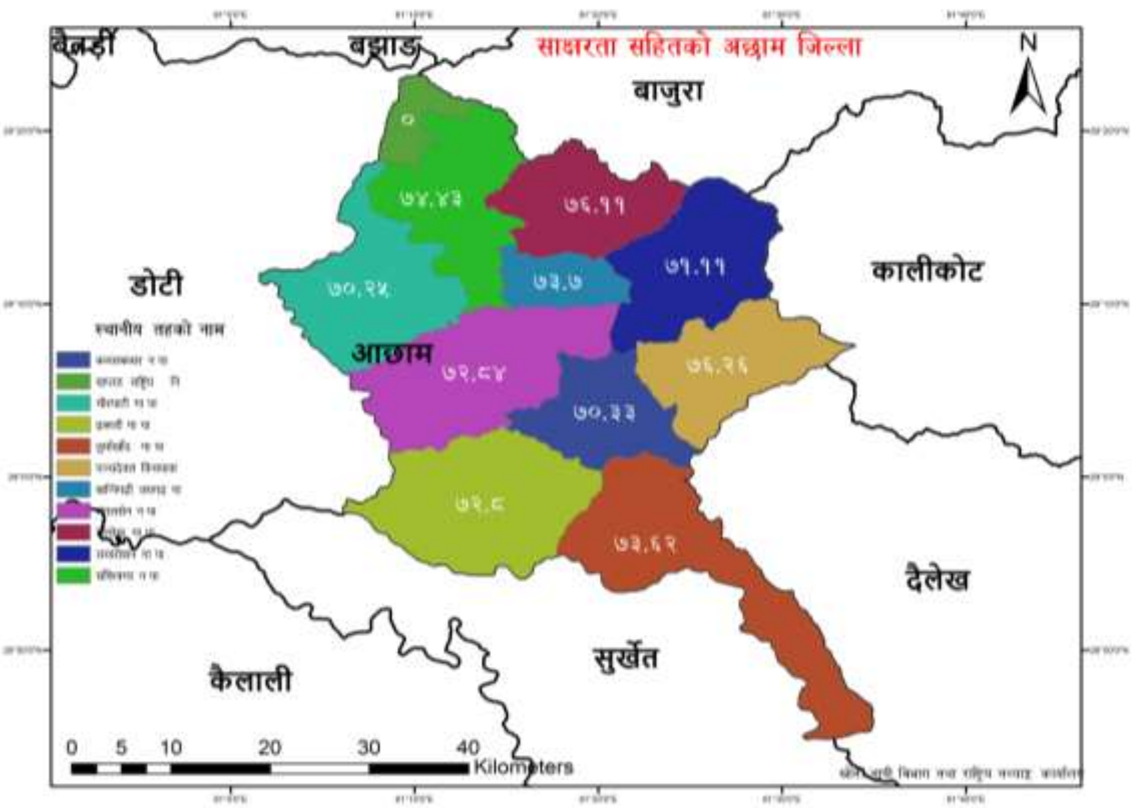

प्राचीनकालमा भारतीय मुगल साम्राज्यको चर्को दमन र उत्पीडन सहन नसकी त्यहाँबाट ठूलो संख्यामा हिन्दूहरू बसाइँ सर्न बाध्य भए। घुम्दै हिड्ने क्रममा उनीहरु तत्कालीन नेपालको नौखुवा (वर्तमान अछाम) पुगे। त्यसबेला नौखुवा प्रशस्त मीठो आँप पाइने स्थानको रुपमा परिचित थियो। अनुकूल हावापानी र प्रशस्त मीठो आँप पाइने भएको कारण घुमन्ते भारतीयहरुका लागि बसोबास गर्न उपयुक्त भएकोले उनीहरु नौखुवामा बस्न थाले। हिन्दी भाषामा आँपलाई अच्छा आम भनिन्छ। अच्छा आम अपभ्रंस हुँदै जाँदा प्रशस्त मीठो आँप पाइने नौखुवालाई "अछाम" भनिन थालियो। अछामी राजाको मुलथलो बड्डी (बुढो) अछाम अर्थात हाल सेरा गाविसको क्वालेख भन्ने ठाउँमा थियो। त्यसपछि बान्नीगढी, पुनः क्वालेख र मंगलसैनमा राज्य सरेको पाइन्छ। राणाकालीन अवस्थामा अछाम राज्य डोटी राज्यमा गाभिन गई खाद्यान्न आपूर्तिको केन्द्रको रुपमा रह्यो। पछि अछामको कैलासखोला पश्चिमको भू-भाग डोटी र पूर्वको भू-भाग दैलेख जिल्लामा गाभिन गएको पाइन्छ। वि.सं. २०१४/०१५ सालतिर यहाँका जनताहरुद्वारा तत्कालीन राजा महेन्द्र समक्ष छुट्टै जिल्ला घोषणा गरियोस् भनि बिन्तिपत्र चढाए बमोजिम राजाबाट माल बुझिदिनु भन्ने हुकुम भयो। तत्पश्चात २०१८ साल वैशाख १ गते अछाम नेपालको मानचित्रमा एउटा छुट्टै जिल्लाको रुपमा 'अछाम' अस्तित्वमा आएको पाइन्छ।

यस जिल्लाको पुर्वमा दैलेख, पश्चिममा डोटी, उत्तरमा कालिकोट र बाजुरा तथा दक्षिणमा सुर्खेत जिल्ला अवस्थित छ। १६८० वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस जिल्लाको सदरमुकाम मंगलसेन १३२६ मीटर उचाईमा रहेको छ। समुद्र सतहबाट ६४० मि. को उचाई देखि ३८२० मि. उचाई यो जिल्ला अवस्थित छ। अछाम जिल्ला पूर्णरुपमा मध्य महाभारतीय पर्वत क्षेत्रमा पर्ने हुँदा यहाँको सम्पूर्ण धरातलमा पर्वतीय विशेषता झल्केको भू—धरातलीय आधारमा यस जिल्लालाई ३ भाग (बेसि क्षेत्र, मध्य पहाडी लेक क्षेत्र, उत्तरी लेक क्षेत्र) मा विभाजन गर्न सकिन्छ। प्रतिनिधि सभा सदस्य २ र प्रदेश सभाका लागि ४ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई ४ नगरपालिका ६ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। रामारोशन, बैद्यनाथ/बैजनाथ धाम, खप्तड, अछाम दरवार, जाल्पादेवी आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	अछाम
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	१६८०
केन्द्रः	मंगलसेन
अक्षांशः	२८°४६' उत्तरी अक्षांश देखि २९°२३'उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८१°३२' पूर्वी देशान्तर देखि ८१°३५' पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	१०
वडा सङ्ख्या	९१
जनसंख्या	२२८८५२
जनघनत्वः	१३६ जना प्रति वर्ग कि.मि \
परिवार संख्या	४९५९५

३) सिमाना

पूर्वः कालीकोट र दैलेख जिल्ला — पश्चिमः डोटी जिल्ला

उत्तरः बाजुरा जिल्ला — दक्षिणः सुर्खेत जिल्ला

तालिका नं. १३.७.१ अछाम जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जनघनत्व
अछाम	**४८३५१**	**२५७४७७**	**४९५९५**	**२२८८५२**	**१०५३१९**	**१२३५३३**	**४.६१**	**८५.२६**	**-१.१३**	**१३६**
बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिका	३३७३	१७३५९	३१३४	१३५१९	५८१९	७७००	४.३१	७५.५७	-२.४०	२३२

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जनघनत्व
चौरपाटी गाउँपालिका	५११३	२५१४९	४८११	२१६८१	९४८४	१२१९७	४.५१	७७.७६	-१.४२	११९
ढकारी गाउँपालिका	३७९५	२१५६२	४३०५	२१९९८	१०५८५	११४१३	५.११	९२.७५	०.१९	९७
कमलबजार नगरपालिका	४४८२	२३७३८	४५६९	२१०३२	९४५४	११५७८	४.६०	८१.६५	-१.१६	१७४
मंगलसेन नगरपालिका	६६०४	३२५०७	६२२२	२६५५७	१२०८२	१४४७५	४.२७	८३.४७	-१.९४	१२१
मेल्लेख गाउँपालिका	४३६०	२४६७०	४७२२	२२७८५	१०४२२	१२३६३	४.८३	८४.३०	-०.७६	१६९
पन्चदेवल बिनायक नगरपालिका	४९६६	२७४८५	५४१२	२६०८८	११८९३	१४१९५	४.८२	८३.७८	-०.५०	१७७
रामारोशन गाउँपालिका	४३५७	२५१६६	४८३२	२३६००	११०८५	१२५१५	४.८८	८८.५७	-०.६२	१३६
साँफेबगर नगरपालिका	६६९३	३३७८८	६३११	२५८९१	११७८९	१४१०२	४.१०	८३.६०	-२.५५	१५५
तुर्माखाँद गाउँपालिका	४५७५	२४७६४	५२४९	२४५७४	११६५९	१२९१५	४.६८	९०.२७	-०.०७	१०६
संस्थागत	३३	१२८९	२८	११२७	१०४७	८०				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार अछाम जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या मंगलसेन नगरपालिकामा २६५५७ र सवैभन्दा कम बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिकामा १३५१९ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर ढकारी गाउँपालिकामा सवैभन्दा बढी ०.१९ प्रतिशत छ भने बाँकी नौ ओटै स्थानीय तहको जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक रहेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तह मध्ये साँफेवगर नगरपालिकाको जनसंख्या वृद्दिदर सवैभन्दा कम -२.५५ प्रतिशत र दोस्रोमा बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिकाको -२.४० रहेको छ।

तालिका नं. १३.७.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्यास	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/ गोरहा	बायोग्यास	मट्टीतेल	अन्य
अछाम	**५३.३३**	**३८.९**	**०.२६**	**०.०८**	**७.४२**	**९३.५**	**५.९१**	**०.०७**	**०**	**०.२८**	**०.१५**	**०.०८**
पन्चदेवल बिनायक न पा	५५.९५	३८.३	०.३९	०.०४	५.३२	९४.९२	४.६६	०	०	०.३७	०.०६	०
रामारोशन गा पा	४४.४३	२९.७६	०.२५	०.१९	२५.३७	९६.७३	२.९६	०.०२	०	०.१९	०.०८	०.०२
मेल्लेख गा पा	९२.७४	५.७६	०.१५	०.०४	१.३१	९६.४८	२.९६	०.०८	०	०.३६	०.०४	०.०६
साँफेबगर न पा	८६.८५	९.४	०.२४	०.१	३.४२	८३.५२	१५.७	०.१४	०.०२	०.२७	०.१४	०.२१
चौरपाटी गा पा	५६.४३	३७.९५	०.२३	०.०४	५.३४	९६.१८	३.३७	०.०४	०	०.१७	०.१९	०.०६
मंगलसेन न पा	७६.५७	१६.३	०.२४	०.२३	६.६७	८७.८२	११.३	०.०२	०	०.४३	०.२९	०.१६
बान्नीगढी जयगढ गा पा	९४.३८	३.८	०.०६	०	१.७५	९५.४४	४.१५	०.०६	०	०.०६	०.२६	०.०३
कमलबजार न पा	१७.५१	७३.५६	०.७	०.०२	८.२१	९६.६५	२.२३	०.०७	०	०.८१	०.१८	०.०७
ढकारी गा पा	२	८६.९२	०.१६	०.१२	१०.८	९६.६१	२.९५	०.०५	०	०.०५	०.२८	०.०७
तुर्माखाँद गा पा	१.४७	९२.३	०.१७	०.०२	६.०४	९६.३	३.४१	०.१९	०	०.०२	०.०६	०.०२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.७.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
अछाम	**१.७८**	**७३.२४**	**२०.८७**	**०.३५**	**३.७६**	**४९५६७**
पन्चदेवल बिनायक न.पा.	१.२	८२.८३	१२.६२	०.१३	३.२२	५४१२
रामारोशन गा.पा.	१.१६	५७.३३	३७.४६	०.४१	३.६४	४८३२
मेल्लेख गा.पा.	३.५६	६२.४७	३०.५६	०.३२	३.०९	४७२२
साँफेबगर न.पा.	१.०५	७२.२१	२४.२६	०.२७	२.२२	६३११
चौरपाटी गा.पा.	१.२५	६८.५५	२६.६७	०.२१	३.३३	४८११

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
मंगलसेन न.पा.	१.३	९१.८२	२.३१	०.०८	४.४८	६२२२
बान्नीगढी जयगढ गा.पा.	५.६५	५९.१३	३१.४९	१.४४	२.३	३१३४
कमलबजार न.पा.	२.७४	८४.५७	९.७८	०.४४	२.४७	४५६९
ढकारी गा.पा.	१.१६	७२.९२	१६.६८	०.०७	९.१८	४३०५
तुर्माखाँद गा.पा.	०.६५	७०.०५	२४.७१	०.५७	४.०२	५२४९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.७.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
अछाम	**१५.१७**	**६२.७९**	**०.६२**	**०.८१**	**१.९८**	**१७.१९**	**१.२१**	**०.०९**	**०.१३**
पन्चदेवल बिनायक न	१२.०१	५८.२४	०	०.६८	२.५१	२४.२८	२.२४	०.०२	०.०२
रामारोशन गा पा	१०.३३	७१.७९	०	०.१	१.५७	१५.४४	०.४३	०	०.३३
मेल्लेख गा पा	१६.६९	७०.८	०	०.४७	०.७८	११.१६	०.०४	०	०.०६
साँफेबगर न पा	१४.०२	५७.११	४.७९	१.८५	३.२	१७.३	१.३	०.०३	०.४
चौरपाटी गा पा	२९.२	५५.९८	०.१	१.७	३.९९	७.७३	१.२७	०	०.०२
मंगलसेन न पा	१२.३१	६०.०८	०	१.०६	२.२५	२२.६६	१.६१	०	०.०३
बान्नीगढी जयगढ गा पा	२०.७४	४९.२३	०	०.६७	२.७८	२६.५२	०.०६	०	०
कमलबजार न पा	१४.२५	६०.९१	०	०.५९	१.१२	२१.०५	१.८८	०.०२	०.१८
ढकारी गा पा	९.९९	७०.०३	०	०.२१	१.१४	१५.८२	१.७२	०.९१	०.१९
तुर्माखाँद गा पा	१५.१८	७२.११	०	०.३२	०.१९	११.१३	१.०१	०.०२	०.०४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.७.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
अछाम	**९६.६२**	**२.७१**	**०.४७**	**०.२**	**४९५६७**
पन्चदेवल बिनायक न.पा.	९८.३७	१.३५	०.१७	०.११	५४१२
रामारोशन गा.पा.	९९.०३	०.७९	०.०८	०.१	४८३२
मेल्लेख गा.पा.	९८.५६	१.३१	०	०.१३	४७२२
साँफेबगर न.पा.	९२.०१	६.९२	०.८१	०.२५	६३११
चौरपाटी गा.पा.	९८.५२	१.१८	०.१५	०.१५	४८११
मंगलसेन न.पा.	९१.३७	६.१२	२.१९	०.३२	६२२२
बान्नीगढी जयगढ गा.पा.	९६.९४	२.१४	०.३८	०.५४	३१३४
कमलबजार न.पा.	९७.५९	२.१२	०.११	०.१८	४५६९
ढकारी गा.पा.	९८.७	१.२१	०.०७	०.०२	४३०५
तुर्माखाँद गा.पा.	९८.११	१.५२	०.१५	०.२१	५२४९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.७.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
बान्नीगढी जयगढ गा.पा.	६१.३९	७७.७८	४९.३५	७३.७०	८५.३५	६५.२५
चौरपाटी गा.पा.	५०.१८	६६.१८	३८.१८	७०.२५	८१.२०	६२.०७
ढकारी गा.पा.	४६.८३	५८.४१	३६.२१	७२.८०	८१.२७	६५.०९
कमलबजार न.पा.	५५.१२	७२.५०	४०.३३	७०.३३	८२.१७	६०.९१
मंगलसेन न.पा.	५७.५५	७४.०७	४४.०७	७२.८४	८४.२१	६३.६७
मेल्लेख गा.पा.	५७.४७	६९.५९	४७.११	७६.११	८३.८१	६९.७८
पन्चदेवल बिनायक न.पा.	५०.९८	६६.३२	३७.८६	६९.८२	७९.८०	६१.७८
रामारोशन गा.पा.	५५.७७	६९.३७	४३.४५	७१.११	७९.३२	६४.०१
साँफेबगर न.पा.	६४.८७	८१.०३	५१.५६	७४.४३	८७.३३	६४.०१
तुर्माखाँद गा.पा.	५०.८०	६५.४८	३७.६३	७३.६२	८१.९७	६६.१७
अछाम	५५.६५	७०.७०	४२.८७	७२.६४	८२.७७	६४.२४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.७.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

अछाम जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	२२८८५२	१००.००	मिजार	६७३३	२.९४
क्षेत्री	१२४९२१	५४.५९	तेली	३०	०.०१
ब्राह्मण पहाड	२१९६८	९.६०	सन्यासी/दशनामी	४८६	०.२१
मगर	१६८१	०.७३	कलवार	१२	०.०१
थारु	२३५	०.१०	कुमाल	४३	०.०२
तामाङ	६७	०.०३	घर्ती/भुजेल	२०४	०.०९
नेवा (नेवारी)	५३	०.०२	हजाम/ठाकुर	११	०.००
विश्वकर्मा	३९६७३	१७.३४	माझी	३६०	०.१६
मुसलमान	२०९	०.०९	सोनार	२९६	०.१३
यादव	२१	०.०१	सुनवार	१०९	०.०५
राई	४७	०.०२	वादी	४९	०.०२
गुरुङ	१७	०.०१	रानाथारु	२३	०.०१
परियार	१९२४२	८.४१	अन्य	७०	०.०३
ठकुरी	१२११५	५.२९	विदेशी	१२८	०.०६
याक्थुङ्ग/लिम्वु	४९	०.०२			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.७.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

अछाम					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
सवै मातृभाषा	२२८८५२	१००.००	अछामी	९२५५५	४०.४४
नेपाली	१३१४३४	५७.४३	हिन्दी	१२७	०.०६
मैथली	६२	०.०३	बझाङ्गी	४०	०.०२
भोजपुरी	३५	०.०२	मगर खाम	१०८९	०.४८
थारु	२४६	०.११	माझी	५०	०.०२
तामाङ	४५	०.०२	बाजुरेली	६३७	०.२८
नेपालभाषा (नेवा)	२३	०.०१	दैलेखी	५४२	०.२४
मगर (धुत)	२५६	०.११	खस	१०	०.००

अछाम					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
डोटेली	१३७९	०.६०	**सस्कृत**	३५	०.०२
अवधी	४४	०.०२	**मुसलमान**	३७	०.०२
गुरुङ्	११	०.००	**जुम्ली**	६३	०.०३
बैतेडेली	१७	०.०१	**अन्य**	८३	०.०४
राई	३२	०.०१			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.७.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

अछाम											
धर्म/जनसंख्या		**हिन्दु**	**बुद्ध**	**इस्लाम**	**किँरात**	**क्रिस्चियन**	**प्रकृती**	**वन**	**जैन**	**बहाइ**	**शिख**
जम्मा	२२८८५२	२२६८९१	११३३	३१३	१	३८७	१२७	०	०	०	०
पुरुष	१०५३१९	१०४३१६	५५७	१९२	१	१८९	६४	०	०	०	०
महिला	१२३५३३	१२२५७५	५७६	१२१	०	१९८	६३	०	०	०	०
जम्मा %	१००.००	९९.१४	०.५०	०.१४	०.००	०.१७	०.०६	०.००	०.००	०.००	०.००
पुरुष %	४६.०२	४५.५८	०.२४	०.०८	०.००	०.०८	०.०३	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५३.९८	५३.५६	०.२५	०.०५	०.००	०.०९	०.०३	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.७.१० अछाम जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	**जिल्ला/ स्थानीय तह**	**कृषक परिवारको जम्मा संख्या**	**कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**जम्मा कित्ता संख्या**	**औषत कित्ता संख्या**	**सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)**	**सिंचित क्षेत्रफल %**
	अछाम	**४५२१४**	**१६४५३.९**	**२०००१९**	**४.४**	**५३१०.७**	**३२.३**
१	पञ्चदेवल बिनायक नगरपालिका	५१९४	१३०९.७	१८८४७	३.६	२६९.४	२०.६
२	रामारोशन गाउँपालिका	४६९७	१६२९.५	२२८१५	४.९	५८०.४	३५.६

क्र. सं.	जिल्ला/ स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
३	मेल्लेख गाउँपालिका	४५२३	२६८४.३	३५७३५	७.९	५२९.४	१९.७
४	साँफेबगर नगरपालिका	४९०७	१३७७.७	१८४६८	३.८	७१६.४	५२.०
५	चौरपाटी गाउँपालिका	४५१९	१४२४.८	२०११८	४.५	४९८.०	३५.०
६	मंगलसेन नगरपालिका	५३१९	१७८८.४	२१८९३	४.१	८१६.८	४५.७
७	बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिका	२७३८	७८९.७	११७४२	४.३	४३१.३	५४.६
८	कमलबजार नगरपालिका	४३२२	१९७५.५	१६५६१	३.८	६५६.२	३३.२
९	ढकारी गाउँपालिका	४०६९	१५११.४	१५५०३	३.८	३६६.६	२४.३
१०	तुर्माखाँद गाउँपालिका	४९२६	१९६२.९	१८३३७	३.७	४४६.२	२२.७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार अछाम जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार ४५२१४ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल १६४५३.९ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ३२.३ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ।सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा बान्नीगढी जयगढ गा.पा. मा ५४.६ प्रतिशत र सबैभन्दा कम १९.७ प्रतिशत मेल्लेख गा.पा. रहेको देखिन्छ।

कैलाली

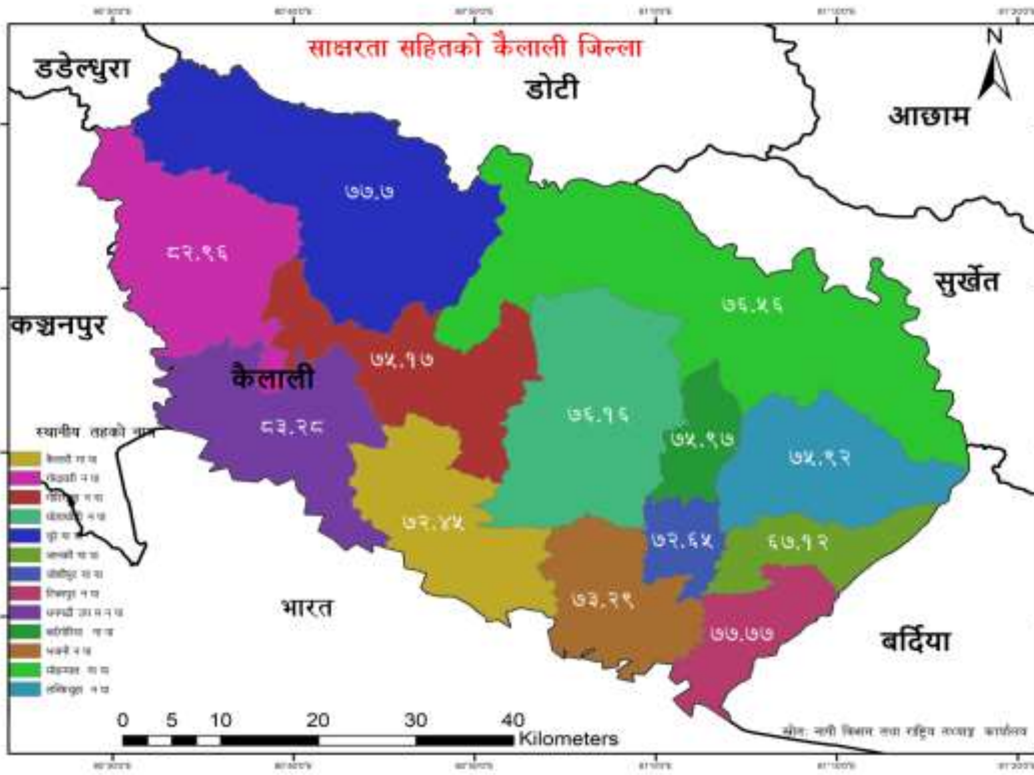

कैलाली जिल्ला नेपालको एकीकरण हुनुभन्दा पहिले बाइसे—चौबिसे राज्य रहेका वखत डोटी राज्यको सीमा क्षेत्रमा पर्दथ्यो त्यतिबेलासम्म यस जिल्लाको नामकरण भइसकेको थिएन। मल्ली माल र तल्ली मालको नामबाट चिनिने यस जिल्लाको भूभाग पनि कैलाली जिल्लाकै भूभागमा समावेश रहेको थियो। जिल्लाको नामाकरण सन्दर्भमा राणाहरुको पालामा विभिन्न वस्तुहरो निकासी पैठारीबाट महसुल असुल गर्ने चारवटा नाका रहेको र ती नाकाहरुलाई बजार अड्डा भन्ने गरिन्थ्यो। ती चार बजार अड्डामा सत्ती बजार अड्डा, भजनी बजार अड्डा, कैलाली बजार अड्डा र धनगढी बजार अड्डा थियो। अर्को स्थानीय भनाइ अनुसार हालको कैलारी गाउँपालिकामा तत्कालीन समयमा "कैलारी" गाउँ रहेको र सोही शब्द अपभ्रंश हुँदै कैलाली गाउँ रहन गयो सोही नामबाट कैलाली जिल्लारहन गएको हो। सन् १८१४ देखि १८१५ सम्म अंग्रेजसँग भएको युद्धपछि सन् १८१६ मा गरिएको सुगौली सन्धिबाट काली नदी पश्चिमको सम्पूर्ण भू—भागसँगै तराईको कञ्चनपुर पनि इस्ट इण्डियामा गाभिएको थियो। सन् १८६० को प्रत्यावर्तन सन्धि भएपछि कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके र बर्दियासम्मको तराई भूखण्ड नयाँ मुलुकको रुपमा नेपाललाई प्राप्त भएको थियो। नेपालमा आवद्ध भइसकेपछि मात्र कैलाली र कञ्चनपुर छुट्टाछुट्टै जिल्ला बन्न पुगेका हुन्। कैलाली जिल्लाको नामाकरण सम्वन्धमा विभिन्न मतहरू रहेका छन्। ती मध्य प्रमुख मतहरू यसप्रकार रहेका छन्। परापूर्व कालमा कैलाली जिल्लामा कालाबन्जारको राज्य थियो र उनीहरूको सदरमुकाम

आजको कैलाली नाम गरेको गाउँमा थियो। त्यस ठाउँलाई पहिले कालापानी भन्ने गरिन्थ्यो। पहिलेको समयमा कसैले अपराध गरेको खण्डमा अपराधिहरूलाई यसै ठाउँमा पठाएर सजाए दिने गरिन्थ्यो। माथि कालापानी नामले बग्ने नदी तल आएर खुटिया खोलाको नामले प्रसिद्ध छ। सम्भवत यही कारणले पनि शव्दको अपभ्रंस हुँदै गएर यसको नाम कैलाली रहेको हुन गएको जनविश्वास रहि आएको छ।

यस जिल्लाको पूर्वमा कर्णाली नदी, बर्दिया र सुर्खेत जिल्ला, पश्चिममा कञ्चनपुर, दक्षिणमा भारतको उत्तर प्रदेश र उत्तरमा डोटी, डडेल्धुरा र सुर्खेत जिल्ला पर्दछ। यस जिल्लाको क्षेत्रफल ३,२३५ वर्ग कि.मि.मध्ये पहाड ४०.३ प्रतिशत र तराई ५९.६ प्रतिशत छ। कुल क्षेत्रफल जमिनमध्ये ६४.८ प्रतिशत वनजंगलले ढाकिएको छ भने २७.८ प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेको छ। भूतलीय उचाईको हिसाबले हेर्दा यो जिल्ला समुद्री सतहदेखि दक्षिणमा १०९ मिटरदेखि उत्तरमा १,९५० मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ। भौगोलिक विभाजनको आधारमा यस जिल्लालाई चुरे भूभाग, भावरको भूभाग र तराईको मैदान गरी ३ भागमा विभाजन गरी हेर्न सकिन्छ। यो जिल्लाको हावापानी उष्ण देखि समशितोष्ण सम्म रहेको छ। प्रतिनिधि सभा सदस्य ५ र प्रदेश सभाका लागि १० निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई १ उप-महानगरपालिका, ६ नगरपालिका ६ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। टिकापुर उद्यान, नैनादेवी मन्दिर, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, कर्णाली पुल, रानीजमरा कुलरिया सिंचाई, घोडाघोडी ताल, जाखोर ताल, कोइलिही ताल, बेहडा बाबा, गोदावरी आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	कैलाली
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	३२३५
केन्द्रः	धनगढी
अक्षांशः	२८°२२' उत्तरी अक्षांश देखि २९°०५' उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°३०' पूर्वी देशान्तर देखि ८१°१८' पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	१३
वडा सङ्ख्या	१२६
जनसंख्या	९०४६६६
जनघनत्वः	२८० जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	१९५९५७

३) सिमाना

पूर्वः सुर्खेत र बर्दिया जिल्ला	पश्चिमः कञ्चनपुर र डडेल्धुरा जिल्ला
उत्तरः डोटी जिल्ला	दक्षिणः भारतको उत्तरप्रदेश

तालिका नं. १३.८.१ कैलाली जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
कैलाली	**१४२४८०**	**७७५७०९**	**१९५९५७**	**९०४६६६**	**४३३४५६**	**४७१२१०**	**४.६२**	**९१.९९**	**१.४८**	**२८०**
बर्दगोरिया गाउँपालिका	५७०३	३२६८३	७९४०	३७६८२	१७७७४	१९९०८	४.७५	८९.२८	१.३७	४८८
भजनी नगरपालिका	८७१७	५१८४५	१०८४५	५३४९४	२५६११	२७८८३	४.९३	९१.८५	०.३०	३०४
चुरे गाउँपालिका	३३६२	१८९२४	४२३९	२१४००	१०७२९	१०६७१	५.०५	१००.५४	१.१८	४३
धनगढी उपमहा नगरपालिका	२९१४३	१४७७४१	४४७७९	१९८७९२	९८१८४	१००६०८	४.४४	९७.५९	२.८५	७५९
गौरीगंगा नगरपालिका	१००७२	५५३१४	१३७८१	६४५५८	२९६९१	३४८६७	४.६८	८५.१६	१.४८	२६४
घोडाघोडी नगरपालिका	१३१७४	७५५८६	१८३८३	८६०३४	४०१७५	४५८५९	४.६८	८७.६१	१.२४	२४३
गोदावरी नगरपालिका	१४९१५	७८०१८	२१२५०	९८७४६	४६६९२	५२०५४	४.६५	८९.७०	२.२६	३२०
जानकी गाउँपालिका	९०५१	४८५४०	११०४१	४९८६०	२३१९८	२६६६२	४.५२	८७.०१	०.२६	४६५
जोशीपुर गाउँपालिका	६३९२	३६४५९	७७५१	३७१८७	१७७५४	१९४३३	४.८०	९१.३६	०.१९	५६७
कैलारी गाउँपालिका	७८०२	४७९८७	१०१७४	४९९१७	२४०८०	२५८३७	४.९१	९३.२०	०.३८	२१४
लम्किचुहा नगरपालिका	१४७५७	७५४२५	२०४१२	९०९७१	४२४४१	४८५३०	४.४६	८७.४५	१.८०	४०४
मोहन्याल गाउँपालिका	३९६९	२२०५३	४३४७	२१०८२	१०२८०	१०८०२	४.८५	९५.१७	-०.४३	३४
टिकापुर नगरपालिका	१५३५६	७६०८४	२०९३०	८९८३५	४२२९४	४७५४१	४.२९	८८.९६	१.५९	७५९
संस्थागत	६७	९०५०	८५	५१०८	४५५३	५५५				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कैलाली जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या धनगढी उप-महा नगरपालिकामा १९८७९२ र सवैभन्दा कम मोहन्याल गाउँपालिकामा २१०८२ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर धनगढी उप-महानगरपालिकामा सवैभन्दा बढी २.८५ प्रतिशत (जुन सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भएका स्थानीय तहहरु मध्ये उच्च जनसंख्या वृद्दिदर भएको स्थानीय तह हो) छ भने मोहन्याल गा.पा. मा जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक (-०.४३) रहेको छ।

तालिका नं. १३.८.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवार संख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती वाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
कैलाली	**९४.९६**	**४.१३**	**०.२**	**०.०२**	**०.६९**	**५१.९**	**४१.२**	**०.५१**	**०.१४**	**६.०८**	**०.०१**	**०.१२**
मोहन्याल गा पा	१२.०५	८१.१८	०.६४	०.०७	६.०५	९५.४९	३.९१	०.०२	०.०२	०.१४	०.२१	०.२१
चुरे गा पा	३७.३	५६.५५	०.४५	०.०२	५.६९	९५.१२	४.८६	०	०.०२	०	०	०
गोदावरी न पा	९६.२२	२.९५	०.१७	०	०.६६	५४.१७	४१.९	०.५३	०.०४	३.३४	०.०१	०.०५
गौरीगंगा न पा	९८.०६	०.७८	०.२६	०.०६	०.८५	७५.२३	१९.५	०.१८	०.०९	४.९८	०.०१	०.०१
घोडाघोडी न पा	९७.८६	१.४७	०.1	०.०२	०.५४	७१.८१	२३	०.४७	०.४	४.२६	०.०२	०.०२
बर्दगोरिया गा पा	९८.५६	०.७८	०.०५	०.०३	०.५८	५७.५७	३५.३	०.३५	०.१६	६.६४	०	०.०१
लम्किचुहा न पा	९८.६९	०.७१	०.१३	०.०२	०.४६	४५.१६	४९.८	०.५८	०.१८	४.१७	०	०.०७
जानकी गा पा	९९.०४	०.५७	०.०६	०.०५	०.२८	४६.६१	४०.९	१.१२	०.११	११.३	०	०.०१
जोशीपुर गा पा	९८.६२	०.७७	०.२७	०.०३	०.३१	३९.१३	३४	०.७५	०.७७	२५.४	०	०
टिकापुर न पा	९८.३६	०.९३	०.१३	०.०२	०.५६	४१.९	५४	०.५८	०.०४	३.३९	०	०.०६
भजनी न पा	९७.९५	०.९	०.५७	०.०१	०.५६	६७.७५	२२.५	०.५५	०.०९	९.०४	०	०.०३
कैलारी गा पा	९८.२८	१.१७	०.२९	०.०२	०.२५	६२.४९	१४.२	०.५८	०.०९	२२.५	०.०३	०.०३
धनगढी उ म न पा	९८.६७	०.९४	०.१७	०	०.२२	३१.१६	६५.४	०.४६	०.०८	२.५७	०.०१	०.३८

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.८.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेफ्टिक टयांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
कैलाली	**२.१६**	**४८.९२**	**४०.७८**	**०.९९**	**७.१५**	**१९५८७२**
मोहन्याल गा.पा.	३.०४	४७.४८	२९.३८	०.२१	१९.९	४३४७
चुरे गा.पा.	२.३१	४७.११	४२.३	०.६४	७.६४	४२३९

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलब्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
गोदावरी न.पा.	१.८५	५९	३५.४९	०.७८	२.८८	२१२५०
गौरीगंगा न.पा.	२.०६	३५.३२	५५.५	०.६४	६.४९	१३७८१
घोडाघोडी न.पा.	३.०९	२९.५३	५९.९१	०.७३	६.७४	१८३८३
बर्दगोरिया गा.पा.	१.८५	६७.८२	१७.०५	१.५७	११.७	७९४०
लम्किचुहा न.पा.	१.४६	५७.५	३३.३५	०.९७	६.७३	२०४१२
जानकी गा.पा.	५.३१	२६.४६	५६.६३	२.३	९.३	११०४१
जोशीपुर गा.पा.	४.०१	३२.२३	४९.२२	०.८५	१३.७	७७५१
टिकापुर न.पा.	२.१४	४७.६९	४३.८८	०.५९	५.६९	२०९३०
भजनी न.पा.	२.८	२६.९५	५२.७५	४.१४	१३.४	१०८४५
कैलारी गा.पा.	०.८४	४८.६	३१.६९	१.११	१७.८	१०१७४
धनगढी उ.म.न.पा.	१.३	६३.७२	३१.८१	०.४१	२.७७	४४७७९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.८.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
कैलाली	**१७.८८**	**१३.०१**	**६४.२५**	**०.२२**	**०.६७**	**२.५**	**०.४१**	**०.५१**	**०.५५**
मोहन्याल गा पा	१२.५६	५४.०६	१.६१	१.१५	२.७४	२२.२	५.५९	०.०५	०.०५
चुरे गा पा	३७.९१	४४.०४	०.१७	०.५७	६.७९	५.५	४.८१	०	०.२१
गोदावरी न पा	३०.३२	११.६५	४८.८९	०.२६	१.४४	६.०५	०.७८	०.०२	०.५९
गौरीगंगा न पा	५.३७	२१.०४	६८.५६	०.०८	०.३९	४.२८	०.०४	०.०१	०.२२
घोडाघोडी न पा	१८.४१	१०.२	६६.३८	०.२२	०.३४	३.४७	०	०.२३	०.७५
बर्दगोरिया गा पा	२.०५	१.९४	८९.७	०.०९	०.२४	३.२२	०.०३	२.१३	०.६
लम्किचुहा न पा	२०.८७	१५.३८	६०.०२	०.०५	०.३४	०.२३	०.७९	१.५१	०.८१
जानकी गा पा	३.४१	२.१६	९३.०७	०.१५	०.३७	०.०२	०	०.५६	०.२४
जोशीपुर गा पा	५.०७	०.८१	९०.६१	०.२१	०.२५	१.१७	०	०.७६	१.१२
टिकापुर न पा	२७.४३	८.६४	६०.५७	०.५४	०.३७	०.२८	०.११	१.२	०.८५
भजनी न पा	६.६३	३.६	८८.०१	०.१८	०.१८	०.०८	०	०.५४	०.७७
कैलारी गा पा	२.४५	४.५१	९१.३३	०.२२	०.४१	०.२	०	०.०६	०.८३
धनगढी उ म न पा	२३.२२	१७.३५	५७.०३	०.१	०.४२	१.५७	०	०.०६	०.२४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.८.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
कैलाली	**९२.९१**	**६.२४**	**०.३२**	**०.५४**	**१९५८७२**
मोहन्याल गा.पा.	९९.२४	०.२३	०.१२	०.४१	४३४७
चुरे गा.पा.	९७.४८	१.७५	०.२१	०.५७	४२३९
गोदावरी न.पा.	९३.४८	५.८३	०.३७	०.३२	२१२५०
गौरीगंगा न.पा.	९८.४५	१.३	०.०७	०.१७	१३७८१
घोडाघोडी न.पा.	९७.२१	२.१३	०.३३	०.३३	१८३८३
बर्दगोरिया गा.पा.	९७.८१	१.९३	०.१५	०.११	७९४०
लम्किचुहा न.पा.	९६.२७	३.२९	०.२	०.२४	२०४१२
जानकी गा.पा.	९८.९७	०.५५	०.१६	०.३२	११०४१

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
जोशीपुर गा.पा.	९८.२८	०.७९	०.१९	०.७४	७७५१
टिकापुर न.पा.	९१.५२	७.१३	०.४२	०.९३	२०९३०
भजनी न.पा.	९७.७५	१	०.२	१.०५	१०८४५
कैलारी गा.पा.	९९.१४	०.५४	०.०९	०.२४	१०१७४
धनगढी उ म न.पा.	८१.३६	१७.२४	०.५७	०.८३	४४७७९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.८.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
बर्दगोरिया गा.पा.	६०.११	७०.४०	५०.७९	७५.९७	८३.२७	६९.५६
भजनी न.पा.	६०.२४	६९.३८	५१.२७	७३.२९	७९.८८	६७.३६
चुरे गा.पा.	५९.२९	७१.००	४८.१०	७७.७०	८६.७५	६८.७४
धनगढी उ.म.न.पा.	७५.२४	८३.८४	६६.८०	८३.२८	८९.९१	७६.९१
गौरीगंगा न.पा.	६२.५९	७२.९२	५३.५२	७५.१७	८३.७१	६८.१३
घोडाघोडी न.पा.	६५.५२	७५.१७	५६.४३	७६.१६	८३.७०	६९.७१
टिकापुर न.पा.	६७.०८	७६.४३	५८.७४	७७.७७	८५.२७	७१.२४
गोदावरी न.पा.	६६.०१	७६.९२	५६.५७	८२.९६	९०.३२	७५.८७
जानकी गा.पा.	६४.७२	७४.००	५६.५१	६७.१२	७५.१४	५८.९६
जोशीपुर गा.पा.	६०.३५	६९.६६	५१.५०	७२.६५	७९.९०	६६.१३
कैलारी गा.पा.	६२.८६	७१.७७	५४.३८	७२.४५	७९.५५	६५.९२
लम्किचुहा न.पा.	६४.२५	७४.५६	५५.३३	७५.९२	८३.७४	६९.२९
मोहन्याल गा.पा.	५८.७८	७१.७१	४६.२०	७६.५६	८३.८२	६९.७१
कैलाली	६६.३२	७६.१६	५७.०५	७७.६१	८५.१६	७०.८२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.८.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

कैलाली जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	९०४६६६	१००.००	हलुवाइ	९८	०.०१
क्षेत्री	२१५५७७	२३.८३	माझी	२६५	०.०३
ब्राह्मण पहाड	११७०३०	१२.९४	बरई	१८	०.००
मगर	३१२४०	३.४५	बिन	२२	०.००
थारु	३२५६७०	३६.००	नुनीया	१२८२	०.१४
तामाङ	२२८०	०.२५	चेपाङ/ प्रजा	१२	०.००
नेवा (नेवारी)	२५०४	०.२८	सोनार	१४८५	०.१६
विश्वकर्मा	७९२९७	८.७७	सुनवार	९६५	०.११
मुसलमान	३४१६	०.३८	सन्थाल	११	०.००
यादव	७६१	०.०८	मारवाडी	२४६	०.०३
राई	५१३	०.०६	कायस्थ	१६८	०.०२
गुरुङ	१४३५	०.१६	राजपुत	९१	०.०१
परियार	२५७२४	२.८४	वादी	१४५२	०.१६
ठकुरी	४१४५३	४.५८	ओरेन कुडुख	३१	०.००
याक्थुङ्ग/लिम्वु	१४४	०.०२	लोध	४२	०.००
मिजार	१३४४८	१.४९	बदा/बदाह	८४	०.०१
तेली	२६३	०.०३	थमी	१२	०.००
चमार/हरिजन/राम	२८६	०.०३	घले	११	०.००
कोइरी/कुश्वाह	३६	०.००	माली	६६	०.०१
कुर्मी	५१	०.०१	धुनै	१०	०.००
सन्यासी/दशनामी	३८२१	०.४२	पहारी	७३	०.०१
धानुक	१४९	०.०२	राजधोब	२०	०.००
दुसाद/पासवान	६४	०.०१	भोटे	५९	०.०१
मल्लाहा	५८	०.०१	थकाली	९०	०.०१
केवट	३१	०.००	बोटे	१२५	०.०१
काठवनियान	११४	०.०१	पञ्जावी	११	०.००
ब्राह्मण तराई	११५७	०.१३	गाइने	१७	०.००
कलवार	४२	०.००	चामलिङ्	१७	०.००

कैलाली जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
कानु	१९	०.००	राजी	२३७५	०.२६
कुमाल	१०५५	०.१२	ब्यासि/सौका	२५	०.००
घर्ती/भुजेल	१८२	०.०२	देव	१३	०.००
हजाम/ठाकुर	२३९	०.०३	रानाथारु	२१८१६	२.४१
राजवंशी	२७९	०.०३	भूमिहर	३८	०.००
शेर्पा	३०	०.००	बनियान	२५८	०.०३
धोवी	१२०	०.०१	अन्य	१६६	०.०२
टट्मा/टट्वा	४८	०.०१	विदेशी	४४५९	०.४९
खाट्वे	२६	०.००	उल्लेख भएको	१००	०.०१
सुन्दी	७१	०.०१			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.८.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

कैलाली					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
सवै मातृभाषा	९०४६६६	१००.००	साम्पाङ	१०	०.००
नेपाली	३२९८९६	३६.४७	कुमाल	२४४	०.०३
मैथली	३००३	०.३३	बाजुरेली	४१६८	०.४६
भोजपुरी	७३५	०.०८	दार्चुलेली	११३०	०.१२
थारु	३२४३८१	३५.८६	थकाली	२४	०.००
तामाङ	१३४७	०.१५	साङ्केतिक भाषा	४९	०.०१
नेपालभाषा (नेवा)	११६५	०.१३	तिव्वतियन	१७	०.००
बज्जिका	२४	०.००	राजी	२३२६	०.२६
मगर धुत	१०३८६	१.१५	लोहोरुङ	१४	०.००
डोटेली	१२८०६६	१४.१६	पहारी	१४०	०.०२
उर्दु	२४४	०.०३	दैलेखी	२३५८	०.२६
अवधी	२९२४	०.३२	लोफा	३४	०.००
याक्थुम/लिम्वु	४८	०.०१	दुरा	२८	०.००
गुरुङ्	४२७	०.०५	कोचे	४५	०.००
बैतेडेली	७३६४	०.८१	छिलिङ्ग	१७	०.००

कैलाली					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
राई	२५८	०.०३	अंग्रेजी	५०	०.०१
अछामी	३९१३७	४.३३	खस	१६७४	०.१९
राजवंशी	९५	०.०१	संस्कृत	२२६	०.०२
शेर्पा	१३	०.००	वालिङ वालुङ	६०	०.०१
हिन्दी	५३८७	०.६०	मुसलमान	३०५	०.०३
चामलिङ्ग	२२	०.००	जुम्ली	२१६५	०.२४
बझाङ्गी	८१६२	०.९०	पञ्जावी	११३	०.०१
सुनवार	४०	०.००	डडेल्धुरी	२३५६	०.२६
उराव/ उरई	१२	०.००	मगर काईके	१९	०.००
मगर खाम	३०५२	०.३४	रानाथारु	२०५१८	२.२७
मारवाडी	६२	०.०१	मुगाली	१३	०.००
माझी	२०	०.००	अन्य	२३४	०.०३
भुजेल	१५	०.००	उल्लेख नभएको	१४	०.००
बङगला	३०	०.००			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका : १३.८.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

कैलाली											
धर्म/जनसंख्या		हिन्दु	बुद्ध	इस्लाम	किंरात	क्रिस्चियन	प्रकृती	वन	जैन	बहाइ	शिख
जम्मा	९०४६६६	८६७६८५	११८६३	५७७५	२०७	१८६०१	४२७	१०	२७	२३	४८
पुरुष	४३३४५६	४१५६७१	५७४६	३१३२	१०४	८५३२	२१३	६	१४	९	२९
महिला	४७१२१०	४५२०१४	६११७	२६४३	१०३	१००६९	२१४	४	१३	१४	१९
जम्मा %	१००.००	९५.९१	१.३१	०.६४	०.०२	२.०६	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.०१
पुरुष %	४७.९१	४५.९५	०.६४	०.३५	०.०१	०.९४	०.०२	०.००	०.००	०.००	०.००
महिला %	५२.०९	४९.९६	०.६८	०.२९	०.०१	१.११	०.०२	०.००	०.००	०.००	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.८.१० कैलाली जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	जिल्ला/ स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
	कैलाली	**१२७०१६**	**६२७३४.२**	**३०१५७९**	**२.४**	**५५०४२.३**	**८७.७**
१	मोहन्याल गाउँपालिका	४००९	१२५२.८	५५९८	१.४	४३३.७	३४.६
२	चुरे गाउँपालिका	३९३७	१८३४.०	८२१६	२.१	५८७.३	३२.०
३	गोदावरी नगरपालिका	१३१४२	४४१४.५	२१७६०	१.७	४१८७.४	९४.९
४	गौरीगंगा नगरपालिका	१०८४१	४४२२.३	२०७९२	१.९	४१२७.३	९३.३
५	घोडाघोडी नगरपालिका	१४८३२	६१६६.८	३६७६८	२.५	५१३०.१	८३.२
६	बर्दगोरिया गाउँपालिका	५५००	२३१३.४	१२४१५	२.३	२०७७.३	८९.८
७	लम्किचुहा नगरपालिका	१२४९५	४०११.६	२२४५४	१.८	३५४९.८	८८.५
८	जानकी गाउँपालिका	८४३१	४६३१.६	१९१६१	२.३	४२०१.९	९०.७
९	जोशीपुर गाउँपालिका	६५४४	४२३५.०	१७९४७	२.७	४००६.८	९४.६
१०	टिकापुर नगरपालिका	९४६७	५७५५.२	१९३८८	२.०	५३२१.०	९२.५
११	भजनी नगरपालिका	८९७७	८२२५.२	३१५०६	३.५	७३७६.०	८९.७
१२	कैलारी गाउँपालिका	८८३७	६९८५.४	३७३५७	४.२	६५२३.२	९३.४
१३	धनगढी उपमहानगरपालिका	२०००४	८४८६.५	४८२१७	२.४	७५२०.८	८८.६

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार कैलाली जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार १२७०१६ रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल ६२७३४.२ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ८७.७ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सबैभन्दा बढी सिचाई सुविधा गोदावरी न.पा. मा ९४.९ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ३२ प्रतिशत चुरे गा.पा. रहेको देखिन्छ।

कञ्चनपुर

यो जिल्ला देशको पश्चिमी सीमानामा अवस्थित तराईको जिल्ला हो। कञ्चनपुर जिल्ला नेपालको एकीकरण हुनुभन्दा पहिले बाइसे—चौबिसे राज्य रहेका वखत डोटी राज्यको सीमा क्षेत्रमा पर्दथ्यो। त्यतिबेलासम्म यस जिल्लाको नामकरण भइसकेको थिएन। मल्ली माल र तल्ली मालको नामबाट चिनिने यस जिल्लाको भूभाग पनि कैलाली जिल्लाकै भूभागमा समावेश रहेको थियो। सन् १८१४ देखि १८१५ सम्म अंग्रेजसँग भएको युद्धपछि सन् १८१६ मा गरिएको सुगौली सन्धिबाट काली नदी पश्चिमको सम्पूर्ण भू—भागसँगै तराईको कञ्चनपुर पनि इस्ट इण्डियामा गाभिएको थियो। सन् १८६० को प्रत्यावर्तन सन्धि भएपछि कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके र बर्दियासम्मको तराई भूखण्ड नयाँ मुलुकको रुपमा नेपाललाई प्राप्त भएको थियो। नेपालमा आवद्ध भइसकेपछि मात्र कैलाली र कञ्चनपुर छुट्टाछुट्टै जिल्ला बन्न पुगेका हुन्। कञ्चनपुर नयाँ जिल्लाको रुपमा स्थापित हुँदा यसको सदरमुकाम हालको बेलौरी नगरपालिकाको बेलौरी बजारमा रहेको र सोही बेलौरी नजिकको कञ्चन नामक ग्रामबाट कञ्चनपुर जिल्लाको नामकरण हुन गएको भन्ने इतिहासका अध्येताहरुको भनाई रहेको पाइन्छ। यस जिल्लाको हालको सदरमुकाम २०१९ सालपछि कञ्चनपुरको बेलौरीबाट महेन्द्रनगरमा सारिएको थियो। सुदूरपश्चिम प्रदेशको अन्न भण्डार रहेको दूई जिल्ला मध्ये कञ्चनपुर पनि एक हो। यो जिल्लामा बैतडी, डडेल्धुरा र दार्चुला जिल्लाबाट वसाईसराई

गरी तराई झर्नेहरुको पहिलो रोजाईमा पर्दछ। यस जिल्लामा पुर्ख्यौली घर बैतडी, डडेल्धुरा र दार्चुला भएका व्यक्तिहरुको वाहुल्यता बढी भए पनि सवै जिल्लाका मानिसहरुको वसोवास रहेको हँदा यहाँ जातीय भाषिक तथा क्षेत्रीय विविधताको अनुपम उदाहरण रहेको पाईन्छ।

भौगोलिक विभाजनको आधारमा यस जिल्लालाई चुरे भूभाग भावरको भूभाग र तराईको मैदान गरी ३ भागमा विभाजन गरी हेर्न सकिन्छ। महाकाली, जोगबुढा, चौधर, मोहना, स्याली, बनारा, दोदा, सोनवरा नदीहरु यस जिल्ला भएर बग्ने प्रमुख नदीहरु हुन। महाकाली बाहेक अन्य सबै नदीहरुको मुहान महाभारत पर्वत श्रृङ्खला र चुरे पर्वत श्रृङ्खला रहेका छन्। यस जिल्लाको पूर्वमा कैलाली, पश्चिम तथा दक्षिणमा भारत र उत्तरमा डडेल्धुरा जिल्ला पर्दछ। यस जिल्लाको क्षेत्रफल १,६१० वर्ग कि.मि.मध्ये ३७ प्रतिशत भू-भाग खेतीयोग्य, ५५ प्रतिशत भूभाग वन जंगल र ८ प्रतिशत भूभाग खोलानालाले ओगटेको छ। भूतलीय उचाईको हिसाबले हेर्दा यो जिल्ला समुद्री सतहदेखि दक्षिणमा १७९ मिटरदेखि उत्तरमा १,५१८ मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ। जिल्लाको पूर्व पश्चिम औसत लम्बाई ४४ कि.मि. र उत्तर — दक्षिण औसत चौडाइ ३४ कि.मि. रहेको छ। प्रतिनिधि सभा सदस्य ३ र प्रदेश सभाका लागि ६ निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्। संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहलाई ७ नगरपालिका २ ओटा गाँउपालिकामा विभाजन गरिएको छ। रौटेला विष्णु मन्दिर, ब्रह्मदेव सिद्धनाथ मन्दिर, बैजनाथ मन्दिर, निङ्गलासैनी भगवती, कोटिहोम क्षेत्र, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, बेदकोट ताल, दोधारा झोलुङ्गे पुल, महेन्द्र पार्क, झिलमिला ताल, कालीकिच ताल, बन्धताल आदि यस जिल्लाको आकर्षणको केन्द्र रहेकाछन्।

जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नामः	कञ्चनपुर
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी)	१६१०
केन्द्रः	महेन्द्रनगर
अक्षांशः	२८°२२' उत्तरी अक्षांश देखि २९°२८'उत्तरी अक्षांश सम्म
देशान्तरः	८०°०४' पूर्वी देशान्तर देखि ८०°३३' पूर्वी देशान्तर सम्म
स्थानीय तह संख्याः	९
वडा सङ्ख्या	९२
जनसंख्या	५१३७५७
जनघनत्वः	३१९ जना प्रति वर्ग कि.मि
परिवार संख्या	१११२१७

३) सिमाना

पूर्वः कैलाली जिल्ला	पश्चिमः भारतको उत्तराखण्ड
उत्तरः डडेल्धुरा जिल्ला	दक्षिणः भारतको उत्तराखण्ड

तालिका नं. १३.९.१ कञ्चनपुर जिल्ला अन्तर्गतका स्थानीय तहरुको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		राष्ट्रिय जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जन घनत्व
कञ्चनपुर	**८२१५२**	**४५१२४८**	**१११२१७**	**५१३७५७**	**२४०६८६**	**२७३०७१**	**४.६२**	**८८.१४**	**१.२५**	**३१९**
बेदकोट नगरपालिका	९२१९	४९४७९	१२५९५	५७६८०	२७०३३	३०६४७	४.५८	८८.२१	१.४७	३६१
बेलडाँडी गाउँपालिका	३७६०	२१९४९	४७०१	२१८८८	९८५९	१२०२९	४.६६	८१.९६	-०.०३	५९६
बेलौरी नगरपालिका	८६५७	५३५४४	११९५१	५३९१०	२५३७५	२८५३५	४.८३	८८.९३	०.०७	४३७
भिमदत्त नगरपालिका	२०६८४	१०४५९९	२७५७०	१२२३२०	५८२३२	६४०८८	४.४४	९०.८६	१.५०	७१२
कृष्णपुर नगरपालिका	१००१६	५६६४३	१५१११	७१५००	३३८३०	३७६७०	४.७३	८९.८१	२.२४	२८३
लालझाडी गाउँपालिका	३६४०	२२५६९	४७४५	२५०३७	१२१४४	१२८९३	५.२८	९४.१९	१.००	१६२
दोधारा चाँदनी नगरपालिका	७३९२	३९२५३	९६१०	४२९७४	१८९२८	२४०४६	४.४७	७८.७२	०.८७	७५६
पुनर्वास नगरपालिका	९९०९	५३६३३	१३६२६	६१७४८	२८१५५	३३५९३	४.५३	८३.८१	१.३५	५९५
शुक्लाफाँटा नगरपालिका	८८५७	४६८३४	१२०५८	५३९६९	२४५८४	२९३८५	४.४८	८३.६६	१.३६	३३२
संस्थागत	१८	२७४५	५०	२७३१	२५४६	१८५				

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कञ्चनपुर जिल्लामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या भिमदत्त नगरपालिकामा १२२३२० र सवैभन्दा कम बेलडाँडी गाउँपालिकामा २१८८८ रहेको छ। जनसंख्या वृद्दिदर कृष्णपुर नगरपालिकामा सवैभन्दा बढी २.२४ प्रतिशत छ भने बेलडाँडी गा.पा. मा जनसंख्या वृद्दिदर ऋणात्मक (-०.०३) रहेको छ।

तालिका नं. १३.९.२ खाना पकाउन र वत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गर्ने साधनको आधारमा परिवारसंख्या

स्थानीय तहको नाम	वत्ती बाल्नको लागि (प्रतिशत)					खाना पकाउनको लागि (प्रतिशत)						
	बिजुली	सौर्य उर्जा/सोलार	मट्टीतेल	बायोग्याँस	अन्य	काठ/दाउरा	एल.पी. ग्याँस	बिजुली	गुइठा/ गोरहा	बायोग्याँस	मट्टीतेल	अन्य
कञ्चनपुर	**९८.०२**	**०.७५**	**०.३४**	**०.०३**	**०.८६**	**५१.७**	**४१.४**	**०.३९**	**०.१४**	**६.३२**	**०.०१**	**०.०५**
कृष्णपुर न पा	९८.१९	०.३९	०.१७	०.०३	१.२३	७१.८४	२४.८	०.२५	०.०३	३.०२	०.०१	०
शुक्लाफाँटा न पा	९८.३५	०.५९	०.१२	०.०१	०.९४	५८.८६	३५.१	०.४१	०.२१	५.४३	०.०२	०.०२
बेदकोट न पा	९८.३८	०.५८	०.३७	०.०४	०.६४	५२.७२	४३	०.३७	०.३९	३.४१	०.०१	०.०९
भिमदत्त न पा	९८.०७	१.०५	०.२९	०.०४	०.५५	२६.६९	६५.७	०.४१	०.०७	७.०४	०.०१	०.०३
दोधारा चाँदनी न पा	९७.४२	०.५४	०.६१	०.०२	१.४	५३.०६	३०	०.३६	०.०१	१६.६	०.०३	०.०१
लालझाडी गा पा	९२.६९	३.५६	०.८९	०.०४	२.८२	९२.६४	५.३५	०.२७	०.०६	१.६४	०	०.०२
पुनर्वास न पा	९८.४४	०.४६	०.४५	०.०१	०.६४	५२.७४	४३.७	०.५१	०.१	२.९	०.०१	०.०७
बेलौरी न पा	९९.१२	०.२४	०.३६	०.०१	०.२७	५३.१८	३५.४	०.४२	०.२६	१०.५	०	०.१७
बेलडाँडी गा पा	९८.१५	०.७७	०.१९	०.०६	०.८३	६१.४६	३१.४	०.४३	०.२१	६.४९	०.०२	०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.९.३ शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	**शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)**					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	**फ्लस भएको (सेफ्टिक ट्यांकमा जोडिएको)**	**साधारण शौचालय**	**सार्वजनिक शौचालय**	**शौचालय नभएको**	**जम्मा परिवार सङ्ख्या**
कञ्चनपुर	**१.४८**	**७६.०५**	**१७.२५**	**०.५६**	**४.६६**	**१११९६७**
कृष्णपुर न.पा.	०.९५	५५.४४	३७.९	०.७५	४.९६	१५१११
शुक्लाफाँटा न.पा.	१.८२	८१.५६	११.७३	०.५३	४.३६	१२०५८
बेदकोट न.पा.	२.१८	८१.२७	११.५४	०.४	४.६	१२५९५
भिमदत्त न.पा.	१.६२	८५.०५	१०.०४	०.६९	२.६	२७५७०
दोधारा चाँदनी न.पा.	३.२२	५९.२४	२९.९३	०.२१	७.४१	९६१०
लालझाडी गा.पा.	०.७२	५४.७९	२९.१७	०.७	१४.६	४७४५

स्थानीय तहको नाम	शौचालयको किसिम अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)					
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढलमा जोडिएको)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकमा जोडिएको)	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	शौचालय नभएको	जम्मा परिवार सङ्ख्या
पुनर्वास न.पा.	०.८१	८५.४२	९.४५	०.४१	३.९१	१३६२६
बेलौरी न.पा.	०.६९	८३.०२	१२.७९	०.६५	२.८५	११११५१
बेलडाँडी गा.पा.	०.७४	७३.५८	१७.७८	०.४३	७.४७	४७०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.९.४ खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार

स्थानीय तहको नाम	खानेपानीको स्रोत अनुसार सुविधा उपलव्ध परिवार (प्रतिशत)								
	धारा पाइप (घरपरिसर भित्र)	धारा पाइप घरपरिसर बाहिर)	ट्युबवेल /हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	नढाकिएको इनार/कुवा	मूलधारा	नदि/खोला	जार/बोतल	अन्य
कञ्चनपुर	**१२.६५**	**६.७८**	**७८.५८**	**०.१६**	**०.३२**	**०.९**	**०.०६**	**०.१२**	**०.४१**
कृष्णपुर न पा	८.१	४.३२	८५.४	०.१७	०.२१	१.१९	०.३४	०.०९	०.१८
शुक्लाफाँटा न पा	८.५४	५.२४	८२.८६	०.१४	०.२	२.७५	०.०५	०.०४	०.१७
बेदकोट न पा	१६.२९	१३.९७	६८.५६	०.१३	०.३६	०.१५	०.०२	०.१५	०.३७
भिमदत्त न पा	२८.०८	११.०७	५८.५६	०.१५	०.६१	०.७१	०.०४	०.२१	०.५८
दोधारा चाँदनी न पा	१.१९	५.१३	९३.१	०.०४	०.२५	०.०४	०.०१	०.०१	०.२३
लालझाडी गा पा	२.५५	०.९९	९३.३२	०.२५	०.११	०.०२	०	०.०२	२.७४
पुनर्वास न पा	२.५२	२.३१	९४.३४	०.१६	०.३१	०.०४	०	०.०६	०.२६
बेलौरी न पा	१२.५	४.८२	७९.५६	०.२९	०.११	२.३८	०	०.२७	०.०७
बेलडाँडी गा पा	१.०२	१.१३	९७.४३	०.१३	०.१३	०.०४	०	०.०२	०.११

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.९.५ बसोबास गरिरहेको घरको स्वामित्वको आधारमा परिवार

स्थानीय तहको नाम	आफ्नै (%)	भाडामा (%)	संस्थागत (%)	अन्य (%)	जम्मा परिवार
कञ्चनपुर	**९५.२८**	**३.७९**	**०.४**	**०.५२**	**१११६७**
कृष्णपुर न.पा.	९८.०५	१.२४	०.२३	०.४८	१५१११
शुक्लाफाँटा न.पा.	९७.१९	२.४६	०.१२	०.२२	१२०५८
बेदकोट न.पा.	९६.२८	२.५९	०.४	०.७२	१२५९५
भिमदत्त न.पा.	८८.३३	९.८४	०.९	०.९२	२७५७०
दोधारा चाँदनी न.पा.	९८.४९	०.८७	०.२९	०.३४	९६१०
लालझाडी गा.पा.	९९.५६	०.२१	०.१७	०.०६	४७४५
पुनर्वास न.पा.	९७.२	२.२३	०.१८	०.४	१३६२६
बेलौरी न.पा.	९६.९७	२.४१	०.३७	०.२५	१११५१
बेलडाँडी गा.पा.	९९.१५	०.५३	०	०.३२	४७०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.९.६ स्थानीय तह अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा वढी उमेरका जनसङ्ख्याको साक्षरता

स्थानीय तहको नाम	२०६८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)			२०७८ को साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
बेदकोट न.पा.	६९.८९	८०.७०	६०.२८	७८.४६	८७.६०	७०.६६
बेलडाँडी गा.पा.	६६.८२	७८.८७	५६.५६	७८.०९	८६.६४	७१.२७
बेलौरी न.पा.	७०.७१	८०.३०	६२.१२	७९.२८	८७.४९	७२.११
भिमदत्त न.पा.	७७.३४	८७.६२	६७.६९	८४.३०	९२.१६	७७.३४
शुक्लाफाँटा न.पा.	६८.५२	७९.८८	५८.७३	७७.१४	८६.३४	६९.७३
कृष्णपुर न.पा.	६६.४४	७७.२१	५६.७५	७७.२८	८५.१६	७०.३९
लालझाडी गा.पा.	६१.७४	७२.३४	५१.५५	७५.९०	८३.२०	६९.१३
दोधाराचाँदनी न.पा.	७०.७१	८१.५७	६१.६२	७९.२४	८७.८०	७२.७५
पुनर्वास न.पा.	६८.०३	७८.३३	५९.३४	७८.१६	८५.९४	७१.८५
कञ्चनपुर	७०.६७	८१.३५	६१.०२	७९.६४	८७.९१	७२.५५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.९.७ जातजातीगत विवरण (प्रतिशतमा)

कञ्चनपुर जिल्ला					
जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत	जातजाती विवरण	जम्मा	प्रतिशत
सवै जातजाती	५१३७५७	१००.००	लोहार	१२२८६	२.३९
क्षेत्री	१५८६१२	३०.८७	माझी	२८१	०.०५
ब्रह्मण पहाडी	८३०९०	१६.१७	बरई	२७	०.०१
मगर	६९६४	१.३६	विन	१०	०.००
थारु	७०९२८	१३.८१	नुनिया	११	०.००
तामाङ	६७९९	१.३२	सोनार	११९०	०.२३
नेवा (नेवारी)	१०१२	०.२०	सुनवार	३६९	०.०७
मुसलमान	४०१९४	७.८२	मारवाडी	३९	०.०१
मुसलमान	१५२	०.०३	कायस्थ	३३	०.०१
यादव	९०	०.०२	राजपुत	१६	०.००
राइ	१७१	०.०३	वादी	४५८	०.०९
गुरुङ	२०१२	०.३९	ओरेन /कुडुख	२०८	०.०४
परियार	१६२८२	३.१७	थामी	२२	०.००
ठकेरी	२८०७०	५.४६	बङगाली	३३	०.०१
याक्थुङ्ग/लिम्वु	८१	०.०२	गडेरी/भेडियार	१८	०.००
मिजार	१२२४६	२.३८	घले	१६	०.००
तेली	५०	०.०१	दरइ	१४	०.००
चमार/हरिजन/राम	१३	०.००	माली	३४	०.०१
कोइरी/कुश्वाह	६१	०.०१	पहारी	६९	०.०१
कुर्मी	११	०.००	भोटे	११	०.००
सन्यासी/दशनामी	७६६१	१.४९	थकाली	१७	०.००
धानुक	४३२	०.०८	कोरि	११	०.००
केवट	२४	०.००	भोटे	९१	०.०२
काठवनियान	५१	०.०१	गाइने	१३	०.००
ब्राह्मण तराई	५०१	०.१०	राजी	११३	०.०२
कुमाल	३४१	०.०७	देव	२४	०.००
घर्ती/भुजेल	१७४	०.०३	रानाथारु	६०२७७	११.७३

कञ्चनपुर जिल्ला					
जातजाती विवरण	**जम्मा**	**प्रतिशत**	**जातजाती विवरण**	**जम्मा**	**प्रतिशत**
हजाम/ठाकुर	१११	०.०२	**बनियान**	२५	०.००
राजवंशी	११७	०.०२	**अन्य**	१४९	०.०३
शेर्पा	२०	०.००	**विदेशी**	१५६८	०.३१
धोबी	२०	०.००	**उल्लेख नभएको**	३४	०.०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.९.८ मातृभाषा अनुसारको जनसंख्या (प्रतिशतमा)

कञ्चनपुर					
मातृभाषा	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**	**मातृभाषा**	**कुल जनसंख्या**	**प्रतिशत**
सबै मातृभाषा	५१३७५७	१००.००	**माझी**	४६	०.०१
नेपाली	२२३८२७	४३.५७	**भुजेल**	२६	०.०१
मैथेली	५२६	०.१०	**बङ्गला**	९२	०.०२
भोजपुरी	३५०	०.०७	**बाजुरेली**	४२७०	०.८३
थारु	७३१४९	१४.२४	**बोटे**	९५	०.०२
तामाङ्	६०३९	१.१८	**दुमी**	१३	०.००
नेपाल भाषा (नेवा)	४४७	०.०९	**दार्चुलेली**	६९९९	१.३६
मगर ढुत	२०९५	०.४१	**सांकेतिक भाषा**	६९	०.०१
डोटेली	६५५७८	१२.७६	**राजी**	१०६	०.०२
उर्दु	२०	०.००	**पहारी**	५१	०.०१
अवधी	१८३	०.०४	**दैलेखी**	९८८	०.१९
याक्थुम/लिम्वु	३०	०.०१	**लोपा**	२५	०.००
गुरुङ्	८३४	०.१६	**दुरा**	२८	०.०१
बैतेडेली	४१७३८	८.१२	**खस**	३१५	०.०६
राई	६१	०.०१	**संस्कृत**	१९३	०.०४
अछामी	५७२५	१.११	**मुसलमान**	३७	०.०१
राजवंशी	१६	०.००	**जुम्ली**	२१८	०.०४
शेर्पा	१९	०.००	**सोनाह**	१८२	०.०४
हिन्दी	१७२६	०.३४	**डडेल्धुरी**	५५७६	१.०९
बझाङ्गी	१४२९७	२.७८	**मगर काईके**	३२	०.०१

कञ्चनपुर					
मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत	मातृभाषा	कुल जनसंख्या	प्रतिशत
सुनवार	१३	०.००	रानाथारु	५७१९१	११.१३
उराव/ उरई	१०१	०.०२	मुगाली	९८	०.०२
मगर खाम	१५५	०.०३	अन्य	१३८	०.०३
मार्वडी	२९	०.०१	उल्लेख नभएको	११	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका :१३.९.९ धर्म सम्वन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

कञ्चनपुर											
धर्म/जनसंख्या		हिन्दु	बुद्ध	इस्लाम	किंरात	क्रिस्चियन	प्रकृती	वन	जैन	बहाइ	शिख
जम्मा	५१३७५७	४९०८२४	४१३२	५३२	२६	१७४५४	४६५	१८४	०	१३४	६
पुरुष	२४०६८६	२३००११	१९५१	३३५	१०	८००१	२३४	८४	०	५५	५
महिला	२७३०७१	२६०८१३	२१८१	१९७	१६	९४५३	२३१	१००	०	७९	१
जम्मा %	१००.००	९५.५४	०.८०	०.१०	०.०१	३.४०	०.०९	०.०४	०.००	०.०३	०.००
पुरुष %	४६.८५	४४.७७	०.३८	०.०७	०.००	१.५६	०.०५	०.०२	०.००	०.०१	०.००
महिला %	५३.१५	५०.७७	०.४२	०.०४	०.००	१.८४	०.०४	०.०२	०.००	०.०२	०.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं. १३.९.१० कञ्चनपुर जिल्लाको स्थानीय तह अनुसार कृषक परिवार संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या, औषत कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	जिल्ला/ स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
	कञ्चनपुर	**८६१७०**	**४२२४९.०**	**१६४३८१**	**१.९**	**३७६९१.४**	**८९.२**
१	कृष्णपुर नगरपालिका	१२५३८	४९४०.७	२१०८१	१.७	४४४८.६	९०.०
२	शुक्लाफाँटा नगरपालिका	१०१६६	४५५७.४	१७२३९	१.७	३८३८.१	८४.२
३	बेदकोट नगरपालिका	१०२१६	३८७७.८	१४०३४	१.४	३३१८.०	८५.६

क्र. सं.	जिल्ला/ स्थानीय तह	कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औषत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिंचित क्षेत्रफल %
४	भिमदत्त नगरपालिका	१६६३२	५८८६.३	२३३४४	१.४	५००१.२	८५.०
५	दोधारा चाँदनी नगरपालिका	८०२९	२५७६.४	१०७८३	१.३	२२५१.०	८७.४
६	लालझाडी गाउँपालिका	४१९२	३७५५.६	१९५३४	४.७	३४८८.२	९२.९
७	पुनर्वास नगरपालिका	१०८११	५९२७.०	२१४७४	२.०	५३७१.४	९०.६
८	बेलौरी नगरपालिका	९४३१	८३९२.९	२८५४०	३.०	७९०९.४	९४.२
९	बेलडाँडी गाउँपालिका	४१५५	२३३४.९	८३५३	२.०	२०६५.५	८८.५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ अनुसार कञ्चनपुर जिल्लामा जम्मा कृषक परिवार ८६१७० रहेकोमा कृषिचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल ४२२४९ हेक्टर रहेको छ जसमध्ये ८९.२ प्रतिशतमा सिचाई सुविधा पुगेको पाईन्छ। सवैभन्दा बढी सिचाई सुविधा वेलौरी न.पा. मा ९४.२ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ८४.२ प्रतिशत शुक्लाफाँटा न.पा. रहेको देखिन्छ।

खण्ड १४ तथ्याङ्क

१४.१ तथ्याङ्क र यसको आवश्यकता

तथ्य कुराहरुलाई अंकमा प्रस्तुत गरिदा तथ्याङ्क बन्दछ। सामान्य अर्थमा तथ्याङ्कलाई आँकडा (DATA) को संकलन, बर्गीकरण, विश्लेषण तथा निष्कर्षात्मक व्याख्या बुझिन्छ। मानब जातिको उत्पत्तिसंगै गणनात्मक कार्यको पनि विकास हुने क्रम सुरु भएको हुनु पर्दछ। जब मानिस केही सभ्यतातिर उन्मुख हुँदै गयो गणित अनि तथ्याङ्क अपरिहार्य हुँदै गयो। प्राचीन कालमा तथ्याङ्कलाई राजनैतिक राज्य (Political State) को रुपमा हेरिन्थ्यो, अर्थात शासकहरुले आफ्ना जनशक्ति, सम्पत्ति, फौज आदिको लगत लिने र सोहि अनुरुप भावी योजना बनाएको पाइन्छ। विश्वले बिभिन्न कालखन्डमा भयङ्कर युद्धहरुको सामना गर्दै आयो र ती युद्धहरुमा तथ्याङ्कले ठुलो भूमिका खेल्यो। सत्रौं शताब्दीमा लण्डनका क्याप्टेन जोनले जन्म तथा मुत्यु सम्बन्धी तथ्याङ्कको अध्ययन गरि भाइटल स्टाटिस्टिक्स (Vital Statistics) को पिताको पगरी गुन्न पुगे । आधुनिक तथ्याङ्कको विकास भने मध्य सत्रौं शताब्दी तिर भएको हो। सैद्धान्तिक तथ्याङ्कको विकास यसै समयमा जुवा खेल र सम्भाब्यताबाट भएको हो भन्ने धारणा राखिएको छ। पास्कल (१६२३–१६६२), जेम्स वर्नेली (१६५४–१७०५), डि मोइभरी (१६६७–१७५४), लेपलास (१७४९–१८२७), गस (१७७७–१८५५), गाल्टन (१८२२–१९२१), कार्ल पियर्सन(१८५७–१९३६), फिसर (१८९०–१९६२), क्रमश तथ्याङ्कमा विशेष योगदान दिने हस्तीहरु हुन। आर.ए. फिसरलाई तथ्याङ्कका पिता भनेर चिनिन्छ। फिसरले नै तथ्याङ्कहरुलाई जीन विज्ञान, शिक्षा, कृषि आदि क्षेत्रमा सफल प्रयोग गरेका थिए। हाल आएर तथ्याङ्कको विकास शिखरमा पुगि सकेको छ र अधिकांश क्षेत्रमा यसको प्रयोग हुने गरेको छ। तथ्याङ्कले तथ्याङ्कलाई चित्रण गर्ने भएता पनि यसका फाइदाका साथ साथै वेफाइदाहरु वा सिमितताहरु पनि छन्। केहि सिमितताहरु :–

- एउटा मात्र वस्तुको अध्ययन नगर्नु
- औसतमा मात्र सत्य हुनु
- गुणात्मक चिजको अध्ययन गर्न नसक्नु
- यसलाई गलत रुपले व्याख्या गरी गलत तरिकाले प्रयोग गरिनु, आदि

भनिन्छ, तथ्याङ्कको प्रयोग विज्ञहरुबाट मात्र हुनु पर्दछ। अन्यथा यो ज्यादै खतरा पनि हुन सक्दछ। तथ्याङ्कले अवस्थाको ज्ञान प्रदान गरी भविष्य कोर्ने निश्चित मार्ग दर्शन प्रदान गर्दछ। विकासका हरेक पाटामा योजना अपरिहार्य छ। योजनाको सही तर्जुमा गर्न केवल तथ्याङ्कको आधार लिनु पर्दछ। नेपालमा विकासको ढोका उघार्न गरिएका पहलहरुमा वि.सं. २०१३ साल देखी योजनाबद्ध रुपमा विकासको चरणहरुको शुरुवात गरिएको पाइन्छ। तत्कालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालीन जस्तो सुकै योजना तयार गर्न पनि वलियो आधार तथ्याङ्क नै हो र यसको प्रयोग अनिवार्य हुनु पर्दछ। नीतिगत रुपमा नेपालमा तथ्याङ्कको एकरुपता तथा विशेष ध्यान दिइएता पनि अपेक्षित रुपमा यसको प्रयोग हुन नसकेको देखिन्छ।

१४.२ कार्यालयको परिचय र अवस्थिती

नेपालमा वैज्ञानिक तरिकाद्वारा जनगणना गराउने र अन्य विविध तथ्याङ्क समेत सङ्कलन गर्ने उद्देश्यले साविकका दुई अड्डाहरु "जनसङ्ख्या गोश्वारा" र "औद्योगिक व्यापारिक समाचार सङ्ग्रह अड्डा" लाई गाभी २००७ साल भाद्र ९ गते "सङ्ख्या विभाग" को स्थापना भएको थियो। त्यो विभागले नेपालको पाचौं जनगणना (२००९/११) सम्पन्न गर्‍यो। त्यसपछि नेपालमा विभिन्न क्षेत्रमा तथ्याङ्कको आवश्यकता महसूस हुन थाल्यो र महत्व पनि विस्तारै बढ्न थाल्यो। खासगरेर सरकारी स्तरमा विभिन्न प्रकारका तथ्याङ्कहरुको खाँचो महसूस हुँदै आयो। यसै सन्दर्भमा, "जनतालाई अधिक मात्रामा ठोस हित हुने नीति निर्धारण गर्न, सरकारी विभागहरुको प्रशासकीय निपुणता बढाउन र मुलुकको आर्थिक गतिविधिबारे यथार्थ ज्ञान प्राप्त गर्न नेपाल सरकार (तत्कालीन श्री ५ को सरकार) लाई यथार्थ आधार चाहिएको र त्यस्तो आधार जुटाउन" तथ्याङ्क सम्बन्धी कामको निमित्त एक केन्द्रीय विभागको स्थापना गर्न वाञ्छनीय भएकोले २०१५ साल मार्ग १८ गतेका दिन नेपालमा तथ्याङ्क ऐन, २०१५ लागू भयो। यही ऐनको आधारमा साविक सङ्ख्या विभाग खारेज भई २०१५ साल पौष १७ गते (जनवरी १, १९५९) केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (के.त.वि.) को स्थापना भएको थियो।

विक्रम सम्वत् २०७९ भाद्र २८ मा नयाँ तथ्याङ्क ऐन, २०७९ जारी गरियो। यस ऐनले विगतको केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयमा स्तरोन्नति गर्ने प्रावधान राख्यो। फलस्वरुप विक्रम सम्वत् २०७९ आश्विन २८ गते राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको स्थापना भयो। हाल यो कार्यालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अन्तर्गत रहेको छ। विगतमा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको नेतृत्व महानिर्देशक (राजपत्राकिंत प्रथम श्रेणी प्राविधिक) बाट भएको थियो भने हाल राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको नेतृत्व प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारी (राजपत्राकिंत विशिष्ट श्रेणी, सचिव) बाट भइरहेको छ। तथ्याङ्क ऐन २०७९ र तथ्याङ्क नियमावली २०८० सँगै राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय र मातहतको कार्यालयको ओ एण्ड एम भई साविक ३३ तथ्याङ्क कार्यालयबाट १८ ओटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय स्थापना भएको छ। हाल तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली सुदूरपश्चिम प्रदेशको अस्थायी राजधानी धनगढी तारानगरमा कैलाली, कञ्चनपुर, बैतडी, डडेल्धुरा, दार्चुला र बझाङ जिल्लाका ६० ओटा स्थानीय तह हेर्ने गरी स्थापना भएको छ। तथ्याङ्क प्रदायक, तथ्याङ्क उत्पादक र प्रयोगकर्ताहरू बिच निरन्तर सहकार्य र सु-सम्बन्ध राख्दै तथ्याङ्कीय प्रणालीको विकास र सुदृढीकरणमा यस तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयको भूमिका रहेको छ। आफ्नो कार्यक्षेत्रमा यस कार्यालयले सेवाग्राहीहरुलाई सर्वसुलभ निःशुल्क तथ्याङ्क सम्बन्धी विभिन्न सेवाहरु उपलब्ध गराउँदै आएको छ। कार्यालय स्थापनाले तथ्याङ्कीय गतिविधिहरुमा बृद्धि हुनुका साथ साथै तथ्याङ्क प्रतिको सरोकारवालाहरुको चासोमा समेत वृद्वि भैरहेको देखिन्छ।

१४.३ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरूको कार्यविधि

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय मातहतमा रहेका तथ्याङ्क कार्यालयहरूको कार्य सञ्चालन कार्यविधि मूलतः तथ्याङ्क ऐन, २०७९ र तथ्याङ्क नियमावली २०८० बाट निर्देशित रहेको छ। सोको अतिरिक्त केन्द्रीय संगठन दिग्दर्शन, २०५४ र पदहरूको कार्य विवरण तथा नेपाल सरकारबाट जारी भएका निर्देशिका, परिपत्र र प्रचलित आर्थिक प्रशासनिक कानूनहरू नै तथ्याङ्क कार्यालयहरूको कार्यविधिका आधार हुन्। सो

बमोजिम तथ्याङ्क कार्यालयहरूबाट कार्य सञ्चालनको कार्य प्रक्रिया एवं कार्यगत जिम्मेवारी तपसिल बमोजिम रहेको छ।

१४.४ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीको सांगठनिक संरचना

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयको कार्यालय प्रमुखमा राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणीका तथ्याङ्क समन्वय अधिकारीको दरबन्दी रहेको छ।कार्यालयको कार्यवोझ हेरी तथ्याङ्क सम्बन्धी प्रयोजनका लागि तथ्याङ्क अधिकृत, राजपत्र अनंकित प्राविधिक र प्रशासनिक कर्मचारीका साथै श्रेणीविहीन कर्मचारीको दरबन्दीको व्यवस्था गरिएको छ।तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयको संगठन स्वरुप र दरबन्दी विवरण देहायबमोजिम रहेको छः-

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, कैलाली

धनगढी, कैलालीको संगठन संरचना

(कैलाली, कञ्चनपुर, डडेल्धुरा, बैतडी, बझाङ र दार्चुला)

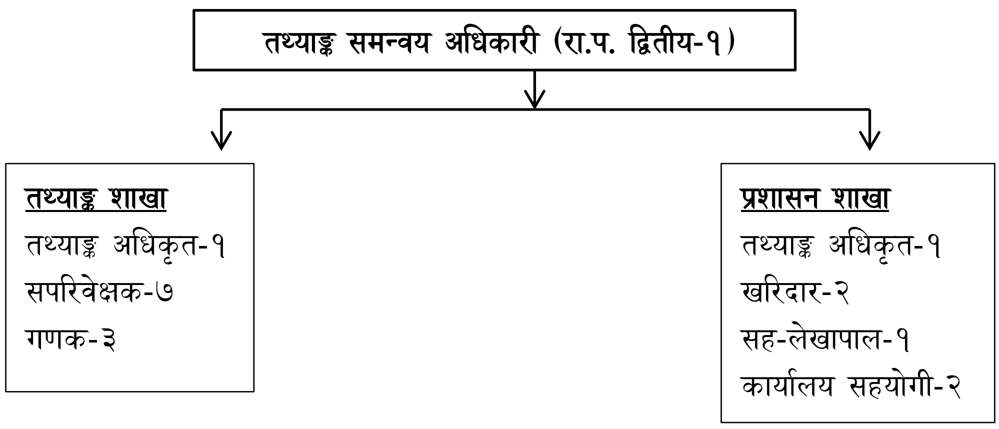

१४.४.१ कार्यालय स्थापना देखि हालसम्मका कार्यालय प्रमुखहरुको विवरण

क्र.सं.	नाम थर	पद	कार्यरत अवधि	
			देखि	सम्म
१	गोविन्द प्रसाद न्यौपाने	तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी	२०८१।०४।०१	हाल सम्म

१४.४.२ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरू

क्र. सं	नाम थर	पद	श्रेणी	शैक्षिक योग्यता	स्थायी ठेगाना	सम्पर्क नं
१	गोविन्द प्रसाद न्यौपाने	तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी	(राजपत्रांकित द्वितीय, प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	भि.न.पा. ४ कञ्चनपुर	९८५८७५२३४७

क्र.सं	नाम थर	पद	श्रेणी	शैक्षिक योग्यता	स्थायी ठेगाना	सम्पर्क नं
२	शंकर दत्त भट्ट	तथ्याङ्क अधिकृत	राजपत्रांकित तृतीय, प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	बेदकोट न.पा. ९ कञ्चनपुर	९८४८८४०१४८
३	दान बहादुर ऐडी	तथ्याङ्क अधिकृत	(राजपत्रांकित तृतीय, प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	वेदकोट,९ कञ्चनपुर	९८४८७८४२८९
४	निरज ओझा	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	भि.न.पा. ५, कञ्चनपुर	९८४८७२४४१७
५	नरेन्द्र भट्ट	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	सुर्नया गा.पा. ४ बैतडी	९८६५६८२९२८
६	नेत्र राज जोशी	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	पूर्वीचौकी गा.पा. ६, डोटी	९८४८४९५३३१
७	अमर सिंह चौधरी	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	बेलौरी न.पा. ३, कञ्चनपुर	९८६५९४१९९६
८	रघुनाथ जोशी	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्राविधिक)	स्नातकोत्तर	बेलौरी न.पा. ३, कञ्चनपुर	९८४८४९३५०६
९	कृष्ण सिंह खड्का	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं.प्रथम (प्रविधिक)	स्नातकोत्तर	भि.न.पा.१७, कञ्चनपुर	९८४८७९७६२३
१०	परमानन्द जोशी	खरिदार	रा.प.अनं.द्रितीय (प्रशासन)	१० पास	भि.न.पा.१५, कञ्चनपुर	९७६९५३६३३६
११	खेमराज भट्ट	खरिदार	रा.प.अनं.द्वितीय (प्रशासन)	स्नातक	दोगडा केदार १, बैतडी	९८४८८१०१८०
१२	गौरी वडाल	सह-लेखापाल	रा.प.अनं.द्वितीय (प्रशासन)	स्नातक	नौगाड ४, दार्चुला	९८४८४७४०१४
१३	तुलसी चन्द	गणक	रा.प.अनं.द्वितीय (प्राविधिक)	स्नातक	भि.न.पा.१०, सुकासाल	९८४८८८०२००
१४	योगेश जोशी	गणक	रा.प.अनं.द्वितीय (प्राविधिक)	स्नातक	भि.न.पा.१०, कञ्चनपुर	९८४०७६६९१४

क्र. सं	नाम थर	पद	श्रेणी	शैक्षिक योग्यता	स्थायी ठेगाना	सम्पर्क नं
१५	मिना खुना	का.स.	श्रेणी विहीन	साक्षर	वेदकोट न.पा. ३, कञ्चनपुर	९८४७०९४२८९
१६	सूर्य बिष्ट	का.स.	श्रेणी विहीन	१० पास	बडिमालिका ९, बाजुरा	९८४८४८०३११
१७	रोशन कडेल	ह.स.चा	श्रेणी विहीन	१० पास	भि.न.पा.१५, कञ्चनपुर	९८६७४८३११९

१४.५ नागरिक वडापत्र

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय

धनगढी, कैलाली

नागरिक वडापत्र

क्र.सं.	सेवाका प्रकार	पेश गर्नुपर्ने कागजात	सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय	लाग्ने दस्तुर	जिम्मेवार फाँट/कर्मचारी	कैफियत
१.	गणना सम्बन्धित सूक्ष्म कोरा तथ्याङ्क बिक्री	सूक्ष्म कोरा तथ्याङ्कको प्रयोगको प्रयोजन खुलाई लिखित निवेदन र निवेदकको परिचय पत्रको प्रतिलिपी	राजस्व प्राप्त भएको ३ कार्यदिन भित्र	(क) नेपाल स्थित विद्यालय/क्याम्पस /विश्वविद्यालयका विद्यार्थी रु. ४,०००।- (ख) नेपाल स्थित विद्यालय/क्याम्पस/ विश्वविद्यालयका विद्यार्थी बाहेक अन्य नेपाली नागरिक रु. ५,०००।- (ग) सरकारी निकाय/ संस्था/राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था रु. ८,०००।-	तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृत	

क्र.सं.	सेवाका प्रकार	पेश गर्नुपर्ने कागजात	सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय	लाग्ने दस्तुर	जिम्मेवार फाँट/कर्मचारी	कैफियत
२.	सर्वेक्षण सम्बन्धित सूक्ष्म कोरा तथ्याङ्क बिक्री	सूक्ष्म कोरा तथ्याङ्कको प्रयोगको प्रयोजन खुलाई लिखित निवेदन र निवेदकको परिचय पत्रको प्रतिलिपी	राजस्व प्राप्त भएको ३ कार्यदिन भित्र	(क) नेपाल स्थित विद्यालय/क्याम्पस/विश्वविद्यालयका विद्यार्थी रु. २५००।- (ख) नेपाल स्थित विद्यालय/क्याम्पस /विश्वविद्यालयका विद्यार्थी बाहेक अन्य नेपाली नागरिक रु. ३०००।- (ग) सरकारी निकाय/ संस्था/राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था रु. ५०००।-	तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृत	
३.	सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थालाई तथ्याङ्क सम्बन्धी कार्यमा सहयोग गर्ने	लिखित निवेदन र निर्णयको प्रतिलिपी			तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृत	लाग्ने खर्च सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले व्यहोर्नु पर्ने
४.	प्रकाशन वितरण	लिखित निवेदन र निवेदकको परिचय पत्रको प्रतिलिपी	निवेदन प्राप्त भएकै दिन	निःशुल्क	प्रशासन फाँट	
५.	पुस्तकालय सेवा	परिचय खुल्ने कागजात	कार्यालय समयभित्र	निःशुल्क	प्रशासन फाँट	

सूचना अधिकारी तथा गुनासो व्यवस्थापन अधिकृतः दान बहादुर ऐडी
सम्पर्क नम्बरः ९८५८४८१३४६
ईमेलः scokailali@gmail.com

तालुक निकायः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
सम्पर्क नम्बरः ०१-५३४५९४६
ईमेलः info@nsonepal.gov.np

१४.६ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय कैलालीका कार्यहरू

- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट आफ्नो क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने गणना एवं सर्वेक्षणमा संलग्न हुने ।
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट प्रदेशस्तरमा सञ्चालन हुने तालिम कार्यमा सघाउ पुर्याउने र स्थानीय स्तरमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने तालिम सञ्चालन गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले प्रदेशबाट संकलन गर्न अह्राएका तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।
- प्रदेशको तथ्याङ्क प्रोफाइल तयार पार्ने ।
- प्रदेश विकासको निमित्त आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भए नभएको मूल्यांकन गर्ने ।
- प्रदेश स्तरीय तथ्याङ्क विकास कार्यक्रम बनाई केन्द्रमा पठाउने ।
- वडा र गणना क्षेत्रको सीमाना, धरातल र घर परिवारको निर्दिष्ट स्थान छुट्टयाउने गरी नक्सांकन गर्ने।
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट प्राप्त प्रकाशनहरु तथा कार्यालयका प्रकाशनहरु सरोकारवाला व्यक्ती एवम् निकायलाई उपलव्ध गराउने।
- प्रदेश स्तरीय तथ्याङ्कीय क्रियाकलापहरूको समन्वय गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको निर्देशन वमोजिमको कार्यहरु गर्ने ।

अनुसूचीहरु

अनुसूची १ उमेर समूह अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशका जिल्लाहरुको जनसंख्या

जिल्ला	लिंग	जम्मा	उमेर समूह															
			००-०४	०५-०९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५+
बाजुरा	जम्मा	**१३८५२३**	१४६२३	१६२२७	१९०८०	१५६५९	१२८१७	९०६८	७६३८	७९४९	६७५४	६०४२	५७६६	४३७८	३८५५	३१४१	२९४२	२५८४
	पुरुष	**६७०७०**	७६०६	८१५८	९६४३	७३२५	५७०९	४४८४	३५६२	३७१८	३१३५	२८१४	२८२१	२२३१	१८५९	१५२६	१३५५	११२४
	महिला	**७१४५३**	७०१७	८०६९	९४३७	८३३४	७१०८	४५८४	४०७६	४२३१	३६१९	३२२८	२९४५	२१४७	१९९६	१६१५	१५८७	१४६०
बझाङ	जम्मा	**१८९०८५**	१८६७२	२२५६३	२७१३१	२२२६६	१६८४०	११९४२	१०४२९	१०२४९	९४१३	७७१६	७८७७	५७९५	५३१८	४३७२	४३७१	४१३१
	पुरुष	**८८४७०**	९७५७	११४३४	१३६४३	१०१८०	७२८८	५४८८	४६६५	४४७६	४०४२	३३७४	३७१७	२८००	२४४९	१९७५	१६७४	१५०८
	महिला	**१००६१५**	८९१५	१११२९	१३४८८	१२०८६	९५५२	६४५४	५७६४	५७७३	५३७१	४३४२	४१६०	२९९५	२८६९	२३९७	२६९७	२६२३
दार्चुला	जम्मा	**१३३३१०**	१०९७०	१३०८८	१६२१९	१४६२५	१२१७६	९८०६	८६९९	८३३७	७३९९	६४९४	६३२२	४८९६	४२३७	३७९७	२९९२	३२५३
	पुरुष	**६४४२४**	५८२४	६६२०	८१५६	७१०५	५३८६	४५६७	३९७१	३८५३	३५०७	३०९१	३०१६	२४८०	२१०४	१८८४	१३३८	१५२२
	महिला	**६८८८६**	५१४६	६४६८	८०६३	७५२०	६७९०	५२३९	४७२८	४४८४	३८९२	३४०३	३३०६	२४१६	२१३३	१९१३	१६५४	१७३१
बैतडी	जम्मा	**२४२१५७**	२३१५१	२४७०६	३०९९१	२७२७७	२२४८१	१६८३९	१४७०८	१३५७२	१२५७७	१०९७९	११०९३	८७२३	७५५०	६१४१	५३६९	६०००
	पुरुष	**११३८६४**	१२३७६	१२६३८	१५६३९	१३०१९	९२१६	७४२८	६५७५	५९००	५६२१	४८६१	५१३४	४३३४	३५६४	२९३१	२२८२	२३४६
	महिला	**१२८२९३**	१०७७५	१२०६८	१५३५२	१४२५८	१३२६५	९४११	८१३३	७६७२	६९५६	६११८	५९५९	४३८९	३९८६	३२१०	३०८७	३६५४
डडेल्धुरा	जम्मा	**१३९६०२**	१२९१०	१४१३२	१६६३८	१५४३९	१३४०७	१०५३३	९००१	८५०५	७२०८	६५२९	६५५२	४७५७	४३६८	३३४१	३११९	३१६३
	पुरुष	**६५८९३**	६९५१	७४३३	८४७९	७२६७	५५२०	४५९८	४१३३	३८१२	३३०८	२९७१	३००४	२३४१	२०४२	१५६६	१२१८	१२५०
	महिला	**७३७०९**	५९५९	६६९९	८१५९	८१७२	७८८७	५९३५	४८६८	४६९३	३९००	३५५८	३५४८	२४१६	२३२६	१७७५	१९०१	१९१३
डोटी	जम्मा	**२०४८३१**	२२१०९	२४७२९	२८१८५	२२८५५	१८४६२	१३९९०	१२०८३	१०९२४	९८९३	८१९६	८२३२	६२६९	६२४३	४६३१	४२९९	३७३१
	पुरुष	**९३६०४**	११७५६	१२७२६	१४३७४	१०५५२	७५६७	५७२१	४९८०	४५१५	३९१८	३४५१	३४५०	२७९८	२६३२	२०१२	१६९८	१४५४
	महिला	**१११२२७**	१०३५३	१२००३	१३८११	१२३०३	१०८९५	८२६९	७१०३	६४०९	५९७५	४७४५	४७८२	३४७१	३६११	२६१९	२६०१	२२७७

जिल्ला	लिंग	जम्मा	उमेर समूह															
			००-०४	०५-०९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५+
अछाम	जम्मा	२२८८५२	२५०८१	२८३४९	३३१८०	२६२५८	१९७२३	१४४५८	१२३५२	११८६७	१०२८९	८७६३	९१५४	६९५१	६३५१	४९९८	५५३५	५५४३
	पुरुष	१०५३१९	१२९५५	१४३५४	१६४०२	११८१७	८२६९	६४३५	५३०१	५११८	४२२०	३७५०	३९२६	३२५८	२९०१	२३०७	२१५३	२१५३
	महिला	१२३५३३	१२१२६	१३९९५	१६७७८	१४४४१	११४५४	८०२३	७०५१	६७४९	६०६९	५०१३	५२२८	३६९३	३४५०	२६९१	३३८२	३३९०
कैलाली	जम्मा	९०४६६६	७०२५९	८२२५०	९७१३९	९७४७९	९३११८	८२०८६	७११६८	६५३२४	५३१३७	४१४६२	४१३१६	२९२८८	२४३९५	२०८६७	१८६४२	१६७३६
	पुरुष	४३३४५६	३७९५४	४३५७४	४९९६१	४७१३१	४०९३२	३६४६१	३१९२१	३००८२	२५११४	१९४१८	१९४७९	१४२०८	११४१५	९८१३	८३५४	७६३९
	महिला	४७१२१०	३२३०५	३८६७६	४७१७८	५०३४८	५२१८६	४५६२५	३९२४७	३५२४२	२८०२३	२२०४४	२१८३७	१५०८०	१२९८०	११०५४	१०२८८	९०९७
कञ्चनपुर	जम्मा	५१३७५७	४१३६४	४६१९६	५५७८५	५६०९१	५१६७९	४४३८०	३८०२४	३५१८३	३०३८१	२४१२२	२४२८३	१७७३४	१५५७७	१२०१४	१०६८९	१०२५५
	पुरुष	२४०६८६	२२५८९	२४८२८	२८९२०	२७०३५	२१२३८	१८०३९	१५८९७	१५१३३	१३६७३	१०९२४	११२२०	८५६५	७३०६	५७७५	४८७२	४६७२
	महिला	२७३०७१	१८७७५	२१३६८	२६८६५	२९०५६	३०४४१	२६३४१	२२१२७	२००५०	१६७०८	१३१९८	१३०६३	९१६९	८२७१	६२३९	५८१७	५५८३
सु.प.	जम्मा	२६९४७८३	२३९१३९	२७२२४०	३२४३४८	२९७९४९	२६०७०३	२१३१०२	१८४१०२	१७१९१०	१४७०५१	१२०३०३	१२०५९५	८८७९१	७७८९४	६३३०२	५७९५८	५५३९६
	पुरुष	१२७२७८६	१२७७६८	१४१७६५	१६५२१७	१४१४३१	१११२२५	९३२२१	८१००५	७६६०७	६६५३८	५४६५४	५५७६७	४३०१५	३६२७२	२९७८९	२४९४४	२३६६८
	महिला	१४२१९९७	१११३७१	१३०४७५	१५९१३१	१५६५१८	१४९५७८	११९८८१	१०३०९७	९५३०३	८०५१३	६५६४९	६४८२८	४५७७६	४१६२२	३३५१३	३३०१४	३१७२८

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

अनुसूची २ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जिल्लागत अपाङ्गता भएका जनसंख्या विवरण

जिल्ला	लिंग	जम्मा जनसंख्या	सबै प्रकारको अपांगता भएको जनसंख्या	अपांगताको किसिम													अपांगता नभएकाको जनसंख्या	उल्लेख नभएको
				शारीरिक अपांगता	न्यून दृष्टियुक्त	दृष्टिविहिन	बहिरोपन	सुस्तश्रवण	श्रवण दृष्टिविहिन	स्वर र बोलाई सम्बन्धी	मानसिक वा मनोसामाजिक	बौद्धिक अपांगता	अनुवंशीय रक्तश्राव (हिमोफिलिया)	अटिजम्	बहु अपांगता		
बाजुरा	जम्मा	१३८५२३	४४४५	२१४४	५३०	२१०	५५५	२५१	७१	२०९	७०	४७	१५	१८	३२५	१३४०५४	२४
	पुरुष	६७०७०	२५१६	१३०६	२६१	९९	३२०	१३३	३८	१११	३४	२१	५	५	१८३	६४५४२	१२
	महिला	७१४५३	१९२९	८३८	२६९	१११	२३५	११८	३३	९८	३६	२६	१०	१३	१४२	६९५१२	१२
बझाङ	जम्मा	१८९०८५	४३३९	१८६१	६२५	२५१	३४७	३५७	९३	२५९	११८	५३	१८	२५	३३२	१८४७३८	८
	पुरुष	८८४७०	२३०९	१०५०	३०६	१२८	१६४	१७५	४६	१५९	६३	२१	१२	९	१७६	८६१५७	४
	महिला	१००६१५	२०३०	८११	३१९	१२३	१८३	१८२	४७	१००	५५	३२	६	१६	१५६	९८५८१	४
दार्चुला	जम्मा	१३३३१०	२७८५	१३५७	३२८	१९५	१८१	१५६	४९	१६३	८४	२७	९	७	२२९	१३०५१८	७
	पुरुष	६४४२४	१५३६	७५४	१७८	९४	९९	८१	२४	१०२	५०	१३	५	४	१३२	६२८८४	४
	महिला	६८८८६	१२४९	६०३	१५०	१०१	८२	७५	२५	६१	३४	१४	४	३	९७	६७६३४	३
बैतडी	जम्मा	२४२१५७	५७६९	२७६४	८७०	३११	३०२	३८१	१०२	२९७	२०७	५६	४०	२९	४१०	२३६३७३	१५
	पुरुष	११३८६४	३१९६	१६०३	४१६	१५१	१६३	२००	४८	१८१	१२३	२९	२८	१४	२४०	११०६६०	८
	महिला	१२८२९३	२५७३	११६१	४५४	१६०	१३९	१८१	५४	११६	८४	२७	१२	१५	१७०	१२५७१३	७
डडेल्धुरा	जम्मा	१३९६०२	४१६४	१७१२	६०८	२२८	३३६	३८६	६२	२०९	१४७	६६	२८	२०	३६२	१३५४३१	७
	पुरुष	६५८९३	२२०६	९३१	२६५	११९	१७२	२०१	३५	१३४	८३	३२	१३	१०	२११	६३६८४	३
	महिला	७३७०९	१९५८	७८१	३४३	१०९	१६४	१८५	२७	७५	६४	३४	१५	१०	१५१	७१७४७	४

जिल्ला	लिंग	जम्मा जनसंख्या	सबै प्रकारको अपांगता भएको जनसंख्या	अपांगताको किसिम												अपांगता नभएकाको जनसंख्या	उल्लेख नभएको
				शारीरिक अपांगता	न्यून दृष्टियुक्त	दृष्टिविहिन	बहिरोपन	सुस्तश्रवण	श्रवण दृष्टिविहिन	स्वर र बोलाई सम्बन्धी	मानसिक वा मनोसामाजिक	बौद्धिक अपांगता	अनुवंशीय रक्तश्राव (हिमोफिलिया)	अटिजम्	बहु अपांगता		
डोटी	जम्मा	२०४८३१	५११९	१९८७	८२६	२९५	४१०	४८४	१०१	३११	१६३	६९	२७	२७	४१९	१९९६८६	२६
	पुरुष	९३६०४	२५८८	१०९२	३७९	१३४	२०८	२२३	४६	१६३	७६	४२	७	७	२११	९१००१	१५
	महिला	१११२२७	२५३१	८९५	४४७	१६१	२०२	२६१	५५	१४८	८७	२७	२०	२०	२०८	१०८६८५	११
अछाम	जम्मा	२२८८५२	७००६	३१८४	१२१९	३५२	४९८	४१८	१२९	३९८	१९८	७३	३७	२९	४७१	२२१८३६	१०
	पुरुष	१०५३१९	३६३०	१७६२	५३६	१६०	२५५	२०४	६९	२४०	१०२	३०	२१	१०	२४१	१०१६८५	४
	महिला	१२३५३३	३३७६	१४२२	६८३	१९२	२४३	२१४	६०	१५८	९६	४३	१६	१९	२३०	१२०१५१	६
कैलाली	जम्मा	९०४६६६	२२४६५	८६०१	४१२२	११३८	१५६०	१९४७	२७६	११६१	९२९	३३९	१४८	१५२	२०९२	८८२००३	१९८
	पुरुष	४३३४५६	११८१३	४९५४	१८५७	५८४	७६०	९५६	१४७	६५४	४८४	१७७	६७	७१	११०२	४२१५४५	९८
	महिला	४७१२१०	१०६५२	३६४७	२२६५	५५४	८००	९९१	१२९	५०७	४४५	१६२	८१	८१	९९०	४६०४५८	१००
कञ्चनपुर	जम्मा	५१३७५७	१३५८५	४८३५	३१०५	६९२	८३९	११३९	१८३	७२८	५६२	२२३	७९	४५	११५५	५००१३६	३६
	पुरुष	२४०६८६	७१८५	२८६७	१४३६	३३७	४२९	५२६	८३	४००	३०६	११४	३६	२३	६२८	२३३४८१	२०
	महिला	२७३०७१	६४००	१९६८	१६६९	३५५	४१०	६१३	१००	३२८	२५६	१०९	४३	२२	५२७	२६६६५५	१६
सु प	जम्मा	२६९४७८३	६९६७७	२८४४५	१२२३३	३६७२	५०२८	५५१९	१०६६	३७३५	२४७८	९५३	४०१	३५२	५७९५	२६२४७७५	३३१
	पुरुष	१२७२७८६	३६९७९	१६३१९	५६३४	१८०६	२५७०	२६९९	५३६	२१४४	१३२१	४७९	१९४	१५३	३१२४	१२३५६३९	१६८
	महिला	१४२१९९७	३२६९८	१२१२६	६५९९	१८६६	२४५८	२८२०	५३०	१५९१	११५७	४७४	२०७	१९९	२६७१	१३८९१३६	१६३

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

अनुसूची ३ सुदूरपश्चिम प्रदेशको जिल्लागत रुपमा प्रक्षेपण गरिएको जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयद्वारा ईस्वी सम्वत २०५१ साल सम्मका लागि प्रक्षेपण गरिएको सुदूरपश्चिम प्रदेश र सो अन्तरगत रहेका जिल्लाहरुको जनसंख्या विवरण निम्नानुसार रहेको छः-

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रक्षेपित जनसंख्या				सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुको जम्मा प्रक्षेपित जनसंख्या								
वर्ष	जम्मा	पुरुष	महिला	बाजुरा	बझाङ	दार्चुला	बैतडी	डडेल्धुरा	डोटी	अछाम	कैलाली	कञ्चनपुर
२०२५	२६७३०२६	१२३६१४३	१४३६८८३	१३५२७४	१८२२५१	१३२६२३	२३९११०	१३८४८६	२०१६०३	२१८४५२	९०६८२४	५१८४०३
२०२६	२६६२६३४	१२२५९७२	१४३६६६२	१३४२१९	१७९६७३	१३२२९३	२३७८६२	१३७९२३	२००४१९	२१५२१९	९०५९४९	५१९०७७
२०२७	२६५२६२८	१२१६९०७	१४३५७२१	१३३२५७	१७६९१५	१३२००७	२३६६४१	१३७४७१	१९९४७९	२१२१२७	९०४८८५	५१९८४६
२०२८	२६४१५६७	१२०८०४७	१४३३५२०	१३२१३७	१७४०९६	१३१६४८	२३५४०३	१३६९७७	१९८४२१	२०९०५६	९०३४५९	५२०३७०
२०२९	२६३०८०८	१२००३३६	१४३०४७२	१३०९९२	१७१२५१	१३१३९५	२३४१८१	१३६४९०	१९७५१४	२०६१६७	९०१८४५	५२०९७३
२०३०	२६१९७४१	११९३०७६	१४२६६६५	१२९७५४	१६८३९२	१३१०२३	२३२९६६	१३६०६०	१९६६९४	२०३३२७	९०००७४	५२१४५१
२०३१	२६११०५५	११८७३७९	१४२३६७६	१२८६६६	१६५५७९	१३०७९४	२३१७९८	१३५६९८	१९६०४०	२०१०२०	८९९०२२	५२२४३८
२०३२	२६०४७००	११८३१७८	१४२१५२२	१२७५८६	१६३०८२	१३०४४९	२३०९०९	१३५४२७	१९५५७८	१९९०४४	८९८७२३	५२३९०२
२०३३	२६०००२०	११८०१११	१४१९९०९	१२६५४५	१६०६५८	१३०१७९	२२९८४८	१३५२३८	१९५३११	१९७५३५	८९९०८९	५२५६१७
२०३४	२५९७३८४	११७८१५७	१४१९२२७	१२५५८८	१५८३००	१२९९२२	२२८९०८	१३५१३१	१९५२२२	१९६३७२	८९९९६८	५२७९७३
२०३५	२५९६४१५	११७७१२८	१४१९२८७	१२४६७९	१५६१५३	१२९६५७	२२७९४४	१३५०१२	१९५२९६	१९५५९१	९०१६३१	५३०४५२
२०३६	२५९६९१७	११७७११८	१४१९७९९	१२३७८२	१५४१७६	१२९३३६	२२७०००	१३४९९१	१९५४३७	१९५०८५	९०३७४०	५३३३७०
२०३७	२५९८८८४	११७८११२	१४२०७७२	१२२८९९	१५२३८१	१२९०३५	२२६१५१	१३५०१७	१९५६३४	१९४८०७	९०६४४६	५३६५१४
२०३८	२६०२६९८	११८०१७५	१४२२५२३	१२२०९८	१५०६९४	१२८८२५	२२५२४०	१३५०७८	१९५९७१	१९४८११	९०९९५४	५४००२७
२०३९	२६०८१७०	११८३२६७	१४२४९०३	१२१४२३	१४९२१९	१२८६०२	२२४३८४	१३५२१९	१९६३६६	१९५०७७	९१३९८६	५४३८९४
२०४०	२६१५२६९	११८७४९९	१४२७७७०	१२०८२१	१४७९०६	१२८३५३	२२३६९९	१३५४३९	१९६८५९	१९५५६८	९१८६७९	५४७९४५
२०४१	२६२३१४१	११९२४०१	१४३०७४०	१२०२७७	१४६७३१	१२८०१८	२२२७९५	१३५६३२	१९७४३७	१९६१७८	९२३८५५	५५२२१८
२०४२	२६३२८५७	११९८४४२	१४३४४१५	११९७६८	१४५७५४	१२७८३५	२२२१६१	१३५९२८	१९८०६५	१९७०७८	९२९५५४	५५६७१४

सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रक्षेपित जनसंख्या				सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुको जम्मा प्रक्षेपित जनसंख्या								
वर्ष	जम्मा	पुरुष	महिला	बाजुरा	बझाङ	दार्चुला	बैतडी	डडेल्धुरा	डोटी	अछाम	कैलाली	कञ्चनपुर
२०४३	२६४३६२२	१२०५३४५	१४३८२७७	११९३५९	१४४९८५	१२७६२१	२२१५१९	१३६२७०	१९८६९९	१९८१८५	९३५७५१	५६१२३३
२०४४	२६५५६२५	१२१३१४०	१४४२४८५	११९०२७	१४४३५८	१२७३६५	२२०९०५	१३६६५०	१९९४३०	१९९४६६	९४२४४९	५६५९७५
२०४५	२६६८३३७	१२२१४३१	१४४६९०६	११८८४४	१४३९२८	१२७०८७	२२०३६३	१३७०६६	२००२४१	२००७६४	९४९२१७	५७०८२७
२०४६	२६८१८४५	१२३०४८५	१४५१३६०	११८६३४	१४३६२३	१२६८९२	२१९९११	१३७४२७	२०१०८३	२०२०२६	९५६४९२	५७५७५७
२०४७	२६९६०२६	१२४०१४०	१४५५८८६	११८५१८	१४३५१८	१२६६५६	२१९४६२	१३७८७५	२०२०४१	२०३४७९	९६३८४७	५८०६३०
२०४८	२७१०४३४	१२४९९९०	१४६०४४४	११८४६७	१४३४३२	१२६४२०	२१९०७१	१३८२६७	२०२९६७	२०४८७०	९७१४०८	५८५५३२
२०४९	२७२४८०३	१२६०२६४	१४६४५३९	११८३११	१४३४६८	१२६१७४	२१८७००	१३८८१७	२०३९०४	२०६२२३	९७८८३७	५९०३६९
२०५०	२७३९०२२	१२७०५५४	१४६८४६८	११८३१०	१४३४८३	१२५९२८	२१८२९३	१३९२९०	२०४८००	२०७६२४	९८६१२७	५९५१६७
२०५१	२७५२८६७	१२८०६१३	१४७२२५४	११८२४९	१४३६५४	१२५६२४	२१७८५७	१३९७१२	२०५६९६	२०८९५०	९९३२२९	५९९८९६

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

अनुसूची ४ राष्ट्रिय जनगणना अनुसारको जनसांख्यिक सूचकहरु

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेश र नेपालका केही महत्वपूर्ण जनसांख्यिक सूचकहरु निम्नानुसार रहेको छन् :-

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
१	आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी सूचकहरू		
१.१	आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिका)	१५६८९७७७	१५३५०६३
	%	६५.६	७०.४
१.२	अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (१० वर्ष र सोभन्दा माथि)	११०३८१०५	१००९६६७
	जम्मा %	७०.४	६५.८
	पुरूष %	७८.६	७१.८
	महिला %	६१.३	६०.४
१.३	अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्यामध्ये रोजगार (१० वर्ष र सोभन्दा माथि) संख्या	१०२७०४४७	९२९२०५
१.४	अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्यामध्ये रोजगार (१० वर्ष र सोभन्दा माथि) को अनुपात		
	जम्मा (%)	९३	९२
	पुरूष (%)	९३.८	९२.२
	महिला (%)	९२	९१.९
१.५	आर्थिक काम गरेको अवधिअनुसारको जनसङ्ख्या (१०+ वर्ष)		
	जम्मा जनसङ्ख्या	२३९५८८६८	२१८३४०४
	६ महिना वा सोभन्दा बढी काम गरेको (%)	४०.९९	३८.९५
	३-६ महिना काम गरेको (%)	११.४	१५.२४
	३ महिनाभन्दा कम काम गरेको (%)	१०.१४	१३.५७
	कुनै पानि आर्थिक काम नगरेको (%)	३७.४६	३२.२३
१.६	आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या % (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)		
	जम्मा	६५.६५	७०.४१
	पुरूष	७१.३१	७२.३३
	महिला	६०.४	६८.७८
१.७	अक्सर सक्रिय जनसङ्ख्या %		
	जम्मा %	७०.३५	६५.७७

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	पुरूष %	७८.६२	७१.७८
	महिला %	६१.३१	६०.४
१.८	अक्सर रोजगार जनसङ्ख्या %		
	जम्मा %	९३.०५	९२.०३
	पुरूष %	९३.७८	९२.१८
	महिला %	९२.०२	९१.८८
१.९	जम्मा श्रमशक्तिमध्ये अक्सर रोजगार जनसङ्ख्याको % (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)		
	कुल	४२.९७	४२.६२
	पुरूष	५२.५८	४७.८५
	महिला	३४.०७	३८.१७
१.१	आर्थिक कामको संथागत क्षेत्रअनुसारको जनसंख्या (%)		
	सरकारी	३.९१	४.१
	वित्तीय संस्था	१.०९	०.५३
	गैरवित्तीय संस्था	३२.६८	२१.१४
	नाफा नकमाउने संस्था	०.४३	०.३४
	घरायसी क्षेत्र	६१.८१	७३.८५
१.११	औद्योगिक क्षेत्रको वर्गीकरणअनुसार जनसङ्ख्या (%)		
	कृषि, वन र माछापालन	५७.३१	७०.०३
	खानी तथा उत्खनन्	०.१८	०.१२
	औद्योगिक उत्पादन	३.८१	२
	विद्युत, ग्यास, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा	०.३	०.१९
	पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुध्दीकरणका क्रियाकलापहरू	०.२२	०.१४
	निर्माण	८.११	६.९१
	थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्यहरू	१२.५३	८.९३
	यातायात तथा भण्डारण	२.२३	१.२३
	आवास तथा भोजनसम्बन्धी क्रियाकलापहरू	१.६८	०.८९
	सूचना तथा सञ्चार	०.३५	०.१४
	वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	१.०९	०.५३
	घरजग्गा कारोबारका व्यावसायिक क्रियाकलापहरू	०.१५	०.०३

क.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरू	०.५१	०.२४
	प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	०.३४	०.०९
	सार्वजनिक प्रशासन र सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	१.९४	१.८७
	शिक्षा	२.८६	२.७
	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरू	१.१४	०.७८
	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	०.३८	०.०९
	अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरू	३.८६	२.३२
	घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलापहरू	०.८४	०.६६
	बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू	०.०९	०.०७
२	आश्रित अनुपात तथा अन्य सूचकांक (%)		
२.१	कुल आश्रित अनुपात (%)	५३.२८	६०.१७
२.२	बाल-आश्रित अनुपात (%)	४२.६५	४९.६७
२.३	वृद्ध-आश्रित अनुपात (%)	१०.६३	१०.५
२.४	सम्भावित सहायता अनुपात (potential support ratio) (%)	९.४	९.५
२.५	बुढ्यौली सूचकाङ्क (Aging Index) (%)	२४.९१	२१.१४
२.६	जनसांख्यिकीय लाभांश सूचकाङ्क (population dividend index) (%)	७५.३	७६.९
३	औसत आयु (वर्ष)		
३.१	जम्मा औसत आयु	७१.३	७१.३
३.२	पुरूषको औसत आयु	६८.२	६६.९
३.३	महिलाको औसत आयु	७३.८	७५.२
४	खेतियोग्य जमिन र पशुपन्छी भएका परिवारको विवरण		
	खेतियोग्य जमिन र पशुपन्छी दुबै भएका परिवार (%)	४९	६९.५
	खेतियोग्य जमिन मात्र भएको तर पशुपन्छी नभएको परिवार (%)	९.७	९.१
	पशुपन्छी मात्र भएको तर खेतियोग्य जमिन नभएको परिवार (%)	९.३	६.४
	खेतियोग्य जमिन र पशुपन्छी नभएको (%)	३२	१५.१
५	घर तथा पारिवारिक सेवासुबिधा सम्बन्धी सूचकहरू		
५.१	घर वा आवासीय एकाइको स्वामित्व		
	आफ्नै (%)	८६	९४.७७
	भाडा (%)	१२.७७	४.४
५.२	घरको जग		

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	माटोजडित ईँटा/ढुङ्गा (%)	३३.०४	४९.३४
	सिमेन्टजडित ईँटा/ढुङ्गा (%)	२९.७९	२५.७१
	ढलान पिल्लरसहितको (%)	२२.४१	७.७९
	काठ/बाँसको खम्बा गाडेको (%)	१४.१७	१६.४६
	अन्य (%)	०.५९	०.७
५.३	आवास एकाइ (घर) को बाहिरी गारो		
	माटो जडित ईँटा/ढुङ्गा (%)	३०.६७	४६.७८
	सिमेन्ट जडित ईँटा/ढुङ्गा (%)	५२.१७	३५.५४
	काठ/फल्याक (%)	३.१६	९.१६
	बाँसजन्य सामग्री (%)	११.७१	५.८८
	काँचो ईँटा (%)	०.४२	०.६९
	जस्ता/टिन (%)	१.२२	०.३६
	प्रिफ्याब (%)	०.०३	०.०१
	अन्य (%)	०.६२	१.५९
५.४	घरको छाना		
	जस्ता/टिन/च्यादर (%)	४१.९४	२८.२
	सिमेन्ट/ढलान (%)	३७.७६	२६.५९
	खर/पराल/छवाली (%)	३.९	३.४५
	टायल/खपडा/झिंगटी (%)	९.२२	११.६१
	ढुंगा/स्लेट (%)	६.०९	२९.२९
	काठ/फल्याक (%)	०.२७	०.२२
	माटो (%)	०.७२	०.५१
	अन्य (%)	०.१	०.११
५.५	घरको भुइँ		
	माटो (%)	४६.१६	६५.४९
	काठको फल्याक/बाँस (%)	२.०३	१.५७
	इट्टा/ढुंगा (%)	१.३७	१.२५
	सेरामिक टायल (%)	२.७१	१.०९
	सिमेन्ट ढलान (%)	४७.३१	३०.२१
	अन्य (%)	०.४२	०.३८
५.६	खानेपानीको मुख्य स्रोत		
	धारा/पाइप (घर परिसरभित्र) (%)	३४.५९	२१.११

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	धारा/पाइप (घर परिसरबाहिर) (%)	२२.३८	३२.२३
	ट्युबवेल/हातेपम्प (%)	२९.७६	३७.०६
	ढाकिएको इनार/कुवा (%)	१.५३	०.५९
	खुला इनार/कुवा (%)	२.१३	१.३७
	मूलधारा (%)	३.९३	६.१६
	नदी/खोला (%)	०.३६	०.९४
	जार/बोतल (%)	४.६३	०.२२
	अन्य (%)	०.६८	०.३४
५.७	सुधारिएको खानेपानीको स्रोत प्रयोग गर्ने परिवार (%)	९२.९	९१.२
५.८	खाना पकाउनको अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन		
	काठ/दाउरा (%)	५१.०२	७०.२८
	एल. पी. ग्यास (%)	४४.२९	२५.८४
	बिजुली (%)	०.४९	०.२८
	गुइँठा/ गोरहा (%)	२.८८	०.०८
	बायोग्यास (%)	१.१८	३.४२
	मट्टीतेल (%)	०.०५	०.०४
	अन्य (%)	०.१	०.०७
५.९	खाना पकाउने स्वच्छ इन्धनको प्रयोग गर्ने परिवार (%)	४४.८	२९.६
५.१	बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत		
	बिजुली (%)	९२.१७	८१.२८
	सोलार/सौर्यऊर्जा (%)	६.५९	१६.३
	मट्टीतेल (%)	०.५८	०.२९
	बायोग्यास (%)	०.०३	०.०४
	अन्य (%)	०.६२	२.१
५.११	बत्ती बाल्न स्वच्छ इन्धनको प्रयोग गर्ने परिवार (%)	९८.७९	९७.६२
५.१२	कृषिबाहेक साना घरेलु व्यवसाय संचालन गर्ने परिवार (%)	९.४३	८.७६
५.१३	घरायसी सेवा/सुविधा भएका परिवारको अवस्था (%)		
	कम्तीमा एक सुविधा भएको (%)	९६.१२	९४.४९
	रेडियो सुविधा (%)	३४.२३	४२.६
	टेलिभिजन (%)	४९.४१	२९.५
	ल्याण्डलाइन टेलिफोन (%)	४.५३	२.१५
	मोबाइल फोन (साधारण) (%)	७३.२१	७९.०८

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	स्मार्ट मोबाइल फोन (%)	७३.०१	६२.६६
	मोबाइल फोन (साधारण वा स्मार्ट) (%)	९३.२२	९१.३४
	कम्प्युटर/ल्यापटप (%)	१४.९९	६.५९
	इन्टरनेट सुविधा (%)	३७.७५	२५.२२
	कार/जिप/भ्यान (%)	३.०८	१.१३
	मोटरसाइकल/स्कुटर (%)	२७.२७	१५.५९
	साइकल (%)	३५.२४	३७.६५
	विद्युतीय पंखा (%)	५३.०८	४८.४२
	रेफ्रिजेरेटर (%)	२३.६८	१२.१८
	वासिङमेसिन	४.२	०.४७
	एयर कन्डिसनर (%)	०.८५	०.३२
५.१४	शौचालयको सुविधाअनुसारको परिवार		
	फ्लस भएको शौचालय (%)	६४.८८	६४.१५
	साधारण शौचालय (%)	३०.११	३०.८६
	सार्वजनिक शौचालय (%)	०.४९	०.६
	शौचालय नभएका परिवार (%)	४.५३	४.३९
५.१५	सुधारिएको शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार (%)	६५.३७	६४.७५
५.१६	सरकारी अनुदान प्राप्त गरी आवास निर्माण गरेका परिवार (%)	११.८	३.१
५.१७	आवासीय एकाइ (घर) को प्रकारको परिवारको संख्या वितरण		
	पक्की घर भएका परिवार (%)	७६.५	७५.३
	अर्धपक्की घर भएका परिवार (%)	१५.८	१५.९
	कच्ची घर भएका परिवार (%)	७.८	८.८
५.१८	घरको संरचना र घरायसी सुबिधाको आधारमा घरायसी उपयुक्तताको वर्गीकरण (Quality Index houseold)		
	पूर्ण उपयुक्त	२८.३	१४
	उपयुक्त	२५.६	२०.७
	मध्यम	३४.३	५०.९
	अनुपयुक्त	११.३	१३.९
	पूर्ण अनुपयुक्त	०.५	०.५
५.१९	घरको मुख्य प्रयोगको प्रतिशत		

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	जम्मा घर संख्या	७५५२०६६	७२८८६०
	आवासीय	७१.७२	६७.९५
	व्यापार व्यवसाय	३.०९	३.८२
	सरकारी	०.३७	०.४१
	शिक्षा	१.१२	१.६५
	स्वास्थ्य	०.२	०.२८
	उद्योग	०.४३	०.२९
	बैंक तथा वित्तीय संस्था	०.०९	०.०८
	सस्थागत	०.४१	०.३
	होटेल तथा लज	०.३२	०.२१
	गोठ /धनसार	१०.१२	११.०८
	अन्य	५.८७	७.५
	खाली	६.२६	६.४१
५.२०	घरको तलाको प्रतिशत		
	१ तले	५९.८२	५६.९४
	२ तले	२८.७८	३३.६५
	३ तले	९.१७	८.८७
	४ तले	१.३	०.१७
	५-७ तले	०.६४	०.१५
	८-९ तले	०.०१	०
	१०+ तले	०	०
५.२१	घरको आयुअनुसार प्रतिशत		
	० वर्ष	३.५४	३.९२
	१ वर्ष	५.६८	५.५६
	२ वर्ष	५.६१	५.४४
	३ वर्ष	६.५	५.६६
	४ वर्ष	६.६३	५.०४
	५-९ वर्ष	२०.६६	२०.७८
	१०-१४ वर्ष	१५.२९	१७.७८
	१५-१९ वर्ष	९.६४	१०.७१
	२०-२९ वर्ष	१२.४७	११.७५
	३०-४९ वर्ष	८.१२	७.६६

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	५०-९९ वर्ष	२.९७	३.४४
	१००+ वर्ष	०.५३	०.७५
५.२२	कम्तीमा एउटा खाता भएको परिवार प्रतिशत		
	परिवारको %	६१.८९	६०.३४
	बैंक खाता भएको जनसङ्ख्याको प्रतिशत		
	जम्मा	२५.५६	२१.११
	पुरूष	२६.४२	२१.५
	महिला	२४.७४	२०.७७
५.२३	व्यावसायिक तथा प्राबिधिक तालिम लिएको परिवार तथा जनसङ्ख्या (१८ वर्ष र सोभन्दा माथिको)		
	परिवार (%)	१२.५५	११.७९
	जनसङ्ख्या (%)	५.६७	५.२१
५.२४	बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवारको प्रतिशत	२५.५९	२१.९६
६	जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण		
६.१	जम्मा जनसङ्ख्या	२९१६४५७८	२६९४७८३
६.२	पुरूष जनसंख्या	१४२५३५५१	१२७२७८६
६.३	पुरूष (%)	४८.८७	४७.२३
६.४	महिला जनसंख्या	१४९११०२७	१४२१९९७
६.५	महिला (%)	५१.१३	५२.७७
६.६	जनसङ्ख्या परिवर्तन (%) (दश वर्षमा)	१०.१	५.६
६.७	अन्य लिङ्गीको (जनसङ्ख्या)	२९८९	१९८
६.८	जनसङ्ख्याको हिस्सा		९.२४
६.९	परिवार संख्या (संस्थागत सहित)	६६६६९३७	५७७१०२
६.१	औसत परिवार आकार	४.३७	४.६७
६.११	पारिवारिक संरचना		
	एकल परिवार (%)	६०.०७	५५.०७
	संयुक्त परिवार (%)	३९.९३	४४.९३
६.१२	महिला परिवारमुली संख्या	२१०३२७८	२०१३४१
	महिला परिवारमुली (%)	३१.५५	३४.८९
६.१३	लैङ्गिक अनुपात (प्रति १०० जना महिलामा)	९५.५९	८९.५१
६.१४	जन्मदाको लैङ्गिक अनुपात (प्रति १०० जना महिलामा)	११२	११६
६.१५	जनसङ्ख्या वृद्धिदर (%)	०.९२	०.५२

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
६.१६	जनघनत्व (प्रति एक वर्ग कि.मि. मा)	१९८	१३८
६.१७	जनसङ्ख्याको मध्यिका उमेर (Median age)		
	जम्मा (वर्ष)	२६	२४
	पुरूष (वर्ष)	२५	२२
	महिला (वर्ष)	२७	२५
६.१८	जनसङ्ख्या औसत उमेर (Mean age)		
	जम्मा (वर्ष)	२९.४४	२८
	पुरूष (वर्ष)	२८.९२	२७.०७
	महिला (वर्ष)	२९.९३	२८.८२
६.१९	नगरपालिका/गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या		
	नगरपालिकाको जनसङ्ख्या	१९२९६७८८	१६८२५७८
	नगरपालिकाको जनसङ्ख्या %	६६.२	६२.४
	गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या	९८६७७९०	१०१२२०५
	गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या %	३३.८	३७.६
६.२	अपाङ्गता भएका व्यक्तिसम्बन्धी जनसङ्ख्या		
	जम्मा जनसङ्ख्या (%)	२.२२	२.५९
	पुरूष (पुरूष %)	२.४६	२.९१
	महिला (महिला %)	१.९९	२.३
६.२१	बसोबास गरिरहेको स्थान छोडी देशभित्र अन्यत्र अक्सर बसोवास गर्ने जनसङ्ख्या (अनुपस्थित स्वदेश जनसङ्ख्या)		
	जम्मा जनसङ्ख्या	२२६७२३६	२१०१०७
	जम्मा (%)	७.७७	७.८
	पुरूषको संख्या	१२९४९३५	१३०४६२
	पुरूषको हिस्सा (%)	५७.१२	६२.०९
	महिलाको संख्या	९७२३०१	७९६४५
	महिलाको हिस्स्सा (%)	४२.८८	३७.९१
६.२२	बसोबास गरिरहेको स्थान छोडी देशबाहिर अन्यत्र अक्सर बसोवास गर्ने जनसङ्ख्या (अनुपस्थित विदेश जनसङ्ख्या)		
	जम्मा जनसङ्ख्या	२१९०५९२	३४३५२३
	जम्मा (%)	७.५१	१२.७५
	पुरूषको संख्या	१७९९६७५	२५५७६१
	पुरूषको हिस्सा (%)	८२.१५	७४.४५

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	महिलाको संख्या	३९०९१७	८७७६२
	महिलाको हिस्स्सा (%)	१७.८५	२५.५५
७	जन्म सम्बन्धी विवरण		
७.१	जीवित जन्मेका बच्चाहरू (१२ महिनाअघि) को सङ्ख्या		
	जम्मा जनसङ्ख्या	४१२९३५	४६३०२
	बालक	२१८०७४	२४८२२
	बालिका	१९४८६१	२१४८०
७.२	जन्म दर्ता (<६ वर्ष)	७४.०४	८३.२८
७.३	कोरा जन्मदर प्रति हजार (CBR)	१४.२१	१७.२८
७.४	प्राकृतिक वृद्धिदर (RNI) (प्रति हजार)	७.४	१०.९५
७.५	कुल प्रजननदर (TFR) (प्रतिमहिला प्रजननयोग्य उमेर)	१.९४	१.८८
७.६	विशिष्टीकृत कोरा जन्मदर (SCBR) (प्रति हजार जनसंख्या)	१४.१६	१६.६८
७.७	बच्चा र महिलाको अनुपात (CWR) (प्रति हजार महिलामा)	२९६.३१	३१०.३५
७.८	बच्चा जन्माउने औसत उमेर (MACB) (%)	२७.४४	२७.०८
७.९	कुल पुनरूत्पादन दर (GRR) (प्रति महिला)	०.७३	०.८४
७.१	खुद पुनरूत्पादन दर (NRR) (प्रति महिला)	०.७२	०.८२
८	पञ्चम सम्पन्नता (Wealth quintile) सूचकअनुसार परिवारको विवरण (%) (संस्थागत बाहेक)		
	अति न्यून वर्ग परिवार (%)	२०.२६	३३.८६
	न्यून वर्ग परिवार (%)	१९.७१	२५.८२
	मध्यम वर्ग परिवार (%)	२०.०१	१८.३४
	उच्च वर्ग परिवार (%)	२०.०५	१३.६१
	अति उच्च वर्ग परिवार (%)	१९.९८	८.३७
९	पञ्चम सम्पन्नता (Wealth quintile) सूचकअनुसार जनसङ्ख्याको वितरण (%) (संस्थागतबाहेक)		
	अति न्यून वर्ग जनसङ्ख्या (%)	१९.९१	३२.८३
	न्यून वर्ग जनसङ्ख्या (%)	२०.४२	२७.०५
	मध्यम वर्ग जनसङ्ख्या (%)	२०.६९	१८.७२
	उच्च वर्ग जनसङ्ख्या (%)	१८.९२	१२.७३
	अति उच्च वर्ग जनसङ्ख्या (%)	२०.०६	८.६६
१०	बसाईं सराइसम्बन्धी सूचक		
१०.१	आन्तरिक बसाइँसराइ (प्रति लाखमा)		

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	भित्री बसाइँसराइ दर (In-migration Rate)		७७
	बाहिरी बसाइँसराइ दर (Out-migration Rate)		१४५२
१०.२	बाह्य बसाइँसराइ (प्रति लाखमा)		
	आप्रवासन दर (Immigration Rate)	७७०	८०४
	प्रवासन दर (Emmigration Rate)	४५६२	८१६३
१०.३	कुल/खुद बसाइँसराइ (प्रति लाखमा)		
	कुल बसाइँसराइ दर (Gross migration Rate)	५३३१	८९६७
	खुद बसाइँसराइ दर (Net migration Rate)	-३७९२	-७३५९
११	मृत्यु (जनगणना भन्दा १२ महिनाअगाडि) सम्बन्धी विवरण		
११.१	जम्मा मृतकको संख्या	१९८४६३	१६९८८
११.२	जम्मा (%)	१००	८.५६
११.३	पुरूष मृतकको संख्या	११४९४६	१००३५
११.४	पुरूषको हिस्सा (%)	५७.९२	५९.०७
११.५	महिला मृतकको संख्या	८३५१७	६९५३
११.६	महिलाको हिस्सा (%)	४२.०८	४०.९३
११.७	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जन्ममा)	१५१	१३०
११.८	कोरा मृत्युदर (CDR) (प्रति हजार)	६.८१	६.३३
११.९	विशिष्टीकृत कोरा मृत्युदर (SCDR) (प्रति हजार)	६.९९	७
११.१	जम्मा शिशु मृत्युदर (IMR) (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	१७	१६
११.११	शिशु मृत्युदर (छोरा) (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	१९	१८
११.१२	शिशु मृत्युदर (छोरी) (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	१५	१४
११.१३	बाल मृत्युदर (CMR) (प्रति हजार बालबालिकामा)	५.९	६.४
११.१४	बाल मृत्युदर (छोरा) (प्रति हजार बालबालिकामा)	६.१	७.३
११.१५	बाल मृत्युदर (छोरी) (प्रति हजार बालबालिकामा)	५.६	५.४
१२	महिलाको नाम रहेको घर जग्गाको स्वामित्व		
	घर वा जग्गा भएका महिला %	२३.८६	११.७५
	घर मात्र भएका महिला % (%)	२.३५	०.६८
	जग्गा मात्र भएका महिला % (%)	९.६६	४.७
	घर र जग्गा दुवै भएका महिला % (%)	११.८४	६.३७
	घरजग्गा दुवै नभएका महिला % (%)	७४.५६	८६.४३
१३	विद्यालय जाने उमेरको जनसङ्ख्या		
१३.१	६-११ वर्ष		

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	जम्मा	३३१९८५०	३३८७२७
	पुरूष	१७२९३२२	१७५७९८
	महिला	१५९०५२८	१६२९२९
१३.२	१२-१७ वर्ष		
	जम्मा	३५४२०८५	३८७७०५
	पुरूष	१७९५५०९	१९१९०९
	महिला	१७४६५७६	१९५७९६
१३.३	१८-२४ वर्ष		
	जम्मा	३९९५४५६	३७५४८०
	पुरूष	१९१०९२०	१६३९३२
	महिला	२०८४५३६	२११५४८
१३.४	६-२४ वर्ष		
	जम्मा	१०८५७३९१	११०१९१२
	पुरूष	५४३५७५१	५३१६३९
	महिला	५४२१६४०	५७०२७३
१३.५	विद्यालय उपस्थितिसम्बन्धी विवरण		
	हाल विद्यालय/कलेज गइरहेको		
	पुरूष (%)	३६.७	३८.४
	महिला (%)	३४	३७.२
१३.६	विगतमा विद्यालय/कलेज गएको		
	पुरूष (%)	१०.३	९
	महिला (%)	१०.९	११.७
१३.७	कहिल्यै विद्यालय/कलेज नगएको		
	पुरूष (%)	३.४	१.४
	महिला (%)	४.७	२.२
१४	विवाहसम्बधी विवरण		
१४.१	अविवाहित जनसङ्ख्या (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)	७९३५९९८	७५८५६६
१४.२	जम्मा अविवाहित जनसङ्ख्या (%)	३३.१२	३४.७४
१४.३	अविवाहित पुरूष (%)	३८.२२	३९.५६
१४.४	अविवाहित महिला (%)	२८.४	३०.६५
१४.५	विवाहित महिलाको सङ्ख्या (कम्तीमा एकपटक विवाहित)	८९०६२११	८१८४२३
१४.६	विवाहित महिलाको जनसङ्ख्या (%)	७१.६	६९.३५

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
१४.७	विवाहित पुरूषको सङ्ख्या (कम्तीमा एकपटक)	७११६६५९	६०६४१५
१४.८	विवाहित पुरूषको जनसङ्ख्या (%)	६१.७८	६०.४४
१४.९	पहिलोपटक विवाह गर्दाको औसत उमेर (Mean age at marriage)		
	जम्मा (उमेर)	२०	१९
	पुरूष (उमेर)	२२	२१
	महिला (उमेर)	१९	१८
१४.१०	पहिलो विवाह गर्नुअघिको सरदर उमेर (Singulate age at marriage)		
	पुरूष (उमेर)	२५.४६	२४.२
	महिला (उमेर)	२१.८३	२१.६३
१५	विशेष उमेर समूहअनुसारको जनसङ्ख्या		
१५.१	जम्मा महिलामध्ये १५-४९ वर्षका महिला (%)	५५.२१	५४.१९
१५.२	शिशुको जनसङ्ख्या (१ वर्ष भन्दा कम उमेरको) (%)		
	जम्मा (%)	१.४१	१.७२
	पुरूष (%)	१.५४	१.९७
	महिला (%)	१.२९	१.५
१५.३	बालबालिकाको जनसङ्ख्या (५ वर्ष भन्दा कम उमेरका) %		
	जम्मा (%)	८.३६	८.८७
	पुरूष (%)	९.०५	१०.०४
	महिला (%)	७.७	७.८३
१५.४	बालबालिकाको जनसङ्ख्या (०-१४ वर्ष उमेरका) %		
	जम्मा (%)	२७.८३	३१.०१
	पुरूष (%)	२९.६८	३४.१६
	महिला (%)	२६.०६	२८.२
१५.५	नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त योग्य जनसङ्ख्या १६ वर्ष वा सोभन्दा माथि (%)		
	जम्मा (%)	७०.०९	६६.४९
	पुरूष (%)	६८.१८	६३.२५
	महिला (%)	७१.९२	६९.४
१५.६	बालबालिकाको जनसङ्ख्या (०-१७ वर्ष) (%)		
	जम्मा (%)	३३.८४	३७.८१

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
	पुरूष (%)	३५.८८	४१.१२
	महिला (%)	३१.८९	३४.८५
१५.७	किशोर किशोरीको जनसङ्ख्या (१६-२४ वर्ष) (%)		
	जम्मा (%)	१७.६३	१८.२४
	पुरूष (%)	१७.४७	१७.२५
	महिला (%)	१७.७९	१९.१३
१५.८	युवाको जनसङ्ख्या (१६-४० वर्ष) (%)		
	जम्मा (%)	४२.५६	४१.४१
	पुरूष (%)	४०.८५	३८.८५
	महिला (%)	४४.१९	४३.७१
१५.९	क्रियाशील श्रमशक्ति (१५-५९ वर्ष) (%)		
	जम्मा (%)	६१.९६	५९.५४
	पुरूष (%)	६०.१९	५६.८३
	महिला (%)	६३.६६	६१.९७
१५.१	ज्येष्ठ नागरिकको (६० वर्ष वा सोभन्दा माथि) (%)		
	जम्मा (%)	१०.२१	९.४५
	पुरूष (%)	१०.१३	९.०१
	महिला (%)	१०.२८	९.८४
१५.११	बृद्धबृद्धाको जनसङ्ख्या (६५ वर्ष सोभन्दा माथि) (%)		
	जम्मा (%)	६.०९	५.७८
	पुरूष (%)	६.०२	५.४३
	महिला (%)	६.१५	६.१
१५.१२	सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जनसङ्ख्या (६८ वर्ष वा सोभन्दा माथि) (%)		
	जम्मा (%)	५.२३	५.०८
	पुरूष (%)	५.१५	४.७
	महिला (%)	५.३	५.४२
१६	साक्षरता सम्बन्धी विवरण (५ वर्ष वा सोभन्दा माथि)		
	साक्षरता		
	कुल साक्षर (%)	७६.२५	७६.२३
	पुरूष (%)	८३.५५	८५.४३
	महिला (%)	६९.३७	६८.१९

क्र.सं.	जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	नेपाल	सुदूरपश्चिम
१७	सहरीकरण		
	सहरी जनसङ्ख्या (%)	२७.३	१३.१
	सहरोन्मुख जनसङ्ख्या (%)	३९.६	३०.९
	ग्रामीण जनसङ्ख्या (%)	३३.१	५६

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

केही महत्वपूर्ण परिभाषा तथा गणना विधि

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (%)	कुनै पनि आर्थिक काम गरेको वा आर्थिक काम खोजेको समयको जोड ६ महिना वा सोभन्दा बढी भएका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरू र सोही उमेर समूहका आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत (काम गरेको महिना + काम खोजेको अवधि >= १ महिना)
अक्सर रोजगार जनसंख्या (%)	१० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेरका अक्सर रोजगारमा रहेको जनसंख्या र सोही उमेर समूहका अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत। अक्सर रोजगार जनसंख्याको गणना गर्दा व्यक्तिले काम गरेको समय काम नगरेको समयभन्दा बढी भएको कुल जम्मा जनसंख्यालाई अक्सर रोजगारमा रहेको जनसंख्या मानिन्छ। अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्यालाई अक्सर रोजगार र अक्सर बेरोजगार गरी दुई समूहमा विभाजन गर्न सकिन्छ। (काम गरेको महिना + काम खोजेको अवधि >= 6 महिना)
अक्सर रोजगार सम्भावित श्रमशक्ति जनसङ्ख्याको (%)	१० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेरका अक्सर रोजगारमा रहेको जनसंख्या र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्या (कुल श्रमशक्ति) को समानुपात प्रतिशत। अक्सर रोजगार जनसंख्यालाई १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको सम्भाविय श्रमशक्तिले भाग गरी यो सूचक निकालिन्छ। यसले सम्भावित श्रमशक्तिमा कति मानिसहरू रोगारमा रहेछन भनि अनुमान गर्न सहज हुन्छ।
अक्सर वेरोजगार जनसंख्या (%)	१० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेरका अक्सर बेरोजगारमा रहेको जनसंख्या र सोही उमेर समूहका अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत। अक्सर बेरोजगार जनसंख्याको गणना गर्दा व्यक्तिले काम गरेको समय काम नगरेको भन्दा कम भएको कुल जम्मा जनसंख्यालाई अक्सर बेरोजगारमा रहेको जनसंख्या मानिन्छ।
अनुपस्थित स्वदेश जनसङ्ख्या (%)	परिवारबाट छुट्टी भिन्न नभएका र परिवारमा पुनः फर्किआउने सम्भावना भएका कुनै सदस्य बसोबास गरिरहेको स्थान छोडी स्वदेशभित्रै अन्यत्र अक्सर बसोबास गरेको जनसंख्या र कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
अनुपस्थित विदेश जनसङ्ख्या (%)	परिवारबाट छुट्टी भिन्न नभएका र परिवारमा पुनः फर्किआउने सम्भावना भएका कुनै सदस्य बसोबास गरिरहेको स्थान छोडी हाल विदेशमा अक्सर बसोबास गरेको जनसंख्या र कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत
आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (%)	कम्तीमा एक महिना जुनसुकै आर्थिक काम जतिसुकै अवधिको लागि गरेका वा कुनै पनि आर्थिक कामको खोजी गरेका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरू र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत
आवासीय घरको प्रकारअनुसार परिवारको संख्या वितरण	
अर्धपक्की घर भएका परिवार (%)	घरको पर्खाल वा छानामध्ये एक स्थायी (सिमेन्ट, ईंटा, ढुङ्गा, स्लेट, टाइल र ग्याल्भेनाइज्ड जस्तापाता) र अर्को अस्थायी सामग्री जस्तैः दाउरा, बाँस, पराल/खर, माटो, काँचो इँटाबाट बनेका घरहरू बसोबास गर्ने परिवार संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
कच्ची घर भएका परिवार (%)	घरको पर्खाल र छत दुवैमा दाउरा, बाँस, पराल÷खर, माटो, काँचो इँटा आदि जस्ता अस्थायी प्रकारका निर्माण सामग्रीबाट बनेका घरहरूमा बसोबास गर्ने परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
पक्की घर भएका परिवार (%)	घरको छाना र बाहिरी पर्खाल/गारोमा प्रयोग भएको निर्माण सामग्री जस्तैः सिमेन्ट, ईंटा, ढुङ्गा, स्लेट, टाइल र ग्याल्भेनाइज्ड जस्तापाताले बनेकाको प्रकृतिका आधारमा घरहरू भएका परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
आप्रवासनदर (Immigration Rate)	कुनै निश्चित समयमा कुनै देशको अन्य देशमा बसाइँ सरेर जाने जनसङ्ख्या र सोही अवधिको उक्त देशको जम्मा जनसंख्याको अनुपात प्रति लाख जनसङ्ख्यामा। आप्रवासनदरले प्रति १००००० जनसङ्ख्यामा अन्य देशहरूबाट आउने आप्रवासीको सङ्ख्या देखाउँछ। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समावेश गरिएको छ।
आश्रित अनुपात	शुन्यदेखि १४ वर्षका बालबालिका र ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्याको जोड र काम गर्ने उमेर समुह १५ देखि ६४ वर्षका जनसङ्ख्या अनुपात प्रतिशत
औसत आयु	कुनै पनि व्यक्तिको औसत बाँच्ने अवधि नै औसत आयु हो।
कुल पुनरूत्पादन दर (GRR)	एउटा महिलाले आफ्नो प्रजनन अवधिभरमा (१५-४९ वर्षमा) जन्माउने जम्माजम्मी छोरीहरूको संख्या

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
कुल बसाइँसराइदर (Gross migration Rate)	कुनै एक वर्षमा कुनै देशमा बसाइँ सरेर आउने जनसङ्ख्या र सोही अवधिमा सोही देशबाट बसाइँ सरेर जाने जनसङ्ख्या योग र सो देशको मध्यवर्षको जनसङ्ख्याको अनुपातलाई १००००० ले गुणन गरी आउने दर। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समावेश गरिएको छ।
कुल प्रजननदर (Total Fertility Rate-TFR)	१५ देखि ४९ वर्षका महिलाले विशिष्टीकृत उमेर समूह (पाँच वर्षको उमेर समूह) मा जन्माएका बच्चाहरूको संख्या योगफल र उक्त विशिष्टीकृत उमेर समूहका महिलाको जनसंख्याको अनुपातलाई पाँचले गुणन गरी आउने दर। अर्थात १५ देखि ४९ वर्षसम्मको एकजना महिलाले प्रजनन अवधिभर जन्माउने जीवित जन्मको जम्मा बच्चा संख्या नै कुल प्रजनन दर हो। राष्ट्रिय जनगणना २०५८ र २०६८ मा जस्तै Arriaga अनुमान विधिको प्रयोग गरी २०७८ मा पनि कुल प्रजनन दर तयार गरिएको छ। यस विधिमा जनगणना २०६८ र २०७८ को अवधिमा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले उक्त अवधिमा हालसम्म जन्माएका बच्चाहरू (Child Ever Born-CEB) को तथ्याङ्क प्रयोग गरिन्छ।
कोरा जन्मदर (प्रति 1000) (Crude Birth Rate-CBR)	कुनै निश्चित अवधिमा (एक वर्षमा) प्रतिहजार जनसङ्ख्यामा जिउँदै जन्मेका शिशुहरूको जनसंख्या
कोरा मृत्युदर (CDR)	कुनै निश्चित ठाउँमा एक वर्षभरिमा प्रतिहजार जनसंख्यामा मृत्यु हुने व्यक्तिहरूको संख्या
खुद बसाइँसराइदर (Net migration Rate)	कुनै एक वर्षमा कुनै देशमा बसाइँ सरेर अन्य देशबाट आउने जनसङ्ख्याबाट सोही अवधिमा सोही देशबाट बसाइँ सरेर अन्य देशमा जाने जनसङ्ख्याको अन्तर र सो स्थानको मध्यवर्षको जनसङ्ख्याको अनुपातलाई १००००० ले गुणन गरी आउने दर। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समावेश गरिएको छ।
खुद पुनरूत्पादनदर (NRR)	कुनै १५-४९ वर्षका बाँचेको महिला (Surviving Women) ले आफ्नो प्रजनन अवधिमा जन्माउने छोरीहरूको वास्तविक संख्या।
खेतीयोग्य जमिन र पशुपन्छी भएका परिवारको विवरण	
खेतीयोग्य जमिन र पशुपन्छी दुबै भएका परिवार(%)	जुनसुकै मात्रामा खेतीयोग्य जमिन र पशुपन्छी (गाईवस्तु, बाखा र भेडा, सुँगुर र बँङ्गुर, कुखुरा-हाँस) दुवै भए परिवार संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
खेतीयोग्य जमिन मात्र भएको तर पशुपन्छी नभएको परिवार (%)	जुनसुकै मात्रामा कृषि/खेतीयोग्य जमिन मात्र भएको तर पशुपन्छी नभएका परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
पशुपन्छी मात्र भएको तर खेतीयोग्य जमिन नभएको परिवार(%)	जुनसुकै मात्रामा पशुपन्छी (गाईवस्तु, बाख्रा र भेडा, सुँगुर र बँङ्गुर, कुखुरा-हाँस) भएको तर खेतीयोग्य जमिन नभएको परिवार संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
खेतीयोग्य जमिन र पशुपन्छी नभएको(%)	जुनसुकै मात्रामा कृषि/खेतीयोग्य जमिन र पशुपन्छी नभएका परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
घरको संरचना र घरायसी सुबिधाको आधारमा घरायसी उपयुक्तताको वर्गीकरण (Quality Index of houseold)	घरको संरचना र परिवारले उपयोग गर्ने सेवा/सुबिधाका आधारमा पाँच प्रत्येक उपयुक्त वर्गमा पर्ने परिवारको संख्या र कुल परिवारको जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत। घरको संरचना र परिवारले उपयोग गर्ने सेवा/सुबिधाको गुणस्तरको संयुक्त सूचकांक हो। यसमा जग, गारो, छाना र भुइँमा प्रयोग हुने सामग्रीको राम्रो अर्थात् स्थायी सामग्रीलाई १ स्कोर र कम्सल सामग्रीलाई ७ स्कोरसम्म वर्गीकरण गरिएको छ। त्यसैगरी खानेपानी, शौचालय, खाना पकाउने इन्धनको प्रकार र बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने स्रोतको पहुँचको स्तरको समेत वर्गीकरण गरी परिवारले प्राप्त गर्ने कुल अंकको आधारमा पूर्ण उपयुक्त घर, उपयुक्त घर, मध्यम घर, अनुपयुक्त घर र पूर्ण अनुपयुक्त घर भनी पाँच वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ।
जनसांख्यिकीय लाभांश सूचकाङ्क (Population Dividend Index)	बालविवाह अनुपात (सशक्तीकरण को प्रतिनिधित्व), माध्यमिक शिक्षामा शुद्ध भर्ना अनुपात र रोजगारी, शिक्षा वा तालिममा नभएका 15-24 वर्षको उमेरको अनुपातको ज्यामितीय माध्यक। जनसांख्यिकीय लाभांशको अधिकतम प्राप्तिलाई जनाउने उच्चतम मानको साथ स्कोर 1 देखि 100 सम्म हुन सक्छ। यो सूचकांक उल्लिखित सशक्तीकरण, शिक्षा, रोजगारको आधारमा तयार गरिएको छ।
जन्मदाको लैङ्गिक अनुपात	जीवित जन्म भएका एक वर्ष मुनिका प्रति १०० जना बालिकाको जनसंख्यामा बालकको जनसंख्या

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
पञ्चम सम्पन्नता (Wealth quintile) सूचकअनुसार परिवारको विवरण (%)	पाँच प्रत्येक सम्पन्नता वर्गमा पर्ने परिवारको संख्या र कुल परिवारको जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत। घरको संरचना बनोट (जग, पर्खाल, छानो, भूई), घरायसी सुविधा (खानेपानीको मुख्य स्रोत, खाना पकाउन तथा बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धन, शौचालयको प्रकार) र अन्य सेवा सुविधा तथा घरायसी सम्पत्ति (टेलिभिजन, ल्याण्डफोन, स्मार्टमोवाइल, कम्प्युटर/ल्यापटप, इन्टरनेट सुविधा, कार/जीप/भ्यान, मोटरसाइकल, रेफ्रिजेरेटर र वासिङमेसिन) जस्ता सामग्री प्रयोग उपभोग र स्वामित्वाको आधारमा हाल देशका बसोबास गर्ने परिवारलाई पञ्चम सम्पन्नता सूचक निर्धारण गरिएको छ। पाँचमा पहिलो भागमा परेका परिवार अति न्यून वर्ग, दोस्रोमा पर्ने न्यून वर्ग, तेस्रोमा पर्ने मध्यम वर्ग, चौथोमा पर्ने उच्च वर्ग र पाँचौ भागमा पर्ने परिवारलाई अति उच्च वर्ग भनेर वर्गीकरण गरिएको छ।
प्रवासन दर (Emmigration Rate)	कुनै निश्चित समयमा कुनै देशको अन्य देशहरूबाट बसाइँ सरेर आउने जनसङ्ख्या र सोही अवधिको उक्त देशको कुल जनसंख्याको अनुपात प्रतिलाख जनसंख्यामा। प्रवासनदरले प्रति १००००० जनसङ्ख्यामा अन्य देशमा जाने प्रवासीको सङ्ख्या देखाउँछ। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समाबेश गरिएको छ।
पारिवारिक संरचना	
एकल परिवार	परिवारमा एक जना मात्र भएको र परिवारमा बाबु र/वा आमा र अविवाहित छोरा र/वा छोरी मात्र भएको परिवारको संख्या र जम्मा परिवारको समानुपात प्रतिशत
संयुक्त परिवार	एकल परिवार बाहेक बाँकी सबै परिवार र जम्मा परिवारको समानुपात प्रतिशत
पहिलोपटक विवाह गर्दाको औसत उमेर (Mean age at marriage)	१० वर्षभन्दा माथि उमेर भएका विवाहित व्यक्तिहरूको पहिलोपटक विवाह गर्दाको औसत उमेर
पहिलो विवाह गर्नु अघिको सरदर उमेर (Singulate mean age at marriage)	पहिलो विवाह अघि महिला र पुरषको समूहले विवाह नगरी बिताएको औसत समयावधि अर्थात विवाहपूर्व एकल अवस्थामा बसेको औसत उमेर। यसले ५० वर्ष पुग्नुअघि १५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका महिला वा पुरूषको विवाहको औसत उमेर भन्ने जनाउँछ। यस विधिमा उमेरको आधारमा वैवाहिक स्थितिको तथ्याङ्क प्रयोग गरेर अप्रत्यक्ष विधिद्वारा पहिलो विवाहको औसत उमेर अनुमानित गरिन्छ जसलाई विवाहको औसत उमेर (Singulate mean age at marriage –SMAM) भनिन्छ ।

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
प्राकृतिक वृद्धि दर (Rate of Natural Increase-RNI)	कोरा जन्मदर र कोरा मृत्युदरको अन्तर। जनसङ्ख्याको परिवर्तन जन्म र मृत्युको कारणले मात्र हुन्छ भने त्यसलाई प्राकृतिक वृद्धिदर भनिन्छ। यस मापनमा अन्तर्राष्ट्रिय बसाईंसराइको प्रभाव शून्य हुन्छ र जनसङ्ख्याको परिवर्तन जन्म र मृत्युका कारणले मात्र हुन्छ भन्ने मान्यता राख्दछ।
बच्चा जन्माउने औसत उमेर (Mean Age of Child Bearing-MACB)	१५-४९ उमेरका महिलाले बच्चा जन्माउने औसत उमेर हो। यो सूचकको गणना उमेर समूहको मध्य अंक र उमेर विशिष्टिकृत प्रजनन दरको गणनको योगफललाई उमेर विशिष्टिकृत प्रजनन दरको योगफलले भाग गरी १००० ले गुणन गरिन्छ।
बाल-आश्रित अनुपात (Child-Dependency Ratio)	काम गर्ने उमेरका (१५-६४ वर्षको) जनसङ्ख्यामा र बालबालिका (०-१४ वर्ष) को जनसङ्ख्याको अनुपात प्रतिशत
बालबालिका र महिलाको अनुपात (Child-Woman Ratio)	शून्यदेखि चार वर्षका बालबालिकाको जनसंख्या र १५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूको जनसंख्याको अनुपात प्रतिहजार
बाल मृत्युदर (Child Mortality Rate-CMR)	एक वर्षदेखि पाँच वर्षमुनिका (१-४ वर्ष) प्रतिहजार बालबालिकामध्ये कुनै एक वर्षभित्र मृत्यु हुने बालबालिकाको संख्या
बाहिरी बसाइँसराइदर (Out-migration Rate)	कुनै एक वर्षमा कुनै स्थानबाट कुनै निश्चित भौगोलिक क्षेत्र पार गरेर बाहिर अन्यत्र ठाउँमा बसोबास गर्न जाने जनसङ्ख्या र उक्त क्षेत्रको जम्मा जनसंख्याको अनुपात प्रतिलाख जनसङ्ख्यामा। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समाबेश गरिएको छ।
बुढ्यौली सूचकाङ्क (Index of Ageing)	उमेर ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्यामा ० देखि १४ वर्षका बालबालिका जनसङ्ख्याको अनुपात प्रतिशत
बृद्ध-आश्रित अनुपात (Aged Dependency Ratio)	काम गर्ने उमेरका (१५-६४ वर्षका) जनसङ्ख्यामा र वृद्ध (६५ वर्ष वा सोभन्दा माथि) को जनसङ्ख्याको अनुपात प्रतिशत
भित्री बसाइँसराइ दर (In-migration Rate)	कुनै एक वर्षमा कुनै स्थानमा कुनै निश्चित भौगोलिक क्षेत्र पार गरेर बाहिरको अन्य ठाउँबाट त्यस ठाउँमा बसोबास गर्न आउने मानिसहरूको जनसङ्ख्या र सोही अवधिको सो क्षेत्रको जम्मा जनसंख्याको अनुपात प्रति लाख जनसंख्या। यो दर निकाल्दा पछिल्ला पाँच वर्षमा बसाइँसरेका व्यक्तिहरूलाई समाबेश गरिएको छ।

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
मातृ मृत्यु अनुपात (Maternal Mortality Ratio-MMR)	प्रति १ लाख बच्चाको जन्ममा महिला गर्भवती भएदेखि वा बच्चा जन्माउने क्रममा वा सुत्केरी भएको ४२ दिनसम्म प्रसूतिको कारणले मृत्यु भएका आमाको संख्याको अनुपात
लैङ्गिक अनुपात	पुरूषको जनसंख्या र महिलाको जनसंख्या अनुपात अर्थात् प्रति १०० जना महिलामा पुरूषको संख्या
विशिष्टीकृत कोरा मृत्युदर (Standardised Crude Death Rate-SCDR)	उमेर समूह अनुसारको समायोजित जनसंख्याको मृत्यु दर हो। यो जनसंख्याको उमेर-विशिष्ट मृत्युदर र सोही उमेर समुहको गणनको योगफललाई स्तरीकृत जनसंख्याले भाग गरी प्रति हजार जनसंख्यामा दर निकालिन्छ। मृत्युका धेरैजसो कारणहरू मानिसहरूको उमेर र लिङ्ग अनुसार फरक-फरक हुने हुनाले, स्तरीकृत मृत्युदरको प्रयोगले समय र देशहरू बिचको तुलनात्मकता सुधार गर्छ।
शिशु मृत्युदर (Infant Mortality Rate-IMR)	प्रतिहजार जीवित जन्मेका शिशुहरूमध्ये एक वर्षको उमेर नपुग्दै (शिशु उमेरमा) मृत्यु हुने शिशुहरूको संख्या
सहरीकरण	
सहरी जनसङ्ख्या (%)	न्यूनतम ३ देखि १५ भन्दा बढी व्यक्ति/हेक्टर जनघनत्व र ५,००० भन्दा बढी जनसङ्ख्यासहित ४ ग्रिडको निकटता भएको जनसंख्या र कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत
सहरोन्मुख जनसङ्ख्या (%)	३ देखि १५ व्यक्ति/हेक्टरका बिचमा जनघनत्व र जनसङ्ख्याको न्यूनतम सीमाविना ८ ग्रिडको निकटता भएको जनसंख्या र कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत
ग्रामीण जनसङ्ख्या (%)	३ व्यक्ति/हेक्टर वा सोभन्दा कम जनघनत्व र ५,००० भन्दा बढी जनसङ्ख्या नभई ८ ग्रिडको निकटता भएको जनसंख्या र कुल जनसंख्याको समानुपात प्रतिशत
स्तरीकृत कोरा जन्मदर (Standardised Crude Birth Rate-SCBR)	उमेर समूह अनुसारको समायोजित जनसंख्याको जन्म दर हो। यो जनसंख्याको उमेर-विशिष्ट जन्मदर र सोही उमेर समूहका महिला गुणनफलको योगलाई कुल जनसंख्याले भाग गरी प्रतिहजार जनसंख्यामा दर निकालिन्छ। जन्मका उमेर र लिङ्गअनुसार फरक-फरक हुने हुनाले, स्तरीकृत जन्म दरको प्रयोगले समय र देशहरू बीचको तुलनात्मकता अध्ययन गर्न मद्दत गर्दछ।
सम्भावित सहायता अनुपात (Potential Support Ratio)	६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका वृद्धवृद्धामा काम गर्न सक्ने १५ देखि ६४ वर्षको जनसङ्ख्याको अनुपात प्रतिशत

जनसाङ्ख्यिक सूचकहरू	परिभाषा र विधि
साक्षरता सम्बन्धी विवरण (५ वर्ष वा सोभन्दा माथि)	पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिका उमेर भएका पढ्न लेख्न जान्ने व्यक्ति र सोही उमेरका कुल जनसङ्ख्याको समानुपात प्रतिशत
साना घरेलु व्यवसाय संचालन गर्ने परिवार (%)	कृषिबाहेक नियमित वा तलबी कामदार नराखी एक वा एकभन्दा बढी परिवारका सदस्यहरूले मात्र चलाएको गैरकृषिजन्य व्यवसाय संचालन गर्ने परिवार र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
सुधारिएको शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार (%)	ढलमा जोडिएको र सेप्टिटयाङ्कमा जोडिएको फ्लस गर्न मिल्ने शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
सुधारिएको खाना पकाउने इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार (%)	विजुली, एल. पी. ग्यास र वायो ग्यास प्रयोग गरी खाना पकाउने परिवार संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
सुधारिएको बत्ती बाल्ने स्रोत प्रयोग गर्ने परिवार (%)	विजुली, सोलार र वायो ग्यासको प्रयोग गरी बत्ती बाल्ने परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत
सुधारिएको खानेपानीको स्रोत प्रयोग गर्ने परिवार (%)	धारा पाइप ट्युववेल ढाकिएको इनार कुवा र जार बोतलको पानी पिउने परिवारको संख्या र कुल परिवार संख्याको समानुपात प्रतिशत

सन्दर्भ सामग्री सूची :

१. आर्थिक मामिला मन्त्रालयको प्रतिवेदन २०८०, धनगढी, कैलाली।
२. आर्थिक सर्वेक्षण २०८०।८१, सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला मन्त्रालय, धनगढी।
३. उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको प्रतिवेदन, २०८०/८१, धनगढी, कैलाली।
४. खानी विभाग र भन्सार विभागको रिपोर्ट, २०८०।
५. नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०२२/२३ को प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, काठमाण्डौ।
६. नेपाल राष्ट्र बैंकको रिपोर्ट, २०८०।
७. प्रदेश स्थित विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरुका अभिलेखहरु।
८. प्रेस काउन्सिल नेपालको वार्षिक प्रतिवेदन, २०८०, सञ्चारग्राम, काठमाण्डौं।
९. भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको प्रतिवेदन, २०८० धनगढी, कैलाली।
१०.भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयको प्रतिवेदन, २०८१ धनगढी, कैलाली।
११.वार्षिक स्वास्थ्य प्रतिवेदन, २०८०/०८१, स्वास्थ्य निर्देशनालय, राजपुर डोटी।
१२.राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ का प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, काठमाण्डौ।
१३.राष्ट्रिय कृषिगणना २०५८,२०६८,२०७८ का प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, काठमाण्डौ।
१४.राष्ट्रिय जनगणना २०२८,२०३८,२०४८,२०५८,२०६८,२०७८ का प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, काठमाण्डौ ।
१५.राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको रिपोर्ट, २०८०, काठमाण्डौं।
१६.सामाजिक विकास मन्त्रालयको प्रतिवेदन २०८०, सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, धनगढी, कैलाली।
१७.साविकका तथ्याङ्क कार्यालयहरुबाट प्रकाशित **जिल्ला वस्तुगत विवरण पुस्तकहरु।**
१८.सुदूरपश्चिम प्रदेशको वस्तुस्थिति विवरण २०८१, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, धनगढी, कैलाली।
१९.सुदूरपश्चिम प्रदेशका विभिन्न जिल्लाबाट संकलित स्थलगत तथा द्वितीय तथ्याङ्कहरु।
२०. Glacier Lake, 2011, ICIMOD, Lalitpur, Kathmandu.
२१. Status of Forest in Nepal, DFRS, Babarmahal, Kathmandu.
२२. Websites

www.nsonepal.gov.np www. scokailali.nsonepal.gov.np

SCAN ME SCAN ME

www.npc.gov.np, www.election.gov.np, www.mofaga.gov.np, https//:donidcr.gov.np,
www.nrb.org.np, www.chinarinepal.com

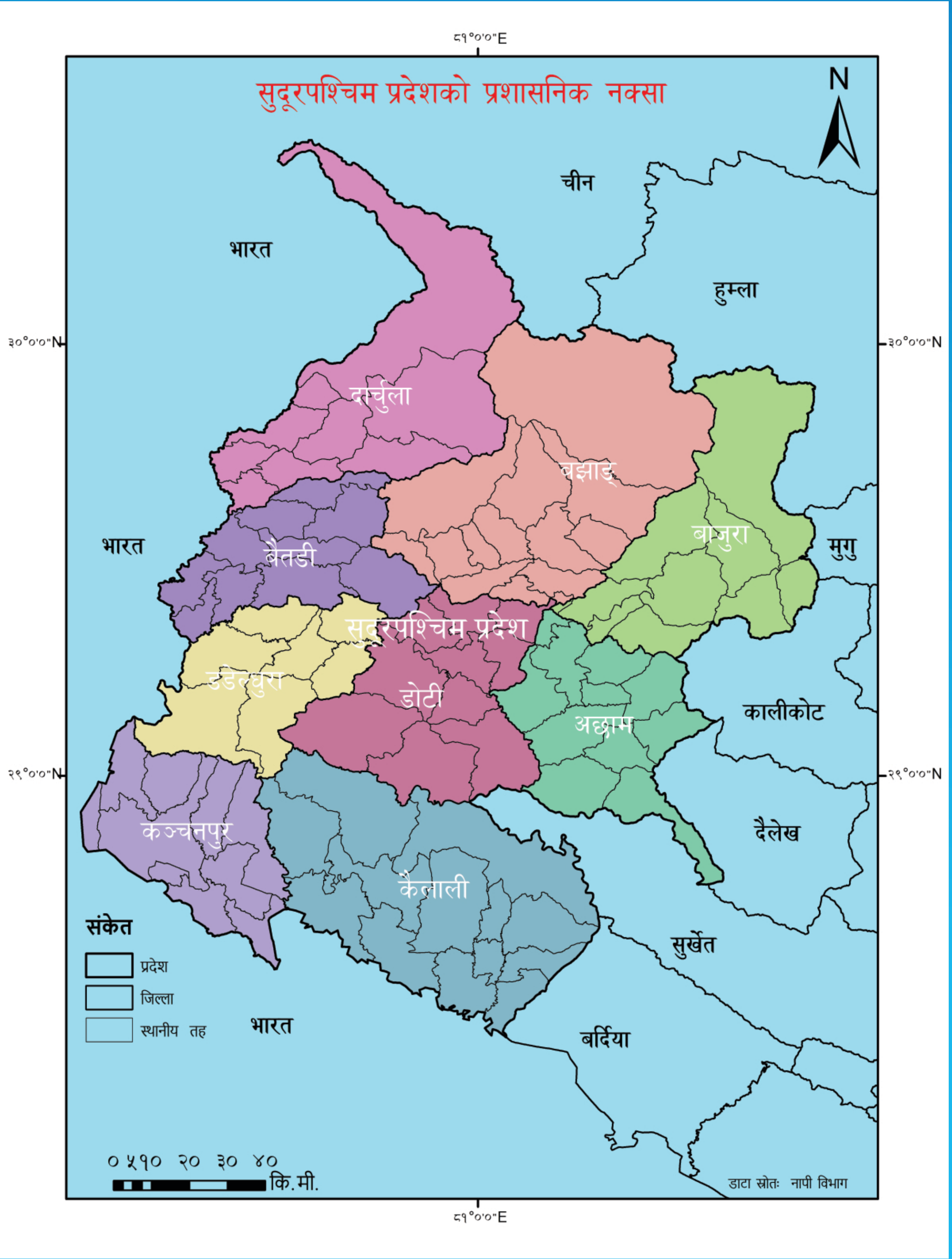

मुद्रणः पुष्प प्रिन्टर्स एण्ड स्टेशनरी उद्योग प्रा.लि., बसपार्क, धनगढी । फोन : ०९१-५२२७५८